

«Մեկնութիւն բերականի աշխատութեանը Վարդան Արեւելցու մատենագրական ժառանգութեան արժեքավոր երկերից (, որն ստեղծվել է, իբրև աւելյակաւ պատվեր, 1244—1246 թվականներին՝ Կիլիկիայում, Հեթում Ա թագավորի խրատներով: Որպես բերականական դասընթացի ձեռնարկ այն բազմազգվել է մի շարք ընդօրինակություններով և լայն կիրառություն է գտել Ինչպես Կիլիկյան Հայկական թագավորության տարածքի վարդապետարաններում, այնպես և պատմական Հայաստանի ուսումնագրական կենտրոններում:

Վարդան Արեւելցու սույն աշխատությունը, համապատասխան ուսումնասիրությանը ու ծանոթագրություններով, առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ է դրվում իբրև Բենական բնագիտ. պարաստաշած 17 ձեռագրերի համագրական համեմատության հիման վրա:

Թագավորական սույն հուշարձանը կհետաքրքրի ոչ միայն լեզվաբան-բերականագետներին, այլև հայագետներին ընդհանրապես:

Միջնադարի հայ մատենագրության առաջին տվյալները ներկայացուցիչներին է տաղանդաշատ գիտնական, մանկավարժ և հասարակական գործիչ Վարդան Արեւելցին: Նշանավոր պատմիչ, մատենագիր, աստվածաբան լինելով հանդիման, նա եղել է նաև դպրության տեսաբան և բերական մեկնիչ: Ընդամին՝ եթե Վարդան Արեւելցին մեր մատենագրության մեջ առաջնայայտ հայտնի է որպես XIII դարի խոշոր պատմիչ՝ Կիրակոս Գանձակեցու և Ստեփանոս Օրբելլյանի հետ միասին, ապա իբրև դպրության տեսաբան և բերական մեկնիչ նույնպես կարկառուն դեմքն է իր ժամանակաշրջանին:

Սույն աշխատասիրությունը առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ է դրվում Վարդան Արեւելցու «Մեկնութիւն բերականի» երկի բնական ընտրվելով՝ 17 ձեռագրերի համագրական համեմատությամբ:

Վարդան Արեւելցին ծնվել է XIII դարի առաջին տասնամյակում: Զննարական աղբյուրներում նա հիշատակվում է նաև իբրև Աղվանից Վարդան¹, Վարդան Գանձակեցի, Մեծ Վարդան և Վարդան պատմիչ անուններով: Պետք է ենթադրել, որ Վարդան Աղվանից և Վարդան Գանձակեցի անվանումները հուշում են նրա ծննդավայրը. նա բնիկ Գանձակից կամ, որ և նույնն է առաջին լայն տարածքի ընդգրկմամբ՝ Աղվանական աշխարհից պետք է լինի, մանավաճան, որ «Արեւելցի» անվանակրումը ևս նույնն է հավաստում: Հայագիտական գրականության մեջ, սկսած Մ. Չամչյանից², հաճախ է շփոթվել Վարդան Արեւելցին Վարդան Բարձրբերդցու հետ, որոնք, սակայն, պատմական երկու տարբեր անձնավորություններ են. մատենագրությունից հայտնի է, որ Վարդան Բարձրբերդցին հանդես է եկել ավելի ուշ և ապրել է ավելի երկար, քան Վարդան Արեւելցին. Բարձրբերդցին աշակերտել է Կիլիկիայում Հովհաննես Արքայազորը, մինչդեռ Վարդան Արեւելցին գործել է, հիմնականում, Արեւելյան Հայաստանում և իր ուսումնասիրությունը անց է կացրել «սու ոսոս» ուսուցչական վանականի³: Այս ժամանակամիջոցում, երբ վանականի դպրոցը գեր-

¹ Տճ՝ ա Յ. Տաշնան, Տուրակ հայերն ձեռագրաց Մատենագրական Միթթարանց Ի լիեն-նա, Վիեննա, 1895, էջ 769, Մաշտոցի անվան Մատենագրան, ձեռ. № 1784, Թ. 206ա, № 2159, Թ. 292բ և այլուր:

² Տճ՝ ա Մ. Չամչյանց, Պատմութիւն Հայոց, Վենետիկ, 5. Գ. 1781, էջ 237, «Մեծին Վարդանի Բարձրբերդցու Պատմութիւն ճիշդբերական, Ի լոյս բնծարաց Միթթիչ էմիւս, Սուսվա, 1861, Վ. Ալիշաև, Հայագրատում, Վենետիկ, 1901, էջ 638, Saint Martin, Mémoires Historiques et Géographiques sur l'Arménie, Paris, Tome 2, p. 455, Brosset, Analyse critique de la Vieillesse de Vardan, St. Petersburg, 1862, p. 2, և ուրիշներ:

³ Վարդան Բարձրբերդցին ձեռագրական աղբյուրներում հիշվում է մինչև 1286 թվականը՝ այն դեպքում, երբ 1271 թվականին Վարդան Արեւելցին արդեն վախճանվել էր:

վարժում է մտնողների կողմից, վարդան Արևելցին, Կիրակոս Գանձակեցու և մյուս ուսումնականիցների հետ միասին, ճաշակում է ապագատակառուցիչի պատճառած անյուր դառնությունները:

Բարձրագույն կրթության աստիճան («վարդապետական») ստանալուց հետո վարդան Արևելցին ծավալում է ուսումնագիտական բեղմնավոր գործունեություն և կարճ ժամանակում լայն ճանաչում է գտնում ինչպես բուն Հայաստանում, այնպես և Կիլիկիայում: 1241 թվականին ուխտագնացություն է ուղևորվում դեպի Երուսաղեմ և վերադարձին անցնում է Կիլիկիա, որտեղ ջեմ բնորոշելություն է գտնում Հեթում և թագավորի և կաթողիկոս Կոստանդին Բարձրբերդցու կողմից¹: Այստեղ նա մնում է շուրջ հինգ տարի (1242—1246 թթ.) և ծավալում գիտական ստեղծագործական ու հասարակական բուն գործունեություն: Վարդան Արևելցուն են աշակերտում մինչև անգամ Հեթում և թագավորը և նրա կին Ջապել թագուհին: Կերչիններեա ուսումնառության համար Արևելցին հանրամատչելի ու պարզունակ լեզվով գրում է «Ժղանք» ուսումնագիտական ձեռնարկը, որը հասարակագիտական և քնադատական բազմաթիվ հարցերի մեկնաբանմանը նվիրված «Տանրագիտարանային» բնույթի արժեքավոր մի աշխատություն է:

Կիլիկիայում ստաջին անգամ գտնված ժամանակամիջոցում, դորձյալ Հեթում և թագավորի խնդրանքով, վարդան Արևելցին գրում է «Մեկնութիւն բերականի» սույն երկը, որի վերնագրում հիշատակվում է նաև պատվիրատուն՝ «... Խ խնդրոյ քաղաութին հայոց Ներսէյ», որն իբրդործում է, ամենայն հավանականությամբ, 1244—1246 թվականներին:

Նշված այս երկու աշխատությունների պատմական նշանակությունն ու արժեքը բնագրվում է նրանով, որ դրանք երկուսն էլ աբխազական պատմիչների են՝ հենց թագավորի և թագուհու ուսումնառության համար նախատեսված:

Բացի արանցից, վարդան Արևելցին Կիլիկիայում է թարգմանում Միխայիլ Աստրու Ընդհանուր պատմությունը՝ ստորի Իշուր ուսումնականի օժանդակությամբ:

Վարդան Արևելցին վճռական մասնակցություն է ունեցել բոլոր այն գործառնություններում, որ Կիլիկիայի կաթողիկոսությունը ունեցել է մի կողմից Հռոմի պապի, մյուս կողմից Արևելյան Հայաստանի թեմերի ու սերկրների հետ՝ համազգային նշանակություն ունեցող հարցերի վերաբերյալ: Նա մինչև անգամ կաթողիկոսի անվամբ Հռոմի պապին հղված պաշտոնական կորուստագույն պատասխաններին հարցադրումներն ու ձեռնարկումներն է պատրաստել, որոնցում շոշափված են զավանաբանական-քաղաքական կնճառա հարցեր Ավիլին: Վարդան Արևելցին նույնիսկ մոնղոլ տիրակալների հետ վարժաբանակցություններին է մասնակցել և իր հեղինակությունը նպաստել քաղաքական-անասական որոշ հարցերի կարգավորմանը:

1246 թվականին Արևելյան Հայաստան վերադառնալով, իբրև կաթողիկոսի նվիրակ, վարդան Արևելցին բոլոր թեմերի առաջնորդներին և «երեկիններն» հրավիրում է ժողովի՝ մոնղոլական տիրապետության հետևանքով խախտված հասարակական կեցությունը կարգավորելու մասնողությունը գրված կաթողիկոսական «Կանոնականք»-ի տակ նրանց համաձայնություն ստորագրությունները ապահովելու համար:

¹ Տե՛ս Կիրակոս Գանձակիցի, Պատմութիւն Հայոց, աշխատանքությամբ Կ. Մելիք-Օհանջանյանի, Երևան, 1961, էջ 294:

Վարդան Արևելցին կրկնորդ անգամ լինում է Կիլիկիայում հինգ տարի հետո՝ 1251 թվականին, և նորից կաթողիկոսական շրջաբերականով լիազորված վերադառնում է Արևելյան Հայաստան²:

Վարդան Արևելցու գրչին են պատկանում նաև «Պատմութիւն տիեզերական» և «Պատմութիւն թագաբաց» երկերը, որոնք կարևորագույն սկզբնաղբյուրներ են մոնղոլների ու նրանց ռազմա-տնտեսական քաղաքականության վերաբերյալ՝ Կովկասն ու Հայաստանը մոնղոլական տիրապետության տակ գտնված ժամանակաշրջանում:

Նրան է վերագրվում նաև «Աշխարհացոյց»-ը իր Ընդարձակ և Համառոտ խմբագրություններով, որոնք տեղագրական շատ արժեքավոր աղբյուր են հանդիսանում, հիմնականում, պատմական Հայաստանի քաղաքների, գյուղերի և մշակութային հոգևոր կենտրոնների վերաբերյալ:

Վարդան Արևելցին հեղինակ է նաև բաղմամբով աստվածաբանական մեկնությունների, որոնք արտացոլում են ժամանակի աշխարհայացքային դրույթներն ու հարցադրումները:

Նա իր մահանշուն կնքում է 1271 թվականին և թաղվում Խորվիրացում:

* * *

Առաջբան-ուսումնասիրության մեջ, գիտական անհրաժեշտությունից ելնելով, մեր առաջ խնդր ենք դրել լուսարանել կրկու հիմնական հարց. առաջին՝ լեզվաբանական-քերականագիտական վերլուծության ենթարկելով վարդան Արևելցու սույն երկը՝ բացահայտել մեկնողական հայ քերականագիտության զարգացման մեջ նրա ներդրումը, երկրորդ՝ քննադատական քննությամբ պարզել բնագրային աղբյուրները նույնատիպ քերականական մեկնությունների հետ՝ մի կողմից, մյուս կողմից՝ ձեռքբերված քննադատական հետևությունների հիման վրա արժեքավորել քերականական այս Ուշաքանակը:

1. ԱՆՉՎԱՔԱՆԱԿԱՆ-ՀԵՉՅՈՒՆԱՔԱՆԱԿԱՆ-ՔԵՐԱԿԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՔԵՐԱՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ

1. Քերականության բնուշույթը իբրև գիտություն:— Առաջին ուշաքանակում ամբողջական հայացքը վարդան Արևելցու այն տեսակետի հավաստումն է, որ քերականությունը, որպես ուսմունք, գիտություն է: Թրակացու այն դրույթը, որ քերականությունը իր բնույթով «հմտություն» է, վարդան Արևելցին թեև լիովին պաշտպանում է, բայց և միաժամանակ չուրովի է մեկնաբանում այն՝ ընդլայնելով այդ հասկացությունը նոր իմաստավորմամբ. քերականությունը «հմտություն» լինելով հանդերձ նաև գիտություն է,— իրավացիորեն հայտարարում է նա: Իսկ այսպիսի բնուշույթը շատ կարևոր է քերականության, իբրև ուսումնական առարկայի, ճիշտ գնահատման առումով, ուստի և այն սկզբուն-

² Տե՛ս Լ. Խաչիկյան, «Կոստանդին Բարձրբերդցու իրատական թույլը, աստված Արևելյան Հայաստան, 1251 թվականին» հոդվածը, «Մանրեր Մատենադարան», № 4, 1958, էջ 267—284:

³ Տե՛ս «Աշխարհացոյց վարդանայ վարդապետի, բնական հրատ, Հայկ Պերպլեանի», Փարիզ, 1960:

Հունարենի գրավոր լեզվի իրողություններից. «Այլ նա ճշմարիտ գոր ինչ հզորն և կարգեաց ի հմտութենէ և ի բանաւորսնէն»¹⁴:

Մովսէս Քերթազը բերականությունը սահմանելիս, այն նույնացնում է «առասպելավարժություն» հետ, իսկ «առասպելավարժությունը» դրաբարձր բերանամբ՝ ուրիշ բան չէ, եթե ոչ իմացություն հին առասպելների ու գեղարվեստական պատմությունների: Ընդամենը բերականությունը, Մովսէսի կարծիքով, միաժամանակ բանավորում է բաղկացուցիչ մասերի՝ ճիշտ այնպես, ինչպես «Նյունությունը» ստորադաս մասնադիտությունների. «Քերթազություն է առասպելավարժութիւն,— գրում է նա,— զի որպէս Նիւնութիւն բաժանի բոս տեւտակաց, է՛ որ աթոռագործ է, և է՛ որ սամար շինէ, այսպէս և սա բոս մասին բաժանի, բոս զանազան իրաց ինչ և ճայնս ճայնս բնորոնի անուանակոչութեան»¹⁵: նման հարցադրումը, անշուշտ, հետո է բերականության բնույթը, իբրև ուսումնագիտական կարգ, որոշելուց և այն նույնացվում է գրականության հետ: Հնդկիսեպը, փորձելով հոնկրեւտացնել «Նմտություն» բնութեամբ, գրում է, որ այն այլ բան չէ, եթե ոչ վիպասանական պատմության կառուցվածքային և բովանդակային կողմերի ուսումնասիրումն ու յուրացումը. «Հմտութիւն առացիև զընդհն վիպասանական պատմութեան, զոր շարագիրս անուանեն»¹⁶: Այս կոնկրետացումը եւ շի բացահայտում բերականության բնույթը իբրև լեզվի օրինաչափությունների հետազոտական առարկայի և ուսմանքի:

Ստեփանոս Մյունեցիի բերականությունը պարզապես համարժեք կամ հավասարանշանակ է համարում «գրականության», «գրական արվեստին»: Ի զեպ, նա «գրականություն» տերմինը օգտագործում է ոչ այն իմաստով, ինչ մենք այժմ բնութեամբ ենք. այլ այն նշանակությունը, որ վաղ միջնադարում հայ մտաբանացություն մեջ կիրառելիս են եղել. այն է՝ իբրև «գրելու արվեստ»: Ստեփանոս Մյունեցիի այս առթիվ գրում է. «ես արդ ստուգարանեալ լինի բերականութիւն գրականութիւն»¹⁷:

Նախորդ բերական մեկնիչների համեմատությամբ Ստեփանոս Մյունեցիի ստանձին զեպրեում նույնիսկ նեղացնում է բերականության բնութեամբ՝ հոնդեցնելով այն սոսկ գրական երկերը առողջանության կանոնների համաձայն ճիշտ ընթերցելուն: Նրա կարծիքով, Քրակացու՝ բերականության մասին ավամ սահմանման մեջ «Նմտությունը» այլ բան չէ, եթե ոչ ճառերն ու պատմագրական երկերը կշռուցնով ու տրամաբանական շեշտումներով վերաբարձրելու ուսումնականի կարողությունը. «ես լինի ճմտանայն ի նոսա բոս աշխարհ յեղանակս. ճանաչել զյեղանակս և զվանգի շափս, յարդարելով բոս նեթադատութեան զըրօցատրութիւնս նոցա, և այն բոս կարգի յարմարութեամբ և պատճառ[աւ]ք ատ ի հաւատայ»¹⁸: Քերականությունը, Ստեփանոս Մյունեցու բնութեամբ, ծառայում է միայն նրա համար, որպէսզի գրավոր անկենդան խոսքը վեր ածի կենդանի խոսքի՝ ունկնդիրներին միանգամայն բնկալելի դարձնելու համար այն: Հետադարձը՝ բերականությունը գրավոր խոսքը «պոետիկանացնում» է. նա այդպես էլ գրում է. «եթև ոչ այսպէս իցէ, ոչ րնթնուալ զնոսա զեղեցկապէս ի լսելիս փողովբոց զբանս և զդրոթս առաշ-

նոցն և կամ թև գաստուածոցն: եւ ինքեանք բոս հրամայալ յեղանակս սոսա առասցեն ստեղծումն բանի պոետիկոսարաշ»¹⁹:

Մագիստրոսը, Ստեփանոս Մյունեցու հետեւողությամբ, նույնպես բերականությունը սահմանում է որպես գրականություն: Հարց է ծագում. ինչու բերականությունը միաժամանակ գրականություն է համարվում Մագիստրոսի և մյունեցիի հայեցակետով. ո՞րն է զրանց նույնացման հիմունքը: Մագիստրոսը այս հարցադրմանը պատասխանում է հետևյալ փաստարկմամբ, որ շունի Ստեփանոս Մյունեցին, բերականությունը բանականության բնույթով արարեցնում է գրավոր խոսքի ստույգ, վճիռ և անսխալ ձևեր այնպիսի դյուրեղացումով՝ ինչպես քուրայի բովով դստով են «մաքրագոյն և հրասեակ ոսկին». «...գրականութիւնս այս վասն այնորիկ կոչեցաւ բերականութիւն, զի ի բանական աստի զվեխն և զմարուն և զամենկին առանց բժի և կարծեացն առախա բեւել իբրո ի ք[ոյ]ւրայէ զմարագոյնն և զհրասեակն ոսկի...»²⁰: Անկէն. բերականությունը բնութագրվում է որպէս ուղեցուցց դիտության և լույսի, կամ ուղիղ ճանապարհ, որ ասնում է, առանց խաբարկածների, զեպի սրբունի պաշտոնը: Մագիստրոսի մոտ այս անշուշտ կարգում ենք. «Անուանեցին զնա բերականութիւն և իբրև զարձան ի մտհարձանաց կամ զպարտական կանգնեալ կամ եթէ նպատակս ինչ և զրոշուածս ի ճանապարհի հաստատեալ, զի ծանիցեն զհանապարհն աղիկ և այնոս ոչ մտորեալք երբիցեն ի պաղտոն արհուլի և մի՛ խտորեցին»²¹: Բայց առավել բնութագրականն այն է, որ բերականությունը դիտվում է որպէս բոլոր դիտությունների գոտը՝ ներսնությունը. «Այսպէս Լեւակներեալմաք մասնել յամենայն արհեստս իմաստասիրութեան պարտ է»²².— գրում է Մագիստրոսը:

Սակայն այս համեմատություններում ասկա է երկփեղկվածություն բերականության բնույթի բնութեան կապակցությունը. մի զեպրում նույնացվում է բերականությունը գրականության հետ, մյուս զեպրում՝ սահմանազատվում է նրանից իբրև ուրույն բնագավառ, այն է՝ որպէս ուսման լեզվի միավորների ստույգ ձևերի մասին: Հենց այս երկբորդ բնութեամբ է ճիշտ բերականության բնույթի վերաբերյալ, որը և հետագայում հաղթանակում և ախրապետող հայեցակցն է դառնում հայ բերականագիտության մեջ, բոս որում այս անսակեան էլ պաշտպանում ու պարզացնում է Վարդան Արեւելցիի՝ բերականության, իբրև ուսումնակարգի, իր սահմանումով:

2. Հնչյունաբանական դիտումներ:— Քերական մեկնիչներից Վարդան Արեւելցին է, որ հայերեն գրերի քանակային շատությունը բացատրում է, բացի լեզվի հնչյունային կողմի «հարստության» հանցամասերից, բարբառային խոսվածքների առատությամբ՝ զեռես մեքրոպոյան ժամանակաշրջանում. «եսկ բոսովորին հայկական զրոցս երկու պատճառս ունի.— գրում է Վարդան Արեւելցին,— առաջին՝ զպզգացն գիտեցանայն, այսինքն՝ զպզգանային հաշիվ լեզվիս գծորիսն և զբարձրախաւարիսն զնշատաց: երկրորդ պատճառ՝ լեզվիս հարստարիւն»²³: Նշենք սակայն, որ Վարդան Արեւելցու մեկնությունն ուսուցին ուսումնասիրանությունը դիտական աստուով համարել չէ. բանի որ

¹⁴ «Մաների Մատենադարանի», № 3, էջ 247:

¹⁵ J. J. Адоиц, Дионисий Фракийский и армянские толкователи, Петроград, 1915, стр. 159:

¹⁶ Նույն ակնգում:

¹⁷ Նույն ակնգում, էջ 184:

¹⁸ Նույն ակնգում:

¹⁹ Ն. Արեւել, Նշված աշխատ., էջ 181:

²⁰ Նույն ակնգում, էջ 255:

²¹ Նույն ակնգում, էջ 225:

²² Նույն ակնգում, էջ 226:

²³ Սույն աշխատությունը, էջ 54:

նման պնդումը ճիշտ չի բացահայտում մաշտոցյան գրահամակարգի ունեցած միավորների անպայման տվյալ բանակի անհրաժեշտությունը:

Վարդանից առաջ Գավթին է անդրադարձել մաշտոցյան գրահամակարգի միավորների «շատություն» խնդրին. վերջինս մի գեպընդ գրա պատճառը փորձում է մեկնարանել «անարուեստ խօսքի» և «այլալեզու խոսվածքի» («բարբարիկոն լեզու») առկայությամբ դեռևս V դարում, մյուս դեպքում՝ «թավ» հնչույթների առկայությամբ դարձյալ այդ ժամանակաշրջանի խոսակցական լեզվում: «Բայց բազմութիւն գրոյս,— ասում է Գավթիք,— մի՛ գիտեալուեստ խաւս, և բարբարիկան լեզու, և երկրորդ՝ վասն բաւարեան գեղունա կարգի ի գրին, որք ըստ խաւսիցն յարմարին»²⁴:

Ինչպես նկատելի է, մաշտոցյան գրերի բանակային «շատություն» դավաճանական բացատրության տուային մասը համեմատաբար ավելի սուսնազան է և տարտամ: «Անարուեստ խօսք» սակելով կարելի է հասկանալ ուսմական խոսակցական լեզուն՝ ի տարբերություն նրա գրական մշակվածության ենթարկված «արուեստար» լեզվի: Բայց «անարուեստ խօսք» սակելով կարելի է հասկանալ նաև «բարբարային խօսվածք» կամ պարզապես բարբարոս լեզուն: Վերաբերում է «բարբարիկոն լեզուն» արտահայտությանը, այսպես չէր կարող իբրև «բարբարոս» ըմբռնվել Գավթի կողմից, որովհետև «բարբարիկոն լեզուն» բառակապակցության խմբում չի առնչվում «բարբարոս» հասկացությանը, այլ դա նշանակել է, զեռևս վաղնական ժամանակներից, պարզապես «օտար» ոչ մայրենի լեզուն, կամ, որ նույնն է՝ «այլալեզու խօսվածք»: Ընդամենը այդ արտահայտությունը փոխառություն է հունարեն ինտերլոնգոս բառի, որ նշանակել է «ոչ հունարեն» օտար լեզուն: Հետագայր՝ Գավթի մոտ օգտագործվածը է «ոչ հունարեն» օտար լեզուն: Հայերենի կողմից հայերենի կողմից է ըմբռնել որպես հայերենի կողմից օտար փոքրամասնությունների կիրառած «ոչ հայերեն» լեզուները, որոնք շատ հաճախաբար եղել են V դարի Հարատանում: Բայց ինչպես էլ ըմբռնելու լինենք «անարուեստ խօսք» և բարբարիկոն լեզուն՝ արտահայտությունները, միևնույն է, գրանք չէին կարող նշանակություն ունենալ մաշտոցյան գրահամակարգի հիմնում բնկած բնգնեռու և միասնական արտահայտական բազայի համար՝ եթե իբրև գրանգ նույնիսկ բարբարային կամ այլալեզու ննչույթային հակադրությամբ տարբերակված լինեին մևարայան հայերենից:

Ինչ վերաբերում է վարդանյան մեկնությունը՝ որոշակի բարբարոսների առկայությամբ արված պատճառարանությանը գրերի բանակային «շատություն» մասին՝ դարձյալ ճիշտ չէ: Իրականում՝ Մաշտոցը ոչ թե Հայաստանում առկա բոլոր բարբարոսների հնչույթային տարբերակների ընդգրկումով համարեց ու հորինեց իր գրահամակարգը, այլ վայել մեկ խոսակցական լեզվի արտահայտական բազայի հնչույթային արմատական արմատական լեզվի արտահայտական լեզվի հասարակական զբոսով օժտված Արարատյան դաշտավայրի խոսակցական լեզուն: Այնպեսով, որպեսզի վարդան Արևելյան ընդունում է V դարում հայ բարբարոսների առկայությունը Հայաստանում՝ ճիշտ է: Դրա վավերականությունը հավաստում են դեռևս մեր դասական մատենագիրները՝ Կորյունը, Եղիշիկը և Խորենացին, որոնց աշխատություններին վարդան Արևելյան, բնականաբար, քաջատեղյակ էր:

էր: Այսպես, Կորյունի մոտ կարգում ենք. «Տայնժամ վաղվազակի հրաման ստեպ ի թագաւորն» սկիզբն առնելոյ զխումարում կողմանսն Մարաց, որք ոչ միայն վասն դիական սատանայակիր բարոյն ճիւղադրեան, այլև վասն ինցրեկազոյն և խոշորագոյն լեզուին՝ դուստամատայնք կին»²⁵: Եղիշիկը «այս» բառի բարձրաստային տարբերություններն է հավաստում հյուսիսային և հարավային Հայաստանի խոսվածքներում, ըստ որում ներկայացնելով այն շեշտված հակադրությամբ. «...Ասի և զե ոգի, այլ ոգի շար վասն անհայտանդութեանն և ապստամբութեանն. զոր թէպէտ և ի մեր լեզու՝ այս շար ասեմք, որպէս ի խորանց հարցն մեքոց տաւաջոց ըստ սովորութեան ի մեզ կարգելոյ, այլ զիտեմք՝ եթէ այսն հողմ է, և հողմն՝ ոգի, ըստ յատաշարոյնն ասացիոց: Քանզի յորժամ մեկ ասեմք՝ թէ սիկ շնչէ, ստորնեայք ասեն՝ այս շնչէ»²⁶: Պատմաճար Խորենացին աներկմիտ պարզությունը հաստատում է, որ դեռևս V դարում և նրանից առաջ Հայաստանում գործում կիրառություն են ունեցել «Վայկական խոսվածքներն ու լեզուներն», «Բայց հրաման տայ ըստկաց աշխարհին՝ ոստանել զխօսս և զեզուս հայկական»²⁷, կամ՝ «խոստանայր հայկականաց լեզուաց առնել ճշանագիր»²⁸:

Գիտնիստու թրակազու հայ թարգմանիչը հականն անվանն հիշատակում է Գորգայից բարբարոս՝ հնչունական-արտասանական բարբարային տարբերակը մատնանշելու առթիվ. «Մանե՛... և Գորգայիցն ինքնանց գաղափար յատկական, որպիսի Մանեան»²⁹: Հայ թարգմանիչը մինչև անգամ բարբարային ձևաբանական տարբերություններ է առաջադրում, որոնք գոհարային արժեք ունեն հայոց լեզվի ու նրա բարբարային ճյուղավորումների պատմության ստորագրապատման հետազոտման համար. «Եւ երբորդն՝ եչի և ալբի զարձակ, որգոն գեամ, գեաս, գեայ. և ըստ լեզուաց ոյլլի, որգոն զամ, և յղուն»³⁰:

Սակայն պետք է սակ, որ դասական մատենագրության ստեղծման շրջանում բարբարոսները դեռևս ձևաբանական ու մեղ հակադրություններով չէին բնութայում, ինչպես վարդան Արևելյան ժամանակ: Եթե վարդան Արևելյան պնդումը ճիշտ լիներ գրերի գյուտի ժամանակի հարաբերությանը, այսինքն՝ Մաշտոցը բարբարոսների հնչույթների համադրմամբ ստեղծած լիներ իր գրահամակարգը, որի պատճառով էլ այդքան «շատ» տառեր գործառնության մեջ են հայոց այբուբենում, այսպես չէր անխառնափնտրել և անպայմանորեն կարողանալու մեթոդային շրջանի մատենագրության մեջ նույնական քառարմատների ու բառաձևերի խալտարդեա գոարյամբ, որպիսի հանգամանքը, սակայն, բացառված է դասական շրջանի ամբողջ գրավոր արտադրանքում: Եթե վարդան Արևելյան կամ Գավթի պնդումները հավաստություն ունենային, այսպես մաշտոցյան գրերից տեղեկանք մեկը պետք է ստակ սովանական ու ձևական կերպով զոտություն ունենար՝ որպես տվյալ բարբարոսի կամ «այլալեզու» խոսվածքի արտասանական բազայի արտահայտիչը կամ ներկայացուցիչը: Բայց դասական հայերենի մեր ամբողջ մատենագրությունը հերքում է նման վարկածը: Բանն այն է, որ մեր մատենագրության մեջ կիրառություն գտած թե-

²⁴ Ն. Աղաբեյ, նշված աշխատ., էջ 93:

²⁵ Կորյուն, Վարդ Մաշտոցի, աշխատությունների Մ. Արևելյանի, Երևան, 1941, էջ 54:
²⁶ Եղիշիկ Կորյունի, Եղծ Ազանցոց, Փոֆլիս, 1914, էջ 64—65:
²⁷ Մովսես Խորենացի, Պատմություն Հայոց, աշխատությունների Մ. Արևելյանի և Ս. Հատրնյանի, Սֆգիս, 1913, էջ 46:
²⁸ Նույն աղբյուր, էջ 325:
²⁹ Ն. Աղաբեյ, նշված աշխատ., էջ 14:
³⁰ Նույն աղբյուր, էջ 26:

Վարդան Արևելցու միանգամայն ճիշտ պատկերացմամբ՝ լեզուն «կառուցվածքային» բնույթ ունի. այն նման է շինություն, որի գագաթը հասնելու համար աստիճաններով կարելի է բարձրանալ. այս աստիճի նա հոյակապ և սպասելի բնույթազգիք է տալիս բառին՝ այն համարելով «ամեն մի խոսքի մայրը», ակունքը («մայր ամենայն բանի»)։ Ընդամին հարկ է նշել, որ բառի նման բառաբանությունը չենք գտնում Վարդան Արևելցու նախորդներից և ոչ մեկի մոտ. «ի վեր էլ արուեստասոր», — գրում է նա, — իբրև ընդ աստիճանս ի կատար շինեալածոյս, զի ասէ վասն բառից, որ է մայր ամենայն բանի»⁶⁶։ Իր միտքը բառին վերադրում է այնպիսի իրական հասկանիչ, որով գուցեորովիցով այլ բառերի հետ՝ «հայտնում է» խոսքը, որքանն՝ խոսքը կամ լեզուն «հայտնվածքային» — կառուցվածքային է։ Այս ճիշտ գիտումը նույնպես տեսական կարեոր նշանակություն ունի հայ լեզվաբանական և քերականագիտական մտքի պատմության համար. «են «հետևի բան» ասաց, — գրում է նա, — որ զհետ ել և հետ իրեաց երայ»՝ հիանալով բանն»⁶⁷։ Միայն այս ձևով՝ բառերի զուգորդմամբ հասնում է լեզուն իբրև «ամբողջ» իբր բոլոր բաղադրիչ մասերով (սանդղամար) և, որ կարևորն է՝ լեզուն իր ռեսյակահատկությունը գրանցում է ճիշտ դամար»⁶⁸ և, որ կարևորն է՝ լեզուն իր ռեսյակահատկությունը կարելի է նկատել բնույթայն բոլոր երևույթներում։ Ընդամին, Վարդան Արևելցու միանգամայն գիտական հարցադրան համաձայն, մատնությունը գրեթե ամեն իմաստների արտահայտման այլ ձև չկա, բան բառերով զուգորդվող խոսքի հյուսվածքային հարցադրանությունը։ «են շինի մարմին և անդամք որպէս գրեալին, այլ զնեբնական իմաստն կատարեն յայտնելով»⁶⁹։ Նշենք, սակայն, լեզվի «հայտնվածքայինության» — կառուցվածքայինության հիացք ասելով այս մեկնարանությունը կատարված է մատերիալիստական տեսանկյունով. մի հանգամանք, որ բրիտանական և սոցիալիստիկական մի միասնիցիվի տիրապետության շրջանում պարզ է և բերում Վարդան Արևելցուն որպես գիտնականի և մատնություն՝ իր առարկայական հաստատանությունը ու փորձառական խորաբնութագրվածքով, լեզվի բնույթի կառուցվածքայինության իր բովանդակմամբ։

«Ետերի» և նրա «մասերի» ուսմունքը հիմնավորելիս, Վարդան Արևելցին հենվում է դարձված Գավթի⁷⁰ վրա, բայց ավելի հստակ է պարզեցված ձևով ներկայացնելով ավելի խնդրին առնչվող հարցադրումների ամբողջությունը։ Իբրև բնորոշ իրողություն ասենք, որ լեզվի տեսության վերաբերող կարևորագույն խնդիրների արձարժումը իր սպացուցումներով սերտորեն աղերսվում է փիլիսոփայության զրույթների հետ, որոնք հիմնարար ու էլակետային նշանակություն են սեփեցել լեզվաբանության ու քերականագիտության պարզացման համար նաև հայ գրչության մեջ։ Ընդամին նշենք նաև, որ հայ քերական մեկնիչները իմաստասիրական երկերի տեսական զրույթներին են զիմել ոչ մի ուղղակիորեն Գիտնիստ Թրակացու երկի պահանջով, այլ սևիպական հայտնաբերության մղումով։ Այդ անհրաժեշտության ըմբռնումն ու հաջող կենսագրործումը, անտարակույս, բարձրացրել են մեր միջնադարի քերականական մեկնությունների տեսական ընդհանրացնող բնույթն ու ընդգրկումը։

⁶⁶ Սույն աշխատությունը, էջ 101։

⁶⁷ Նույն տեղում։

⁶⁸ Նույն տեղում։

⁶⁹ Տճ՝ Ե. Ազոցի, Նշված աշխատ., էջ 102—103։

Այսպես, որպեսզի «մասունք» քերականական տերմինի բնույթը գիտակա- նորեն փաստարկվի, անհրաժեշտ է ճիշտ պատկերացում ունենալ այն փոխ- հարաբերությունների ամբողջության մասին, — այն դրամ է Վարդան Արևելցին, — որ առկա են «սես», «տեսակ» և «մաս» տերմին հասկացությունների միջև, որոնք, ըստ էության, փիլիսոփայական-տրամաբանական կարգեր են համար- վում։ Բնականաբար՝ փիլիսոփայության հիմնարար զրույթների միջոցով, իբրև ընդհանրացնող տեսական նախադրյալներ, առավել հստակությամբ են սրվածավում լեզվական բաղի երևույթների ինչպես ներքին բովանդակույթու- ներ, այնպես և նրանց փոխհարաբերությունները։ Իրոք, ինչո՞ւ «մասունք» տերմինը պետք է տալ խոսքի բաղկացուցիչ կարգերին, և ոչ, զիցուր՝ «տես- ակ» կամ «սես» տերմինները։ — «Սես» չեն կարող կոչվել նրանք, — շարու- նակում է Վարդան Արևելցին, — որովհետև նրանցից չեն կարող առաջանալ «ինքնանման» ստորագրա բառախմբեր, այդպիսին լեզվաբանության-քերա- կանագիտության մեջ զիտվում է միայն խոսքը («բան»), քանի որ նա՞ է միայն զերագրա կարգը (կատեգորիան), որին ստորագրավում են «ինքնանման» կար- ցիներ, այն է՝ խոսքի մասերը. «Ջի բանն որպէս սես է, որ կարել բաղում մա- սունս ծնանիլ ինքնանման...»⁷⁰։ — Ճիշտ կերպով նկատում է Վարդան Արևել- ցին։

«Տեսակ» տերմինը նույնպես չի կարելի վերադրել խոսքից՝ իբրև սեռից առաջացած «ինքնանման» կարգերին, — հավաստում է մեր հեղինակը, — որովհետև «տեսակ» կարգից կարգերը միմյանց նկատմամբ օժտված են ավա- րի և կրտսերի, առաջնայնության կամ երկրորդայնության, այլ կերպ ասած՝ նախամեծարության հարաբերականության։ Այդ իսկ պատճառով «տեսակ» տերմինը ճիշտ չէր լինի հատկացնել խոսքի բաղկացուցիչ կարգերին, քանի որ վերջիններս հավասարաժեռ են իրար նկատմամբ՝ ընդհանրապես խոսքի կառուցման համար նրանց ունեցած նույնական անհրաժեշտության տեսակի- անից։ Այդ առանձնահատկության հաշվառումից կենդիվ էլ նպատակահար- մար է «մասունք» տերմինի զործանությունը խոսքի բաղկացուցիչ կարգեր անվանման համար, քանի որ յուրաքանչյուր մաս նրա մյուս մասերի նկատ- մամբ միայն հավասարաթեք զործանում է գրանցում խոսքի կառուցման անհրաժեշտության առումով. «Մասունք» ասաց իմաստաւէրը, և ոչ «տես- ակը», — գրում է Վարդան Արևելցին, — զի աստ «մասունք» պատուականա- գոյն են բան «գտնական», վասն զի «տեսակն» աագ և կրտսեր հարկաւորին զոլ, բայց «մասունք» ո՛չ»⁷¹։

Ինչ վերաբերում է խոսքի մասերի քանակի որոշմանը, այսպիսի հար- ցում ավել է տարակարծություն քերականների (քերաբանների) և իմաստա- սիրների միջև, — նշում է Վարդան Արևելցին։ Քերականների մեծամասնու- թյունը ընդունում է ութ առանձին խոսքի մասեր, իսկ առանձին քերականներ՝ ինը, մյուսների բնորոշման վրա ավելացնելով նաև «հասարակ զոյական» տեսը (սասարակինս-ը)։ Բայց Վարդան Արևելցին, Թրակացու տեսակետը պայտպանելով, ինչականներին մերժում է այն ճիշտ պատմաբանությունը, որ «սասարակինս-ը» արդեն ընդգրկված է անվան քերականական հասկացու- թյան մեջ, հետևաբար՝ «անունն մասն է, իսկ սասարակինս՝ մասն մասն

⁷⁰ Սույն աշխատությունը, էջ 101։

⁷¹ Նույն տեղում։

տից լուկայն բխում է Վարդան Արևելցու և միջնադարյան մեր բոլոր բերական մեկնիչների և պահեստային այն գերիշխող հանցակետը, որ, վերջին հաշվով, խոսքի մասերի մեջ առանցքային բերականական կարգերը նրկում են՝ առնուն ու բայը, որոնք իրենց շուրջն են ձգողորար ընդգրկում խոսքի մյուս մասերը: Հենց այդ պատճառով էլ միջնադարյան բնության են առնում, մի կողմից անվան և բայի բառիմաստային ամենաընդհանուր ու բազմազան նշանակությունները, մյուս կողմից՝ խոսքի մասային բերականական հատկանիշները:

Եթե միջնադարի բերականական մեկնությունների շարադրանքում անվան բնությունը նախորդում է բայի վերլուծությանը, ապա նման մտածողում ունի իր սկզբունքային պատճառարանությունը, որին և անդրազանում է Վարդան Արևելցին: Բանն այն է, որ անունը, իբրև երևույթների կամ առարկաներ նշող բառ, փրկիտոփայական ըմբռնմամբ՝ «էություն» (միջնադարի մեր դարավան տերմինով՝ «պատահումն»): Ե քանի որ ընդունված աներկբայիկ ճշմարտություն է, որ «էություն» միշտ առանցային է, իսկ հատկանիշը՝ երկրորդային, հենց այս նկատառումով էլ, քննականաբար, քերականական մեկնություններում առաջին հերթին պետք է լուսարանվեր ասենք՝ իր առանձնահատկություններով, հետո նոր՝ բայը. «նախ՝ զանունն առաց, և ապա՝ զբայն, — որում է Վարդան Արևելցին, — զի անունն էություն է, իսկ բայ՝ պատահումն: Եւ յառաջ է կուրիւն, եւս զպատահումն»¹⁰⁰:

Բայը միաժամանակ բառ է, նա նույնպես օժտված է նշանակողական գործառնությամբ (ֆունկցիայով)՝ առարկայի փոփոխվող հատկանիշներին է լեզվականորեն հաղորդում, դրա համար էլ «բայն աստուրիւն առի»¹⁰¹:

Բայի առավել նեղ ըմբռնումը հավաստում է ոչ միայն որպես փոփոխվող հատկանիշ, այլև իբրև առարկայի փոփոխվող հատկանիշներին էլ նրանից, Վարդան Արևելցին բայի հենց այս երկվայությունը մեկնարանելի փորձելիս բանադրոսիկ դատողություններ է անում, ուստի և վերնաում է. նա ճիշտ կերպով գտնում է, որ գալուստ-քիւն բառաձևում —քիւն բառակազմական ամանցը անվանակերտ է, որովհետև այն միաժամանակ հուղվածություն է հաղորդում բառին: Բայց և նրանք թվում է, թե այդ ամանցը ղեղելիս գտնում է համարվում, իսկ «գալուստ» բայի, քանի որ այդ ձևով «անհուղվելի» է դառնում այն. իսկ եթե անհուղվելի է, ապա, ըստ Քրակացու ասույթի, նաև բայ է: Նույն տրամաբանական վերլուծությունը՝ «Գալուստ» բառաձևում «իթ»-ը համարում է որպես անվանակերտ ամանց, ուստի և ամբողջ բառը հուղվելի է համարվում, իսկ «գալուստ» բայի, քանի որ անհուղվելի է... «Եւ զի՝ առէ, թէ բայ է բառն: Բանն լերկու և լերկու վանգից զոյանայ, — ասում է Վարդան Արևելցին, — գալուստ-քիւն բառ է, բայց առէ, թէ անհուղվ <է>, այսինքն՝ անտապայ, անշորը: Զի գալուստ է, և թէ զքիւնն զնես՝ հուղվի և բառ լինի: Եւ դարձելով անհուղվ ասաց, զի պատուց է յանուանէն, վասն զի անունն հուղվական է՝ Դալուստ անուն է. դասն բայ է՝

ընդունակ անանակաց, զիմաց և թուոց»¹¹¹: նման վերլուծությունը, անշուշտ, բայի մեխանիկական ըմբռնման արդյունք է:

Նշեցրե՛ք նաև, որ Վարդան Արևելցու մոտ կա ուշադրով մի փաստ, որը կարևոր է հայերենի պատմական քերականագիտության համար, թեև իր մեկնարանմամբ՝ թերի է և սխալ: Խոսքը վերաբերում է «գրենք» բայաձևին, որը, ինչպես հայտնի է, դրաբարի բայի խոնարհման համակարգին անհարադատ է, սակայն բնորոշ է միջին հայերենի և մասնավոր աշխարհաբարի համար: Գրաբարի հարազատ բայաձևը գրեմ է, որը նույնպես թեև բերում է Վարդան Արևելցին, սակայն հակադրում է այն գրեմ գայաձևին՝ ցույց տալու համար, որ «գրենք» բայաձևը սամանականի ներկա ժամանակն է արտահայտում, իսկ «գրենք» բայաձևը՝ ապառնի. «Եւ թէ առես, թէ գրենք՝ ժամանակ զպատուսնայ ընդունեցաւ բանն, — ասում է Վարդան Արևելցին, — և զէմ՝ դրոյդ և պայտը թուով բազումը, զի ասացեր գրենք: Եւ թէ եմ ասես՝ գրեմ, զներկային ժամանակ նշանակեցեր»¹¹²: Տվյալ դեպքում կարևորն այն է, որ Վարդան Արևելցին հավաստում է «գրենք» բայաձևի կազմավորումը ղեռն XIII դարի կեսերից՝ ապառնիության զազափաբով, որը և բնորոշ է ժամանակակից հայերենի համար...

Վարդան Արևելցին բայի թվական հատկանիշի մասին խոսելիս, իրեն նախորդած բերականների տեսակետում կարևոր ճշտում է մացնում՝ ելնելով հայերենի լեզվական իրողություններից. նա առաջին է, որ մերժում է հայերենում բայի «երկակի» թիվ ունենալու անճիշտ պնդումը՝ նման երկվայությունը համարելով դիտունների կողմից կատարված «քանադատություն»: «Յայանի է, — դրում է նա, — զի յուով անգամ ասացած է, որ երկուտականն կարկա է և բռնադատուրիւն է յիմաստնց, զի շիայ բառ մերում լեզուիս»¹¹³:

Բայական կարգի վերաբերյալ մնացած բոլոր ըմբռնումներում Վարդան Արևելցին լիովին համերաշխվում է իր նախորդների դրույթներին հետ:

ՀՈՊԻ ըմբռնումը շարժական յուրովի հատկացություն է միջնադարի հայ բերական մեկնիչների մոտ: Վարդան Արևելցու պատկերացմամբ՝ «Նոգերը» նույն զերն են կատարում լեզվում, ինչ մարդու օրգանիզմում՝ «շղերն» ու ոսկրահողերը («կապք»), այն է՝ նրանք «կցում» և իրար են միացնում բառերն ու նախադասությունները: «Յառն «կցումն» և «միաւորութիւն» կոչի, որպէս իրի և կապի մարմնոյն, այսպէս և յալի՝ բանի»¹¹⁴: Հոգերի բերականական ըմբռնման ոլորտում են ընդգրկվում, ըստ միջնադարի քերական մեկնիչների, խոսքի մասերի բազմական խայտարղղտ տեսակներ. միասնական սկզբունքի բացակայությամբ պայմանավորված նման նապաղությունը, բնականաբար, իր հնա բերում է քերականական իմաստների բնագործիկ միացություն: Այսպես, «Նոգ» են համարվում և՛ կոչական բառերը (ո, ու), և՛ հարաբերական բառը (որ), և՛ ցուցական զերանունները (այս, այդ, այն), և՛ դերբայները (արարալ, արարած): Խոսքի մասեր այս խայտարղղտ տեսակների ընդգրկումը բերականական մեկ կարգի մեջ՝ միաժամանակ պետք է ենթադրել զրանցից յուրաքանչյուրին բնորոշ բերականական իմաստների ընդգրկումը: Այդպես էլ ընդունում են միջնադարի մեր մեկնիչները իրենց բերական

¹¹¹ Սույն աշխատությունը, էջ 123:
¹¹² Նույն տեղում:
¹¹³ Նույն տեղում, էջ 125:
¹¹⁴ Նույն տեղում, էջ 132:

¹⁰⁰ Սույն աշխատությունը, էջ 123:
¹¹⁰ Նույն տեղում:

այլ միշտ և յանախի փ վճարեմ»¹²¹: նա այս միտքը առաջին հոտակութեամբ և ամբողջական շարժում է հետևյալ կերպ. «Առաջաւ, թէ հայք չունին զնախադասականն յաճախ յարդր՝ որով և յոյնք և իմասնելացիք: և չէ՛ պակասութիւն, զի ոչ շղիաւ անկ երկոտասան՝ ի՛նչ պակաս է ի յասելն առանկերկա»¹²²: Այս բաղվածքի ընդգծված առերթից ինքնարտիբեյան բխում է ուշադրամբ և բնդհանրացում ևս. Վարդան Արեւելցին տվյալ դեպքում ազատորոծելով Մարգարտոսի առաջադրած լիզվանները¹²³, յուրովի իր փաստարկմամբ պաշտպանում է լիզվի անընդհատ զարգացման տեսությունը, երա անկասելի քննաքննութեամբ փոփոխութիւններով դեպի որակական նոր գրութիւնները՝ այն առողջ հայացքն ունենալով, որ մտածողութեան գրաւորման համար լիզվի ձեւաբանական բարացած սխառմ գոյութիւնն չունի. այն հարափոփոխ է Սա շարժական կարեւոր հարցադրում է, որը, պետք է ասել, միաժամանակ անասական հիմնավորումն է արդեն իսկ ծնունդ առած աշխարհաբար միջին հայերենի¹²⁴:

Տնօղի տեսութեան առանձին հարցերում, սակայն, Վարդան Արեւելցին կրկնում է իր նախորդների և՛ որակական անձնաները, և՛ սխալութիւնը: Ընդունելով Գալթի ճիշտ գիտողութիւնն այն մասին, որ իսկական հողերը հայերենում բառավերջին են կցվում¹²⁵, նա գրում է. «Զի մերս ի վարձանսին զայ նշանաւոր յարդր, իբր թէ՛ ձին և ձիդ և ձիս...»¹²⁶ Սա արդեն հողի ճիշտ բնութագրումն է, որը և ընդունվում է հետագայում որպէս հողի գիտական նախադասութիւնը: Բայց Գալթին լրացնում է Վարդան Արեւելցին մի կարեւոր հարցադրմամբ. այդ այն է, որ և՛ հողը մշտակայութեան (սյարակայ) պայմանավորվածութեամբ ընդհանրացման իմաստ է արտահայտում. «... Եւ զիտեմք անդէն զնշանակեալն նսփն և՛ ուր յարակալանայ յարգս»¹²⁷: Սակայն Վարդան Արեւելցին չի կարողանում հասկանալ Մարգարտոսի շփոթ պատկերացումը բառավերջին և հողի փաստական կիրառութեան մասին. նա ևս բառածանցի բաղադրիչ և՛ ճշշումը, Մարգարտոսի հետազոտութեամբ¹²⁸, մի այլ դեպքում գիտում է որպէս «Նորովական հող». «Այլ մեր գլխուն առաւել յաւարուն ունիմք քան ի սկիզբն»՝ գրում է Վարդան Արեւելցին. «որպէս՝ երկնային, երկրային, ծովային, ցամաքային, — այսպիսիքս հօտովական յարդր են...»¹²⁹:

ԳերԱնՈՒՆԸ միջնադարյան մեր քերական մեկնիչների կողմից բնութեւն է իբրև այն խոսքի մասը, որն իր բնութեւնով ոչ թէ «ճշմարիտ» անուն է, այլ «ինքն»՝ տարրերակված որոշակի առարկա կամ վերացութիւն, հատկանիշ և

այլն ցուց տվող բառ, այլ որանց փոխարինող խոսքի մաս՝ առանց տարրերակման, ուստի և հատկացվել է նրան «քերականն տերմինը». «զմէնն (ին՝ա՛) զերանվան քերականական իմաստներէրց մէկը — լ. եւ.) առաց փոխանակ մշտարիտ անունն, այսինքն գերանուն»¹³⁰: Այս նույն միտքը Վարդան Արեւելցին ստովի որոշակիութեամբ մեկնաբանում է հետևյալ բնորոշ համեմատութեամբ. «ճիշտ անպես, ինչպէս սմարք՝ անունը վերացրելով է ամբողջ տեսակին՝ առանց տարրերակված որոշակիութեան, գերանունը ևս վերացրելով է անն ինչ՝ թէ՛ կզակի, հողնակի և թէ՛ մտաւոր ու հնարավոր գոյացութիւններին ու երևութեաններին. «Զոր արեւակ, որ մարդ անունն ի վերայ բոլոր տեսակին աստի, նույնպէս և դերանունն ի վերայ ամենայնի երթայ՝ կզակաց և երկուսակեաց և յոճակեաց, մասաւորաց և հնարագ, զի երբմն զնեաւորն յիշմմ ասելով, թէ նա աստ էր, կարաւ էր կատարել զայս իբրս, [բայց] լասաց, թէ ո՞վ»¹³¹, Ինչպես տեսնում ենք, սա գերանվան միանգամայն ճիշտ բնութեւն է՝ ընդգրկման իր համապարփակիւթեամբ: Բանն այն է, որ գերանունը ոչ թէ անվանում է ընդհանրական առարկա կամ հատկանիշ, այլ փոխարինում է որևէ խոսքի մաս, մինչև անգամ նախադասութիւն՝ առանց մասնավորման կամ տարբերակման: — Սա հենց գերանվան, որպէս խոսքի մասի, էութիւնը բնորոշող ընդհանրացումն է:

Այն հանգամանքը, որ գերանունը չի կարող իրենով տարրերակված որոշակի առարկա կամ հատկանիշ (ինչպէս և առհասարակ որևէ խոսքի մաս) նշել, այլ ընդհանուր կերպով է նշում ամեն ինչ, այդ պատճառով էլ միջնադարի մեր քերական մեկնիչների կողմից միաժամանակ «Քերանուն» տերմինն է հասկացվել այդ խոսքի մասին. «Եւ գրեալունն ասաց, զի կարաց գերանունն զճշմարիտ անունն յատեւել, վասն որոյ թերանունն ասաց, այսինքն՝ թեր»¹³²: Վարդան Արեւելցին այս նույն տեսակետը հիմնավորում է հետևյալ կերպ. «Գերանունը թե՛ ընդհանրութիւն ունի անվան հետ, բայց տարրերով և՛ ընդհանր մի էական կողմով. գերանունը իր նշածն բնութեւնը երբք չի հարցողութեմ՝ ինչպէս անունը, այդ պատճառով էլ «Քերանուն» է կոչվում, այսինքն՝ թեր»՝ անվան հարաբերութեամբ. «Ետև ասաց, թէ նա, ու այն գերանունն է ևս այս անուանն նմանութիւն է և յիսրի աքի բերանուն, զի զգոյութիւն բնութեւնն ոչ ցուցանէ ասելն թէ՛ նոցա, նոքա, նա, իտոյ, Դոյոյ, նորայ»¹³³: Բայց որովհետեւ գերանունը օժտված է ամենածավալուն քերականական կարգը՝ «անունը» իր քերականական սեռի երեք տեսակներով փոխարինելու հատկանիշով (նկատի է առնվում համապատասխան լիզուններ, որոնցում անունը միայն քերականական սեռերով է հնարակ զայիս), այդ պատճառով էլ միջնադարի մեր քերական մեկնիչները բնութագրել են այն մի երրորդ տերմինով՝ իբրև «փոխանուն»: «Եւ զփոխանունն ասաց, վասն զի ի վերայ հասարակին տեսայ լինի արականին, իզականին և չէզոքին՝ փոխանակա ի զէպ տեղոց»¹³⁴:

Գերանունի վերլուծութեան սկզբնորոշ միջնադարի հայ քերական մեկնիչներն են նույնպէս էլ, ինչ մյուս խոսքի մասերինը. նախ՝ փորձ է արվում գերանունների կազմութիւնները պարզելու՝ ըստ բազմգիտութեան այն «մեթոդի», որ բնդհանուր կիրառութիւն է գտել քերականական բոլոր մեկնութիւններում:

¹²¹ Սույն աշխատութիւնը, էջ 132:

¹²² Նույն տեղում, էջ 133:

¹²³ Տե՛ս Ն. Աղան, նշված աշխատ., էջ 247—248:

¹²⁴ Տե՛ս Ս. Վաղարշան, «Միջին հայերեն», գիրք Ա, Երևան, 1960, էջ 86: Բայց և անբնորոշակի ենք համարում պրոֆ. Ս. Ղազարյանի այն պնդումը, ըստ որի Վարդան Արեւելցու «Մեկնութեան քերականն երկի լիզուն, իբր, միջին հայերենով գրված աշխարհաբար է՝ երկնով սոսկ այն իրողութեանից, որ նրանում առանձին գեպերում արտացոլում են գտել սերք և թմա՝ ճշտութիւն լիզվական իրակութեանները (տե՛ս նույն տեղում, էջ 122): Մինչդեռ իրականութեան այն է, որ այն լիզվածաձուլութեամբ փոխարկման լինելով հանդերձ, գերազանցապես քրաբարյան է՝ լիզվական իրակութեանների իր տեսակաբար կազմ:

¹²⁵ Ն. Աղան, նշված աշխատ., էջ 115:

¹²⁶ Սույն աշխատութիւնը, էջ 133:

¹²⁷ Նույն տեղում, էջ 134:

¹²⁸ Տե՛ս Ն. Աղան, նշված աշխատ., էջ 246:

¹²⁹ Սույն աշխատութիւնը, էջ 132:

¹³⁰ Սույն աշխատութիւնը, էջ 134:

¹³¹ Նույն տեղում, էջ 136:

¹³² Նույն տեղում, էջ 136:

¹³³ Նույն տեղում, էջ 136:

¹³⁴ Նույն տեղում, էջ 134:

ա) «Նախագաղափար» համարվում են տվյալ խոսքի մասի պարզ կազմութունները. այս դեպքում՝ «Նախագաղափարն առաջին արհմտակն է, որ յառանջն ի մենն է սկսանինք՝ ես, դու, նա»¹³⁵: բ) «Անձանցացան դիտվում են այս կամ այն խոսքի մասի բառածանցված կազմությունները. այս դեպքում՝ ստացական գերանունները մեխանիկորեն համարվում են բառածանցումներ, որոնք, սակայն, ժամանակակից բնութամամբ՝ հետազոտ անընդուն անգամ չունեն, ստուգաբանորեն, բառածանցման հետ. դրանք պարզապես անձնական գերանվան սեռական հիմքով հուլովիչ ստացական գերանուններ են. «Են ատծանցան» որ ի բն ի քո ստացուածն անցանէ, և յիսնէ՛ յիմն, իմ բանն, Բոբանն, իմ այգին կամ իմ ձին»¹³⁶:

Վերորերջալ գերանվան էությունը մեկնող տեսական ճիշտ հարցադրումների հետ միասին Վարդան Արևելցու մոտ կան նաև սահմանափակ աշխարհայացքի բնագծանոր որոշ բխող բարացած նախապաշարումներ, որոնք, անտարակույս, խանգարում ու կաշկանդում են դիտական հասակատեսությանը՝ երևույթների էություն մեջ թափանցելու և լեզվական իրակությունների հետ տախտկման անսովայն հետևողականությունը օրինաչափություններ բացահայտելու իմաստով: Ըստ այսմ, դիցուք ներկա դեպքում, վկայակոչվում է նաև այն մարդկանց տեսակետը, որոնք պնդում են, թե գերանունները «Նշատական» են, ուստի՝ նախնական, բան հատուկ անուններով նշված անձնավորությունները, որոնց գոյատևումը ժամանակավոր է, անցողիկ. այստեղից էլ հետևելովում է, որ գերանունները «ստորական» ճշմարիտ» են՝ բաց ջրիստեղծական վարդապետության այն բնահանուր գրույթի, թե իբր «ստորոգ» կամ «ճշմարիտ» անունը ժամանակից, տարածությունից դուրս է և «անցել»։ Իսկ իբրև այդպիսին բնութագրում է միայն գերեհականը՝ «սաստվածք»։ Նման անհարի պնդումը արվում է նախորդ լեզվաբանական-բերականագիտական միանգամայն ճիշտ գիտողություններին տրամադորեն հակասելու դեռույթներ, սակայն, տեսական այս հարցադրումը Վարդան Արևելցին վերջրել է Ստեփանոս Սյունեցու¹³⁷. «Բայց և արիանուն ասի գերանունս,— դրում է Վարդան Արևելցին,— այսինքն՝ ճշմարիտ անուն, զի սանն՝ այս հին է և մըշտնընենար՝ ես, դու, նա, նորա, նոցա, նո՛ւա, բան զՄովսէս և զԱհարոն և զՊաղոս և զՊետրոս կամ զՊղատոն և զՍոկրատ, զի սբբա յետոյ եղան և ոչ կան և մնան յափտան. և ստոյգ անունն անժամանակ, անղէմ և անաղիւն, որպէս դիւանուն ցուցանէ, զի միշտ էր և ոչ անկանի ի յանկարգն, զի սանլն՝ ես, դու, նա, նո՛ւա, նոցա՛ զոյութիւնք են, և ո՛չ սսկ անուն, որ այսար սսի և վաղի ոչ վախճանի, զի որականք են, և ո՛չ՝ բնութեամբ»¹³⁸:

Գերանուններն ըստ «տեսակների» բաժանելիս, մեկնողական փրականադիտությունը կենում է այն բանից, որ դրանք լինում են կազմումից անստեմով՝ ա) պարզ («Նախագաղափար») և բ) «ածանցական»՝ իրեն երկրորդ ստացական («ստացականք երկդիմիք»)։ Պարզ գերանուններն են՝ ես, դու, նա։ Ածանցական երկրորդ ստացականներն են՝ 1) սեռականով իբրև ուղղական կիրառվող ստացական գերանունները, ինչպես՝ «Իմ ստացուածն», «Իմ այգին» 2) Պատկանելություն ցույց տվող սեռականով դրված գոյականի կամ

փոխանուն գոյականի հետ դրված ստացական գերանունները, ինչպես՝ «Իմ այգույնք բերն, իմ ստացուածնց անն»։

Քրակացու հայ Քարգամանիչը հայերենի լեզվական իրողությունների հաջող նմուշներով հիմնավորել է հեղինակի դիտողությունն այն մասին, որ լեզվում (իհարկե՛ն հունարենում) գերանունների մի մասը կարող են հանդես գալ իբրև հողավորներ («բաղաչութ», մյուսները՝ առանց հողերի («անբաղաչութ»)։ Քրակացու հայ Քարգամանիչը դարարի գերանուններից նկատել է ունեցող ստացականները, որոնք կարող են հանդես գալ և՛ հողով, և՛ առանց հողի, որով և «Տայացվել» է Քրակացու այդ որոշվելու Բայց Վարդան Արևելցին իր մեկնության մեջ դիտարկության հարցադրումն ընկալում է որպես անստացական բառավորում հողերի կիրառության խնդիր և, համեմատելով Գավթի տեսակետի հետ¹³⁹, գտնում է, որ նշված իրողությունը գերանունների կապակցությամբ հիշատակելը պարզապես կրկնություն է, քանի որ նախապես իր տեղում հողին վերաբերող գլխում այդ հարցն արգեն արժարժվել է. «Ասեն, թէ սխալանք է այս արևոտանորիս զայս աստ յիշելս, զի յիւրում անեղջիւն ստացեալ է վասն յաղիզ, զի բաղաչո է՝ որ մի յաղ ունի, որպէս Սմբատն, զի դիր մի յաղեցաւ յանունն. իսկ անբաղաչո է՝ որ առանց յաղի ասի՝ Սմբատ, և շունի յաղ ի յաւարտն՝ որպէս յառաջն»¹⁴⁰: Սակայն պետք է արձանագրել, որ արված գիտողությունը, այնուամենայնիվ, չի արդարացվում. բանն այն է, որ դիտարկության հարցադրման մեջ խոսքը վերաբերում է գերանունների կիրառական բնույթից բխող առանձնահատկությանը, հետևաբար և գերանունների ամբողջական նկարագրման ամբողջ անհրաժեշտաբար անգրադառնելու կարիք էր զգացվել նաև գերանունների հող կրելու և շրջունը դեպքերին։

ՆԱՆՆԱԳՐՈՒՄԻՑՅՈՒՆԸ միջնադարի մեր մեկնիչների քերականական տեսության սխտեմում բնութագրել է բավականին բնահանուր ձևով՝ որպես նախածանցներ (հիմնականում), վերջածանցներ և կապեր։ Նախադասությունները, շնայած դրանց բառակազմական և խոսքի մասային անհարի զուգակցմամբ ընկալվելուն, միանգամայն ճիշտ կերպով գիտվում են որպես սպասափորք բաներ և բառակազմական միջոցներ, այլ կերպ ասած՝ նրան անկախ գործածություն չունեն, ինչպես նյութական իմաստ արտահայտող խոսքի մասերը։ Եվ քանի որ «Նախադրություն» անելով առաջին հերթին հասկացել են իբրև «ստացք կամ սկզբում դրվող» բառ կամ բառակազմական ձևային, ուստի և հակասություն են տեսել, մի կողմից՝ այդ տեղիին արտահայտած բառակազմ իմաստի, մյուս կողմից՝ քերականական մեկնությունների սխտեմում նրան հատկացված հետադաս տեղի միջև. «Նախադրութեանն սնուն և տեղի հակառակ են միմեանց, զի թէ նախդիր է՛ նա յետոյ է՛ր է՛ր դրած. և երբ յետոյ եղած նախադրութիւն է՛ր կոչի. այլ թէ սխալանք էին՝ ո՛չ վարէին այսու մինև նոցա»¹⁴¹:

Գիտական այս հարցադրմանը, սակայն, տրվում է աշխարհայացքային-դադափարաբխական մեկնարանություն. ըստ այսմ՝ ժառան էլ կարող է թագավորի առջևից զնայ, բայց դա չի նշանակում, թե պատվի առումով ժառանքավոր է բան թագավորը։ Ըստ ավատական աշխարհայացքի՝ դա բացառված

¹³⁵ Սույն աշխատությունը, էջ 135։

¹³⁶ Սույն տեղում։

¹³⁷ Կ. Աղոնց, նշված աշխատ., էջ 215։

¹³⁸ Սույն աշխատությունը, էջ 136։

¹³⁹ Կ. Աղոնց, նշված աշխատ., էջ 117։

¹⁴⁰ Սույն աշխատությունը, էջ 138։

¹⁴¹ Սույն տեղում, էջ 139։

է: Այդպէս և նախադրութեանը մյուս խոսքի մասերի սկզբից դրվելով նախա-
մեծար շի դառնում, այլ հանդէս է գալիս իբրև «սպասարկու» բառ կամ բա-
ռակազմական ձևով: Եւ հաստատի՝ այսպէ՛ս, նախդիր ասի այնը ահագաւ,
զի նախ եղեալ լինի և յատաչ քան դանուն և զբայ և յամենայն անշրտ՝ ո՛չ
իբրև զգալաւաւաւ, այլ իբրև զպարատու, զի վասն յատրոբի յետոյ եղաւ տե-
ղեաւ, զի սպասատու է»¹⁴²: Ընդամին՝ «նախադրութիւնները» մեկնաբանելի են
միջնադարի քերականների կողմից որպէս բառին իմաստային ներդրանքներ
և «զեղեցկութիւն» հաղորդող լեզվական իրողութիւններ, և Վարդան Արեւել-
ցին հասնում բնութեամբ միանգամայն ճիշտ է համարում. «Եւ իբրև զպարա-
պետ նախադասեալ լինի յամենայն մասունս բանի, որ չէ պատուական, քան
զթագատու, և յաղագս զարդու և զեղեցկութեան իմացեալ եղև նախադարձիւնս,
և բարտի իմացեալ եղև»¹⁴³: Այս բնութագրումը Վարդան Արեւելցին սպասել է
համարում նախադրութիւնների համար, քանի որ զբանցով արտահայտված
բովանդակութեան և անվանումի միջև կատարյալ համապատասխանութիւն է
տուկա. «Եւ բարտը իմացեալ եղև. զի իբր՝ որ սահմանաւ բաժանի, պարտ է,
որ անուամբ զանգալանի՝ որպէս նախդիրս, զի սահմանաւ և անուամբ կատա-
րեցաւ յայտցոց»¹⁴⁴:

Արձանագրներ, սակայն, որ Վարդան Արեւելցին «նախադրութեան» վերա-
բերյալ տեսական ընդհանուր հարցադրումներում որոշակի ինքնուրույնութիւն
հանդէս չի բերում և լիովին օգտվում է ինչպէս Գավթից¹⁴⁵, այնպէս և Մովսէս
Քերթովզից¹⁴⁶:

ՄԱԿՔԱՅԸ միջնադարի քերականագիտական ըմբռնումների համակար-
գում իր ձևաբանական հիմնական առանձնահատկութեամբ ճիշտ է որոշվել.
այն դիտվել է որպէս շիբրվող խոսքի մաս («նախադաս»), որը զբովում է բայի
վրա, այստեղից և՛ «մակբայ» տերմինի առաջացումը: Բայց մակբայը միա-
ժամանակ ընկալվել է տվյալ հասկացութեան ոլորտային այնպիսի համա-
պարփակութեամբ, որ զուտ է բացում նաև ճապարկութեան և անհարիրութեան-
ների: Այդ իսկ պատճառով «մակբայի» սեռութեան մեկնաբանումը միջնադա-
րի հայ քերականների կողմից խոցելի կողմեր շատ ունի: Բայց այն, որ մակ-
բայի դիտելիստյան ասուլթի մեկնաբանումն ու հիմնավորումը հայոց լեզվի
իրողութիւններով ինքնին մտավոր վիթխարի աշխատանքի արդշունք է գիտա-
կան մտածողութեան զարգացման տվյալ ժամանակաշրջանում՝ կասկածից վեր
է: Պատճառայն մտնեցմամբ քննելով և զննատեսելով ինչպէս այս, այնպէս և
քերականական մյուս կարգերը, տեսնում ենք, որ, այնուամենայնիվ դրական
շատ բան է արված քերականական մեկնություններում: Հենց պոետիստիստյան
այն ըմբռնումը, որ «մակբայ է մասն բանի անխաղաք», տվյալ քերականա-
կան կարգի ձևաբանական կողմի միանգամայն ճիշտ բնութագրում է ո՛չ
միայն հունարենի, ա՛յլև հայերենի համար: Բայց մակբայի զբաբարյան տե-
սակաների տարրոշման ու զաստատման առթիվ բացահայտվում է հայ քերա-
կանական մեկնությունների զբաբարյան այն կարևոր աշխատանքը, որը որոնումներ

և մտքի մեծ լրումի արդունք է անշուշտ: Մակբայի տեսակների վերաբերյալ
արված բաղմամբով հավաստի դիտարկումների կողքին, քերականարար և ան-
խաղապիւնորեն, սակա են նաև սխալ հարցադրումներ ու մեկնաբանումներ:
Հենց այն հանգամանքը, որ միջնադարյան հայ քերականագիտությունը սեռ-
ուռն ուշադրություն է պահպանել քերականական այս կարգի առթիվ՝ առա-
ջադրված լեզվական ամենաբազմազան իրողութիւնների նկատմամբ՝ նույն-
պէս պահանջել է՝ հետանա արդունքի արգասավորութեան առումով: Վար-
դան Արեւելցու սույն երկի «Մակբային» նվիրված դիտում հարցադրումների
արժանութիւնը բնկալելի զարմնելու նպատակով քերականագիտական ենք
զբաբարյան զբաբարյան ինչպէս ճիշտ, այնպէս և ոչ-ճիշտ՝ խոցելի կողմերի
վրա, պարզաբանելով միաժամանակ, թե ինչու՞ այդ այդպէս է:

Դիցուք՝ այն հարցադրումը, որ մակբայը շարահատական իր կիրառմամբ
կարող է զբղել ինչպէս բայից առաջ, այնպէս և բայից հետո՝ քերականագի-
տական ճիշտ դիտում է, բայց զբան արված բացատրությունը լեզվական
նմուշների առաջարկեցմամբ՝ միանգամայն խոցելի է անհավաստի է. «Մակ-
բայն «երկնաբայ» ասի կամ «վերնաբայ», որպէս թէ ասե՛ս՝ զայս շինեմ և կամ
շինեմ զայս. «զայն» բայ է, և «շինեմ» մակբայ: Թէ ի ստորև դնես զբայն
կամ ի վերջէ՛ մակբայ կոչի և անսխալ զբանն յայտնէ»¹⁴⁷: Մակբայի նման
մեկնաբանությունը անշուշտ շփոթութեան արդունք պետք է համարել: Ասել,
թե «շինեմ» բայաձևը միջնադարի քերական մեկնությունները չեն բերում իբրև
զիմովոր բայ, սահմանական եզանակի ներկա անկատարի եզակի 1-ին դեմք՝
ճիշտ չէր լինի, որովհետև բազմիցս նրանք անզբաբարձել են դիմավոր բա-
յաձևերին և համապատասխանարոր բնութագրել են զբանը: Հետևաբար՝ «շի-
նեմ» բայաձևը իբրև մակբայի նմուշ ներկայացնելը պարզապէս անհաջող
լեզվական իրողութեան բնութագրումն արդունք է, ուստի և՛ վերաբերւմ Այլուր,
ինչպէս կուտաններ, նրանք մակբայի բնույթը ճիշտ հասկացած լինելով դրա-
բարյան նաև շատ հաջող նմուշներ են առաջադրել: Ոչ էլ «այս» ցուցական
զերանունը կարող է «բայ» լինել, ինչպէս վերը բերված բաղմամբում ասվում
է, ուստի և սա եւ վերաբերւմ պետք է համարել: Ի դեպ՝ Վարդան Արեւելցին այս
մեկնությունը բերելիս սակնայտորեն օգտվել է ինչպէս Գավթից¹⁴⁸, այնպէս և
Անանուն մեկնությունը¹⁴⁹:

Վարդան Արեւելցին, սակայն, համեմատարար ինքնուրույն բացատրու-
թիւն ունի «քերթութեան» մակբայների մասին. զբանք մակբայի այն տեսակն
են, որոնք զորոշութեան ձևն են ցույց տալիս, ուստի և դրանք ձևի մակբայ-
ներ են: Բայց ինչու՞ «քերթութեան» մակբայներ են կոչվել դրանք և ի՞նչ ա-
զգրակեցութիւն ունեն շարժութի (քերթութեան) հետ: Այս հարցերին նա-
խորք քերական մեկնությունների համեմատութեամբ միայն Վարդան Արեւելցին
է պատասխանում. «քերթութեամբ» տերմինը հատկացվել է մակբայի տվյալ
տեսակին այն պատճառով, որ զբանք կիրառությունը խոսքի մեջ «պատճառա-
պարտ» է, բանաստեղծական լեզվին յարահատուկ՝ ի տարբերություն «զեղե-
ցկալէս» կիրառություն ունեցող մակբայների կամ բառի. «Յորժամ քերթութե-
ամբ խառնա՞ պատճառաբար, և ոչ՞ զեղեցկալէս»,—ասում է Վարդան Արեւել-
ցին: «Քերթութեան» մակբայներն են համարվում՝ բոցի, մուրացի, մպացի,
տուցի, ողկուզաւրկն, տարմարս և որանց նման բառերը: Ըստ միջնադար-

¹⁴² Այսն աշխատությունը, էջ 139:

¹⁴³ Նույն տեղում:

¹⁴⁴ Նույն տեղում:

¹⁴⁵ Ն. Արթուր, նշված աշխատ., էջ 117—118:

¹⁴⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 276:

¹⁴⁷ Նույն աշխատությունը, էջ 130—131:

¹⁴⁸ Տե՛ս Ն. Արթուր, նշված աշխատ., էջ 119:

¹⁴⁹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 132:

յան մեր բերականների՝ նշված մակրայնները իրենց բարեհնչունություններով և վանկային հատումներով շատ տաղաշափական են: Այս առթիվ վարդան Արեւիկեցին հետևյալ ուշադրով մեկնությունն է տալիս. «... Ասեն, թե բերթողի աշակերտ որ կատարեալ ուսեալ՝ զնաց ի դրախտն միջոց բերել ի վարդապետին: Եւ առեալ ծեծեցին զնա և արինաշաղախ թողին, և տեսեալ վարդապետին՝ հարցանէր զպատճառն: Եւ նա փերողապէս փրաճաւ բանի և շափաճաւ վանկիւմ պատմեաց զեղեալ գործն. թէ ի՛նչ ազգ ծեծեցին և ի՛նչ նիւթով Ասաց՝ բունցի, մուրցացի—«ժամատանց կոճերովն», ձղացի՝ «բազկացն ծխարն և արմնկամբքն», ախցի՝ «տաւարն», ողկուղաւրէն՝ «զերթ զխաղող կոխեցին»։ տարմարաւ՝ «ի վերայ գիծեցին բազմութիւնքն առնասարակ»¹⁵⁰:

Սակայն բնագրագիտության պահանջով պետք է ճշտում մտցնել «բերթություն» տերմինի կիրառման նկատմամբ: Իրականում՝ դեռևս Քրակացու Քերականության թարգմանության ժամանակ թույլ է արվել շփոթություն: Այսպես, երբորք մակրայատեսակը Քրակացին համարում է քուժուց կոչվող բառախումբը, որը հայ թարգմանիչը «բերթություն» տերմինով է ներկայացրել: Երբ որով մթնագնվել է Քրակացու հարցադրումը: Հին հունարենում քուժուց որով է մթնագնվել է «բրակային», «բնութային», իսկ առավել մերձ ընկալմամբ՝ «ձնային»: Հետևաբար՝ նշված մակրայատեսակը պետք է ըմբռնել է թարգմանիչը իրրե ձևի մակրայներ, և ոչ թե՛ «բերթություն» մակրայներ, որն անիմատ է ամլյալ զեպրում: Հայ թարգմանիչը, ըստ երևույթին, շփոթել է բնագրի քուժուց -ը հին հունարենի քուժուց բառի հետ, որն իր բնականաբարով համընկնում է հյ. «բերթություն»-ը՝ «բանաստեղծությունը»: Քննենք նաև համընկնում է հյ. «բերթություն»-ը՝ «բանաստեղծությունը» ոչ այլ ինչ է, մեջ համոզվելու համար: Այսպես, Քրակացին գրում է. «Τὴ δὲ քουζουց, οἶον ποῦ, ἰδέ, βοροδόν, ἀγέληδόν». սրա հայերեն թարգմանությունը արված է հետևյալ կերպ. «Եւ բերթությունն, որպիսի մուրցացի, ձղացի, արացի, ողկուղաւրէն, տարմարաւ»¹⁵¹: Համեմատությունից պարզվում է, որ լեզվանմուշները երկու ընթերցումներում էլ նույնական են. միայն հայերենը հավելյալորումն է ներմուծված: Սակայն թվարկված լեզվանմուշները, ամբողջությամբ վերցրած, հաստատում են, որ Քրակացին այստեղ նկատի է ունեցել ձևի մակրայները: Հետևաբար հայ թարգմանիչի վրիպումը «բերթություն» տերմինի կիրառմամբ՝ առավել քան ակերպի է: Մի անգամ մուտք գործելով այս տեղումիցը նշված ընթերցման հետ, այնուհետև հանդիպում է միջնագրի մեր բոլոր բերականական մեկնություններում անխտրի:

Ընդհանրապես, իրրե խոսքի մաս, ճիշտ կերպով գիտվել է, Քրակացու հետևողությամբ, որպես նյութական իմաստից զուրկ բառ՝ նշանակությամբ և դերով որպես «զորիչ», «կապ»: Ըստ որում շաղկապը որոշակի կարգավորությամբ կամ համաձայնություններով տարբեր մտածությունները, որ արտահայտվում են առանձին բառերով ու նախադասություններով, իրար է միացնում կամ նա առանձին բառերով ու նախադասություններով, իրար է միացնում կամ շարահարմար. «Շաղկապ է, որ կապ է զարամախոհությունն սնով»¹⁵²: վարդան Արեւիկեցին, առավել հստակ ձևակերպելով Քրակացու այս նույն միտքը, տալիս է հետևյալ միշտ բնորոշումը շաղկապի շարահարմարական գործառույթի

մասին. «Եւ «շաղկապ» առ ի շաղկելոյ և միատրելոյ և կապելոյ ի կարգի զբանն ընդ բանն և զմիտս ընդ միտս»¹⁵³: Կարևոր է նշել այս առթիվ, որ շաղկապի «կապական» դերը վերահանելիս, վարդան Արեւիկեցին ընդգծում է ոչ թե սուկ նրա «կապական» գործառույթը միայն մտածության («արամախոհությունն») հարաբերությամբ, այլ տրամաբանական համաձայնությամբ («կարգավորություն») պայմանավորված նրա կապական գործառույթը բառերի և նախադասությունների միջև, այն է՝ խոսքի մեջ: Իսկ նման բնութագրումը սկզբունքային նշանակություն ունի, որով շաղկապի արահայտական գործառույթը բացահայտվում է միանգամայն զիտական նշորոշությամբ:

Միջնագրի բերականագիտական ըմբռնումների համաձայն, կարևոր է և այն հարցադրումը, թե տրամաբանական ինչպիսի՞ նկատառումից զրգով շաղկապի տեսությունը արվում է խոսքի մասերի բնություն վերբույժում: Թվում է, թե նման հարցադրումը սխալաստիկ է, քայց հենց որ խորամուխ ենք լինում միջնագրի մեր բերականների ամբողջ պատճառաբանությունների և հիմնավորումների մեջ, ապա տեսնում ենք, որ զրանք աղերսվում են լեզվի տեսության ստանցրային դրույթների հետ. ըստ այսմ՝ բերական մեկնիչները խոսքի կերպով գիտվել են տալիս, որ եթե շաղկապի տեսությունը արվում է խոսքի մասերի բնարկված վերբույժում, ապա պատճառն այն է, որ նա, զուրկ լինելով նյութական իմաստ արտահայտելուց, իր կապական դերով և իմաստով քննարար պետք է հարցորդի նյութական իմաստ արտահայտող բոլոր խոսքի մասերին: «Բարբաբ, որն կայաւ շաղկապս ի յայսմ տեղուց, զի յառաջ՝ նիւթ, և ապա՝ կապ»,— գրում է վարդան Արեւիկեցին: Նախ պետք է ընդհանուր պատկերացում ստլ կապվող բառերի տեսակների (իմա՝ նյութական իմաստ արտահայտող խոսքի մասերի), ապա նոր կապող խոսքի (իմա՝ շաղկապի) վերաբերյալ, որպիսի կապակցությունը լինի երկուտեք. «...Չի նախ այլևայլ իրը հաւաքել արժան է, և ապա՝ կապել: Նախ՝ ամենայն մասունք փրակալին, և ապա՝ շաղկապ. զի կապն միոյ իրի ոչ լինի և ոչ ախ»¹⁵⁴: նման ճիշտ հարցադրումից բխում է, որ միջնագրի մեր բերական մեկնիչները հատակ ըմբռնել են նյութական խոսքի մասերի և նյութական իմաստից զուրկ խոսքի մասերի հակադրությունը, որը, ինչպես հայտնի է, բերականագիտական առանցքային հարցադրումներից է:

Ըստ վարդան Արեւիկեցու մեկնության, «արամախոհությունը» ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ նախադասության բովանդակությունը. այլ կերպ ասած՝ հենց մտածությունն է, որի ընդարձակումը կամ ծավալումը հնարավոր է դառնում շաղկապի շնորհիվ: Այստեղից՝ հետևություն. շաղկապը, իր բնութամբ, կարող է մտածությունը ծավալել կամ սղորդել, կամ վերջից. «Տրամախոհութիւնն իմաստն և բանին միտն է. որ շաղկապն կա՛մ յառաջն մեկնել, կա՛մ ի վերջն ոճով, իբր թէ ասես՝ «Գնամք ի Հոռմմ ևս և դուս»,— կ՛մեկնուրեանն փեռեկումն յայտնէ, աշխերն՝ զբանն տարածանէ, որ մեկնութիւնն յթարչի»¹⁵⁵:

Բնութագրական է և այն, որ վարդան Արեւիկեցին, ի տարբերություն իր նախորդների, շաղկապը համարում է խոսքի կամ նախադասության «ոգրին», որ «կենդանացնումն է խոսողությունը կամ զբավոր հարցադրումը՝ նրանց միավորների միջև տրամաբանական զորում ստեղծելու իր գործառույթի շնորհիվ»:

¹⁵⁰ Մուլն աշխատությունը, էջ 142:
¹⁵¹ Ն. Արեւիկեցի, նշված աշխատ., էջ 31:
¹⁵² Մուլն աշխատությունը, էջ 149:

դասությունը դիտում է իբրև «սեռ», այսինքն՝ ծավալուն ընդհանրություն, որն իր մեջ պարփակում է խոսքի նվազագույն միավորները՝ խոսքի մասեր հանդիսացող բառերը. նախադասության տեսական ձևակերպումը նա տալիս է այսպես. «Ձի բանն որպես սեռ է, որ կառել բարգում մատունս ճանկի ինճեման...»¹⁰¹: Իր այս նույն միտքը Վարդան Արևելցին հիմնավորում է խոսքի միավորի՝ բառի հետ համեմատելիս՝ ընդգծելու համար նրանց ծավալային հարաբերությունը խոսքում. «...յուրժամ գրառն ընդ բանն կշռես,—գրում է նա,— նա փոքր է բառն քան գրան»¹⁰²:

Շարահյուսագիտական ուշագրավ հարցադրում է և այն, որ ընթերցելիս, խոսելիս կամ գրելիս անհրաժեշտ է նախադասության անդամների հարաբերությունը ճիշտ բնութենել և բոտ այնժ «բաժանել» գրանք՝ նման այն հմուտ մտագործին («արուեստաւոր խոհակերին»)։ որը խելամտորեն է բաժանում ոչխարի զանազան մասերը։ Այս առթիվ Վարդան Արևելցին գրում է. «Ըստ արուեստաւոր խոհակերին, զի խոճակերն շամագործ» ափ, որ իմաստութեամբ բաժանէ զլոյսարին յազրուածն, և ամէն յազրուած զիւր միտն ունենայ և չնչն է այնոր միտն ի յայն, կամ այնոր՝ ի յայն, և միտ անդամոյն՝ ի միտ այլ անդամն։ Այս աւրինակաս լինի ընթերցալոց և խաւսեցալոց, նաև գրագիրն ևս»¹⁰³:

Վարդան Արևելցու շարահյուսագիտական ըմբռնումներն առավելապես դրսևորվում են շաղկապի ուսմունքը շարադրելիս։ Եվ դա միանգամայն բնական է։ Նա շատ ճիշտ պատկերացում ունի այն մասին, որ մտածությունները և նրանց լեզվական արտահայտությունը հանդիսացող նախադասությունները կառուցվում և փոխադարձաբար տրամաբանական համապատասխանությամբ շարակցվում են բոտ որոշակի կարգավորության։ Նշանակում է՝ Վարդան Արևելցին ունեցել է լեզվի ներքին կառուցվածքի միավորների միջև համաձայնությունն առկայությունն ըմբռնում, որն ուրիշ բան չէ, եթև ոչ շարահյուսագիտություն իբրև գիտակարգ (գիտցիպլին)։ Նա գրում է. «Եւ զշաղկապ» ափ ի շաղկալոյ և միատրելոյ և կապելոյ Ի ԿԱՐԳԻ գրառն ընդ բառն և զմիտս ընդ միտս»¹⁰⁴։ Ինչպես նկատելի է, Վարդան Արևելցին, շաղկապի «կապական» զերն ընդգծելիս, ոչ թև նրա սոսկ «կապական» գործառույթն է նշում մտածության («արամախոհութեան») հարաբերությամբ, ինչպես թրակացու մոտ է, այլ նրա տրամաբանական համաձայնությամբ («ի կարգի») պայմանավորված կապական գործառույթը մտածությունների և նախադասությունների միջև։

Ավելին. Վարդան Արևելցին դառնում է, որ մտածությանը, լինելով նախադասության իմաստալին բովանդակությունը, ընդարձակվել կամ ծավալվել կարող է շարահյուսական ամենաէական միջոցի՝ շաղկապի շնորհիվ¹⁰⁵։

Հատկապես շաղկապների տեսակների բնութագրելիս Վարդան Արևելցին համապատասխանաբար կազմում է բարդ նախադասությունների նմուշներ, որոնք վկայում են հեղինակի շարահյուսագիտական ըմբռնումների առավել լայն ընդգրկման մասին, քան իր նախորդները. նա առաջ է բերում՝

¹⁰¹ Մուչն աշխատությունը, էջ 101։

¹⁰² Մուչն աղեղում։

¹⁰³ Մուչն աղեղում, էջ 77։

¹⁰⁴ Մուչն աղեղում, էջ 150։

¹⁰⁵ Տե՛ս Մուչն աղեղում։

ա) Իբրև միավորիչ («շոկաման») նախադասություններ՝ «Եւ և զու երբանք առ բազաւոն», «Քնացի և եկի» պարզ ընդարձակ և միավորյալ համադասական նախադասությունները, «Թէպէտ զարարտ էր, յաղթեցար սուլտանին», «Թէ երէկ չեկիր, զոնեայ այսաբ եկ» զիջական բնույթի ստորադասական նախադասությունները։

բ) Իբրև տրոհական («անջատական») նախադասություններ՝ «Կամ զու, և կամ ես, և կամ քէ չէ զա [առնիցէ]» նմուշները։

գ) Իբրև պայմանի և զիջական բնույթի բարդ ստորադասական նախադասություններ («բազմա»)՝ «Թէ զու չզնաս, զա գնայ», «Թէպէտ որ խելաւի ես, այլ գեղջ չգիտես»։

դ) Իբրև պատճառի և հիմունքի («տարբազմա») բարդ ստորադասական նախադասություններ՝ «Քանզի զու բերեւ ինճ ոսկի, տամ ես քն գայն պատուական»։

ե) Իբրև հարցական բնույթի պարզ նախադասություններ («փաստարանակալք» և «տարակրտակալք»)՝ «Ձի՞ եղև քեզ», «Որպէ՛ս ուշացար», «Վասն որո՞յ յամեցոր», «Վասն զի՞ չվախեցոր», «Ըստ ո՞րքան ուժոյ չեկեաւ զու», «Արդև ի՞նչ եղաւ, ապա ուրեմն ինչանդարացա՞ւ», «Իսկ ընդէ՛ր առակցի գնա», «Ձմէ՛ անգիտացայ, որ ծոյլ և անբալ էր»։

զ) Իբրև մակարերական, ներհակական, ժամանակի, պատճառի և հիմունքի («բազրանակալք») նախադասություններ (պարզ և բարդ ստորադասական բնույթի)։ «Արդև այր ազարա յամեցոր, ուրեմն չէին իբաւ զրպարտալոց թո»։ «Այսանկոտ հասնեալ եմ քեզ», «Վասն որոյ այլ ոչ եղից ունկն թոյց թշնամեացն, զի զու ճշմարիտ ես»։

է) Իբրև զիջական բնույթի («քնդդիմալք») բարդ ստորադասական նախադասություններ՝ «Յակայն քելպտ որ կուտալ էր, յաղթեցի», «Համայն թէև արալ էր, յառաջից ես զնա»։

ը) Իբրև պայմանի և համեմատության բնույթի («վարանակալք») բարդ ստորադասական նախադասություններ՝ «Թէ մեկելի՛ք քաջ ոչ եկէ, [գէր] ինճ բանիկ ուսերիմ», «Թէ կարացալ չկարեմ լինել զովկի, զոնեայ յամարոյ զերծայց», «Թէ ի քարսմն չնասի, փարբար փարալի է, զի ի գնալ հասից ի յոս»։

Որպես եզրակացություն այս հատվածի, անհրաժեշտ ենք համարում նշել հետևյալը. Նայած նրան, որ Վարդան Արևելցու մի այլ՝ բանասիրությանը «Վասն բանին մասանց» վերնագրով¹⁰⁶ հայտնի փորձաժալկ երկը հայ բն-

¹⁰⁶ Նույն վերնագրով, իբրև առանձին աշխատություն Վարդան Արևելցու, յուս տեսած եղած բնագիրը 2002 թվ. «Տեղեկագրում» (1943, № 2, էջ 80—88) ակադ. Լ. Ս. Խաչիչյանի կողմից 4 ձեռագրերի քննական համեմատությամբ և համապատասխան առաջարկով։ Որպես աղբյուրներ ընդունվեց այն և լիզվորտոսական քննության նկատիվից հայ բերականական մասի պատմությամբ զբաղվողների կողմից (տե՛ս Գ. Զանոնյան, եղած աշխատ., էջ 252—255, Ս. Վաղարյան, Մեջն հայերեն, զիբր առաջի, 1960, էջ 122—124, Լ. Խաչիչյան, Հայ շարահյուսագիտական մասի վաղ շրջանի պատմությունից, «Մատերի Մասնագիտագրություն», 1967, № 6, էջ 113—115)։ Վերջերս, սակայն, երկվանոց այս բնագրի անելության բնույթը մեկնաբանվեց այլ կերպ, որը, ընդգրգողական առումով, ճիշտ չէ։ Առաջ քաղվեց այն սիդոմբը, որ, իբր, խնդրոտ առկա բնագիրը ոչ թև ամբողջական մի առանձին երկ է, այլ Վարդան Արևելցու՝ զարկելու Հեթում Ա Բագավորի պատմելովը կրկնված տեղանքների մի հատվածն է միայն։ Այս առթիվ բանասիրական գիտությունների թեկնածու Փ. Անթարյանը գրում է. «Ե՛ւր շրջանի հայ բերականագիտության պատմության մեջ նշանակալից տեղ են թունժ Վարդան Արևելցու քն-

նախինն ու հարգատր պետք է լիներ այն բնագիրը, որը պայմանականորեն անվանում ենք «կիրիկյան խմբագրություն»: Այս հավաստումը միշտ կլինի, անշուշտ, միայն տրամաբանական հանցողություն... Բայց ո՞չ բնագրագր-տական տեսակետից՝ փաստերի ու բնագրական հանգամանքների խորքայինն ու մանրամասն դիտարկումից բխեցված հետևություն որպես, այդ իսկ պատ-ճառով նման հանցակետի ճշտությունը երկբայելի է:

Իրականում՝ բանասիրական մեր հետախուզումները լիովին և անհերքե-լիորեն հանդեպում են բուրբուրված այլ հետևություն: Վարդան Արևելցու հեղի-նակն բնագրում, մեր խորին համոզմամբ, միայն ու միայն «գրաբարայան լեզվով»¹⁰⁸ շարադրված խմբագրությունն է, որին հետևում են գրչադրական համարյա բոլոր ընդօրինակությունները:

Իսկ ի՞նչ հիմքեր ունենք նման պնդման հավաստիությունը ապացուցելու և անտարակուսելի համարելու համար:

ա) Ամենից առաջ՝ լեզվական առանձնահատկությունների հաշվառումը մեկնակետային նշանակություն ունի երկու խմբագրություններից որևէ մեկի հեղինակային լինելը բացահայտելու և ճշտելու տեսակետից: Բուրբ հիմքերն ունենք սակույթ, որ հենց «գրաբարայան» խմբագրությունն է՝ Վարդան Արևելցու հեղինակածը, քանի որ այն համբարաշխում է մեր դպրության մեջ առավել վաղ շրջանում գոյություն ունեցած քերականական մեկնությունների լեզվա-կան ընդհանուր բնույթի՝ «գրաբարայան ավանդույթի հետ: Ընդամենն նկատենք, որ ինչպես նախընթաց, այնպես և հետընթաց շրջանի քերականական մեկնու-թյունները, ընդգնված խիստ ավանդույթի համաձայն, հեղինակվել են միայն ու բացառապես գրաբար հայերենով՝ չնայած միմյանց նկատմամբ ունեցած ստորեր ժամանակաշրջանների լեզվատարածությունումբ պայմանավորված բառա-ոճական խաչադրություններին ու սարբերություններին: Եվ դա հասկանալի է: Այլ կերպ չէր էլ կարող լինել, մեկնությունները տրվում են գա-սական հայերենի իրողությունների բացահայտման ու վերլուծման միտումով՝ անսակապ դրույթների ու ընդհանրացումների համար մեկնակետ ունենալով փիլիսոփայության, արամաբանության և արվեստների տեսության հիմնարար առանձին ասույթներն ու վաղընդհանր ժամանակների ժողովրդական բանա-հյուսության, ինչպես նաև մատենագրության տեսության հարցադրումները: Ըստ որում՝ քերականության ուսուցումը միջնադարում ոչ թե ինքնանպատե-հետարբորություն է կղել, այլ գրաբարի ուսուցման միջոցով դասական մտու-նագրության հմտացումը տրամադրելու ուսումնականների մեջ: Ի՞նչ հավելումն այս փաստարկին նշենք նաև, որ փաստությունների գերակշիռ մասի լեզուն ընդհանրապես և առանձնապես միջնադարի մեր ղաբարայան մեջ ընդունված էր միայն գրաբար՝ ինչպես պատմական Հայաստանում, այնպես և կիրիկիա-յի հայկական թագավորության սահմաններում, ուստի և այդ ավանդույթը խախտելու ոչ մի իրավական և բարոյական շարժառիթ չէր կարող ունենալ Վարդան Արևելցին, մասնավա՛նը, երբ նկատի ունենանք նաև վերջինիս մա-տենագրական վաստակի ժանրակշիռ մասը, որ նույնպես գրաբարյան հայե-րենով է: Այստեղից ինքրատիբայան բխում է, որ գիտական քիչ թե շատ Լուրջ

փաստարկում չի կարող ծառայել այն ենթադրությունը, թե քանի որ կիրիկիա-յի Հեթում Ա արքայի և Զապել թագուհու համար է նախատեսված եղել Վար-դան Արևելցու քերականական Մեկնությունը, հետևաբար այն պետք է գրված լիներ կիրիկյան հայերենով:

բ) Քացի դրանից, որ և ամենակարևորն է՝ ունենք նաև ընտրագրական ցուցանիշներ ու փաստարկներ «օգուտ այն հավաստման, որ Վարդան Արևել-ցու հեղինակածը «գրաբարայան» խմբագրությունն է, իսկ կիրիկյան խմբագրու-թյունը՝ հետագայի՝ այլ գրչի կողմից ձեռնարկված և «գրաբարայան» խմբա-գրության հիման վրա կատարված հայտնոն և փոփոխ մտնեցման արգա-սիվ է: Այսպես, «գրաբարայան» խմբագրության մեկնողական շարադրանքի ձևակերպումները անհամեմատ ավելի մշակված են, կուռ և լիարժեք, որով և զիտական խոսքի բնույթ են հաղորդում նրա բնագրին: Մինչդեռ կիրիկյան խմբագրության շարադրանքի ձևակերպումները թույլ և տարտամ են ու շատ անզգամ՝ կիսատ-պուստ, որով ակնբախտորեն երևում է այդ երկուսի որակական տարբերությունը. ինչ խոսք, վերջինս մեծապես զիջում է առաջինին: Ավաճաթի համոզականության համար բերենք մեք երկու փաստ.

«Գրաբարայան» խմբագրության

կիրիկյան խմբագրության

1. «Են աճա սատ պարզ զվերին յնչեպ են- Եկա սպու հու պարզ զվերին յնչեպ ենթա- ցառաթիթեն, որ դասես և պարզես զբանն ցառաթիթեն, որ դասես ու պարզես զբանն փան ուժ որ լինի, և բաժանես ըստ մարդոց անկի՝ եթ զտուզ և եթ զգորքս: (Սույն աշխ., էջ 76): (Ձեռ. № 2283, Բ. 5ա);
2. «Յր տաս այնմ, որում և կամիս՝ ըստ Եթր տաս ումն այն որպես այլ է վերա- անոյն, որպէս և վերադրի սասցաւս: ցրած...» (Սույն աշխ., էջ 100): (Ձեռ. № 2283, Բ. 5ա):

Այս զուգահեռ հատվածների թեկուզ և թուղիկ համեմատությունից ցայ-տունորեն երևում է, որ ստուգագրուն ընթերցումը մեկնողական խոսքի՝ ներ-կաշացում է «գրաբարայան» խմբագրությունը. ձևակերպումների գիտական հատկությունումբ ու նշգրտությունումբ անտարակուսելիորեն նա գերազանցում է կիրիկյան խմբագրության ձևակերպումներին:

Ավելին. կիրիկյան խմբագրության «հեղինակի» անգրագիտությունը եր-բումն այնքան ակնհայտ է, որ ավշեցուցիչ չափերի է հասնում: Նա առանձին բառեր ու քերականական տերմիններ խիստ աղճատված է ներկայացրել, որով և բնագրի բնագիր զգույնպես տուժել է Օրինակ՝ «նորրն բարայն է, նաւարն, որ մերկ և ցովայն (՝) հանէ...», փխ. «ցովի ձայն հանէ» (Բ. 10 ր). «Երկար փաղաւտորիւն (՝) հանէ...» փխ. «Երկար փաղաւտորիւն...» (Բ. 13ա), «Թէ-սլտ յումէպէր» փխ. «Թէպէտ յումպ էր» (Բ. 16բ), «Եւ բան իմաստուն է են ութ», փխ. «Եւ բանի մատուն է են ութ» (Բ. 17ա), «Էրաճուն է փխ. «Պերաճուն է Էրա», և այլն: Ավելին. երբեմն և անհեթեթեան հասնող անգրագետ ձևա-կերպումներ է հրամցնում նա. այսպես՝ «... և ինդ է ուրեք, որ դատասաան է Էան զհիւանդ» (Բ. 9բ) փխ. «... և ինդ է ուրեք, որ դատասաան է, Էան զհիւանդ...»:

Քացուցված չէ, անշուշտ, որ նման աղավաղումների ու վերաճումների փաստաստիմատությունը մասամբ բնիկն նաև 2283 թվահամար ձևա-գրի զրչի վրա. սակայն հակված ենք մտածելու, որ գրանց գերակշիռ մասը անդրադարձված պետք է լինի դադարաբաժնայ օրինակից: Մանրակրկիտ հա-մեմատությունը № 2283 զրչագրում ամփոփված ինչպես այս բնագրի, այնպես

¹⁰⁸ Ի զեպ, չափերների մեջ են դիտմ այս խմբագրության գրաբարյան լինելը այն նկա-տառումով, որ այս հեղինակային խմբագրության լեզուն նույնպես զուտ գրաբարյան չի հելում. երանում տուժանի գեղարքում արտացոլված է հեղինակի «Եր» նյութի պատկանելությունը. բայց երկրորդ խմբագրության հարաբերությամբ, իր լեզվական իրողություններով, այն զերա-պեսպես գրաբարյան է:

և այլ նյութերի հետ զբոլի համաձայն աստիճանը զգրություն արվեստում» պարզելու նպատակով, ցույց է տալիս, որ ի տարբերություն Վարզան Արևելչուքի քերականական Մեկնություն, Հակոբյան զբոլը ուղղագրական կանոնների համաձայն է գրագրել մյուս նյութերը: Իսկ այդ նշանակում է, որ կիրիկյան խմբագրության մեջ նկատված քերականական տերմիններն ու բառերն արձանաձևերը ոչ թե № 2283 ձևագրի գրչինն են, այլ այդ գրչուրի հենց զգալափարատիպ օրինակներ, որը մեղ չի հասել: Այստեղից կողմնակի մի հետևություն ևս. նման փաստերի առկայությունը կիրիկյան խմբագրության մեջ, անկասկած, արժեքագրելով է այդ բնագրի առաջնային և հեղինակային լինելու հավանականությունը: Մինչդեռ գրաբարյան խմբագրությունը, իրականում, փայլում է տերմինների ու բառանների ճշգրտությամբ և տեղին գործածությամբ, սրով և նրա առաջնային ու հեղինակային լինելու հավաստիությունը առավել քան ընդգծվում է:

դ) Որքան էլ տարօրինակ լիճա՝ այնուամենայնիվ կիրիկյան խմբագրության որակի օգտին չի խոսում նաև այն փաստը, որ վերջինս, առանձին զեղբերում, «գրաբարյան» խմբագրության համապատասխան հատվածների նկատմամբ, բնագրանների և մեկնությունների ետևաառաջություն է հանդես բերում: Քրակացու՝ իբրև բնաբան ծառայած այն քաղվածքները, որոնք զգրաբարյան» խմբագրությունում ճշտագրույն հաջորդականությամբ են տեղադրված համապատասխան մեկնությունների միջև, երբեմն առանց պատճառաբանման՝ մեխանիկորեն ևս ու առջը են բերվել կիրիկյան խմբագրությունում, սրով և մեկնություններ վերաբերել է մի ուրիշի, որ երբևէ չպետք է վերաբերեն՝ խախտելով մեկնվող և մեկնող տեքստերի համապատասխանությունը, այդ պատճառով էլ ստեղծվել են անհեթեթի պայմանականություններ մեկնվող և մեկնող խոսքերի միջև: Սա լավագույնս ակնառու և ծանրակշիռ փաստ է մեր այն պնդման օգտին, որ բնագրագրության տեսակետից առաջնայինն ու հեղինակայինը միայն ու միայն «գրաբարյան» խմբագրությունը պետք է լինի: Ասվածի կոնկրետացման համար, համեմատության կարգով բերենք միայն մեկ օրինակ.

«Գրաբարյան» խմբագրություն

Բ Ա Ն

«Երբը՝ լեզուս և Շաղտ պատմութեանց ասեան բացատրութեան»

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Որ զազգին հնացելս կորչեալսն և զձուրթին ի լեզուսն հանէ, զի ի հնոցն ի վեր հաստատած քերականութեամբ, որ է ասեան բացատրութեան ի յաւանտեցն նշմարտութեան, որպէս գրեալսն, զեղ զկայծառ և կամ զտաք ևայց, որ են բնաբանսն՝:

Բ Ա Ն

«Չորիք՝ բառ ստուգարանութեան գիտա»:

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Որ համեմատես զնոր կտակարանն ընդ Հինն և կամ թէ ասես Գաթի կամ Գաթայ, և կամիս զազգին ասես ու որպէս զեմբիզիմնն է համեմատելու:

Կիրիկյան խմբագրություն

Բ Ա Ն

«Երբը՝ լեզուս և Շաղտ պատմութեանց ասեան բացատրութեան»

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Որ զազգին զհնացելս կորչեալսն և զձուրթին ի լեզուսն հանէ, զի ի հնոցն ի վեր է հաստատած քերականութեամբ, որ է ասեան բացատրութեան:

Բ Ա Ն

«Չորիք՝ ստուգարանութեան գիտա»:

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Անուոցն նշմարտութեան զեղ բնաբանսն, որպէս զկայծառ կամ շաք ևայց, որ են բնաբանսն՝:

Բ Ա Ն

«Հինգերիք՝ համեմատութեան տեղեկութեան»
Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Գատեկն ասհմաննէս ասէ զասացուածն, որ երբ գտեսս զուներ շարարած, զասեա՝ կըլ ուղղափառ՝ է, թէ՛ ոչ, կամ թէ բժշկական է, թէ՛ աստեղաբաշխական:

Բ Ա Ն

«Վեցերիք՝ գատումն քերթածաց. նաև յաւանտեցն է յամենեցուն, որը բառ ներարհատիս ևն»:

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Որպէս թէ այս բանս առանձն պիտանի է այս արեւստիս նկատողացն և դիտողացն նաև զամենայն»:

(Սուրբ աշխ., էջ 74—75):

Բ Ա Ն

«Հինգերիք՝ համեմատութեան տեղեկութեան»
Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Որ համեմատես զնոր կտակարանն ընդ Հինն, կամ զերթ ասես՝ Գաթի կամ Գաթայ, ու բնաբան ու զլան ասես, զերթ զէմբիզիմն է համեմատելու:

Բ Ա Ն

«Վեցերիք՝ գատումն քերթածած նաև յաւանտեցն է յամենեցուն, որը ներարհատիս ևն»:

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Գատեկն ասհմաննէս ասէ զասացուածն, որ երբ գտեսս ուներ շարարած գտեսս՝ կըլ ուղղափառ է թէ ոչ, բժշկական է թէ աստեղաբաշխական, թէ այս այս բանս խիստ պիտանի այս արեւստիս նկատողացն նաև զամենայն»:

(Ձեռ. № 2283, թ. 4բ—5ա):

Ի՞նչ է պարզվում այս երկու հատվածների զուգարկումից:

Նախ և առաջ՝ երկու էական տարբերություններ է տալիս կիրիկյան խմբագրությունը «գրաբարյանի» նկատմամբ (համեմատիք մեկ աստղանիշով և երկու աստղանիշով ընդգծված տողերը): Այսպես, կիրիկյան խմբագրության ներքոյ («Երբը») բնաբանի մեկնությունը ոչ թե լիովին համընկնում է «գրաբարյանի» համապատասխան մեկնության ամբողջությանը, այլ նրա մի մասին (մինչև աստղանիշը): Իսկ «գրաբարյանի» մեկ աստղանիշով ընդգծված տողերը դարձել են ինքնուրույն մեկնություն կիրիկյան խմբագրության շրջանում («Չորիք») բնաբանի մեկնության համար: Մի անգամ խախտելով մեկնությունների համապատասխանությունը «գրաբարյանի» հարաբերությամբ կիրիկյան խմբագրության մնացած նաև հինգերորդ և վեցերորդ բնաբանների մեկնությունները համընկնում են գրաբարյանի շրջանում և հինգերորդ բնաբանների մեկնություններին, մինչդեռ բնաբանների փոխհաջորդականությունը մնացել է նույնը: Իսկ ինչ վերաբերում է կիրիկյան խմբագրության վեցերորդ բնաբանի մեկնությանը, ապա տեքստային այդ հատվածում կատարվել է յուրովի համադրում (համեմատիք երկաստղանիշով ընդգծված տողերը) «գրաբարյանի» հինգերորդ և վեցերորդ բնաբանների մեկնություններից:

Սակայն ինչ՞ով են պատճառաբանվում և կամ հիմնավորվում մեկնությունների հաջորդականությունն նման անհամապատասխանությունները: Արդյո՞ք դա նշանակում է, որ առավելությունը կամ զերպատմությունը տեքստային առումով պատկանում է կիրիկյան խմբագրությանը: Ո՛չ, ամենին: Ընդհակառակն, դա միաժամանակ ցույց է տալիս և մատնում նրա չվատաստությունը «գրաբարյանի» համեմատությանը: Եվ ասհ թե ինչ՞ով:

Բնագրագրական վերլուծությունը տվյալ հատվածների աներկբայորեն սպացուցում է «գրաբարյանի» ճշգրտությունը. նրա բնաբաններն ու մեկնությունները միանդամայն համապատասխանում են բացահայտվողի (բառն) և բացահայտողի («մեկնություն») խմբագրությանը: Երբեք տարբերություն

խիսկ առումով՝ Մինչդեռ կիրիկյան խմբագրությունում բնաբանների և մեկնությունների մեխանիկական եռաբանությունն պատճառով ստացվել են անհարկի զուգորդություններ: Գրանք են.

ա) Չորրորդ («Չորիք») բնաբանի մեկնությունը ակնհայտ շփոթություն և կամայականություն արդյունք է, բանի որ այն ներկայացված է որդես ինքնուրույն մեկնություն և տեղադրված իբրև «ստուգաբանության զիտ» բնաբանի մեկնություն: Մինչդեռ մեկնության այդ հատվածը, ինչպես նկատելի է, արհեստականորեն անջատված է նախորդ՝ երրորդ մեկնությունից, որի տեքստային ընթերցումը առանց զրան ավարտուն չէ, ուստի և առկա է մոլում: Այդ իսկ պատճառով «գրաբարյան» խմբագրության երրորդ բնաբանի մեկնության տեքստային ընթերցումը միանգամայն սպառիչ է, հետևաբար և՛ ամբողջական և՛ ճշգրիտ:

բ) Կիրիկյան խմբագրություն չորրորդ բնաբանի («ստուգաբանի զիտ») մեկնությունը անպայմանորեն և անտարակուսելիորեն պետք է լինի իբրև հինգերորդ բնաբանի մեկնություն ներկայացվածը՝ ամբողջությամբ վերցրած, ճիշտ այնպես, ինչպես «գրաբարյան» խմբագրությունում է: Բանն այն է, որ «ստուգաբանությունը», միջնադարի քերականական տեսություն համաձայն, անհնարին է բացահայտել առանց համեմատության մեթոդի. որպեսզի «ազնիվը»՝ ճշտագույնը գտնենք «Գավթի», թէ՛ Գավթայ» բառաձևերից, պետք է իմանանք «ստուգաբանություն», — ստում է Վարդան Արևելցին. իսկ զրան կարելի է հասնել միայն ու միայն այդ բառաձևերի զուգորդմամբ (թղթերդիմել), այն է՝ համեմատության շնորհիվ:

գ) «Գրաբարյան» խմբագրությունում հինգերորդ բնաբանի բովանդակությունը տրամաբանորեն բխում է չորրորդից. Ժամ պետք է մեկնել Քրակացու տեքստի ինչ թան է սահմանափակ տեղեկություն ընթերցումը, որը, ինչպես պարզվեց, «ստուգաբանության» էությունն է կազմում: Վարդան Արևելցու միանգամայն ճիշտ պնդումով՝ «համեմատությունը» հնարավոր է կատարել միայն ու միայն զատողությամբ շնորհիվ. լուկ դատումներով կարելի է բացահայտել, թե այս կամ այն ասույթը կամ բնագրական հատվածը ինչ բնույթի է՝ բժշկությանն է վերաբերում, թե՛ աստղաբաշխության, մոլայլ բառաձևեր հիշում է թե ոչ (ստուգաբանի է թե ոչ) և այլն: Մինչդեռ կիրիկյան խմբագրության հինգերորդ (նույնական) բնաբանին երբեք չի համապատասխանում մեկնող՝ բացահայտող տեքստը, ուստի և հարցադրումների տրամաբանական հարակցությունն ու հարցողականությունը միանգամայն անհամոզիչ են:

դ) Առավել անհեթեթ ընթերցում է կիրիկյան խմբագրության վեցերորդ մեկնությունը իր բնաբանի հարաբերությամբ, քանի որ նրանում ապշեցնորձ կերպով համազրված են, «գրաբարյանի» հարաբերությամբ, հինգերորդ է վեցերորդ մեկնությունները: Իբրև վեցերորդ բնաբան Քրակացուց առաջերված այն ճիշտ պնդումը, որ լավածն ստեղծագործությունների («քերթածաց») դատումը լավագույն ձևով կարող են կատարել միայն նրանք, ովքեր բերականական արվեստին հմուտ են կամ հետեղ (սեկարհնատիս են), քնակակաշար որա պատասխանը կամ մեկնությունը պետք է պարփակի բացառապես ա՛յն, ինչ զրա տակ պետք է հասկանալ, ինչպես որ միանգամայն ճիշտ ձևակերպմամբ գտնում ենք այն «գրաբարյան» խմբագրության մեկնությունում. «Որպէս թէ այս քանն առանկ պիտանի է այս արուեստին հետեղացն և գի-

տողացն քան զամենայն»: Մինչդեռ կիրիկյան խմբագրության մեկնությունը իր առաջին մասով բուրբուրվին անհարկ է և միայն վերջին մասով (երկատու-զանիշով ընդգծված տողեր) անվշտում է բնաբանի հարցադրումը:

Բնագրական այս ծանրակշիռ աղացույցների քննությունը ոչ մի տարակույս չի թողնում մեր այն պնդման հավաստիության նկատմամբ, որ միայն «գրաբարյան» խմբագրությունն է Վարդան Արևելցու հեղինակային գրչի համարաբարյան խմբագրությունն է: Իսկ կիրիկյան խմբագրությունը նրա հիմքի վրա առաջացած, հետևաբար և բնագրական իր առանձնահատկություններով զրան ակնհայտորեն զիջող՝ հետագայում ստեղծված մի խմբագրություն է:

Երկու խմբագրությունների մանրակրկիտ համեմատությունը ցույց է տալիս, որ կիրիկյան բնագիրը, ընդհանուր ծավալային առումով միայն հազվադեպ է շեղվում «գրաբարյան» բնագրից, իսկ իր գերակշիռ ծավալով համընթաց է նրան՝ դրսևորելով բնագրական բնույթի (մի կողմ թողնելով տվյալ պահին նրա որակ կազմող լեզվա-ոճական տարբերությունը) մասնակի տարբերություններ, որոնք երբեմն չեն պատճառաբանվում: Այսպես.

1. Կիրիկյան խմբագրությունը Քրակացու աշխատության հայերեն թարգմանությունից մեջբերած և իբրև բնաբան ներկայացրած ասույթները, գրաբարյան խմբագրության հարաբերությամբ, առանձին զեպրում միացնում է իբրև մեկ բնաբան՝ մասնակի մեկնության համար, այլ կերպ ասած՝ երբ զրան վերագրած մեկնությունը բնաբան-ասույթի միայն մեկ մասին է վերաբերում, և ոչ՝ ամբողջին: Ասվածի ճիշտ ընկալման համար զուգարները երկու խմբագրություններից էլ թեկուզ մեկ հատված.

«Գրաբարյան» խմբագրություն	Կիրիկյան խմբագրություն
Բ Ա Ն	Բ Ա Ն
«Վերձանդիմել է մասն Կերթածաց»:	«Է մասն քերթածաց և անվար յառաջերուսիմն»:
Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն	Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն
Վերձանդիմելն «գիտութիւն» առի, իսկ քերականացն՝ մասնադր գիտութիւն, զի աստուծոյ գիտութիւնն միայն է ընդհանուր, իսկ մարդկային գիտելն ամենայն մասնադր է՝ շարագրածաց և ժամանակագրածաց:	Վերձանդիմելն գիտութիւն, և քերականաց մասնական գիտութիւն. զի աստուծոյ գիտութիւնն միայն է ընդհանուր, իսկ մարդկային գիտելն ամենայն մասնադր է՝ շարագրածաց և ժամանակագրածաց:
Բ Ա Ն	(Ձեռ. N 2283, Թ. 5ա),
«Կամ շարագրածացն անվար յառաջերուսիմն»:	
(Մուկն աշխ., էջ 75—76):	

Ինչպես այս հատվածի տեքստային առնչություններից ակնհեր բացորոշությամբ պարզվում է կիրիկյան խմբագրությունը, «գրաբարյան» խմբագրության հարաբերությամբ, իբրև մեկնող մեկ ասույթ է ներկայացրել առանձին մեկնաբանությունների կարող երկու ինքնակա հարցադրումները, իսկ իբրև մեկնություն ներկայացրած իր ընթերցումը, նույնական լինելով «գրաբարյանի» հետ, անվշտում է բերված ասույթի միայն առաջին մասի հարցադրմանը, մինչդեռ երկրորդ մասի հարցադրումը (ասույթայն յառաջերութիւնն) կարող է առանձին մեկնաբանության, որ և միանգամայն ճիշտ տալիս է միայն զրաբարյան խմբագրությունը: Ի՞նչպէ՞ անհրաժեշտ է նշել, որ հենց այս կարգի շեղումներն ու «նորամուծումները» մեղ համար հիմք և նախադրյալ

են ծառայում այս երկու խմբագրություններից մեկնումնեկի առաջնայնությունը և հարազատությունը բնագրագիտական նշանովյա՞մբ լուծելու տեսակետից, որովհետև հենց դրանք էլ մասնում են աղբյուրների բնույթին ու զրգապատմա- ները:

Քննական մեր այս համեմատությունից հետևում է, որ գրաբարյան խմբագրությունը իր մեկնվող («բան») և մեկնող («մեկնություն») ընթերցումների հարաբերությունը միանգամայն օրինաչափ է՝ կանոնավոր, դրանց հաջորդականությունն կրուտ արամարանությունը հիմնավորված, իսկ կիրիկյան խմբագրությունը ակնբախ է իր անհարիր ընթերցումներով:

2. Բայց և հակառակ երևույթն ենք տեսնում կիրիկյան խմբագրության ընթերցումներում, երբ իբրև բնարան ծառայող Քրակացու ստույթները, սքրաբարյան խմբագրության հարաբերությանը, ոչ թե միացվում են, այլ մասնատվում և տեղաբաշխվում են դրանց վերաբերող մեկնության տարրեր մասերում՝ կազմելով առանձին բնարաններ այդ մասնատված մեկնության լուրաբանչյուր հատվածի համար: Բավարարվենք միայն մեկ փաստի ցուցադրումով:

«Բարբարյան» խմբագրության

Բ Ա Ն

«Կէտ է տրամախոտօթիան յանգեցելոյ նշան, և միջակ՝ յողի սակս ընդունելոյ»:

Մ Ե Կ Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Տրամախոտօթին բաժանումն իմաստից է, և ասարտակ կէտն միտն և հանցիտ է բանին: Եւ յորժամ զայս երեք կէտս զնեա՝ նա՝ կատարեցու իմաստական բանն, որպէս և է՝ և աստմանեցաւ հանցիտան՝ որ և ամուտ հողի, այսինքն՝ շանչ ըստ ասիւնի հանգարեցողաց, որ հասիւն և հանցիտս ամուտն. եոյնպէս և զու ի բանն յոր և լինես՝ ի կատարմանն հանցիտ և ևսա՝ զկեկտաց լեզուիդ՝ շանչ ամուտով և հողի: Եւ բանն վճարի ուր մասամբէն սանձանեալ կիսաշնչաւնէ՞»:

(Սույն աշխ., էջ 81):

3. Կիրիկյան խմբագրությունը գրականում է մի այլ շեղում ևս՝ սքրաբարյան խմբագրության նկատմամբ, որը պակաս ուշաբրավ է՝ նրա առանձնահատկությունների ուրվագծումը ամբողջացնելու տեսակետից: Այդ խմբագրության հեղինակը երբեմն գայլախելություն է հանդես բերում նաև այլ կողմի փոփոխությունների մտցնելու առումով՝ իբրև հիմք ծառայած բնագրի նկատմամբ: Այսպես, հաջորդ բնարան-ասուլիք տեղադրվելով բերում է առաջ և միացնում նախընթաց մեկնությունը՝ խախտելով մեկնվողի և մեկնողի տեղը-տալին հերթազուգությունը: Այս փաստը արդեն կամայականություն բացահայտ դրանքում է, որը մեծապես արժեքավորում է կիրիկյան խմբագրության համառոտությունը:

«Բարբարյան» խմբագրության

Բ Ա Ն

«Հաս ասոգանութեանցն, ըստ տասանց արունտիցն»:

56

Կիրիկյան խմբագրության

Բ Ա Ն

«Կէտ է տրամախոտօթիան յանգեցելոյ նշան»:

Մ Ե Կ Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Տրամախոտօթին բաժանումն իմաստից է, ու ասարտակ կէտն վճարուն կէտն է, ու երբ զայս երեք կէտս զնեա, զու դիմաստակն բանն յոր և լինես վճարես և այնես սուս՞:

Բ Ա Ն

«Եւ միշակ կէտն յողի սակս ընդունելոյ»:

Մ Ե Կ Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Որ հողի ամուտս, այսինքն՝ շանչ ըստ տրամախոտօթի հանգարեցողի, որ հասի և հանցիտս ամուտ, եոյնպէս և զու ի բանն. որ լինես, շանչ ու հողի ամուտս, ու բանն անկտուր մըլէս կիսաշնչաւնէ՞»:

(Չեռ. № 2282, Բ. 7բ):

Մ Ե Կ Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Եւ ահա աստ պարզ է զվերին լիշեալ ևնթա- զասութիւնն, որ զասես ու պարզես զբանն ու՛մ որ լինի, և բաժանես ըստ մարդոն սուշն ինք զտող և կըլ սքոր:

Բ Ա Ն

«Հաս արունտօթեան»:

Մ Ե Կ Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Որ սաս այնմ, որում և կտօխ՝ ըստ սուշն, որպէս և վերադարձն ասացաւ:

Բ Ա Ն

«Քանզի յեբրազատութեանն՝ զգուարիւնն, յսկ յառգանութեանն՝ զարունսն»:

Մ Ե Կ Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Հաս արունտաստր խոհակերէն, զի խոտակերն սո՞ւսագործն առի, որ իմաստութեամբ բաժանի զոչարտին յառգանսն, և ամէն յառգանս զիցր միան ունենայ և լինիլ այնոր միտն ի յայն, կամ այնոր՝ ի յայն, և միտ անգամայն՝ ի միտս այլ անգամն: Այս արինակաւս լինի ընթերցողն և խոտանցողն, նաև գրագիրն ևս»:

(Սույն աշխ., էջ 76—77):

Մ Ե Կ Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Հաս տասանց արունտիւնն:

Բ Ա Ն

«Հաս արունտօթեան»:

Մ Ե Կ Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Հաս բաժանման:

Բ Ա Ն

«Քանզի յեբրազատութեանն զգուարիւնն»:

Մ Ե Կ Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ահա ազտ կու պարզ է զվերին լիշեալ ևնթա- զասութիւնն, որ զասես ու պարզես զբանն վնտն ում սու լինի՛ ըստ մարդոն սուշն ինք զտող թէ սքոր:

Բ Ա Ն

«Եսկ յառգանութեանն՝ զարունսն»:

Մ Ե Կ Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Որ սաս ունն այն որպէս այլ է վերադարձ:

Բ Ա Ն

«Եսկ ի արունտօթեան զպարունակ միտան տեսանեցաւ»:

Մ Ե Կ Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Հաս խելաց խոտակերն. խոտակերն մաս- զործն առ, որ իմաստութեամբ զոչարտին զա- զուսածն, որ ամէն զոչուսած զիւր միտն սնենայ, լինիլ այնոր միտն ի յայն ու այնորից յայնպէս բաժանես ու գրայն, որ լիսանես ու արինս զգրայն»:

(Չեռ. № 2282, Բ. 5ա—բ):

Զուգադիր համավածների ուշադիր համեմատությունը ակնհերև է զարձանում ամուտի և երկու կարգի խմբագրական-բնագրային փոփոխություններ. կիրիկյան խմբագրությունը, սքրաբարյանին հարաբերությանը, ա) Քրակացու բնարան-ասուլիք յուրաքանչյուր զեպարում մասնատել է երկուսի և բ) մասնատված հարցադրումները (մեկնվող ընթերցումները) տեղաբաշխել է և հատկացրել դրանց հետընթաց մեկնություններին՝ խախտելով մեկնվող և մեկնող ընթերցումների իմաստային և տրամարանական հաջորդականությունը, որով և ստացվել են մի շարք անհարիր զուգորդումներ:

Նախ՝ կիրիկյան խմբագրության հեղինակը կատարյալ անգիտություն է ցուցաբերել հենց Քրակացու ստույթների բժնբնման մեջ, մինչդեռ սքրաբարյան խմբագրության հեղինակը գիտակ անձնավորություն է ինչպես Քրակացու աշխատությանը՝ ամբողջությունը վերցրած, այնպես և բերականության տեսությունը՝ իբրև ուսումնաբերի, այդ պատճառով էլ խորագույն համարյան է գրանցում և՛ մեղքերումներում, և՛ մեկնություններում, որոնց համապատասխանությունը տարակույսի նշույլ անգամ չի թողնում: Այսպես, կիրիկյան խմբագրության հեղինակը, անշիտանալով, որ ըստ ասոգանութեանցն, ըստ տա-

սանցն արուեստից» ասույթը բացառապէս Թրակացու աշխատութիւնինց բաղ-
ված ամբողջական մեջբերում է¹⁶⁹, բունադատար Երկատում է այն՝ որս ա-
ռային մասը («բատ ատոզանութեանց») ներկայացնելով իբրև Թրակացու
մեկնվող ասույթ («բան»), իսկ Երկրորդ մասը («բատ տասանց արուեստին»)՝
որպէս իր սեփական մեկնութիւն...: Սա արդէն անթույլարելի մեղանշում է՝
բնագրագիտական տեսակետից, որպիսին Վարդան Արեւիցու նման բազմա-
հմուտ գիտնականին վերագրելը անհնիթութիւն կլինենք, մանավանդ որ պարա-
բայան» խմբագրութիւնում ունենք դրանց ճիշտ ընթերցումը:

Երկրորդ անհարիր կադակցութիւնը, որ կազմել է կիլիկյան խմբագրու-
թյան հնդիտակը Թրակացու ասույթի և այն բացատրող «մեկնութեան» միջև՝
հետեւյալն է. «Ըստ ատոզանութեանցն, ըստ տասանց արուեստից» ասույթի
վարդակցան մեկնութիւնը («Ըստ ահա պարզէ...») հատկացրել է հետըն-
թաց ասույթի առաջին մասին («Քանզի յենթագտութենէն՝ զգաւորութենէն...»),
իսկ ետևի ասույթի երկրորդ մասի համար իբրև մեկնութիւն («Որ տաս ուն
այն որպէս այլ է վերագրած...») առաջարկել է այն ընթերցումը, որը պատ-
շաճում է և իրոք վերաբերում է բոլորովին մի այլ ասույթի («Ըստ տրուու-
թեան»...):

Երրորդ շփոթ ընթերցումը ակնբախ է դառնում վերջին բան-ասույթի և
նրա մեկնութեան բունադրոսիկ հարտերակցութիւնը բնութեան անոնելիս:
Իրականում՝ «Իսկ ի տրուութենէն զպարուսակ միտան տեսանմբ» բան-ասույ-
թը, բնագրագիտական ճշգրտագոյն ընթերցման համաձայն, պետք է տեղա-
գրված լինեն ոչ թե վերջին «Մեկնութիւնից» առաջ, այլ նրանից հետո՝ որպէս
հաջորդ մեկնութեան համար բան-ասույթ. ընդամին ճիշտ այնպէս՝ ինչպէս
պարբայան» խմբագրութեան ընթերցումն է ինչպիսիւս: Այդ իսկ պատճա-
ռով մեկնվող ասույթի և մեկնող ընթերցման ստույգ հարտերակցութիւնը
կարելի է վերականգնել՝ միայն ուղեցույց բնորոշելով պարբայան» ընթեր-
ցումը, իսկ դա, իր հերթին, նշանակում է, որ Վարդան Արեւիցու գրչին հա-
րազատ բնագիրը միայն ու միայն պարբայան» խմբագրութիւնն է, մինչդեռ
կիլիկյան խմբագրութեան բնագիրը վերածված է պարբայանի» հիման վրա,
ընդամին երբեմն առաջարկելով նաև անհարիր ընթերցումներ, որոնք, բնակա-
նաբար, միայն արժեքազրկում են բնագրական այդ տարբերակը:

4. Քննական համեմատութիւնը ցույց է տալիս, որ կիլիկյան խմբագրու-
թիւնը՝ պարբայանի» հարտերակցութեամբ, բնագրական այնպիսի ընթերցում
ունի, որը, սովոր չեղարձում, հույժ կարևոր նշանակութիւն է ստանում՝ բնա-
գրագիտական վերլուծութեան ընթացքում մեր եզրահանգումների ստու-
գութիւնը հաստատելու իմաստով: Այսպէս, կիլիկյան խմբագրութիւնում,
պարբայանի» համեմատութեամբ, հետընթաց բան-ասույթը տեղաշարժմամբ
բերված է առաջ՝ ներկայացնելով այն նախորդ մեկնութեան միայն վերջին
Երեք տողերի համար՝ որպէս մեկնվող ասույթ: Սակայն նման զուգորդումը
«մեկնութեան» հետ՝ իմաստային ու արամարանական ասումներով միանշա-
մայն անհնիթել է համեմատի՛ր.

«Պարբայան» խմբագրութիւն	Կիլիկյան խմբագրութիւն
ՔԱՆ	ՔԱՆ
«Կէտ է արամախոտութեան յանգեցելոյ նշան. և միշակ՝ յոգի ստիս բնորոշելոյ»	«Եւ ստուակէտ է արամախոտին չև ևս յան- և կարատուակելոյ նշանի»:

¹⁶⁹ Տե՛ս և Աղաթն, նշված աշխատ., էջ 38:

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Տրամախոտութեան բաժանումն իմաստից է...
Իսկ ստուակէտ և, որ բանն, վասն որոյ է՝
յայտենք, նրպես որ ստես ընդ մարդ, քէ՛ գնա՛,
և շատես, քէ՛ ուր, և կամ ստես, քէ՛ սա, և
յայտանես, քէ՛ զի՛նչ տանա:

ՔԱՆ

«Եւ ստուակէտ է արամախոտին չև ևս յան-
գեցելոյ, այլ ա՛յլ ևս կարատուակելոյ նշանի»:
(Սույն աշխ., էջ 81—82):

5. Առանձին դնպերում կիլիկյան խմբագրութիւնը իր հիմքի նկատ-
մամբ, սկզբում բաց թողնելով առանձին տողեր, համընթաց գնում է պար-
բայան» խմբագրութեան հետ, իսկ այնուհետև հետընթաց բան-ասույթը առաջ
բերելով վերանկում է իբրև նոր բան-ասույթ այն տողերի համար, որ սկզբում
բաց էր թողել. ընդամին այդ բան-ասույթը, որ պարբայանի» հարտերակցութեամբ
հետընթաց ընթերցում է հանդիսանում, ոչ թե լրիվ է բերվել, այլ մասամբ՝
տեղաբաշխելով նրա միւս հատվածները պարբայանի նկատմամբ տարբեր
հարտերակցանութեամբ:

«Պարբայան» խմբագրութիւն

ՔԱՆ

«Որտակ է բացառականութիւն պատկանաւոր
ձայրի»:

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Որտակ այս եւե՛կ ատոզանութեան և՛
չեւան, բարե, պարտիկն: Չի քէ ստով վերա-
ցուցանել կոսիս զնայնէ՛: Նա զըշտն ի զէլ
զնկ, և քէ հարք՝ նա զտարն. և քէ պարակն
զնայնէ՛: Նա զպարտիկն: Իսկ բացանանութիւնն
հետաձայնութեան տախ, որպէս որ ստես, թէ «Ե-
րեք» գանչ կամ կանչ է, զի ա՛յլ ուղղորդ է
կանչելն. բան զգանչելն: Ըս պատկանաւոր տակն
պատանհատք տախ, և պատկանաւոր ձայրն
մարտին միայն է, որ բանական արուեստի
ուղղէ գնայնն:

ՔԱՆ

«Քէ բառ վերատուտիկան՝ շեշտին և թէ
բառ հարտութեան՝ բթին, և թէ ըստ պարբ-
կութեան՝ պարտիկան»:

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Հատաստն՝ որ ոչ երկար լինի և ոչ սուղ,
բացի ի հաստարին զրոյթն այլ սխիթ զնեկ:
Այլ պարտիկին շարագարակն տակ, զի յորժամ
զնայնի ի վեր տանիս և կտրես ...

(Սույն աշխ., էջ 79—80):

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ստուակէտ է՛ որ բանն վասն յայն յայտ-
նի, զերդ երբ ստես քէ ու շատես. քէ ուր, կամ
ստես քէ աւ ու շատես, քէ ի՛նչ տանա:

(Չեւ. N 2282, Թ. 7ա)

ՔԱՆ

«Եւ ստուակէտ է արամախոտին չև ևս յան-
գեցելոյ, այլ ա՛յլ ևս կարատուակելոյ նշանի»:
(Սույն աշխ., էջ 81—82):

5. Առանձին դնպերում կիլիկյան խմբագրութիւնը իր հիմքի նկատ-
մամբ, սկզբում բաց թողնելով առանձին տողեր, համընթաց գնում է պար-
բայան» խմբագրութեան հետ, իսկ այնուհետև հետընթաց բան-ասույթը առաջ
բերելով վերանկում է իբրև նոր բան-ասույթ այն տողերի համար, որ սկզբում
բաց էր թողել. ընդամին այդ բան-ասույթը, որ պարբայանի» հարտերակցութեամբ
հետընթաց ընթերցում է հանդիսանում, ոչ թե լրիվ է բերվել, այլ մասամբ՝
տեղաբաշխելով նրա միւս հատվածները պարբայանի նկատմամբ տարբեր
հարտերակցանութեամբ:

Կիլիկյան խմբագրութիւն

ՔԱՆ

«Որտակ է բացանանութիւն պատկանաւոր
տախ ձայրի»:

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Քայտանանութիւնն հետաձայնութեան տախ զնկ
էրբ տակ, թէ արի՛ գանչ է, գանչին է բարդ, չէ՛
կանչելն. պատկանաւոր տակն՝ պատանհատք տախ և
պատանհատք ձայրն մարտին միայն է, որ բնա-
տուութեամբ արուեստարի ուղղէ գնայնն:

ՔԱՆ

«Քէ բառ վերատուտիկան շեշտին»:
Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

«Որտակ այս եւե՛կ ատոզանութեան և՛
չեւան, բարե, պարտիկն, ստ յե ստով վեր կա-
միս տակի զնայնէ՛: Նա զըշտն պիտի զնկ
և քէ հարք, որ և հաստարն, նա զտարն, և քէ
պարակն զնայնէ՛: Նա զպարտիկն:

ՔԱՆ

«Ըստ հարտութեան բթին»:
Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Հատաստն է՛ որ ոչ երկար լինի և ոչ սուղ,
նա հաստար է, ու ի հաստարն զրոյթն պիտի
զնկն: Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՔԱՆ

«Քէ բառ պարտիկութեան ձայրն պարտու-
կան»:
Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

«Պարբայան» շարագարակն տակ, զի նոր
զնայնի ի վեր տանիս...
(Չեւ. N 2282, Թ. 6ա—բ):

6. Իբրև հազվագեղև ընթերցումներ կիրիկյան խմբագրությունը տալիս է նաև այնպիսիք, որոնք «գրաբարձյան» խմբագրության նկատմամբ տարբեր ընթերցումների պատրանք են ստեղծում, բայց և ըստ էության ոչ մի նոր բան չեն ավելացնում «գրաբարձյանի» ստույգ ընթերցումներին, այլ պարզապես ազավազում են վարդանյան մեկնության բնագիրը: Ասվածի ստուգության համար բերենք միայն մի օրինակ.

«Թարաբարձ» խմբագրություն
 Բ Ա Ն
 «Տաս է անմարմին՝ որպես զնովի, և զիր է՝ որպես զմարմին»:

Մ Ե Կ Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն
 Իսկ բազմություն հայկական զրոյն երկու պատճառ ունի. առաջին՝ պարզապես զերծային <Է>, այսինքն՝ զբազմություն հայոց լիզոտիս զնոսթիան և զթթովարձատիան զնյատացն, երրորդ պատճառ՝ լիզոտի հարստություն:

Բ Ա Ն
 «Գիր է երեսուն և վեց՝ յայրէ մինչ ցէ. և զիր ասի, վասն զի Բեկելով իմն զազոփտի»:
 (Մուսն աշխ., էջ 84):

Կիրիկյան խմբագրություն
 Բ Ա Ն
 «Գիր է երեսուն և վեց յայրէ մինչ ցէ»:
 Մ Ե Կ Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Տառ է անմարմին բանի պես, որպես զնովի, և զիր մարմնով պես, և բազմություն հայկական զրոյն և երկու պատճառ ունի. առաջին ազգացն Կարճեսյան, այսինքն՝ զբազմություն հայ լիզոտացն՝ զնոսթիան, երկրորդ զնյատից հարստություն:

Բ Ա Ն
 «և զիր ասի, վասն զի Բեկելով իմն զազոփտի»:
 Մ Ե Կ Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Գրենք թերև առի, այսինքն՝ որ ծայրն գրքին թերև գրքին և ապա նկարտա:
 (Ձեռ. N 2233, Թ. 8ա—բ):

Կիրիկյան խմբագրության հեղինակը, ինչպես տեսնում ենք, անգիտանալով, որ «Տաս է անմարմին՝ որպես զնովի, և զիր է՝ որպես զմարմին» ասույթը թրակացու հայերեն թարգմանությունից քաղված խոսք է, ներկայացրել է իբրև մեկնություն... այդ պատճառով էլ լիզովա-ոճական փոփոխության է ենթարկել ու ձուլել հենց այն մեկնության հետ, որին իբրև բան-ասույթ վարդան Արևելցին առաջադրել է սույն քաղվածքը... Իսկ զրաբարձյան խմբագրության հարաբերությանը տարբերությունները ներկայացնող այս մեկնության համար կիրիկյան խմբագրությունը իբրև բան-ասույթ առաջադրել է հետևյալից բան-ասույթի առաջին մասը, իսկ երկրորդ մասը վերապահել է հաջորդ մեկնությանը...

Քանի որ բնագրագիտական վերլուծությունը մեզ բերեց այն հիմնավոր և աներկրային հետևություն, որ հենուպյան առված այս երկու խմբագրություններից ստուգազույգ, հետևաբար և հեղինակայինը վարդանյան մեկնության հանդիսանում է «գրաբարձյան» խմբագրությունը, ապա բնագիր վերականգնողական աշխատանքները տարան հենց այդ խմբագրության ձեռագրական տարբերակների հենական համեմատության ընդգրկմամբ, և դրանց տարբերությունների լեզվա-հերակաճական համադրումով պատրաստեցինք վաղան Արևելցու «Մեկնություն Բեկելանի» երկի հենական բնագիրը:

Ինչ վերաբերում է կիրիկյան խմբագրությանը, ապա վերջինիս բնագրից մեր բնական հրատարակության համար մեր պատրաստած բնագրի վերականգնողական աշխատանքներում անհնարին եղավ մյուս ձեռագրական տարբերակների համեմատությամբ նրա մի շարք առանձնահատկությունների ան-

հարբրության պատճառով: Իսկ հավելվածի ձևով դրա հրատարակումը աննպատակահարմար գտանք, քանի որ այն առանձին արժեք չի ներկայացնում:

Ք. «Մեկնություն Բեկելանի» երկում օգտագործված աղբյուրները:— Հայ բերականագիտական մտքի պատմության համար կարևոր նշանակություն ունի այն հարցի լուսաբանումն ու դիտարկումն որոշումը, թե վարդան Արևելցու սույն երկը, իր բնույթով ու կառուցվածքային առանձնահատկություններով, ի՞նչ տեղ է զբաղում իր նախընթաց մեկնողական երկերի նկատմամբ իբրև դասազերբ և բերականական աշխատություն առհասարակ:

Նման հարցադրմանը պատասխանելու համար, բնականաբար, անհրաժեշտ է քննական համեմատության մեթոդով զուգահեռներ անցկացնել ինչպես նախընթաց բերականական մեկնություններին, այնպես և վարդան Արևելցու սույն աշխատության միջև:

Նշենք սակայն, որ վարդան Արևելցու բերականական այս երկի աղբյուրների բացահայտման ուղղությամբ մեր մտանկազրույցյան մեջ առհասարակ և բերականագիտական հետազոտություններում՝ մասնավորապես, առ այսօր բնություն չի կատարվել: Մինչդեռ աղբյուրագիտական հետախույզումը սույն Մեկնության (ինչպես և ամեն մի բնագրի) առանձնահատուկ նշանակություն ունի՝ նրա բնագիրը հրատարակության հանձնելիս:

Նախընթաց բերականական մեկնություններից մեկ են հասել, իբրև առանձին ամբողջական բնագրական միավորներ, միայն երկու աշխատություն՝ ինչպես V—VI դարերի խոշոր դիտանական՝ փիլիսոփա և բերական Դավթի, այնպես և XI դարի հասարակական կարիստուս զեմբ հանդեսացած և հելլենիստական կուլտուրայի ակնավոր ներկայացուցիչ ձանձված Մազիտարոսի բերականական մեկնությունները: Ընդամենը Ընդամենը առաջինի աշխատությունը սուսի իր՝ հեղինակի սեփական գրչին պատկանած երկասիրություն է, ապա երկրորդի մեկնությունը՝ նախընթաց շրջանի բոլոր բերական մեկնությունների աշխատությունների համադրումն է բանագրաչային սկզբունքով՝ մասամբ նաև սեփական հայացքների ու հարցադրումների ընդգնելով: Ձեռևարար՝ նրանում այս կամ այն չափով ներկայացված են, բացի Դավթի աշխատությունից, նաև Անանունի, Մովսես Քերզոզի, Ստեփանոս Սյունեցու բերականական մեկնությունները: Դավթի և Մազիտարոսի աշխատությունների հետ մեր կատարած մանրակրկիտ ու բնախոյզ համեմատությամբ պարզեցի՞ր վարդան Արևելցու «Մեկնություն Բեկելանի» բնագրի հետևյալ ընդհանրություններն ու առանձնահատկությունները.

ա) Ինչպես վարդան Արևելցու, այնպես և Դավթի ու Մազիտարոսի բերականական աշխատությունները, իրենց մեկնողական խոսքով, հավասարապես ուղղված են մեր թվականությունից առաջ II դարում այբարձ հույն նշանավոր բերական Գրոնիսոս Թրակացու աշխատության հայերեն թարգմանության մեջ արձարված դրույթների լուսաբանմանը՝ զասական հայերենի իրողությունների բնությունը:

բ) Նշված երեք աշխատություններն էլ, իրենց նպատակադրումով, ոչ թե սուսի հայեցողական բնությունը շարադրված դիտական հետազոտություններ են՝ դրանց հեղինակների ակադեմիական հետաքրքրություններին հազարդ տվող, այլ՝ ուսուցողական ձեռնարկ-դասագրքեր են՝ իրենց ժամանակի գիտական պահանջներին համապատասխան:

դ) Իրրե առավել անմիջական ընդհանրություն՝ Վարդան Արևելցիին իր քերականական Մեկնության մեջ զգալի չափով օգտվել է Մագիստրոսի աշխատությունից՝ նրանում պարփակված Դավթի, Անանունի, Մովսեսի, Ստ. Սյուրենցու բերականական այս կամ այն առանձին դրույթների վերաբարձմամբ ու խորացմամբ:

Հարկ է նշել, որ հարտերականորեն առավել լայն չափով Վարդան Արևելցիին օգտվել է Դավթի դրույթներից՝ հասկապես քերականական ուսմունքի տարրեր կարգնի սեսուլյանը վերաբերող հարցերում: Ընդամին՝ մեր բնույթային պարզված ընդհանրությունների և աղերսների հանրագումարային հաշվեկշիռը ակնհայտորեն ցույց է տալիս, որ Վարդան Արևելցին քերականական իր մեկնությունը շարագրելիս Դավթից օգտվել է ոչ թե անմիջականորեն, այլ Մագիստրոսի աշխատության միջնորդությամբ: Ասվածի համաստիսական համար հաճախադրյալ փաստերից բերենք թեևկուզ և մեկ ապացույց. բոլոր այն դեպքերում, երբ Վարդան Արևելցիին օգտվում է Դավթի քերականական դրույթներից այս կամ այն քերականական կարգը մեկնելիս, Դավթի ասույթների շարագրների ընթացքին լիովին և հավասարմորեն չի հետևում, այլ ներառնում է նաև այն դրույթներն ու հարցադրումները, որ արտահայտվել են իրենց աշխատություններում տարբեր մեկնիչներ քերականական ավել կարգի վերաբերյալ: Ըստ որում, հաճախ նաև հավաքագրությունների ու բնութագրերի նկատմամբ այն ծավալային ընդհանուր ինչպիսի գտնում ենք Մագիստրոսի աշխատության մեջ: Գիցուք՝ համեմատենք հետևյալ հատվածները.

Վարդան Արևելցի

Մագիստրոս

«Առաջանութիւնն՝ առաջատրին ասի և դարձեալ կուի սարսեմսս և օգարոք բանի, զի որով սանձանս որ ի ներքոյ երկնից թովանգարի ի սասն ասորոգութիւնս, նոյնպէս և սասն նն, որով բաժանին և զնշնցիսանս ամենայն բանի: Թովանգարիս իմաստը: Իսկ ասելն, թէ առաջանութիւնը նն ասան՝ զբանիս ասոս յայտնեաց հանդերձ անուամբը. իսկ զգարութիւնս սորա ևս բացայայտեցիցը:

Արք, ասի շնչա՝ սուր, բութ՝ մանր, կամ խոնարհ կամ մանր, պարոյկ՝ շորչառ, երկարն՝ երկայն, սուլ՝ կարճ կամ սուկ, քա՝ խոշոր կամ քանր, սոսկ՝ ոչորկ կամ լեռչի, ապախոր՝ ասանց ենթամայն, ներքադրական, ստորաս, ներքանհաս:

Եւ զի՝ ասաց առաջանութիւն՝ անուանեմ են երեմ, զոր պարս ևր յոս ասել. զի յառաջիկայո բաժանի զարտակն ի շնչոս և ի բար և ի պարոյկ, ամանակն՝ յեղիար և ի սուլ, հազարն՝ ի բու և ի սուկ. կիբե՝ յերամեայ և յաղարաց և ի ստաս:

Թայց ներամեայը և ստորաղ ճակատակ են միեմանց, զի ենթամայնը բաժանել է բանի, իբր թէ՛ Գամալիել աւելեցուցայց. իսկ ստորաղ ի բաժանել զորն, թէ՛ աւելեցուցայց:

Իսկ ապաքառողը եղևու ի անիլ նշան՝ վասն ունեւոյ զվայնարն առ ի պարզ անելոյ զբանն, որպէս անուոյն յայնս՝ հանիլ աչքի և զնել զգալ ի վերայ տեղոյն՝ ասացան ապաքառ:

Եւ ասելն՝ թէ առաջանութիւնը են սեսականք երբք, աշիբք՝ առաջանութիւնը ազգականք, առաջանութիւնը վասն աշխարհի ասի՝ սակս այսր և անոր զանաւոյ բանին և զբազումս ամփոփելոյ: Իսկ ազգական վասն այնորիկ ասի, զի ազգ ի բազումս հասանի՝ ի հայր և ի մայր, յեղբարք և ի բոյր և կամ որք մի անգամ ասին յարենէ թումմէ, այնպէս և սորա:

(Սույն աշխ., էջ 156—157):

Ընդգծված տողերը պատկանում են Դավթի աշխատության տողերին, իսկ մնացածը՝ Սյուրենցու աշխատությանը: Կարո՞ղ ենք ենթադրել, որ Վարդան Արևելցիին իր Մեկնությունը դրելիս ուղղակիորեն օգտվել է և՛ Դավթի, և՛ Սյուրենցու աշխատություններից: Ո՞չ. դա բացասված է, քանի որ Վարդան Արևելցիին նշված երկու հեղինակներից էլ շրջապատային ձևով վերաշարագրում է նույն մտքերը՝ ընդգրկման այն նույն պայմանականությամբ, որ պետք է ներառնի Վարդան Արևելցու Մեկնության հատվածում՝ Մագիստրոսին հարաբերությամբ, ինքնին չի նսեմացնում կամ թուլացնում արված պնդումի հավաստիությունը, քանի որ, ինչպես այս ժամանակաշրջանի երկերի բնագրադատական վերլուծությունից հայտնի է, միջնադարի մեր մատենագրության մեջ ընդունված գործառնություն (պահպակի) է եղել բնագրական հետևյալ սկզբունքը. աղբյուրներից քաղված առանձին հատվածներ վերաշարագրելիս դրանք ներկայացվում են ոչ թե նախադասությունների ու պարբերությունների բացարձակ հարադատությամբ՝ զրանք միևնույն հարողականությամբ (այսինքն՝ ճիշտ այնպես, ինչպես ընդունված է ժամանակակից գիտական դրականության մեջ), այլ՝ ըստ օգտվող հեղինակի սեփական հայեցողության՝ իր ուրույն մտացման ու արամարանական վերլուծության հենքի: Ի դեպ՝ պարզան նույնն է նաև այն դեպքերում, երբ Վարդան Արևելցիին օգտվում է Անանունից, Մովսեսից, Մատեանոս Սյուրենցուց և ուրիշներից: Իսկ այս նշանատվության մեջ է դրել ոչ թե համապատասխան հեղինակների աշխատություններն ուղղակիորեն, այլ ձևով տակ է ունեցել ֆերահանկան այլ երկերն իր մեջ պարփակող Մագիստրոսի աշխատությունը, որից և օգտվել է նա:

դ) Վարդան Արևելցիին մասնակի դեպքերում օգտվել է նաև Համամ Արևելցուց, ընդամին առավելապես ակնարկային ձևով: Ինչպես քերական բանասիրությունը պարզել է, Մագիստրոսը իր ձևոքի սակ չի ունեցել Համամ Արևելցու աշխատությունը¹⁷⁰, այլ միայն հետադրում՝ Հովհաննես Սրեզնիցիին (Պուլզը) իր աշխատության մեջ ներծալված ձևով մեկնել է այն, որը և հնարավորություն էր ընձևելու թուղավատասակ հայագետ ն. Աղանցին առանձնացնելու և իբրև Համամ Արևելցու աշխատություն ներկայացնելու իր մեծարժեք կրկնախերության մեջ¹⁷¹: Սակայն մեր բնույթային աներկարարեն պարզվում

¹⁷⁰ Տե՛ս Կ. Արքեց. նշված աշխատ., ներածություն, էջ CXXI—CXXII,

¹⁷¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ CXXVI—CXXVII և Բնագիրը՝ էջ 253—255.

Հովհաննես Սրեզնիցիի Պուլզ օգտագործած այս աղբյուրի մասին իր Քերականական կրկնախերության ապաքառում գրում է. «Թայց և յանագուսն Գեղեցայ զձամամայ Արևելցիին վարպետերի մեկնութիւնն...» (Չեւ. N 2298, ԲԲ. 39ր—33ա),

է, որ Վարդան Արեւելցին, զեռես Հովհաննէս Երզնկացոյց առաջ, իր ձեռքի տակ է ունեցել Համամ Արեւելցու քերականական մեկնութիւնը և օգտվել է նրանից: Մեր այս պնդման ապացուցման համար զուգարկներ հետեւեալ երկու առնչակցութիւնները.

Վարդան Արեւելցի

1. «Յորում քերթողարտը խառնի՝ պտեռեալագոյ, և ոչ՝ գերջակեալ, որպէս արհմանկ զոր եզ առաջի...»

(Սույն աշխ., էջ 142):

2. «... Զի զգեմքն շայտն է ընդունելութիւնն և ոչ գիտնարհմունն, ապա այլնն հասարակ է և ընդունելութիւնն է՝ շինեալ, աստեալ, բերեալ...»

(Սույն աշխ., էջ 131):

Բնագրական ընդհանրութիւնը, որ ակներբի է բերված նմուշներում, տարակուս չի թողնում հաստատուպես պնդելու, որ Վարդան Արեւելցին իր Մեկնութիւնը գրելիս ձեռքի տակ իրրեւ սկզբնաղբուր ունեցել է նաև Համամ Արեւելցու քերականական երկը, որից և, ըստ անհրաժեշտութեան, օգտվել է, ընդամին այս դեպքում ոչ թե Մագիստրոսի աշխատութեան միջնորդութեամբ, այլ անմիջակաճոճն Համամ Արեւելցու երկից:

Այսպէս, ուրման, վերը նշված առնչակցութիւններով էլ սպասվում են, մի կողմից՝ Վարդան Արեւելցու քերականական մեկնութեան, մյուս կողմից՝ Մագիստրոսի և Համամ Արեւելցու քերականական աշխատութիւններում առկա հիմնական ընդհանրութիւնները:

Սակայն Վարդան Արեւելցու քերականական երկի համակողմանի բնութագրման համար առավել կարևոր է այն առանձնահատկութիւնների բացահայտումը, որոնցով նա հակադրվում է ինչպէս Գավթի և Համամ Արեւելցու, այնպէս և Մագիստրոսի քերականական մեկնութիւններին:

ա) Ամենարեութագրականն այն է, որ Վարդան Արեւելցին, քերականական հայացքների իր շարադրանքում, լեզվա-սճական արտահայտչականութեամբ արամադործուն տարբերվում է և՛ Գավթից, Անտունից, Մովսեսից, Սոս. Սյուսեցոյց, և՛ Մագիստրոսից ու Համամ Արեւելցուց: Վերջիններիս լեզուն եկն գերազանցապես հունարան հայերնով և իրթին գլորարքով շնչովածութիւն ունի, ապա Վարդան Արեւելցու քերականական մեկնութեան լեզուն՝ վերին աստիճանի պարզեցված դարարքի հասակութիւն և մատչելիութիւն, որը պայմանավորված է, անտարակուս, հեղինակի մտածողութեան առարկայականութեամբ: Այլ կերպ ասած՝ եկն Մագիստրոսը իր բանարադած աշխատութիւններից առաջադրած մեղքերումները պարզապես համագրում է հարազատութեամբ՝ առանց ամենագույցն վերաբնութման, ապա Վարդան Արեւելցին իր օգտագործած աղբյուրներից միայն ընդհանուր միտքն ու գրութիւնները վերցնելով, բայց միաժամանակ այդ գրութիւնների առավել մեծ խորացումով և ընդլայնումով, լեզվա-սճական աղտա վերաշարագրումով է ներկայացնում դրանք: Ամենայն հայեանակաւնութեամբ՝ ժամանակի գիտական մտածողութիւնը զարգանում էր հենց այս եղանակով ու ձևնապարհով. այն է՝ եղածի կամ ստեղծվածի ընդհանուր համակարգում՝ մեկնարանման առավել ընդլայնմամբ ու

խորացմամբ, մինչև անգամ իմաստային երանդների ամբողջականացմամբ էր ընթանում միջնադարի գիտական մտածողութիւնը:

բ) Եկն Վարդան Արեւելցին լայն աղբյուրներ ունի իր աղբյուրների հետ, բայց և պետք է սասել, որ նա զրանցից տարբերվում է մի կարևոր առանձնահատկութեամբ, որը նրա քերականական մեկնութեանը նոր արժեք է վերապահում. քերականական այս կամ այն գրութի մեկնարանման ստիճիվ Վարդան Արեւելցին միաժամանակ, իրրեւ լեզվա-քերականական իրողութիւնների քնննութիւն և ցուցադրում, ներկայացնում է կյանքից վերցրած համեմատաբար առատ նմուշներ¹⁷², որով և քերականական նյութի մատուցումը և յուրացումը, անտարակուս, հնչաջովում են: Իսկ այդ իր հերթին նշանակում է, որ Վարդան Արեւելցու մեկնութիւնը, իրրեւ քերականական դասաղբիք, մանկավարժական մեթոդիկայի առումով, նույնպէս զգալի նվաճում է հանդիսանում իր նախորդների հարաբերութեամբ:

գ) Բնութագրական է, որ երբ Վարդան Արեւելցուն շնն բավարարում քերականական նույն հարցերի շուրջը իրենից առաջ հանդես եկած այս կամ այն մեկնիչի բացատրութիւնները, նա նոր մեկնարանութիւն է առաջադրում: Ինքնուրույնութեան իր օգտագործած աղբյուրին ստրկամտորեն չհետեւելու ցուցանիշ է և այն իրողութիւնը, երբ Վարդան Արեւելցին մի գրութի հիմնավորելիս կամ հաստատելիս օգտվում է իր աղբյուրից, նույն ձևով չի փաստարկում, ինչպէս իր օգտագործած աղբյուրի հեղինակը:

դ) Ոչ միայն առանձին հարցերի վերաբերյալ քերականական նոր մեկնարանումներ է առլիս Վարդան Արեւելցու, այլև ամբողջական շարադրանք է հեղինակում քերականական այս կամ այն կարգի բնութագրման համար՝ տալով միաժամանակ քերականական այդ կարգի գրեւորման բոլոր տեսակներն ու հարաւուրցները: Այդպիսիք են, օրինակ՝ «Յճազայ մակրայի», «Յճազայ սոխից» գրութիւնը (տե՛ս սույն աշխատութիւնը, էջ 140—149 և 160—163) և այլն: Բացի նշվածից, եկն նախորդ մեկնիչները այս կամ այն չափով անդրադարձել են միջնադարի քերականագիտութեան բնութեամբ հասկացված քերականական կարգերի մասին, ապա զրանցից և ոչ մեկը բայի խոնարհման աղբյուրակի մեկնութիւնը չի ներկայացրել: մինչդեռ Վարդան Արեւելցին իր աշխատութիւնը ավարտում է հենց այդ բանով, որը վերնագրել է «Խոնարհմունք բայի»՝ ձևակերպումով: Ինչպէս այս, այնպէս և բազմաթիվ հարցադրումների արծարծումը Վարդան Արեւելցու կողմից, անտարակուս, բարձրացնում են նրա մեկնութեան գիտական և պատմական արժեքը:

ե) Հովհաննէս Երզնկացին (Պոյուլ) ժամանակին հնչող և նկատելի նշելով, որ Մագիստրոսի աշխատութեան մեջ օրագումը ի մասանց բանին ոչ ունէին զմեկնութիւնն¹⁷³, Վարդան Արեւելցու քերականական սույն երկը այս կողմով ևս լրացնում է իր նախորդի՝ Մագիստրոսի աշխատութեան այդ թերութիւնը. Թրաքանդ հայերեն թարգմանութեան բազմաթիվ քերականական գրութիւններ, որ Մագիստրոսի աշխատութեան մեջ մեկնարանութիւն չեն գտել, Վարդան Արեւելցին, թեև համառոտակի, բայց և այնպէս մեկնում է՝ լրացնելով այդ բացը: Այս իմաստով էլ Վարդան Արեւելցու քննարկվող երկը, ի տարբերութեան նախորդ քերական մեկնիչների աշխատութիւնների, առավել լրակատար բնութիւնն է:

¹⁷² Այս փաստը նկատել է նաև պրոֆ. Գ. Զատուկանը, տե՛ս նրա նշված աշխատ., էջ 246:

¹⁷³ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, Թեոզոլոգի, № 2296, ք. 32բ:

դ) Եթե Մագիստրոսը, բայտ իր օգտագործած աղբյուրների, իր բնազդի կառուցման սխառեմում Քրակացու առույթները ոչ թե մեղքերումների ձևով իբրև «բան» առանձին-առանձին է ներկայացնում, այլ ձուլում է դրանք մեկ-նոգական խոսքի մեջ՝ այս կամ այն դրույթի հիմնական գաղափարն արտահայտող բառ-տերմինի քնկալմամբ իր շարադրանքում, ինչպես և «արուեստաւորն աւել» կամ պարզապէս «առէ» բարի կամ բառակապակցութեան հարադրումով, այս Վարդան Արեւելցիի Քրակացու աշխատութեան հայերեն թարգմանութեան յուրաքանչյուր պարբերութեամբ, նախադասութեան կամ բառակապակցութեան նախապէս իբրև մեղքերում շահերտների մեջ վերցրած առաջադրում է «բան»-ի հանգամանքով, այսպէս համապատասխանաբար մեկնում որանք՝ զանց չառնելով Քրակացուց և ոչ մեկ առույթի։ Հենց դա է երաշխիքը այն բանի, որ Վարդան Արեւելցու քերականական աշխատութեանը ամբողջական մեկնութիւն է Քրակացու երկի, թեև համառոտ բնույթի։ Այդ նրան հարողվել է այն պատճառով, որ քննարկական խտտազուն հետեղականութեամբ՝ առույթ առ առույթ, նախադասութեան առ նախադասութեան, բառակապակցութեան առ բառակապակցութեան մեկնել է Քրակացուն մինչև վերջ։ Անշուշտ, պետք է կարծել, որ քննարկական կառուցվածքի նման սկզբունքը նորմատիւսութեան չէ մեր մատենագրութեան մեջ. այն շատ ավելի վաղ՝ դեռևս V—VI դարերի իմաստասիրական և աստվածաբանական երկերում լայնորեն կիրառվել է, բայց Բեռականական մեկնողական գրականութեան մեջ առաջինը Վարդան Արեւելցի է բնագրական կառուցվածքային նման սկզբունք արմատաբար։ Այս իմաստով էլ անհարկ պնդում չպետք է թվա մեր այն հավաստումը, որ արև ենք նսայի նշեցնի քերականական մեկնութեան քննարկական կառուցվածքի առթիւ. վերջինս կարող էր, անկախ Վարդան Արեւելցուց, կիրառել քննարկական նույն սկզբունքը, քանի որ, ինչպես ասվեց, դա մեր մատենագրութեան մեջ հանրահայտ սկզբունք է եղել. այս այսպէս է և այն պատճառով, որ նսայի նշեցնի իր օգտագործած աղբյուրներում երբեք չի առնչվել Վարդան Արեւելցու աշխատութեան հետ¹⁷⁴։

Քննարկական հենց այս սկզբունքի կիրառման շնորհիւ նարավոր է լինում այս կամ այն երկի մեկնութեան ներկայացնել համակողմանիորեն և սպառիչ, առանց ուսումնասիրող բացթողումների. մի հանգամանք, որ բեղոջ է Մագիստրոսի և նրա ընդգրկած քերականական մեկնիչների երկերի համար։ Ի դեպ՝ ուսումնասիրող բացթողումները անխուսափելի են բոլոր այն մեկնողական երկերում, որոնք մեկնելով է մեկնողի հասակ ասարբերակմամբ ու հակադրութեամբ՝ առույթի է մեկնութեան բեռնամբ չեն ծավալում։

Վարդան Արեւելցու քերականական մեկնութեան մեջ կիրառութեան գտած քննարկական հիշյալ սկզբունքը անհրաժեշտաբար առաջացել է ոչ միայն սովորյալ հեղինակի երկը համակողմանիորեն և սպառիչ մանրամասնելով մեկնաբանելու պահանջից, այլև, որ կարևորն է՝ իբրև դասագիրք նախատեսված նեոնարկների համար՝ մանկավարժական-ուսուցողական մեթոդիկայի քննարկական հենց սովորյալ գիտական ուսումնասիրման ամփոփող աշխատութեանց մաս առ մաս մեղքերոված առույթները առանձնացած ներկայացնելիս, երբ առաջում են գրանց նաև մեկնութեանները համապատասխանաբար, այսպէս ամե-

նայն հաստատութեամբ ու խորութեամբ, մանրամասնելով ընկալչի և հեշտամարս են դառնում ինչպես մեկնվող, այնպէս և մեկնող աշխատութեանները. իսկ նման մեթոդիկայի արգասավորութեանը, անարակույս, բեղմնաւոր է ուսումնա-մանկավարժական առումով։ Բնականաբար՝ մեր մատենագրութեան մեջ նման քննարկական սկզբունքի լայն կիրառութեանը խոսում է նաև մեր պարութեան դարավոր փորձի խելամիտ բնոհանրացման մասին։ Չմոտանանք նշելու նաև, որ այս քննարկական սկզբունքի կիրառումը առանձնապէս հրատապ անհրաժեշտութեան է ներկայացրել, մեր կարծիքով, առաջին հերթին այն բարդ ու խրթին առարկաների կամ գիտութեանների ուսուցման համար, որպիսիք են, օրինակ՝ քերականութեանը, փիլիսոփայութեանը, ճարտասանութեանը, աստվածաբանութեանը և այլն։

Այսպիսով, նշված առանձնահատկութեանները, միասին վերցրած, իրավունք են տալիս մեզ բնութագրելու Վարդան Արեւելցու քերականական սույն մեկնութեանը որպէս արժեքավոր հուշարձան միջնադարի մեր պարութեան, որը, գաւտելով մեզ հասած գրչարկական բազմաթիւ բնորոշականութեաններից՝ համեմատաբար լայն բնութեանութեան է գտել միջնադարի ուսումնական կենտրոններում, և որով քերականական հաստատութեան են ձևեր բերել ուսումնականների շատ սերունդներ։

Գ. Բնագրական կառուցիչ նշում։— Վարդան Արեւելցու հեղինակային այս մեկնութեանը, սակայն, քննարկական առումով, ունի նաև անհարկութեանը, որը, մեր խորին համոզմամբ, հետագա գրիչների կամ վերանորոգողների անփութութեանը արդյունք է։ Բնագրի վերականգնողական աշխատանքի պահանջով, նրա գիտա-քննական այս հրատարակութեան մեջ վերացնում ենք այդ անհարկութեանը։ Ինչ՞ամ է բանը։

Վարդան Արեւելցու քերականական մեկնութեան ամփոփող գրչագրերի տեքստային համարումը մի կողմից, մյուս կողմից՝ հենց քննարկի բոլոր հատվածների ու առնչութեանների քննութեանը անհրաժեշտ են դարձնում քննարկական մի հատվածի տեղաշարժման անհրաժեշտութեանն ու անխուսափելիութեանը։ Համեմատական բնութեան համար շրջանառութեան մեջ դրած մեր 17 գրչագրերից 16-ը միահամուս կերպով ունեն մի ամբողջ հատվածի բնութեանը, որն աշաղակող հակասութեան է ստեղծում սովորյալ բանի կոնտեքստի նկատմամբ՝ ամբողջութեամբ վերցրած։ Խոսքը վերաբերում է Մակրայի բաժնում շաղկապին առնչվող հատվածի ակալայութեանը, որը, անտարակույս, նույն քննարկի տարրի հատվածի տեղաշարժով պայմանավորված ներմտնում է հետագա գրիչների կամ, առաւել համանականութեամբ՝ վերանորոգողի կողմից։

Նախ ասենք, որ Վարդան Արեւելցու նման հեղինակութեանը, որն իր մասնակի ամենահմուտ քերականական էր հենց իր մեկնութեան իսկ վկայութեամբ, չէր կարող թույլ տալ այդ կարի քննարկական աղճատում և խառնաշփոթութեանը, մանավանդ որ շաղկապին վերաբերող այդ հատվածը ոչ թե մուրացած կամ հետսամուս ներգրում է, այլ իր իսկ գրչին է պատկանում։ Մեր այս հավաստումը ամրապնդվում է նաև նրանով, որ իրար հետ համեմատութեան մեջ գրված գրչագրերը շաղկապի գլխում՝ նրա էջերից մեկի տողատակում միասնաբար տալիս են հետևյալ ծանոթագրութեանը. «Թիչ մի ի մեկնութեանէ շաղկապիս գրեցաւ ի մակրայն, դայն անդ ընկալ» (ձեռագրեր՝

¹⁷⁴ Տե՛ս մեր հրատարակած «Նսայի նշեցնի, Վերնութեան քերականութեան» աշխատութեանը, Երևան, 1966, էջ 24։

№ 2371, Թ. 59ա, № 2526, Թ. 52բ, № 2331, Թ. 68ա, № 2331, Թ. 15բ և ուրիշները) նման ծանոթագրությունը ինքնին չափազանց նշանակալի է. նախ՝ կիս ինքը՝ Վարդան Արեւելցիին կատարած լինելը շաղկապին վերաբերող հատվածի սեղաշարքը, ապա ծանոթագրությունն առաւ անհրաժեշտութիւն չէր ունենա: Երկրորդ՝ ծանոթագրության մեջ ասվում է՝ «գրեցաւ» — անց. կատարելի 3-րդ դեմքով, և ոչ թե՛ «գրեցի» — անց. կատարելի առաջին դեմքով, հետևաբար հենց լեզվական կարևորագույն այս փաստով էլ ակնարկվում է, որ այդ փոփոխությունը կամ սեղաշարքը հեղինակային չէ: Երրորդ՝ պատահական չէ, որ այս ծանոթագրությունը տրված է ոչ թե շաղկապի բաժնի որևէ էջի տողա-տակում, այլ հենց այն էջի տողատակում, որտեղից տեղաշարքված և առաջ է տարված խնդրո առարկա հատվածը՝ հանիրավի դեմտեղված լինելով մակ-բայի բաժնում: Իսկ դա նշանակում է, որ գրիչները իրենց ժամանակին նկա-տել են այդ անհարիրությունը: Այս բոլորից հետևաբար է ենթադրել, որ սկզբում մի գրիչ անիմացաբար կատարել է այդ տեղաշարքը, իսկ հետագա գրիչները, որ արտագրել են այս գաղափարատար օրինակից, բնագրի շարու-նակությունը իսկ և իսկ իր տեղում ընթերցողին հուշելու մտահոգությամբ ասվել են այդ ծանոթագրությունը: Բայց մենք հակված ենք ավելի մտածելու, որ նախապես ճիշտ ընդօրինակված լինի. զըշաղի վերանորոգման ժամանակ շաղկապին վերաբերող բաժնից մի քննիչ պատահաբար կամ փոփոխությամբ պատճառով ստացել է և տեղադրված լինի հենց մակբայի բաժնում, որով և ստացվել է հեղինակային բնագրի աղճատում կամ խառնաշփոթություն: Համենայն դեպս՝ ինչպես էլ մտածելու լինենք՝ փաստը մնում է փաստ, որ դա հետագայի խախտում է և ոչ թե հեղինակային ընթերցում: Մեր այս են-թադրությունն օգտին է խոսում ծանրակշիռ մի փաստ ևս, որն իսպառ փարա-տում է ամեն անսակի տարակուսանքներ. համեմատական ընկույթան համար շրջանառության մեջ մեր դրած գրագրերից ունենք միայն մեկը, որը շաղկա-պի այդ հատվածը ոչ թե մակբայի բաժնում է պահպանել, այլ՝ շաղկա-պի բաժնում՝ իսկ և իսկ ա՛յն տեղում, որ պետք է լիներ այդ ընթերցումը. ընդ-ամին ուշադրովն այն է, որ այդ արվել է ոչ թե բնականօճ կերպով՝ բոս զա-գափարատելի օրինակի արտադրման, այլ բնագրագետ գրչի խելամուտ մի-շամուտյամբ: Ինչպես մակբայի, այնպես և շաղկապի համապատասխան ընթերցումների կ՛ մուղթը, կ՛ գրույթան չափսերը իրենց ստղային բացառով (իտանքվալով) նույնական չեն բերականական սույն երկի թղթի և տողային հարաբերությունների հետ. ավելին, խնդրո առարկա տեղերում թղթերի ու-շաղիք զննումը լույսի սակ անհնարտ կերպով մտնում է հետագա միջամ-տարյուն՝ մանկավանդ, որ տողերի արանքում երևում են նաև նախկին՝ սկզբնական գրությունների հետքերը, որոնք իրենց ընթերցմամբ հար և նման են մեր օգտագործած մյուս գրագրերին: Նշանակում է՝ սկզբում բնագրի կառուցվածքը լիովին համապատասխանելիս է, էջի մեր օգտագործած մյուս գրագրերի բնագրական կառուցին, սակայն հետագայում բնագրագետ գրիչը զլիկ ընկնելով, որ խնդրո առարկա հատվածները բնագրական խառնաշփո-թություն ու աղաղակող հակասություն են ներկայացնում, միանգամայն ճիշտ կերպով ուղղել է դրանք՝ նոր քննիչների վրա կրկին անդամ գրելով աղա-շարման կարոտ հատվածների համապատասխան ընթերցումները (համեմա-տի՛ր Ե ձեռագրի 157բ—158բ և 161բ—162բ հրեսները և գրությունները):

Մենք էլ, նկնելով վերը նշված բոլոր նկատառումներից, շաղկապին վերա-

բերող վիճելի հատվածի ընթերցումը տալիս ենք իր բուն տեղում, այսինքն՝ ճիշտ այն տեղում, որ պետք է լիներ դա Վարդան Արեւելցու իսկ հայեցողու-թյամբ ու հեղինակմամբ:

«Մեկնարկն Բերականի» Բերական բնագրում առերեքցումները ցույց տվող պայմանական լատիներակն առուեր համապատասխա-նում են մեր օգտագործած հետևյալ գրագրերին.

ա) Մ ա շ ա ո ճ ջ ի ա ն վ ա ն Մ ա տ ե ն ա դ ա ր ա ն .

- A-№ 2371, Թթ. 7ա—71ա: Բառարանագրական երկերի և բերականական մեկնությունների ժողովածու: Գրիչ՝ Սանփանոս: Ժամանակ՝ 1357 Թ, Թերթ՝ 292: Բոլորգիր:
- B-№ 1115, Թթ. 124ա—171ա: Քերականական և այլ նյութերի ժողովածու: Գրիչ՝ Գրիգոր Տաթևացի: Ժամանակ՝ 1408—1409 Թթ.: Թերթ՝ 225: Բոլորգիր:
- C-№ 2526, Թթ. 16ա—62ա: Քերականական և փիլիսոփայական երկերի ժո-ղովածու ժամանակ՝ Ժն դ.: Թերթ՝ 117: Բոլորգիր:
- D-№ 267, Թթ. 247ա—311բ: Բառարանագրական երկերի, բերականական մեկ-նությունների և իմաստասիրական երկերի ժողովածու: Գրիչ՝ Ղուկաս Արղնեցի: Ժամանակ՝ 1609—1613: Թերթ՝ 485: Բոլոր-գիր:
- E-№ 2372, Թթ. 7ա—78բ: Բառարանագրական երկերի և բերականական մեկ-նությունների ժողովածու: Գրիչ՝ Տեր Անդրիաս: Ժամանակ՝ ԺԲ դ.: Թերթ՝ 355: Բոլորգիր:
- F-№ 2369, Թթ. 10ա—171բ: Բառարանագրական երկերի և բերականական մեկնությունների ժողովածու: Գրիչ՝ Քորոս: Ժամանակ՝ 1614: Վայր՝ Կ. Պոլիս: Թերթ՝ 275: Բոլորգիր:
- G-№ 2331, Թթ. 33ա—76ա: Բառարանագրական երկերի, բերականական և իմաստասիրական մեկնությունների ժողովածու: Ժամանակ՝ ԺԷ դ.: Թերթ՝ 308: Նոտրգիր:
- H-№ 2379, Թթ. 8ա—60ա: Բառարանագրական երկերի, բերականական, իմաստասիրական մեկնությունների և այլ նյութերի ժողովածու: Գրիչ՝ Պօղոս Տիրիցի: Ժամանակ՝ 1621—1624: Վայր՝ Կ. Պո-լիս, Սպահան: Թերթ՝ 310: Նոտրգիր:
- I-№ 2331, Թթ. 5ա—63ա: Բառարանագրական երկերի և բերականական մեկ-նությունների ժողովածու: Գրիչ՝ Սանփանոս քհնյ., Մարտիրոս շահրեկալ: Ժամանակ՝ 1631: Վայր՝ Յովհաննավանք: Թերթ՝ 325: Բոլորգիր:
- J-№ 2330, Թթ. 8ա—34ա: Տոմարագիտական, բառարանագրական և բերա-կանական ու փիլիսոփայական երկերի ժողովածու: Գրիչներ՝ Սանփանոս Մշկոցի և Վրդանես զպիր: Ժամանակ՝ 1633, 1641—1643: Վայր՝ Կաֆա: Թերթ՝ 231: Նոտրգիր:
- K-№ 1461, Թթ. 82ա—189բ: Բառարանագրական երկերի, բերականական մեկնությունների և այլ նյութերի ժողովածու: Ժամանակ՝ ԺԸ դ.: Թերթ՝ 201: Նոտրգիր:

L=N 2462, ԹԹ. Ցա—20ա (Վերջից պակասավոր): Քառարանազրական, քերականական և այլ նյութերի ժողովածու: Ժամանակ՝ ԺԷ դ.: Քերթ՝ 102: Նոտրգիր:

M=N 8537, ԹԹ. Յա—60ա: Քերականական երկերի ժողովածու: Գրիչ՝ Յակոբ դպիր: Ժամանակ՝ 1620: Քերթ՝ 138: Քուրդգիր:

բ) Բ ր թ տ ա ն ա կ ա ն թ ա ն դ ա ր ա ն ի հ ա յ կ ա կ ա ն
ձ ե ո ա գ ր ե ր ի հ ա վ ա ք ա ծ ու :

N=N 5273, ԹԹ. 7—100: (Մանրածագավեն՝ N 425): Քերականական, բառաբանազրական և այլ նյութերի ժողովածու: Ժամանակ՝ անհայտ: Նոտրգիր: Ձեռագրի մանրամասն նկարագրությունը տե՛ս F. C. Conybeare, A Catalogue of the British Museum, London, 1913, p. 308.

գ) Վ ի ե ն ն ա յ ի Մ խ ի Թ ա ր յ ա ն մ ի ա ր ա ն ու Թ յ ա ն
մ ա տ ե ն ա դ ա ր ա ն :

O=N 337, ԹԹ. 5ա—63բ: (Մանրածագավեն՝ N 424): Մանրամասն նկարագրությունը տե՛ս Յ. Տաշևան, «Ցուցակ ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիեննա», 1895, Վիեննա, էջ 782—783:

P=N 1130, ԹԹ. 69բ—109բ: (Մանրածագավեն՝ N 424): Մանրամասն նկարագրությունը տե՛ս Հ. Ոսկեան, «Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մխիթարեան Մատենադարանին ի Վիեննա», հ. Բ, 1963, Վիեննա, էջ 791—792:

Լ. Գ. ԽԱՉԵՐՅԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԲԵՐԱՎԱՆԻ

(ԲՆԱԳԻՐ)

ՅԱՂԱԳՍ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆԻՆՆԻ, ՉՈՐ ԱՐԱՐԵԱԿ Է
ՄԵՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ Ի ԿՆԴՐՈՅ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ
ՀԱՅՈՑ ՀԵԹՄՈՅ

[Ք Ա Ն]

5 «Քերականութիւն է հմտութիւն, որք ի Բերրոզացն և ի շարագրացն
իբրև բազում աճգամ ասացելոց: Եւ մատուց Եճ Երա վեց»:

[Մ Ե Կ Ն ՈՒ Թ Ի Ի Ն]

10 Ոմանք ներհակք ասացին, եթէ փոխանակ փարթամ երևեցուցանե-
լոյ գրերականութիւնն, նա ի յանրանութիւն և ի վատթարութիւն ամիր,
10 զի ոչ ասացիր գիտութիւն, այլ հմտութիւն, այսինքն՝ ծանաթութիւն կամ
անգեկութիւն. զի անգեկութիւն չէ բուրբովին գիտութիւն: Առ որ ասեմք,
եթէ գիտութեամբ ասաց զարունստն. զի թէ հարցանե՞ղ ընդ քեզ անուն
կամ քայ, որ է բանի մասն, նա հմտութեամբն, որ է հմտութիւն, որ
15 մտես ի յարունստն զերդ ի գետի հուն, որ լինի հմտութիւն: Նա հմտու-
թեամբն գրերթողացն և զշարագրացն տաս զպատասխանին զերդ զգի-
տուն, ապա թէ ոչ՝ զու ի նախնեացն անգիտացն անկար ի լոճ և ի սովո-
րութիւն ըստ անասնոցն երթալոյ ի սովորական անգիտ: Եւ վասն այնոր
ասի հմտութիւն, զի կատարեալ գիտութիւնն աստուծոյ միայն է. իսկ

1 J քերականութեան մեկնիչ վիս Մեկ-	9 J նայ
նութեան քերականին	10 J ասացի
1 B մեկնեալ վիս արարեալ	10 K և մտութիւն վիս հմտութիւն
1-3 FK չիր՝ լրիվ ազգերը	10 E ծանաթութիւն
1-2 E Մեկնութեան քերականին ի	11 K չիր՝ զի անգեկութիւն
Վարդան վարդապետ արարեալ վիս	11 K գիտութեամբ
Յաղագս Մեկնութեան քերականին,	13 AB մասն (քանի)
զոր արարեալ է մեծ վարդապետին	13 FK բանին
Վարդանայ	13 J նայ
1 M չիր՝ մինչև 7-րդ էջի 7-րդ	13 K հմտութիւն
սողի շատևս բառը ներառույալ	14 E գերթ
2 B վարդապետն (M) Վարդան	14 K հմտութիւն վիս հմտութիւն
2 J արիւնեալ է (ի խնդրոյ)	14 J նայ
5 G քերականութեան վիս Քերակա-	14-15 K հմտութեամբ
նութիւն	15 J զշարագրոցացն, P զշարագրաց
5 C քերթողաց	15 E գերթ, J գերթ
5 J շարագրաց	15-16 C գիտություն
6 F մասուք	16 P ապայ
6 EFO սորա վիս նորա, JK նորայ	16 C չիր՝ անգիտացն
8 B մանք վիս Ոմանք	16 CH արկար վիս անկար
8 P ներհակ	17 K վասն այնիր
8 K փոխանակ փոխանակ (կրկն.)	18 ACDEFGHIJKNOP գիտութիւն
9 ELNP գրերականութիւն	18 J ի (միայն)

մարդկանս մասնատր միայն է գիտութիւն՝ կաթ թանիւ կամ կոկ, զոր պարտ է կրթիլ ուսումնասիրացն ի բանս:

[Ք Ա Ն]

«Նախ՝ վերծանութիւն ներկուր բառ առզանութեանցն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

Գիտութիւն կաթ թանիւ պիտի ուսումնասիրացն կրթիլ ի բանս. և զոր ինչ ասէ կամ զրէ՝ նա տասն առզանութեամբքն լինին՝ շնչտիւն կամ բիւն և կամ այլովքն ի տասանցն՝ առ որ պիտանանայ ի բանն:

[Ք Ա Ն]

10 «Նեկիր՝ գրուցաւորութիւն բառ ներգոյս Բերդական լեզանակա»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

Որ արուեստաւս զարուեստիս զբառն տանիս, այսինքն՝ բերթողական եղանակաւ:

[Ք Ա Ն]

15 «Երիւ՝ լեզուաց և ճնազա պատմութեանց անձեռն բացատրութիւն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

Որ զազգին հնացեալ կորճայքն² և զծոութիւնն ի լեզուացն հանէ, զի ի հետցն ի վեր է հաստատած քերականութեամբ, որ է անձեռն բացատրութիւն ի յանուանցն շշմարտութիւն, որպէս զբերանունն, զերդ զկայծառ և կամ զշարք եռաց, որ են բերանունք:

20

- 1 K մարդկան սա փիւ մարդկան
- 1 K մասնուորի
- 1 P բանի
- 6 P ուսումնասիրաց
- 7 J նայ
- 7 JP առզանութիւնք
- 8 D բրթիւն
- 8 CDKY պիտանայ
- 10 D գրուցաւորութիւն, K գրուցաւորութիւն, P զբառնարարութիւն
- 10 B բառ ներգոյս
- 10 AFKNO բերդողական
- 10 J եղանակ
- 12 CDJ գրառն
- 12-13 AEFHGKNO բերդողական
- 13 ACDEFHIKNO P յանուակաւս, G եղանակաւս
- 15 IN նուագիտ
- 17 CDGINP գնացեալ, K գնացեալ
- 17 AINOP կորճեալ, C կորճեալ, M կորճեալ, FK կորճեալ, I կորճեալ, BEGH կորճեալ
- 17 JP գիտութիւն
- 19 F չիբ՝ է

- 19 P անուն փիւ զբերանունն
- 19 N ի յանուանց
- 20 CD զշարք եռաց, K զշարքեռաց
- 19 FO շեռագրեք բացատրութիւնք բառից նետ ունեն նետեալ խառնակ բնթերցումք մինչև էջ 75-ի 18-րդ սուղը ներսույալ.
- (Բան)
- «Նորի՛ր ըստ ստուգաբանութեան զիւսն»:
- (Մեկնութիւն)
- Անուանցն համարարութիւն, որպէս զբերանունն զերդ զկայծառ կամ զշարք եռաց, որ են բերանունն:
- (Բան)
- «Նիւզերի՛ր՝ համեմատութեան տեղեկութեան»:
- (Մեկնութիւն)
- Որ համեմատես զնոր կտակարանն ընդ չինն և կամ թէ տեսն Գալի կամ Գալիայ, կամիս զազգիսն տեսն, և որ պէս զմշնդիմէն համեմատելն:
- (Բան)
- «Վեցերի՛ր՝ դատումն բերթածաց»:

[Ք Ա Ն]

«Չորի՛ր՝ ըստ ստուգաբանութեան զիւսն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

Որ համեմատես զնոր կտակարանն ընդ չինն և կամ թէ տեսն Գալի կամ Գալիայ, և կամիս զազգիսն տեսն: Եւ որպէս զմշնդիմէն է համեմատելն:

5

[Ք Ա Ն]

«Չիւզերի՛ր՝ համեմատութեան տեղեկութիւն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

Գրանկն սահմանելոս ասէ զասացումսն, որ երբ գտնուս զումիք շարագրած, դասես՝ եթէ ուղղափառ՝ է, թէ՞ ոչ, կամ թէ բժշկական է, թէ՞ աստեղարաշխական:

10

[Ք Ա Ն]

«Վեցերի՛ր՝ դատումն Բերթածաց. նա և լաւագոյն է լամենցուն, ուր բառ ներահետիս են»:

15

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

Որպէս թէ այս բանս անուանի պիտանի է այս արուեստիս հետեւացն և զիտողացն քան զամենայնի:

ՅԱՂԱՅՍ ՎԵՐԾԱՆՈՒԹԵԱՆ

[Ք Ա Ն]

20

«Վերծանութիւն է մասն Բերթածաց»:

(Մեկնութիւն)

Նաև լաւագոյն է ամենցուն, որք բառ ներարհետիս են:

Գրանկն սահմանել տալ զասացումսն, որ երբ գտնուս զումիք շարագրած՝ դասե՛ր՝ եթէ ուղղափառ՝ է, թէ ոչ, կամ թէ բժշկական է, թէ աստեղարաշխական, որպէս թէ այս արուեստիս նետողացն քան զամենայնի:

- 11 P եթէ փիւ է, թէ՞
- 11 J եթէ փիւ թէ՞
- 11 E բժշկական, K բժշկան
- 12 J ստեղարաշխական
- 14 K վեցեր
- 14 EK բերթածաց
- 14 ABCDEFGHIJKLMNOP ամենն-ցուն.
- Նմա. Ն. Ազոնց, էջ 2:
- 15 HK ըստ ներարհետիս
- 15 HK չիբ՝ են
- 17 K արհետիս
- 18 K չիբ՝ և զիտողացն
- 18 P չիբ՝ բան
- 19 K չիբ՝ լրի՛մ սուղը:
- 19 L սողագո
- 19 L երթանութեան
- 21 L երթանութիւն
- 21 P մասն մասն (կրկն.)
- 21 G բերթածացն, K բերթաց

- 2 P ըստուգաբանութեան
- 5 K և կամ ազ փիւ և կամիս
- 5 P զմշնդ ելն է փիւ զմշնդիմէն է
- 8 ABCDEFGHILMNOP տեղեկութեան, նմա. Ն. Ազոնց, էջ 1, K չիբ՝ տեղեկութիւն
- 10 N չիբ
- 10 I զումիք, N զումիք
- 11 K ուղղափառի

Վերծանութիւնն «գիտութիւն» ասի, իսկ քերականացն՝ մասնաւոր գիտութիւն, զի աստուծոյ գիտութիւնն միայն է ընդհանուր, իսկ մարդկային գիտելս ամենայն մասնաւոր է՝ շարագրածաց և ժամանակազրածաց:

[Ք Ա Ն]

«Կամ շարագրածացն անվար յառաքեալութիւն»:

Կրկին գիտութիւն է՝ անսխալ տարբերութիւնն յասելն և ի լսելն:

[Ք Ա Ն]

«Եւ վերծանելի է բոտ ենթադատութեան»:

Ենթադատելն «ենթակայ դատել» ասի, և դատելն՝ քննել զենթակայէ իմն է: Քննէ և զկերպէն տայ զպատասխանին և զխաւսան ի գովեստ կամ ի պարտաւ:

[Ք Ա Ն]

«Ըստ առողմութեանցն, բոտ ասանց արուեստիցն»:

Եւ ահա աստ պարզէ զվերին յիշեալ ենթադատութիւնն, որ դատես և պարզես զբանն վասն ս'ւմ որ լինի, և բաժանես բոտ մարդոյն ոճոյն՝ և թէ գոռոզ և և թէ ողոր:

[Ք Ա Ն]

«Ըստ արահութեան»:

- 2 NP վերծանութիւն
- 2 P գիտութիւնն (ասի)
- 2 G քերականացն
- 3 P չիք՝ աստուծոյ
- 3 P գիտութիւն (միայն)
- 3 J ընթանուր
- 4 K շարագրածաւ, N շարագրածացն
- 7 K շարագրածաց
- 9 GHKP անզալ
- 9 NP տարբերութիւն
- 11 CD ենթակայտութեան, J ենթայգատութեան
- 13 J ենթայգատելն, P ենթադատել
- 13 CE ենթակայ (գատել)

- 13 B աս է
- 13-14 J զենթակայ (իմն է), P զի ենթակայ վիս զենթակայէ
- 14 J զկերպէն
- 14 EOP աս
- 14 CK գիտան, DLP գիտան
- 14 P և վիս ի
- 17 K արուեստիս
- 19 NP ենթադատութիւն
- 20 M պարզէս
- 20 H չիք՝ որ (լինի)
- 21 H և (և թէ գոռոզ)
- 21 B թէ (գոռոզ) և թէ (ողոր)
- 21 E ողոր

Որ տաս արչնմ, որոճ և կամիս՝ բոտ ոճոյն, որպէս և վերագոյն արացաւ:

[Ք Ա Ն]

«Քանզի յենթադատութեանն՝ զգատութեանն, իսկ յառողմութեանն՝ զարուեստն»:

Ըստ արուեստաւոր խոհակերին, զի խոհակերն «մտազորն» ասի, որ իմաստովեամբ բաժանէ զոչտարին յարուածսն. և ամէն յարուած զիւր միտն ունենայ և շէնէ այնոր միտն ի յայն, կամ այնոր՝ ի յայն, և միտ անդամոյն՝ ի միտ ալ անդամն: Այս արիւնակաւս լինի ընթերցարէ և խաւսեցարէն, նաև զրագիրն ևս:

[Ք Ա Ն]

«Իսկ ի տրոհութեանն զպարունակ միտն տեսնեմք»:

Այսպէս բաժանես զգրոյցն, որ յխառնես և աւերես զբանն:

[Ք Ա Ն]

«Զի զոլորգութիւնն զիցագնարաւ վերծանեսցուք»:

Պիլն «աստուած» ասի, և զիցագնարաւն՝ «աստուածաբար», որպէս և զրեալ էր, յորժամ որ սպանին տիտանականքն զԴիոնիսիոս՝ աստուածազդին և անզամ-անզամ կոտորեցին և յաւշեցին, նա տանէին զոչխարսն

- 2 L և յայնմ
- 2 J և որպէս (շրջուց)
- 2 M վերագոյն
- 3 K ասացար
- 5 N յենթադատութեանն, P յենթադատութեանն
- 5 N գատութիւն, O զգատութեանն, P զգատութիւն
- 5 E ասողանութեանն
- 6 CD զարուեստ, P զարուեստսն
- 9 G յարուածսն, B զարուածսն
- 9 G (ամէն) յարուած
- 10 P ունենա
- 10 I չէնէ
- 10 D միտն (ի յայն)
- 10 J (միտն) այն վիս ի յայն
- 10 C չիք՝ կամ այնոր՝ ի յայն
- 10 E այնորն (ի յայն)
- 11 I անզամոյն
- 11 P (այլ) անզամ

- 11 K ընթերցարէն, M ընդհատչն
- 12 JL նայն
- 14 L արուեստն
- 16 O բաժանեն, L բաժանէ
- 16 P զրոյցն
- 16 C չի խառնես
- 16 P աւերես
- 18 N զոլորգութիւնս
- 18 E զիցագնարաւ
- 20 B աստուածս (ասի)
- 20 ABDEFGHIJKLMNP զիցագնարաւ
- 21 CD տիտանականքն, P տիտանականք
- 21 EFGKLNOP զԴիոնիսիոս, D Դիոնիսիոս
- 22 J նայ
- 22 CD անզամոյն վիս անզամ-անզամ
- 22 J նայ
- 22 K էլ ոչխարսն վիս զոչխարսն, L զոչխարին

ի դռնն և յաշէին անդամ-անդամ, և զոտոյածայն յային աստուածարար և ասէին, թէ՛ «Ձերդ զԴեզ ո՞վ լինի», և կամ՝ «Ո՞վ լնու զն սեղի»։—
Եւ ա՛յդ է զհիցազնաբարն՝ թէ իմանաս:

[Բ Ա Ն]

5 «Իսկ զկատակերգութիւնն՝ աշխարհաւրէն»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե]

Կատակն բերանուն է. «կատակել» ասէ, և կատակելն աշխարհաւրէն ասել պարտ է: Եւ կարէ առանց քերականութեան ասիլ, և չէ՛ սնիկ ասողանութեանցն:

[Բ Ա Ն]

10 «Եւ զգամբանականն՝ ուժգնակի»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե]

Ձի զրամթածայնն կանչելով ասեն և անհնթիկ ձայնս արձակեն՝ վալիւ և կոտորելով:

[Բ Ա Ն]

15 «Եւ տաղն Բաշտարակի»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե]

Տաղին եղանակն շարտարմար պիտի, որ քաղցր զայն և՛ էլն, և՛ էջն՝ ի տեղի ե ուղղորդ, և գրանն՝ չափաւոր ըստ շորք արուեստին: Եւ յորժամ բանն և եղանակն և միտքն և տանցն չափն ի յոճի լինին՝ նա սպա լինին տաղքն պատշաճագոյնք և զիպաւորք:

[Բ Ա Ն]

«Եւ զԳնառական Բերութիւնն Ենդաշնակապէս»:

- 1 JL ի գոհն
- 1 N ադամ-անդամ
- 1 K գոսածայն
- 2 AO ասէին, L չիք՝ և ասէին
- 2 DJ Ձերթ
- 2 K լինիւ փխ լնու
- 2 J գրոյ
- 3 P ալս
- 3 J իմանայ, K իմանա
- 5 N զկատակերգութիւնս
- 5 I աշխարհաւրէն
- 7 ABFGHIKLMNO կատակել (տալ)
- 7 N կատակելնս (աշխարհաւրէն)
- 8 E սնիկ
- 9 E ասողանութեանց

- 11 K զգամբանակն
- 13 K զրամթածայնն
- 16 DEGHKLM գտաղն
- 18 ABCDEFGHIJKLMNOP յեղանակն
- 18 F շարտարմար, K շարմ ալիւնքն որ
- 19 ACDEFGHIJKLMNOP ըստք
- 19 N յարուեստին
- 20 P եղանական
- 20 B չափքն, K չափքն
- 20 J նայ
- 21 JP աղայ
- 21 K քաղք փխ տաղքն
- 23 ACDFGHKMNOP քերգութիւնն, N քերգութիւն
- 23 F քերգաշնակա

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե]

Քնարն գործիքն է՝ զի՛նչ որ լինին՝ թէ՛ երկուազնան է և թէ՛ շորազնանն և կամ տասնազնանն, որպէս Գալիայն, և կամ զի՛նչ և է՛ նաքարուեստական հնչողաց ծնծղայից և այլոց: Իսկ ներգաշնակն [այն] է, որ գաշնես և ըզորդես զձայնդ և զերգն և զտաղն, որ խառնին յիրեար և որպէս զմի ելանեն և շնչեն խառն և անշարմար:

[Բ Ա Ն]

«Եւ զխանդաղատականն բուպի և աշխարհապէս»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե]

10 Խանդաղատակն թողորքն ասէ, որ ողորմական ձայն է՝ որպէս մայրն ընդ որդին, թէ՛ «Մի՛, իմ հաւատ», և կամ թէ՛ «Աւրի՛», ե՛կ իմ հոգի» և այլ այսպիսիք: Եւ աշխարհին՝ թողորմելն, որպէս թէ՛ «ողորմեաց ինձ վասն աստուծոյ» և որ սոցին նման են:

[Բ Ա Ն]

15 «Ձի որք ոչ բստ սոցայնց լինին խառութեան և զԲերողացն արութիւնն տապալեն, և զոյնս վերձանապացն ծիծաղելիս յարկացուցանեն»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե]

20 Եւ որ այսպէս չլինի՛ նա զբերութեան արուեստն ո՛չ պահէ և ո՛չ գիտէ զբնորոմիւնն, այլ տապալէ և անըրէ զբերթածացն զգիտան և զբաշտութիւն զիտնականացն ծիծաղելիս անէն:

[Բ Ա Ն]

«Ողբակ է բացագանչութիւն պատկանաւոր ձայնի»:

2 P չիք՝ և (թէ)	11 N յոր փխ Արթ
4 J և (ծնծղայից)	15 L ի փխ Ձի
4 K ծնծղայից	15 BP բստ սոցայն, D սոցայնքն
4 C քերգաշնակին	15 B խառութեանց
5 CD գորգես	15 L տիրութեան փխ խառութեան
5 I չիք՝ և զերգն շարտարմար - բնորոմիւնն 81-րդ էջի 1-ին սոցի միջակն բառը ներստայու Ըստ երեսույթին՝ մի թերթ է ընկել ձեռագրի ննց այդ տեղից:	15 L չիք՝ և
5 GHK չիք	15 AFKMN զքերգողացն
5 N չիք՝ որպէս	15-16 K արու փխ արութիւնն
6 L յարտարար	16 N ծիծաղելին
8 L և փխ Եւ	16 K յարկացուցանել
8 E զիտնապատկանն, P զիտնապատկանն	8 L և փխ Եւ
8 P թուգակի	18 K նայ
10 E խառնապատկանն, L անդաղատակն	18 ACDFGHNO զքերգութեան, KM զքերգութեան
10 KI որ, և զնց փխ որպէս	18-19 L չիք՝ և ոչ զիտէ
10 K որք զիտն փխ սոցաշնակն ձայն	19 L և (զընտարութիւնն)
10 FK մայր	19 KN զընտարութեան
11 K եմ փխ իմ	19 ACDFGHKNO զքերգածացն, P զքերգածացն
	19 N զգիտան
	22 L լորակ փխ Ոլորակ
	22 JKP բացագանչութեան

[Մ Ե Կ Ե Ռ Թ Ի Ի Կ]

Ուրբակ այս երեք ասոզանութիւնքս են՝ շեշտն, բութն, պարոյկն: 2ի բէ ուժով վերացուցանել կամիս զձայնն՝ նա զշեշտն ի զէպ է զննել: և Թէ հարթ՝ նա զբութն: և Թէ ուրբակն զձայնն՝ նա պարոյկն: Իսկ բացարձակութիւնն հետաձայնութիւն ասի, որպէս որ ասես, Թէ «Արի՛»՝ զանշ կամ կանշ է, զի ա՛յլ ուղղորդ է կանշելն, բան զգանշելն: Եւ պատկանաւոր ասելն սպասեհասորս ասի. և պատկանաւոր ձայնն մարդոյն միայն է, որ բանական արունասիւ ուղղէ զձայնն:

[Ր Ա Ն]

«Թէ բառ վերասաստրեան՝ շեշտին, և Թէ բառ հարբութեան՝ բբին, և Թէ բառ պարբերութեան՝ պարոպանն:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Թ Ի Ի Կ]

Հասասորն է՝ որ ոչ երկար լինի և ոչ սուղ. բայց ի հասասորին զբութն ալլ պիտի դնել: Այլ պարբերելն «շրջադարձել» ասէ, զի յորժամ զձայնն ի վեր ասնիս և կտրես, նա շեշտին պիտոյանայ դնել, որ է ոյժ: Եւ երբ հասասոր՝ նա բբին պիտոյ է զննել, վասն զի և հասասոր ասնելն ոյժ է, ապա ի շեշտէն և ի բբէն պարոյկն գոյանայ, զի ի վեր ասնելով զձայնն և ի վայր բերելով լինի, որպէս ի սեռս բրդէ և ի սպիտակէ՝ գոշն:

- 2 L յորակ վիս Ուրբակ
- 2 M շեշտ
- 2 K ընտնիտներն վիս բութն
- 3 K յուժով
- 3 K նայ
- 3 N շեշտն
- 4 K նարդ
- 4 ADMN զբութն, EFO զբութ, K զբութ
- 4 K յորակէս, P որակես
- 4-5 K բացարձակութիւնն, P բացարձակութիւն
- 5 K հետաձայնութիւնն
- 5 JK կանշ վիս գանշ
- 6 K շիբ՝ կամ
- 6 N շիբ՝ կամ կանշ է
- 6 P ուղղորդ
- 6 B կանշէն վիս կանշելն
- 8 B բնութարական, C բնութար
- 8 K արունասին
- 8 C ուղղող
- 10 L է է վիս Թէ
- 10 K բառ հարբութեան
- 11 K արունասին վիս պարբերութեան
- 13 L ասասորն վիս հասասորն
- 13 J շիբ՝ որ (ուշ)
- 13 K լին
- 13 K բացի վիս բայց ի

- 14 JNP զբութն
- 14 ACDGHLMP շրջադարձել, EFKO շրջադարձել
- 15 K ի վերասաստրեան վիս է վեր ասնելն
- 15 CDJP կտրես վիս կտրես
- 15 L նայ
- 15 N շեշտն
- 15 K պիտոյանայ
- 15 D զննել, JP գննել (որ)
- 15 CDJK յոյժ
- 16 K յերբ
- 16 J նայ
- 15-16 P շիբ՝ որ է ոյժ: Եւ երբ հասասոր՝ նա բբին պիտոյ է զննել
- 16 E հասասոր, D հասասորն, F հասասոր, K հասասորն
- 16 N ասնելն
- 17 NP յոյժ
- 17 JL ապայ
- 17 K ի շեշտէ
- 17 K ապա ի շեշտէ պարոյկն և է բբէն, գոյանայ (շրջուն)
- 17 L շիբ՝ ասնելով
- 18 BL բերելովն
- 18 CL ի պատկէ վիս ի սպիտակէ
- 18 KN գոյանայ (գոշն)

[Ր Ա Ն]

«Կէտ ևն երեք. կէտ ասարտեալ, միշակ, ստարակեալ»:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Թ Ի Ի Կ]

Կէտն ու ոյժն անձան իրբ են, որպէս անհասն, զի Թէ հասանն՝ 5 Էնէն ի կերպէն: Զի եղ զկատարման կէտն յարտաշ բան զսկզբանն սակս ստարակուելոյ զաշակերտսն, որ աշխատին: Զի զկատարման կէտն եղ որպէս վիսգատոր, և զայլսն՝ որպէս զարբայից ծառայս կէտ սպասարս, զի կատարման կէտ է:

ՅԱՂԱԳՍ ԿԻՏԻՑ

[Ր Ա Ն]

«Կէտ է արամախոսութեան յանգեցելոյ նշան. և միշակ՝ յոգի սակս ընդունելոյ»:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Թ Ի Ի Կ]

Տրամախոսութիւն բաժանումն իմաստից է, և ասարտեալ կէտն վճար և հանգիստ է բանին: Եւ յորժամ զայս երեք կէտս զնես՝ նա՛ կատարեցաւ իմաստական բանն, որպէս և է՛, և սահմանեցաւ հանգիստն, որ ասնուս հոգի, այսինքն՝ շունշ—բոս արիւնի ճանապարհորդաց, որ նստին և հանգիստ անունն. նոյնպէս և դու ի բանն յոր և լինիս՝ ի կատարմանն հանգի՛ր և նստո՛ զկատարաց լեզուիդ՝ շունշ անելով և հոգի եւ բանն 20 վճարի ուժ մասամբքն՝ սահմանեալ կիրաշնչարքն: Իսկ ստորակէտ է, որ բանն, վասն որոյ է՝ շլատնի, որպէս որ ասես ընդ մարդ, Թէ՛ զնա՛, և շասես, Թէ՛ ս՛ր, և կամ ասես, Թէ՛ ա՛ր, և շլատնես, Թէ՛ զի՛նշ ասնուս:

- 2 EGHF կնք (կն), L էտք
- 2 M էն
- 2 EGH կէտ (ասարտեալ)
- 4 E կէտն
- 4 ACFGHLMNOP կէտն զիժն ոյժն, CDJ կէտն զիժն ու ոյժն, I կէտն ու զիժն, ոյժն
- 4 B նիշն վիս ոյժն
- 4 L էտն վիս կէտն,
- 5 EFJM կէտն, L կէտն
- 5 ACFGHLMNOP զսկզբանն, B զսկզբանն, K զսկզբանն
- 6 K ստարակուելոյ
- 6 N զաշակերտն
- 7 EFI կէտն
- 7 F զթագտոր, N զթագտոր ասոր
- 7 O արբայից
- 8 ABCDEFGHIJKLMNO վասն զի վիս զի
- 8 B զկատարման
- 9 J (Յաղագո) կիտից ով զարպէտ, P, կիտից HK կէտից
- 11 FHIP կէտ, L էտ վիս կէտ
- 11 E շիբ՝ է

- 11 E յանգեցելոյ, P յանգեց
- 11 K ստրամախոսութիւն
- 14 L տրամախոսութիւն, L Ամախոսութիւն վիս Տրամախոսութիւն
- 14 F ստարտեալ
- 14 EF կէտն
- 14-15 J շիբ՝ և ասարտեալ կէտն վճար և հանգիստ է բանին
- 15 G եւ ի (յորժամ) (կրկն):
- 15 EFN կէտս
- 15 J նայ
- 15-16 F կատարեցո
- 16 E իմաստական
- 16 F սահմանեցո
- 16 N հանգիստ
- 17 E նստի
- 18 P ասնուս հանգիստ (շրջուն)
- 18 P սր վիս յոր
- 18 FJ ի կատարման
- 19 CDEFJKOP նստոյ
- 20 GK կիրաշնչարքն, L կիրաշնչարքն
- 20 EFKO ստորակէտ
- 21 J զբնայ, L զնայ
- 22 B շլատնես

«Եւ ստորակէտ է արամթառնին շև ևս յանգեցելոյ, այլ ա՛յլ ևս կա-
րատացելոյ նշանի»:

[ՄԵԿԿՆՈՒՔՐԻՆ]

5 Աճա ի վերջին կէտն ևկ և կու հարցանէ, թէ զի՞նչ իրարք բաժանի
կէտն ի ստորակիտէն, և ասնէ ինքն զպատասխանին բարաճաբար՝ եթէ
ամանակամ, որ է մասն ի ժամանակէն, որպէս զբանն, զոր ասնես. նա
ի չքեզանետք ժամանակէն իւր մասն ասնու՝ մինչ ուր կատարի:

[ՔԱՆ]

10 «Ի՛ւ առանձնանայ կէտն ի ստորակիտէն. — ամանակամ»:

[ՄԵԿԿՆՈՒՔՐԻՆ]

15 Տեսանե՛ս, զի վասն տարակուսութեան աշակերտացն ի յետին և ի
մեծ բացատն զնաց, զի յետին բացատն ամենեկին մեծ է, և առաջինն՝
ամենեկին փոքր. իսկ զմիջինն շատաց՝ վասն աշխատութեան ուսումնա-
սիրացն: Եւ եթող զմիջինն քան զկատարմանն՝ սուր, և քան զսկզբանն՝
երկար, որ լինի միջին:

[ՔԱՆ]

«Ո՞ր ի կիտէն կարի յոյժ մեծ է բացատն, իսկ ի ստորակիտէն՝ ամն-
նեկին նազդ»:

20

[ՄԵԿԿՆՈՒՔՐԻՆ]

Ո՞ր է առաջին կէտն. — ստորակէտն, որպէս որ ասես զայս արի-
նակ, և թէ՛ «Ինն պիտոյ է ի Քէն մկրտիլ, և զու առ ի՞ս գաս»: Եւ չէ՛ պարտ
ասել հենկիւ կամ քամահանար սղառ իս զաշն», այլ՝ իողճիւ, զի հեն-

- 2 EKO ստորակիտ
- 2 J չիք՝ է
- 2 K յարեցելոյ
- 2-3 C կարտացելոյ, P կարտացելոյ
- 5 J Աճայ
- 5 EN կէտն
- 5 ABCDEFGHIJKLMNO երեկ, P երէկ փխ ևկ
- 6 N կեան
- 6 JP ի ստորակէտէն
- 7 N ի ժամանակէն
- 7 D ըզբանն
- 8 GH ի չքեզանետք, JP ի չքեզանետք
- 8 N ժամանակէն
- 8 N մինչ ի ուր, P մինչ ուր
- 10 GHJK Եւ փխ Ի՛ւ
- 10 P ի ստորակէտէն
- 10 B ամուսնական
- 12 M Եսանե՛ս փխ Տեսանե՛ս
- 12 I վասն տարակութեան
- 12 F չիք՝ (կ) է

- 13 P առաջին
- 14 P ամէնեկին
- 14 I փոքր փխ փոքր
- 14 C շաշխատութեան
- 14-15 LNO ուսումնասիրաց
- 15 G ք (զկատարմանն) փխ քան
- 15 EKO զսկզբանն, J զսկզբանն, LN զսկզբանն
- 16 J յերկար
- 16 ADEKLMNOP է փխ լինի
- 16 K միջինն
- 18 M ի կիտէն
- 18 P չիք՝ ի (ստորակիտէն)
- 18 P ստորակէտէն
- 19 BI ամէնեկին
- 19 BCMO նուազ
- 21 L չիք՝ ոք
- 22 B առ փխ առ
- 23 P հենկիւ փխ հենկիւ
- 23 J կաշն
- 23 L իողճիւն

կին հեշտ է քան զիողճիւն: Եւ բացատնին առաջինն փոքր է քան զմի-
ջինն, և միջինն՝ քան զվերջինն:

ՅԱՂԱԳՍ ՀԱԳՆԵՐԳՈՒԹԵԱՆ

[ՔԱՆ]

5 «Հազմեցուրիւն մասնատու է»:

[ՄԵԿԿՆՈՒՔՐԻՆ]

Եւ կարէ արուեստս ստանց հազմեցութեան զոյանալ, բայց հանդի-
պի ժամանակ, որ պիտանայ իւր և շու զկարիս նորին:

[ՔԱՆ]

10 «Հազմեցուրիւն է մասն քերածաց՝ ներպարանալ ստորադու-
րիւն»:

[ՄԵԿԿՆՈՒՔՐԻՆ]

Ձի պարունակնայ է զինքն արուեստս և ի մէջ առեալ և պահէ, յոր-
ժամ ի պէտք լինի՝ յառաջ բերէ:

[ՔԱՆ]

«Եւ ոգեալ է հազմեցուրիւն ի հազմելոյ կարկատուն բանս, և կամ
ի սարգեթի մամակէ պար զալով երկզ զհամեական քերածանս»:

[ՄԵԿԿՆՈՒՔՐԻՆ]

20 Կարկատուն բան է այն, որ կարատի յառակաւոր բանն Եւ կարկո-
ցանէ զառակաւոր բանն որպէս զճային առակն, զոր և հարուց կամեցան
զնեկ թագաւոր, և կամ այլ ինչ առակի, որ կան ասացած վասն կարեաց
ինչ բանի:

Իսկ հազմեցուրիւնն «կատակերգութիւն» առ մեղ սաի ի մեր բոսս,
իսկ ի յունացի բոսն՝ «գալազաներգութիւն», որ է առասպելաբանու-
թիւն, որպէս ասեն յառասպելն՝ զԱղղոցն՝ առաստանն ողորմեալ երիտա-

- 1 CDEGHJKOP միշտ, L միշտ, IM յիշտ փխ հեշտ
- 1 P զիողճիւն
- 1 P բացանին
- 1 L առաջին
- 2 J զվերջն
- 3 F Յարգոց
- 5 GL Ազնեկրգութիւն
- 5 J Հազմեցութիւն է մասնատու (չորցուն)
- 7 EK արուեստ
- 8 ABCDEFGHIJKLMNO պիտանայ, P պիտանայ
- 8 B յուսն
- 9 B Բնարանն է փխ քան
- 10 O քերածաց
- 10-11 ADEFGHJKLMNO ստորադուրիւն, IM չիք՝ ստորադուրութիւն

- 11 G (ստորադուրութիւն) է
- 13 P զիողճ
- 13 IM չիք՝ Ձի պարունակնայ է զինքն արուեստս և ի մէջ առեալ
- 14 P ի (յառաջ)
- 17 EFO պար զոլով
- 17 K քերածան
- 19 G կարկատուն փխ կարկատուն
- 19 J առակաւոր, L ի (յառակաւոր)
- 19 P բանն
- 19-20 N կարկոցան
- 20 N հարուց
- 23 EP հազմեցութիւն, I հազմեցութիւն
- 23 J ի մերս
- 24-25 C չիք՝ որ է առասպելաբանութիւն
- 25 L զԱղղուցն
- 25 B ողորմել, N ողորմել

սարգին՝ որ վասն կուսին էր տիրեալ, և ես նմա սարգինի մահակ, այսինքն՝ զորո՞րք ծնծղախից և կամ այլ ինչ ի հնչողականաց և զՀոմերոսի՞ գրեթեման երկու գիրս՝, որ եւ իՓ ճառս գրուատա՞ծ: Եւ սացց նմա՝ ձայնի՛ս միտիթարիլ ի վշտացն, զոր վասն կուսին ունէր: Եւ այսու պատճառաւ գերծոյց զկուսութիւն աղչկանն: Այլ բանս այս երկար է, ո՞վ ուսումնասէր, բայց զու ե՛րթ յիմաստասէրն և ուսի՛ր ի նմանէ:

ՅԱԶԱԿՄ ՏԱՌԻ

[Ք Ա Ն]

«Տառ է անմարմին՝ որպէս զհագի, և զիր է՝ որպէս զմարմին»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Իսկ բազմութիւն հայկական գրոյս երկու պատճառ ունի. առաջինն՝ զազգացն զԿորնայան <է>, այսինքն՝ զբազմութիւն հայոց լեզուիս, զՅոսիփիւն և զթոթովախուսուութիւնն գնչատացն: Երկրորդ պատճառն՝ լեզուիս հարստութիւնն:

[Ք Ա Ն]

«Կիր է երեսուն և վեց՝ յայրէ մինչև ցԼ, և զիր ասի. վասն զի բերելով իմն զազափարի»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Գրելն բերել ասի, այսինքն՝ որ ծայրիւ դրլին քերէ զգրելին և ապա նկարանալ յարինն զի՛նչ որ կամի:

- 1 JKL նմայ
- 1 L սաղեմի
- 2 IM սազ փխ գործիք
- 2 B ծնծղախից
- 2 E ի հնչողականաց
- 2 P գչոմերոն, B գչոմերունք
- 3 K գրեթեւածան
- 3 BEKO զիրք
- 3 P ի (ԻՓ ճառս)
- 3 N ՅՊ (ճառս)
- 3 EPIKMN ճառ
- 3 M ն, և (կրկն.)
- 3 JLP նմայ
- 3-4 ABCDFGHIJKLMNOP այնի. փխ ձայնի
- 4 ABCDEFGHIJKLMNOP միթեարէ
- 4 J որ փխ վասն
- 4 B յազգաց փխ վասն
- 4 G էր փխ ունէր
- 4 CDJP այնու.
- 5 P զերկոյց
- 5 N զկուսութիւն փխ զկուսութիւն
- 5 B էր փխ է
- 5 ABCDEFGHIJMN յերկար
- 5 P ի նմա փխ ի նմանէ
- 7 J (Յազգաց տասի, ով զարպետ

- 7 J մասի փխ տասի
- 9 L առ փխ տաս
- 9 D ըզոզի
- 11 P զրոյս
- 11 K առաջին
- 12 E զազացն
- 12 C զԿորնայո, D ըզԿորնայո
- 13 E զԹոթովախուսութիւն, J ըստութիւնն, P զՅոսիփիւն
- 13 B զթոթովախուսութիւն, ADEGH ILMNOP զթոթովախուսութիւն, J զթոթովախուսութիւնն, CFK թոթովախուսութիւն
- 13 GH զնշացացն
- 13 B երկորդ
- 13 J պատճառս, BCDEFGHIKMNP պատճառ, L պատճառք
- 14 ACFJL հարստութիւն, P զարքատութիւն
- 16 M երեսուն
- 16 CD յարէ, J յայրէն
- 16 J գրէն
- 19 AEFGIKLMNO գրեալն
- 19 ACDEFGHIJKLMNOP քերեալ (ասի)
- 19 I քերէ փխ քերէ
- 19 J սապայ

[Ք Ա Ն]

«Քանզի գրելը բերել ասիւր առ նախնաւոց, որպէս և ի Հոմերոսի՛ն՝ «Եւ մակալգրեալ իմ այժմ զասիւր քաղաքաւ, ունա՛յնս պանձաս»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Հոմերոս յիր տաղսն գրեալ է, թէ ի տրոյական պատերազմին՝ այր ոմն Գիոմիզէս՝ նեախ հարեալ զոսն Պարսի Տրոյացոյ, և գանչեալ <է>, թէ՛ «Հարեալ իմ այժմ զոսին քո զարշապար, ունա՛յնս պարծիս»: Եւ նորս պատասխանեալ, թէ՛ «Նետ ի յազկանէ աճակեալ ինձ ոչ վնասեաց»: Այս արինակ է գրելոյն, որ է՝ բերելոյն:

[Ք Ա Ն]

«Նա և նոյն իսկ տառք կաշին, վասն զի ունին տարումն իմն և զաստրիւն»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Որպէս տարերրդ, որ ունին հակառակութիւն և հաշտութիւն, որ է միատրոյութիւն, և իւրեանց միաբանութեամբն ծնանին զամենայն, եռյնպէս և զիրն ի ձայնատրաց և յանձնից միացեալք գոյացուցանեն զբանն ի լերկից և ի թատց, ի բլից և յալլոցն, որպէս յառաջ ունիս ուսանել կամ իրք վերոյ ասացար: Արդ՝ զի՛նչ նմանի բերականութիւնս.— մարդոյ. տանն ի հողի և զիրն ի մարմին: Եւ այս նիկն ձայնատր գրեալ լինի զգայարանս մարդոյս, որով յարդարի մարդութիւնս: Եւ ո՞ր էն եւթն զգայարանս.— աչքն, ականջն, բիթն, բերանն, շաշափականն, հոգին և մարմինն: Եւ որպէս ի յանգաման ոմն քան զոմն պատուականագոյնք են, նոյնպէս և ի գրերոյս՝ է՛, որ պատուականագոյն է միւն քան զմիւն, և առանկ զարդարէ գրանն:

- 2 P չիք՝ ի
- 3 ABGDGHJMNOP քոյ
- 3 N ունայն փխ ունայն
- 5 F տագս, N տագն
- 5 C տրոմական, D տրոմական, F տրոյական
- 5 ABCDEFGHIJKLMNOP ի (պատեալութիւն)
- 6 ACDEFIKLMNO Տիմոթիզէս, GH Տյոմիզէս, P Տիմոթիզէս
- 6 K նեախ.
- 6 B Պարէսի, CD Պարսի
- 6 ABCDGLM Տրոյացոյ, EFHKOP Տրոյացոյ
- 7 L և թէ փխ թէ
- 7 ABDGHIMNP քոյ
- 7 I ինն (ունայն)
- 7 CDK աննայն (ունայն), JLP ավ
- 8 ABFEGLMNP և թէ փխ թէ
- 9 IN գրելոյ
- 11 B տարումն
- 11 K և (իւն)
- 14 B տարերրք
- 15 B ժընանին
- 16 F ձայնոցաց
- 17 FO և ի (յալլոցն)
- 17 J առաջ
- 18 D նրմանի
- 18 H գրեթեւութիւնս
- 19 P քս (մարդոյ)
- 19 FK տաս
- 19 EFLO և ա. թն (ձայնատր), K յոթն
- 20 EFOP յա. թն (զգայարանք), K յոթն
- 20 J մարդոյնս
- 20 N մարդութիւն
- 20 D Ե փխ Ե
- 21 EFKO յա. թն (զգայարանք)
- 21 B պայարանքն, NOP սկանչ
- 21 G բերան
- 22 I զմարմինն
- 22 G ի գրելոյս
- 24 E չիք՝ է
- 24 F զմիւնսն
- 24 N գարգէր

[Ք Ա Ն]

«Եւ ի սոցանէ ձայնաւորք են Երն՝ ա, Ե, է, ր, ի, ո, ւ: Եւ ձայնաւորք ասին, վասն զի ձայն յինքնանց անպակաս Ելուզանեն»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

5 Այս Եւքն գիրս՝ թէ ունին լծակից և թէ ոչ՝ ինքեանք զիրեանց ձայնն կու բերեն. և որպէս Եւքն զղայարանքն աւզենն հոգւոյն, նոյնպէս և այս Եւքն գիրս՝ քերական արհեստիս:

[Ք Ա Ն]

«Եւ ձայնաւորացն երկայնք են երկու՝ է, օ »:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

10 Այս երկու գիրս աստուածայինք են, զի էն է, աբրինակ, որ միշտ է աստուած, և աւ-ն՝ գործոցն աստուծոյ ի զարմացումն և ի սանսթիւն:

[Ք Ա Ն]

«Եւ սուղք են երեք՝ ո, ե, ւ:

15 Եւ սուղք ասին, զի Բան գրուն երկայնսն՝ սակաւք են»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Իսկ այս երեքս սուղ վասն այն ասին, զի մարդկայինք են. և երկուքն ոչ են՝ մին ոչ է, և միտն՝ աւ, զի աւ-ն բերանի բառ է, և ոչն՝ ըթի. և այս ինքն է. զի յորժամ ասես թէ վոյ՝ նա քմաք սարի: Եւ վասն այստորիկ են սուղք և մարդկայինք:

[Ք Ա Ն]

«Եւ երկամանակ երեք՝ ա, ի, ր:

Եւ երկամանակ ասին, զի երբևմն ձգտին և երբևմն ամփոփին և սղանան»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Երկամանակք են՝ որ ունին ժամ և տեղի ձգտելոյ իրրև զրուն երկայնսն, և ունին ժամանակ, որ կարճին որպէս զրուն սուղան: Իսկ ոմանք հակառակեցան, թէ երեք պարտ է ասել զամանակն՝ անցնալ, ներկայ և ապագանի: Բայց հաւանալ ի ներկայն, զի ներկայն անցնելոյն կատարումն է և ապանելոյն սկիզբն,— և այսմիկ հաւանեցան իմաստասէրքն:

- 2 EFO Կա.թն
- 5 P ի.րեանց փխ զի.րեանց
- 6 EFKO Կա.թն
- 6 EFKO մարդոյն փխ հոգւոյն, CGHIJ հոգւոյն
- 7 EKO Կա.թն
- 9 B ոյ փխ օ
- 14 P զրոյն
- 15 E երկայնսն
- 17 J օ (ներանի)
- 19 F չիք՝ և (այս)
- 19 J ոյ փխ փոյ
- 19 P սյնարիկ
- 22 H երէք
- 22 L ա, Ը, ի (շրջուն):

- 23 FP Ականն
- 23 CFJLNP անփոփին
- 26 BCDIKMP երկամանակքն, P Եւ երկամանակքն, երկամանակն
- 26 J չիք՝ և անգն
- 26 B իրք
- 26 P նկաւոյ
- 26 P զրոյն
- 27 B սուղն
- 28 P ներկա (ն)
- 29 B (դե) ներկայս
- 29 K անցանելոյն, N աջելոյն
- 30 E ապագանոյ, FIJN ապագանոյ
- 30 F հասնեցան
- 30 E իմաստասէրքն, N իմաստասէրքն

[Ք Ա Ն]

«Եւ առաջադիրք են վեց ձայնաւորք՝ ա, Ե, է, ր, ի, ո:

Եւ առաջադիրք ասին, զի նախադասելով զինքն և զհինգիւն՝ շաղաշառ կատարեն, որպէս՝ ա, ար»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

5 Այս վեցս առաջ կարեն լինել բանից, և այնն՝ ձանաչի արուեստաւոր գրիչն, զի յայս վեցս զրեալ գառաջան: Եւ այս նախադիրքս ի ձայնաւոր գրերոյն են առաջադիրք. բայց ի յանձնայինքն՝ ա՛յ և յուղք կան: Եւ հինգն՝ որ չիին նախադիր, բայց թէ դենն <Հետ> հետ այրի կամ հետ ինոյ և կամ զինի ոյի. այսպէս՝ աւ, ու, իւ.— զի սորա վերջազառք են. և թէ յարար բանին գան՝ համ դենն և խոհեմ երեցուցանեն զմարդն և զքերականն:

[Ք Ա Ն]

«Եւ ստորագաւ են ի նոցանէ երկու՝ ի, ւ»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

15 Եւ ինդ է՝ ուրեք, որ գասական է բան զհինգ, զի ինդ զամենայն գիր բանայ, և հինգ՝ ո՛չ զոր, վասն զի տկար է ըստ երկուց երեւանց. իսկ եթէ հարկես՝ լինի բանսթեամք, որպէս՝ յիմաստարիւնդ և յարիւնսրդ: Կինի կատարումն բանի, որպէս թէ ասես՝ «Աւհնեալ յամենայնի, զի շալկէ շալակ երբայ»:

[Ք Ա Ն]

«Եւ երկարագաւ են բունք հինգ՝ եւ, աւ, ու, աի, ոի»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Ե՛ն և այլք երկձայնք. իսկ այս բունք նախանականք են և յուղվ-

2 FGHIJKLNO օ փխ ի. IM օ փխ ի, C օ փխ ի, DEI չիք՝ է, ABE օ փխ ո, AINOP չիք՝ ո	11 JK սորայ
3 ABCDEFGHIJKMNOP նախադասելոյ	11 ACDEFGHIJKLMNOP չիք՝ Ե՛ն
3 K զհինգն	11 P գամ
3-4 L շաղաշառ	12 F քերականին
6 ABDEEGHIJKLMNOP ասոջք	14 N օ փխ Եւ
6 CD փեղտ	14 J ըստարայտաք
6 B այսուսն փխ սյնու, F այնու	16 I ս.բ.էք
6-7 E արեւատաւ.որ	16 P հիւնց
7 CD գրիւն	17 P բանուս
7 B (դե) ի յայս, FJL այս	18 L իմաստասիրու.թիւնդ
7 ABCDEFHIKMO նախադիրքս	18-19 B յարիւնց, J յարիւնս
8 ABDGHIILM յատաղադիրք, N յառաջգիրք	19 ABCDEFGHIJKLMNO ասել
9 JP հուսն	19 DNOP և (Աւհնեալ)
9 ABCDEFGHIJKLMN չիւնին	20 ACDEFGIKLMNOP և (շալակ)
9 ABCDEFGHIJKMNO նախադիրք, GLP նախադիրք	22 K չիք՝ Եւ (երկարագաւք)
10 ABCDGHIMNO ընց հետ այրի, P գհետ այրի	22 F բոյնք
10 B ինոյ	22 B հուսն
10 N զինի	22 L աւ, ու (շրջուն)
	22 O եւ, ա, ւ, ...
	22 C չիք՝ ու
	22 C չիք՝ ոի
	22 N ուի փխ տի
	24 P բունք բունք (կրկն.)
	24 P նախականք

իմաստք. և ոչորակք և ատոգանութիւնք կրեն երկու զարեղք ի մի կկեալ, զերդ թէ՛ զնայի—մի ի նոցանէ:

[Ք Ա Ն]

«Եւ բռնարարաւ երկնայնք երկու՝ րւ, իւ:

5 Եւ այլիդ ամենայն բարածայնք են քան և ինն՝ ք, գ, դ, զ, ր, ժ, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, զ, ն, մ, յ, ն, շ, չ, պ, ջ, ո, ս, վ, ա, ռ, ց, փ, ք»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

10 Բաղն մի ասի, զի յորժամ ընդ ձայնաւոր զիրան միանան և խառնին՝ ձայն հանեն. իսկ առանց ձայնաւորաց և ո՛չ զինքեանս կարեն անձնացոյցանել: Եւ որպէս յարուէ միայն՝ առանց իզի ծնանել անհնար է, նոյնպէս և սքթա առանց ձայնաւորացն ոչ կարեն ծնանել բանս անձնաւորս:

[Ք Ա Ն]

15 «Եւ շարածայնք ապին, վասն զի սոսմ յինքեանք ձայն ոչ ունին, բայց շարակցելով ընդ ձայնաւորսն՝ ձայն կատարեն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

20 Որպէս երկիր, որ առանց խոնաւութեան և ջերմութեան՝ իւր ցրտութեանքն ամուլ է, այլ սոսկ ցրտութեանքն իւր և շոտութեանքն զգիշտութիւնն և զշերմութիւնն պտղածին լինի և ծաղկաբույսի, նոյնպէս և սոքա իւրեանց խոնոմամբն:

[Ք Ա Ն]

«Եւ Ե՛ն ի սոցանէ նուրբ տասն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

25 Նուրբ բարակն է և նաւորն, որ մերկ և ցոփ ձայն հանէ և շտանէէ կարի գրերանն ի ձայնելն:

- 1 N կկեալս
- 2 P որպէս փխ զերդ, F զերդ
- 2 ABCDEFGHIKLMNOP ի (մի)
- 4 P բռնարարար
- 4 LNO երկայնք փխ երկնայնք
- 5 F Եւ ալլ
- 5 B քան և զնո փխ քան և ինն
- 6 B չիք՝ ՛
- 6 O չիք՝ ՛
- 8 L Արն փխ Բաղն
- 8 P ձայնաւոր
- 9 E հան
- 9 K ձայնաւորաց.
- 9 F ինքեանս
- 10 P սորուէ
- 10 K ծանել փխ ծանել
- 11 K սքթայ
- 11 P ձայնաւորացն
- 11—12 MN անձաւորս, P անձնաւորս
- 14 L ւ փխ Եւ
- 14 F շարածայնք, P զատածայնք փխ շարածայնք

- 14 P սքթայ
- 15 O ընդ ձայնաւորաց, D ընդ ձայնաւորացն
- 17 L որպէս փխ Որպէս
- 17—18 D ցրտութեանքն
- 18 P (ցրտութեանքն) և շոտութեանքն (ամուլ է)
- 18 DJ ցրտութեանքն
- 18 EK շոտութեանքն
- 18—19 CDE զգիշտութիւնն, P զգիշտութիւն
- 19 P ջերմութիւն
- 19 G պտղածին
- 19 CDEFGHIKMNOP ծաղկաբույս
- 19—20 ILM սքթայ
- 20 B խոնոմամբ
- 22 L ւ փխ Եւ
- 22 F չիք՝ են
- 24 L ուրբն փխ նուրբն
- 24 B նորբն
- 24 I սայն, M ցայն փխ ձայն
- 24 FK տանջէ
- 25 P ի ձայնել

[Ք Ա Ն]

«Եւ ստուար՝ ինն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

5 Ստուարն հասուն է և բանձն, որ ի գանելն գրեթեւոյն մատուցան աւելի յիւսար բերէ և դժուարաւ հանէ զձայնն:

[Ք Ա Ն]

«Եւ միջակ՝ Երբ: Եւ միջակ վասն այնուրիկ անուանեցան, զի քան զնուրբն յոյր են, և քան զոյրսն՝ նուրբ»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

10 Որպէս ի տարիցս միջինքն, որ են շուրն և աղն, ի մէջ հակառակացն հաշտութիւն առնեն, զի հողն՝ ծանր և ցորտ, իսկ հուրն շոր է և թեթեւ Եւ աղն միաւորեալ է ընդ հորն թեթեւութեանքն և ջերմութեանքն, իսկ շուրն միաւորեալ է ընդ երկիր ծանրութեանքն և ցրտութեանքն: Ե՛ւ աղն, և՛ ցորտն միաւորեալ են շարժութեանքն և զիջութեանքն: Նոյնպէս և այս կթն զիրս միջակք են և ի մէջ հաստիցն և բարակացն, ծանրիցն և թեթեւացն:

[Ք Ա Ն]

«Եւ են միջակք Երբ ի մէջ բարակացն և յոյրիցն՝ ք, գ, դ, ժ, ձ, դ, ն: Եւ քաւ՝ ինն. ք, լ, խ, շ, չ, ո, ց, փ, ք»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Եւ թաւք ասին, վասն զի գրերանն թանձրացուցանեն յասելն:

[Ք Ա Ն]

«Եւ նուրբ են տասն. գ, ձ, կ, մ, ն, շ, պ, ս, տ, ր»:

- 2 L ւ փխ Եւ
- 4 IM մատուցան
- 5 P յաւելի
- 5 I յիւրբ
- 5 J գձայն
- 7 EFO Կաւթն
- 7 L ւ փխ Եւ (միջակք)
- 7 ACDEFGHIJLMNOP միջակ (վասն) փխ միջակք
- 7 P չիք՝ գի
- 8 J գիտարն (յոյրք), P նուրբն
- 10 L որպէս փխ որպէս
- 10 L միջինք
- 10 K հակառակացն
- 11 J հոգմ փխ հոգն
- 12 N չիք՝ ընդ հորն թեթեւութեանքն և ջերմութեանքն, իսկ շուրն միաւորեալ է ընդ երկիր:
- 12 J ջերմութեանք
- 13 AEFGHIKLMNOP միաւորանալ
- 13 B ընդ յերկիր

- 13 F ցրտութեանք
- 14 AB ջուրն փխ ցուրտն
- 14 M միաւորեալ
- 14 NOP շարժութեանք
- 14 E զիջութեանք, J զիջութեանք, P զիջութեանքն
- 15 J գիր
- 15—16 C չիք՝ և բարակացն, ծանրիցն և թեթեւացն
- 18 LP ւ փխ Եւ
- 18 JL չիք՝ են
- 18 EFO Կաւթն
- 18 BL չիք՝ ժ
- 19 BL (՛) ժ
- 19 C չիք՝ շ
- 21 N թանձր ցուցանեն
- 21 ANP սքթայն
- 21 J տանել փխ յասելն
- 23 P ԺԱ փխ տասն (կամ ժ), EFJKN չիք՝ տասն
- 23 EGKN գ, ժ, Ժ...

Եւ եւն բարակքն՝ բեճն ի մէջ մեներ, պէի, և փարբ, վասն զի քան զմեճն և զպէն խած է, և քան զփիւրս բարակ:

Եւ զիմն ի մէջ կեներ, էլի և խէի, զի քան զկեճն քաւ է, և քան զպէն և զէլն՝ լծարկ:

5 [Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ Ե]

Որպէս զլուծս նդանց ի շժուճելն փոխել, նոյնպէս և զայս գրերս, զոր առ կարծան փոխաբերեն՝ ոչ ձեռնարկելով ի յատարան, այլ հարկաւ ի սոցանէ փոխաբերեն և շնուն զկարծան:

[Ք Ա Ն]

10 «Եւ դայն ի մէջ տիւնի և բոյի, վասն զի քան զտիւնն քաւ է, և քան զբուն լծարկ: Եւ յայնպէս և այլքն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ Ե]

15 Այս երկու պատճառաւ է զրած. մի՛ որ զլծորդն ցուցանէ, և երկրորդ՝ որ զհաստն և զնաստն բաժանէ: Վասն զի այն, որ լեզուին ծայրին դայ ի յասելն և շրթանցն ծայրին՝ նա այն նասր է: Եւ որ լեզուին միջարն ապի կամ լեզուին՝ այն հաստ է և թանձր, որպէս քուն և կամ էլն: Իսկ որ լեզուին տակարն ապի՛ այն միջակ է, որպէս զիմն և կամ կեճն և այլ այսպիսիքս:

[Ք Ա Ն]

20 «Ջայն միջակ է սէի և զայի և ցոյի, և դատն՝ լիւնի և նուի. և ելն՝ ծայի և չիի. և ժէն՝ շայի և շայի, զի քան զշայն քաւ է, և քան զշայն՝ լծարկ»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ Ե]

25 Արա՛ ընտրութիւն, ո՛վ ուսումնասէր, և բաժանեա՛ լեզուազ և բերանովդ, թէ ո՞ր են, որ լեզուին ծայրն առնու, և կամ զո՞ր՝ մէջն, կամ՝

- 1 C բարակք
- 1 M միջակքն վիս բարակքն
- 1 P ր (բեճն)
- 1 GH՛ պէի
- 3 M (ի մէջ) կէնի
- 3 L գրան վիս զի քան (զկեճն)
- 4 B (երկ, J զնարկ)
- 6 H ր շժուճել, P ր շուեյն
- 6 N գրեալս վիս գրերս
- 7 CD յատարանն, J ր յատարան վիս ի յատարան
- 7 P հարկս
- 8 J փոխաբերին
- 8 ABCDEFGHIKMNO զլծարկան
- 10 L ւ վիս եւ
- 11 FM զթոււն, L զթոյն
- 13 L յս վիս Այս, P Այսպէս վիս Այս
- 13 J գրած
- 13 C յծորդն
- 13 C ցուճանէ
- 14 B նասրն, I զնուրքն

- 15 L ր առէն
- 15 M նայ
- 15 P չիք՝ և այն
- 15 BF լեզուի
- 16 P ապի
- 16 E րծարանքն
- 16 NOP չիք՝ է
- 16 ADEFGHIKMNOP թօն, L թոյն
- 17 C լեզուի
- 18 AD զեճն
- 18 GJL այսպիսիք
- 20 L այն վիս Ջայն
- 20 D չիք՝ է
- 20 L չիք՝ և (դայի)
- 20 P լիւնի վիս լիւնի
- 20 F սէ
- 22 F ծաի
- 24 L Բա վիս Արա, J Արայ
- 24 B բնորոյթիւն
- 24 EJKO բաժանեալ, F բաժանեալ
- 25 E ծայր

ո՞ր են, որ տակար լեզուին ապին կամ շրթանքն և կամ լեզուան: Այլ և բնորոյթն ի մէջ թաւացն և լեռնիցն և միջակացն, զի ա՛տ է ամէն արուեստն:

[Ք Ա Ն]

5 «Եւ եւն դարձեալ ի սոցանէ անձայնք ինն՝ բ, գ, դ, պ, կ, տ, ր, փ, ֆ: Եւ անձայնք ապին, զի քան զայսն շարձայնք են, որպէս անձայն ասեմ գորբերգական, որ վաստայն է:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ Ե]

10 Նոյն և այս ինն գիրս շարձայնք են, այսինքն՝ անձայնք ապին. և սե՛ս, զի շունին ձայն ի սկզբն, որպէս թէ կամիս ապի բնն. նա առժամայն շրթունքդ չիրեար խփին և ձայնն կորնչի, նոյնպէս և այլքն ի չընկիցս: Եւ թէպէտ որ կանէ սակաւ մի ձայն՝ նա լիւնի թնդին և վատ ձայն:

[Ք Ա Ն]

15 «Եւ կիստայնք են ուր՝ գ, ց, ն, ծ, շ, մ, ս, ր: Եւ կիստայնք ապին, զի փոք ինչ քաշտայնք են քան զանձայնքն ի մումուզս և ի սոխնչս»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ Ե]

20 Կիստայնք վասն ախորիկ ապին, զի սակաւ մի ձայնաւորք են չնչանկաւ և յայլ ինչ ի խաւս:

[Ք Ա Ն]

25 «Եւ ի սոցանէ կրկնակ են ուր՝ լ, գ, խ, շ, չ, ս, ց»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ Ե]

Կրկնակք վասն այնորիկ ապին, զի ցո՛ւ չնու զպէն ու զտիւնին անգիրն, որպէս թէ կամենաս ասել՝ աստուածագրեալ և աստուածագրեալ: Նոյնպէս և այլքն ամենայն, որ ի կարգին:

- 1 EM շրթանքն, F շրթանքն, I շրթանքն
- 2 B բնորոյթ, EK բնորոյթ, JO բնորոյթ
- 2 E ր (միջակացն)
- 5 L ւ վիս եւ
- 5 FJKN կիստայնք վիս անձայնք
- 5 ACDEFGHIJKMNOP չ վիս ս
- 6 J զիւրձայնս, P զատուտայնք վիս շարձայնք
- 6 E այնձայնք
- 7 N գորբերգական, P գորբերգական
- 7 ABCDFGHIJLMNOP զատուտայնք, K զատուտայնք
- 9 J Այնպէս, L ոչնչպէս վիս նայն
- 9 J զատուտայնք վիս շարձայնք
- 9 E այնձայնք
- 10 GH որ վիս թէ
- 10 J րեն
- 20—II B առեմ
- 11 BGHP չիրար, J իրար
- 11 OP կրքնչի
- 12 OP թեւեւ, M թեւեւ

- 12 D նայ
- 12 P թեւեւ
- 12—13 CD զատուտայնք վիս զատուտայնք
- 13 J ձայնն
- 15 G ս վիս ս
- 15 L ւ վիս եւ (կիստայնք)
- 16 D քաշտայնք վիս քաշտայնք
- 16 D գոնձայնս
- 18 D ր սոխնչս, G ր սոխնչս, H ր սոխնչս
- 19 L իստայնք վիս կիստայնք
- 19 P սպիտ
- 21 L ւ վիս եւ
- 21 I ւ վիս լ, գ
- 23 L բնորոյթ վիս կրկնակք
- 23 P ախորիկ վիս այնորիկ
- 23 P սակն
- 23 L ցոյն, N ցոնկն, DIP ցուն
- 23 FKP կու լնու
- 23 P ախնն
- 25 ABCDEFGHIJKLMNO և այլն
- 25 AHJL չիք՝ ամենայն
- 25 ABCDEHIJKLMNOP (ի կարգին) է

[ՔԱՆ]

«Եւ կրկնակ բառն, զի մի մի իւրաքանչիւր ի սոցանէ յերկուց ձայնակցաց բաղկացեալ է. բանզի բաղկանայ զայն ի սէ և ի ձայն, և խէն՝ յերկուց մանկից բէց, շայն՝ յերկուց սէից, և ապն՝ յերկուց բէից»:

[ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ]

Այս ի վերոյ կրկնակցան է, որպէս թէ մի խէն զերկու բէի սեղ լնուիր կամենաս ասել աքաբ, և ասես՝ ախաբ, որ ասացաւ բէլի և խէի. և զմի գարտաթիւն ունին բանբոյ: Եւ կամ թէ ասես՝ Սիւնն և Եմանն, և ալլ թէ կամենաս ասել՝ տար, և ասես՝ տառ, կամ Սարա, և ասես՝ Սառա, կամ ալլ ևս թէ ասես՝ Ռամանս և <կամ> Բամանս:

[ՔԱՆ]

«Նոյնպէս և ալլն ամենեւեմ մի մի յերկուց բաբբալաղիցաց շարակացեալ են»:

[ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ]

Այս ամենայն վասն լծորդացն է և բմակալիցն, որ են բմակիցքն, ալլ և վասն միջակացն ևս:

[ՔԱՆ]

«Եւ նայք են շուս՝ դ, ս, ն, ւ»:

[ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ]

Եւ նայք վասն աշտորիկ ասին, զի միջակք են և գիրալայրք, որպէս զմտոյ բնութիւն, զի կարեն ի շերմութենէն կակզանալ և ի ցրտոյն

- 2 L ւ փխ Եւ
- 2 P մ փխ մի մի
- 2 P յերկուցն
- 3 EP ձայնակցայց
- 3 E բաղկանայ, JP բաղկանայ փխ բաղկանայ
- 3 NO ի սէն, J ի սէլ
- 6 L յս փխ Այս
- 6 F կրկնակաց
- 6 N գերկուք
- 7 BP տքայար
- 7 B ախայար
- 7 EFO խէի և Քէի (շրջուն)
- 8 G մի
- 8 G գարտաթիւնք
- 8 G ւնին փխ ունին
- 8 F բանց
- 9 P չիբ՝ և Եմանն
- 9 K կամեն փխ կամենա
- 9 C չիբ՝ և ասես, F չիբ՝ ասես
- 9 B տառ փխ տառ
- 9 JL Սարաչ, P Սարայ
- 10 B Սառա, JKL Սառայ, P (ասես) Սառայ
- 10 F և ալլ թէ փխ կամ ալլ ևս թէ
- 10 P չիբ՝ ևս
- 10 P աակ (Ռամանս) փխ ասես
- 10 F չիբ՝ ասես (Ռամանս)
- 10 E Բաման, GHJ Բամանս, N Բաման

- Նոս, P Բամանս փխ Բամանս
- 12 L ոյնպէս փխ նոյնպէս
- 12 N ամենեան
- 12 J երկուց
- 12 D բաղկացայց
- 13 ABEFKMNO շարակացեալք, GH շարակցեալ, CDJLP շարակցեալք
- 15 L յս փխ Այս
- 15 E բմակացն, F բմակացիցն (որ են)
- 15 GH (են) բմակացիցքն
- 16 C միջակցն
- 18 L ւ փխ Եւ
- 18 EFK նայք
- 18 F դ փխ դ
- 20 L ւ փխ Եւ (նայք)
- 20 N նայք
- 20 K աշտորիկէն
- 20 P ասես
- 20 P գարտալայրք
- 20 F (գիրալայրք) Եւ
- 21 BJL բնութիւնն
- 21 M չիբ՝ ի շերմութենէն կակզանալ և... մինչև էջ 90-ի 2-րդ տողի շարակացեալ վասն բառակազմակցութեանը ներառելու Ըստ երեսուցյան 2 թերթի և ընկել ձևազարդել ևնց այլ մասեր:
- 21 E ի ցրտուն

այնպանայ. նոյնպէս և ի սոցանէ լինին փոխադրութիւնք բառից: Ըսկ ևս և չի ա՛լլ ևս պատճառս ունին:

[ՔԱՆ]

«Եւ վախճանականք անուննց են արուաց և բզաց և շկզուաց ամենեւեմն՝ բաց ի շուրից, — յայրէ, և յեշէ, և յերէ, և յտէ»:

[ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ]

Բայց զու ազգ խոյզ արա և բննէ ի խաւսս, որպէս յունք և Քասնգո՞, և Հելլենացիք, որ են մակեդոնացիք, զի մեծապէս աշխատին, մինչ որ հասանեն իւրեանց ջանիցն և կարեն քնտրութեամբ խաւսել և լսել զբառսն, թէ ո՞ր է՝ արո՞ւ է, էզ, և կամ թէ շկզո՞ք է, թէ՛ երկուորակն:

Բայց ազգս հայոց յազգս հարտութեան և փորձամտութեան լեզուս և գրիս ոչ հարկեցան ի լայս, ալլ յունք և ալլ ազգք հարկաւորեցան վասն լեզուացն և գրոյն սակաւութեանն, և աշու լցին զպակասեցան վասն լեզուքն, որ ոչ էզ լինի և ոչ որձ, որպէս երբ ասես աղայ՝ նա թրնն: Իսկ շկզոքն, որ ոչ էզ լինի և ոչ որձ, որպէս երբ ասես աղայ՝ նա զէզն և զորձն պարունակեաց: Այլ զու տե՛ս՝ այրբնաւորք, զի ամէն գրեթէ բանի վերջ գան և լինին գաս ի շուրիցք:

[ՔԱՆ]

«Եւ են այս՝ ողբ, ազգ, մարգ, պարգ, բազլ, յարգ, վարձ, բարի, լալ, խարխ, ինձ, աունկ, ման, հանդերձ, Մանուկ, կինն, որմ, խոյ, Տաւաւ, ուշ, ունշ, ամպ, սքշ, կաւ, Բիւ, Խաւով, կոյտ, այր, ոյց, իւտ, րուփ, կնիք:

Եւ բազմաւորականք յանդի անտանց են երկուք՝ այք և բէ»:

- 1 CH պնանայ
- 1 E լնն
- 1 ADEFGHIKLNOP Կ
- 2 N թ փխ յի
- 2 B ւն և յի և զիզ
- 4 L ւ փխ Եւ (ժախճանականք)
- 4 KO շաղճանականք, J վաղճանականք
- 4 L չիբ՝ գարտալայրք բառնց նաո մինչև բնակարի վերջը: Գրչի կոչմից թերի է թույլված:
- 4 B էրից
- 4 AOH շնորհաց
- 4-5 B ամենքն
- 5 BN բայք ի
- 5 P ոչէ փխ յտէ
- 7 JP արայ
- 7 P ի խոսն
- 7 JP յոյնքն
- 8 D Փասնք, J Քասնգո, P Քասնգ
- 8 ANO Կելլենացիք, B Հելլենացիք, G Կելլենացիք, K Կելլենացիք
- 8 ADJNOP մակեդոնացիք
- 9 AD մինչև ուք, P մինչև իւր
- 9 F դերեանց
- 9 B ընդորութեամբ
- 10 J լուի և խաւսել (շրջուն)
- 10 B չիբ՝ որ է (արու), EFK ուք փխ որ
- 10 AGH շնորք
- 12 P փորձամտութեան և հարտութեան (շրջուն), B հարտութեան
- 13 BEJP ալլ ազգ, GH ալլ ազգք
- 13 F հարկաւորեցան
- 14 F լցրին
- 15 DN զբաղկասութիւնն, P զպակասութեանն
- 15 ABCGH շնորքն
- 15 J ոչ որձ լինի և ոչ էզ (շրջուն)
- 15 J որպէս ասես երբ աղայ (շրջուն)
- 15 P աղս
- 16 P նայ
- 16 ACDJNO աշտորաւորք, BEFGHK աշտորաւորք
- 16 J գրեա
- 17 ABEFGHIKLNOP զերջը, J վերջըն
- 19 ABCDEFGHIKLNOP արձ
- 20 B խորձ փխ խորի
- 20 A Սանդէլ
- 21 NO ուլ փխ ուշ
- 23 E բամակացեալք
- 23 B երկուք
- 23 J այրէ և թէ

Եւ բաղձատրականք ասին, վասն զի դրանն բաղձատրակի բերեն, որպէս թէ՛ սոքա, զոցա, նոցա և կամ սոցա,— այս այրին բաղձացաւ Բակ Էլին, որպէս՝ ԳաղաԳ, գեաղԳ, աունԳ և այլ այսախտիք:

ՅԱՂԱԳՄ ՎԱՆԳԻ

[Թ Ա Ե]

«Փաղառութիւն է իսկապէս պարառութիւն ձայնորոշաց՝ ձայնատաւ կամ ձայնատաւԳ»:

10 Փաղառութիւնն «խառնառութիւն» ասի, որ զամենայն ի յարճնս-տիցս խառն առնու եւ ձայնորոշն չէ ձայն, այլ՝ ձայնի բնկեր, որպէս զհնանապարհորդ, զի թէպէտ ձայնորդ ասել, թէպէտ ճանապարհորդ, այլ որդն յորժամ ասես՝ նա լինի նրկրորդ: Բակ պարառութիւնն «պար առնու» ասէ, որ պատեալ են ձայնաւորքն զայլան. և ձայնատաւ՝ որ լինի մի. իսկ ձայնատաւն ասացեալ՝ լինեն բազումք, որպիսի՝ կար, զար-
15 կենն չէ ձայնատր, բայց այրն ձայնատր է, Էլն չէ ձայնատր, և զիմն, և րօն չեն ձայնատրք. սն և ճիւնն ձայնատրք են: Եւ այս է վերոյ ասացեալ փաղառութիւնն ի ձայնատրոն և յանձայնատրոն:

[Թ Ա Ե]

20 «Իսկ պիտակապէս և ի նեղէ ձայնատէ է, որպիսի՝ այր, եչ»:

Պրտակն ստկ իրք է և գատարկ:

ՅԱՂԱԳՄ ԵՐԿԱՐ ՎԱՆԳԻ

[Թ Ա Ե]

25 «Երկար փաղառութիւն լինի ըստ յեղանակս ուր. բնութեամբ՝ Էրե՛, և գրութեամբ՝ Երեկ:

Բնութեամբ՝ <1> կամ յորժամ երկար տառիմն արտաբերիցի, որպիսի՝ Մով-սէս»:

- 2 G e վիւ Եւ
- 2 J բերենն
- 3 J սորայ
- 3 J նորայ
- 3 J նորայ
- 3 J նորայ
- 3 P չիբ՝ և կամ սոցա
- 3 J այլիս
- 4 CD բաղձատրոն
- 4 C գոգք, F գեաղք, EJ գեաղ
- 4 B տունքք
- 5 P վանկի
- 5 J (Յաղագոս վանկի) և այս, ո՛վ վարպետ
- 7 P իսկապէս
- 7 F չիբ՝ ձայնորոշաց
- 7 F ձայնորոշաց
- 10 GP փաղառութիւն
- 10 ACDEFGHIJKNOI՝ խառնակութիւն
- 10-11 E ի յարուեստիցս, JP ի յարճնատիցն
- 12 EFK չիբ՝ զի թէպէտ ձայնորդ ասել, թէպէտ ճանապարհորդ
- 12 I ձայնաւորդ վիս ձայնորդ
- 13 J ուղղորդն վիս որդն
- 13 J չիբ՝ նա
- 15 P (առաջեալ) նա
- 17 CF ձայնատրք (են)
- 18 D ասաց վիս ասացեալ
- 18 D փառատութիւնն
- 18 GH յանձայնան, E յանձայնատրոն
- 20 EFKO ձայնորդէ վիս ձայնատրէ
- 20 CE չիբ՝ է
- 22 E իսկապէս վիս Պրտակն
- 22 CGHIJP (գատարկ) և անձայն
- 24 F երկ վիս երկար
- 24 P վանկի
- 25 P երկ վիս երկար
- 25 E փաղառութիւն
- 25 P ութն
- 25 I երէք
- 26 F դրութեամբն
- 27 N արտաբերից, P արտաբերիցէ

Ի յով յեղանակս եղ զյուով ձայնատրութիւնս, և բաժանեաց զբնութեամբն և զգրութեամբն: Եւ է՛ բնութեամբն երեք, և գրութեամբն՝ հինգ. զի բնութեամբն այնք են, որ յինքեանց են զոյացեալք, որպէս զմովն, որ վանդ մի է երկայնաձայն, և յետքաշականք են սէսն, զի արգելադր են և ի յետ բարչեն որպէս զսէսն, որ լինի մեծաձայն՝ Մով-սէս:

[Թ Ա Ե]

<2> «Եւ կամ յորժամ գմին յերկամանակացն ըստ յերկաման առեալ, որպիսի՝ սիրով»:

10 Երկամանակ է՝ որ երբեմն ձգտի և երբեմն ի յետ զայ, որպէս զսիրն և զովն. զի սին երկար է, և ըովն՝ կարճ. և զԷն հարկ է ի յովն զենն սահմանել, վասն զի երկարքն ի միտղհ՝ զան, և կարճքն՝ ի մի. Էլն կարճ է: Եւ երկամանակն պատճառ է երկայնիցն և սղիցն, և երկրորդ զասեցաւ ի վերոյ զրեալ ութիցն:

[Թ Ա Ե]

<3> «Եւ կամ յորժամ գմի ի կոչեցելոց երկարաբառից, որպէս՝ հաւ, ուկ»:

20 Երկարաբառս, զի յերկուց խառնուած ձայնատրացն ունին զողոն, Եւ երրորդ զաս է առ ի յով վերոյ անուանեալ մասնն, զի որ չափաբերական բան կամիցի շինել՝ վանդով չափեսցի:

[Թ Ա Ե]

25 «Իսկ գրութեամբ՝ <1> կամ յորժամ յերկուս բաղանայնս յանգեացի, որպէս՝ աղց»:

- 2 P յուով
- 2 H ձայնատրութիւնս, J ձայնատրութիւնս
- 4 P ինքեանց
- 4 BG դմոն, J գմաւն
- 5 B վանկ, P վանկ
- 5 G երկայն անձայն վիս երկայնաձայն
- 5 J զիբ վիս զի
- 5-6 P չիբ՝ զի արգելադր են և ի յետ քարչեն որպէս զսէսն
- 6 G յետքար վիս յետ քարչեն
- 6 AFGHIJK (են) սէսն, NOP զսէսն
- 6 CDHKN (մեծաձայն) և յետքարպետ (Մովսէս)
- 8 CD կար վիս կամ
- 8 JP ըստ երկարման
- 8 N առի վիս առեալ
- 11 BP ձկտի
- 11 FOP յետ վիս ի յետ
- 11 F գմն, H գմբն վիս գմբն
- 12 F գրոմն, J գրոմն վիս գրոմն
- 12 J զի սիրն, P զի ին վիս զի սիրն
- 12 C սրտին վիս սրտին
- 13 BGHP զիսն
- 13 G միտղհ
- 13 C միտղհն
- 13 CDIN կարքն, P կարքն վիս կարքն
- 15 CMNOP ի վերոյ
- 15 D գրեալն
- 17 J երկարաբառ
- 20 ABCDEFGHIJKNOP ձայնատրաց
- 20 ABCDEFGHIJKNO ունի
- 21 CJP երկրորդ վիս երրորդ
- 21 BE մասն են վիս մասնն
- 21-22 J յարտաբերական
- 22 B վանկ զով վիս վանկով
- 24 P սի ին Բակ
- 24 F գրութեամբն

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե]

Գրութեամբ՝ չորս է ի յուժէն. և գրութեամբ վասն այնորիկ ափս, զի բոս տեղոյն յորժամ զնեո և բոս գրոյն. ի յոր գիր որ ի մտաւ զնեո զայրն՝ նա առ այն զարութիւն ցուցանէ, որպէս ասա զգատն և զցօն զիրև քարշեաց այրն, որ է ազգ:

[Ր Ա Ն]

<2> «Եւ յորժամ սղի և սղացելոյ ձայնաւորի վերաբերիցին երկու բազմայնէն, որպիսի՝ աստօակ»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե]

10 Զի մի բան զմի աստիճանաւ ի վայր են հինգերորդս ի յուժէն, որ սուղ ասէ և սղացեալ. զի այրն չորհամանակացն է, որ ժամանակաւ սուղ լինի, և աւելի սղացոյց չորք լեարկ գիրն, որ է աստօակ. զի միշտ տխունն րէին յառաջադիր է, որպէս՝ աղգալ. զի որպէս ի յաղցն յառաջ ձգեաց այրն զգատն և զցօն, նոյնպէս ի աստօակիս զախունն և զրէն ի վեր ձգեաց և կենն արդեղ անկաւ բանին:

[Ր Ա Ն]

<3> «Կամ յորժամ ի պարզ ձայնաւորն յանգեացի և զենտինն ունիցի ի ձայնօրդ հաւացեալ, որպիսի՝ երկիր»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե]

20 Զվեցերորդս ի յուժէն պարզ անուանեաց, զի բլն պարզ է, և շէ ի կրկնակացն, այլ և կէս է ռային: Իսկ պարզն բարակն է և յանգրին կատարին է և ի բլն վճարի վանդն և զհետ զայ ինիւն րէին առչե, և զհետ կենին զնայ և լինի երկիր:

[Ր Ա Ն]

25 <4> «Եւ կամ յորժամ ի կրկին ձայնակից վերաբերիցի, որպիսի՝ հեգիկ»:

- 2 BCԲԿ գրութեամբ (չորս)
- 2 J չոր
- 2 ABCDEFGHԻKNO յուժէն փխ Թ յուժէն
- 2 գրութեամբ
- 3 CG աղգրին
- 4 J նայ
- 4 E զգատ
- 4-5 J չիբ՝ գարութիւն ցուցանէ, որպէս ասա զգատն և զցօն զիրև քարշեաց այրն
- 5 ACDEFGHIKMOՐ ցոօն, N ցցան
- 5 C քիւրե
- 7 B (եւ) կամ (յորժամ)
- 7 F ձայնօրի
- 7 IK վերաբերիցին
- 12 B լեարկ
- 13 E ախն
- 13 J չիբ՝ որպէս ի (յաջն)
- 14 EFP ցցօն, I ցցան
- 15 I զրէնն

- 15 B կէն
- 17 ADԲԻJKNOՐ ձայնօրդէ, M զձայնօրդէ
- 18 E ձայնօրդ
- 18 I ի ձայնօրէ
- 18 J հաստացեալ փխ հաստացալ
- 20 P Զվեցերորդ
- 21 P ի կրկնակակացն
- 21 M կէս
- 21 P պարզ
- 21-22 IM չիբ՝ կատարիչն
- 22 ABCDEFGHIJKMNO ի յրէն (վճարի)
- 22 J դա
- 22 B յրէն փխ թէին, ACDEFGHIKM NOP յրէին
- 22 յառջն
- 22-23 B զհետ թէին, CDEFGHIKMNՈ զհետ կէն
- 25 F չիբ՝ ի (կրկին)
- 25 KO վերավերիցի, P վերաբերիցի
- 25 I չեղիկ

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե]

Զկեներորդս ի յուժէն կրկնակ ասէ. զի զայն կրկնակ է, որ ի սէլ և ի զայլ բաղկանայ բոս յունացն. իսկ բոս մեզ՝ ի սէլ և ի ծայլ. և յայտարմ տեղոյն երկու իրս վճարի՝ զարութեամբ եշին տայ ձեռն և կիտին ինոյն, թէ իւր բնութեամբն կարգաս՝ հեզ զայ, և եշն լինին ձղէ և քարշէ, այսինքն՝ կիտի, և լինի հեգիկ. և առաջինդ վանդ լինի, այսինքն՝ հե, և գիկն՝ փաղառութիւն:

[Ր Ա Ն]

<5> «Եւ կամ յորժամ յերկայն ձայնօր յանգեացի, որպիսի՝ աջ»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե]

10 Ի յութերորդս երկայն կոչի շէն, զի կրկնակ է՝ ի հէլ և ի ձայլ զոյացեալ: Եւ ի յայտ տեղիս շէն է ի յանդէ զձայնն կիտին և զարութեամբն, զի թէ կիտին զնեո՝ լինի աջ, և աւելի եհան զձայնն, զի լաւ երբար զիպեցաւ:

ՅԱՂԱԳՍ ՍՈՒՂ ՎԱՆԳԻ

[Ր Ա Ն]

«Սուղ փաղառութիւն լինի բոս երկուս յերկանկա.
<7> Յորժամ ունիցի եզ ինչ ի բնէ ազաւիցն, հիգան՝ նետող»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե]

20 Յերկարն զսուղն ցուցանէ աստ, վասն զի երկարն ութ մասն ունէր, և սուղս՝ երկու, վասն որոյ ի բնէ ազաւտից ասէ եշ և ո, զի ոն ի սղիցն է, և եշն ի մէջն է մտեալ նոյն և տիւնի, որպէս՝ նետ. զի յոր կողմ գտինն զնեո, նա փաղառութիւն զայ. նետ՝ այս մի փաղառութիւն, իսկ ողն՝ վանդ: Եւ կամ այսպէս եզեալ զկէտն՝ նետող, որ զտողն առնես փաղառութիւն,— արա՛ զոր և կամիս:

- 2 EFKO գետ: Թներորդս, J Զի և ի Ե ներորդս
- 2 P ի ուժէն
- 2 P չիբ՝ զի զայն կրկնակ է
- 4 FP աղգոջ
- 4 ACDEFGHIJKMNO վճարէ, P վճարէ
- 4 F աա
- 4 BGHP կիտին, N կիտի
- 5 BF ինիւն, C ինիւն և ոյն, H ինիւն, M ինիւն, P ինիւն, GH բնութեամբ
- 5 FK զեշն
- 6 P այսինքնն
- 6 B կիտի
- 7 P վանկ
- 7 DEGHJMNO ֆէ
- 9 AIKNO երկայն
- 9 J ձայնօրդ, GH ձայնօր փխ ձայնօրդ
- 11 I ի յութերորդս
- 11 F ի ծայլէ, P ի ձայնէ

- 12 F չիբ՝ ի (յայտ)
- 12 K շէն
- 12 C չիբ՝ է
- 12 B կէտին
- 12 E գարութեամբն
- 13 I զնէս
- 13 B կիտին, P կիտի
- 13 B էհան
- 13 B զձայն
- 13 F լօ
- 13-14 P զիպեցո
- 17 CDFP բոս յերկուս
- 18 EJ նետող
- 20 I լեարկան (ութ)
- 22 B մակ
- 22 B ի (յոր)
- 22 JP որ փխ յոր
- 23 J նայ
- 23 CD չիբ՝ նետ (այտ)
- 23 P փաղառութեան (իսկ)
- 24 D զկէտն
- 24 EI նետող
- 25 IJ արայ

նիցի ի ձայնորդէ հաւացեալ, որպիսի՝ զնես, առ, ոչ, խա, բեաց, խաւ, շինն, բէ, պէտ, և, յումպ էր»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե]

Սուզ զնէն ասէ, զի ի տիցն է, և բանի եղեր զայ ի յառաջն, և է՛, որ զչետինն ունիցի, ալսինքն՝ որ ի հետն զայ ի ձայնորդէ հաւացեալ, ալսինքն յանձայն զրէ սկսեալ զնեսառն՝ ի զայլ և ի նուէ, և յալոցանէ սկսանի զարինեակն՝ «զնեսառ ոչ խաբեաց» և այլն: Եւ արինեակն պատմութիւն է բան շափածու. զի նեսառ ոմն, ծեր և հմուտ ի պատերազմի, և հարաւ ի պատերազմին: Եւ ետուն զնա ի բժիշկ ոմն Մար[աւ]ոն անուն, և նա ետ նմա հաց և սեաւ գինի: Եւ մինչդեռ ի յումպ էր՝ կազմեցան զարք զաղտնաբար ի նմանէ, զի շիմանայ և զհետ երթայցէ և մեացի ի վիրացոյ: Եւ ոչ կարացին վասն արիութեան նորա, զի թէպէտ և յումպ էր՝ իմացաւ զխաշիւնն, և ֆիլիսոֆայ ոմն ետես զայն այնպէս և նմա զով ասաց շափածու բանի:

15

Յ Ա Ղ Ա Գ Ս Բ Ա Ռ Ի

[Բ Ա Ն]

«Քառ և մասն զուգնաբայ ըստ բաղդատութեան բանի»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե]

Քառն «ասումն» թարգմանի և զոյանայ յերկուց վանդից: Եւ աս՝ 20 է սկիզբն և հիմն բանի՝ որպէս ողնափայտ նաւի կամ հիմն տան: Եւ ասաց ըստ բաղդատութեան բանի զուգնաբեայ, զի բաղդատելն «համեմատել» ասի և կամ «կռել» գրանն. և զուգնաբեայն «սակաւ» ասի, զի

- 1 G հաւատացեալ փխ հաւացեալ
- 2 ABCDGHJKNOP թեպէտ
- 2 F ուժոց
- 4 E յեղեր
- 5 J չիբ՝ որ ի հետն զայ ի ձայնորդ է հաւացեալ, ալսինքն:
- 5 F գրէ (հաւացեալ)
- 5 G հաւատացեալ
- 6 F յանձայնէ
- 6 F չիբ՝ գրէ
- 6 J բսկեալ, P սկընտլ
- 6 K ի նունէ
- 6 CDN այցանէ
- 7 FN զնեսառն
- 8 H բանն
- 8 P հրժուտ
- 9 F հարց
- 9 J ի պատերազմ
- 9 DN (հարաւ) ի պատերազմի
- 9 J գնայ
- 10 B ի բժիշկումն, F ի բժիշկումն փխ ի բժիշկ ոմն
- 10 B Մարտան, ACDEFGHIJKMNOP Մարտան
- 10 J նայ

- 10 J ետ մնայ փխ ետ նմա
- 10 F սեօ
- 11 C գործն, DEFO գաւրքն
- 11 B շիմանայցէ
- 12 I ի վիրաց
- 12 ACDFIN արութեան, EJKOP արութեան
- 12 J նորայ
- 13 F իմոցո
- 13 ACDEGHIJKNOP գիտաշինն
- 13 C ֆիլիսոֆայ, DP ֆիլիսոֆա
- 17 CDJN զուգնաբայ, P զուգնաբեա
- 19 ABCDEFGIJKO աս. (Քարգմանի), P սայ
- 19 EKO գոյանա
- 19 F երկուց
- 19 EFK սայ է, N աս է
- 20 ACDEFGHIJKNOP և փխ կամ
- 21 GP զուգնաբեա
- 22 O կռելն
- 22 P չիբ՝ և զուգնաբեայն շտակաւ» ասի, զի յորժամ գրառն ընդ բանն

յորժամ գրառն ընդ բանն կռելս, նա փորք է բառն բան գրանն: Եւ աս՝ 11 ևս փորք վասն այնր ասաց բառին, զի ինքն փորք է, և եղերութիւն մեծ ունի, զի ձայն ածին փորք է, բայց իւր զարութիւնն մեծ է, վասն զի ամենայն ասրերութիւնք ի նմանէն կլանեն:

5

[Բ Ա Ն]

«Քան է հետեակ բառի շարագութեան՝ զառամախճուրիւնն ինքնակատար յայտնելով»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե]

Ի վեր ել արուեստարս իբրև ընդ աստիճանս ի կատար շինուածոյս, զի ասէ վասն բառից, որ է մայր ամենայն բանի: Եւ «հետեակ բառ» ասաց, որ զհետ ել և հետ իրերաց երթայ՝ հիւսելով բանն: Եւ շինի մարմին և անդամք որպէս զընութիւն, այլ և զնորոգեալ իմաստքն կատարեն յայտնելով:

15

[Բ Ա Ն]

«Եւ բանիս մասունք են ուր՝ անուն, բայ, բնդունելութիւն, յապ, դեբանուն, նախադրութիւն, մակբայ, շաղկապ: Քանզի է՝ առասանութիւնդ իբրև տեսակ ընդ անուամբ երբանկեալ»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե]

«Մասունք» ասաց իմաստաւորս, և ոչ՝ «տեսակք»։ զի ասա «մասունքն» պատուականագոյնք են բան «զառեսակքն», վասն զի «տեսակքն» աւագ և կրտսեր հարկաւորին զոլ, բայց մասունքն՝ ոչ: Զի բանն որպէս սեռ է, որ կարէ բազում մասունս ծնանիլ ինքնանման, որպէս ի յառաջ զնալով ուսանիս: Եւ ութ վասն այնր ասաց զմասունսն, զի համարլն իմաստաւորքն և Արիստոտէլ¹⁴ և Պորփիրոս¹⁵ հինգ են ասացեալ, որպէս ի Քնազիրքն¹⁶ գտանելոց ևս: Եւ համարլն բերթաղքն՝ ութ: Իսկ իմաստաւորքն հանեալ են ի յութէն զընդունելութիւնն, զդերանունն և զյապն,

25

- 1 P չիբ՝ կռելս, նա փորք է բառն բան գրանն: Եւ
- 1 J ընա
- 1 F ընդ բառն փխ ընդ բանն
- 1 J նայ
- 2 CG (զասն) այն
- 2 EKO երբութիւն, B զերութիւն
- 3 J (զի փորք է) բայց իւր գորութիւն մեծ է (և եղերութիւն մեծ ունի)
- 3 I չիբ՝ (մեծ) է
- 4 EJ ի նմանէ
- 6 P զառամախճութիւն
- 6-7 J ինքնանկատար
- 9 P արուեստարացն
- 9 J ընդ աստիճան
- 10 P վասն բանիցս փխ վասն բառից
- 10 P (ամենայն) բանից
- 11 G ասա
- 11 J իրաց
- 11 J կրթար
- 11 P շինէ

- 12 N անդամք
- 12 F զնորոգեալ, I զնորոգեալայ
- 12-13 B կատարին, P կատարլն
- 13 P յայնելով
- 14 ABHIJK չիբ՝ ՅԱՂԱԳՍ ԲԱՆԻ
- 17 I ապ
- 18 P ենթակեալ
- 20 N իմաստաւորքս, P իմաստաւորքս
- 20 I տեսար
- 20-21 J (ասա) «մասունք», P մասունք
- 22 GHI կրտսեր
- 22 F բայ
- 22 P մասունքն
- 25 N իմաստաւորքն, P իմաստաւորքն
- 25 P հեկն փխ հինգ
- 25 H էն փխ էն
- 26 CK բերթաղքն
- 26-27 P իմաստաւորքն
- 27 P զընդունելութիւն
- 1 B զմակբայն փխ զյապն, P յապն

զի այս երեքս ընդ անուամբ և ընդ բայի անկանին: Այլ և Արիստոտէլ հինգ ասաց՝ անուն, բայ, ստորատրիւն, բացատրիւն, բացերևակոյրիւն:

Տեսանե՛ս, զի Արիստոտէլ վասն այնորիկ եհան զերեքն յօթէն, զի այն երեքն չեն մասունք, այլ՝ մասանց մասունք:

Իսկ ամանք զառաստօթիւնն եղին և ինն արարին: Իսկ արուեստատրոհանէ՝ ասելով, թէ ո՛չ է մասն բանի, այլ ընդ անուամբ անկեալ և յանունն գտանի, և անունն մասն է, իսկ առաստօթիւնն մասին մասն է ասացած:

Յ Ա Ղ Ա Գ Ս Ա Ն Ո Ի Ա Ն

Աստ մեկնէ զմասունքն

[Բ Ա Ն]

«Անուն է մասն բանի նոյովական՝ մարմին և իր նշանակելով. մարմին, որգան՝ Բար. և իր, որպէս՝ Խրատ:

Հասարակարար և յատկապէս. հասարակարար, որգոն՝ մարդ, և յատկապէս, որգան՝ Պապոս:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Թ Ի Ի Կ]

Այս սահման է անուան. ի բառն և ի վանդէն այսի բաժանի. զի սա հոյովական է, և նորա՝ ոչ, որպէս՝ մարմին: Տեսանե՛ս, աստ մարն բառ է, իսկ մինն՝ հոյովումն:

Եւ մարմին է այն, որ բանի ձեռամբ և շաշափի, որպէս՝ Բար կամ վայռ: Եւ իրն անմարմին է՝ անբարձեղի և անշաշափելի, բայց միայն լսելեալք, որպէս ինքն ասէ, թէ՛ Խրատ կամ հաննար կամ իմաստօրիւն:

Իսկ յատկապէս՝ որպէս նարտասան և կամ թուական և կամ այլ արհեստք, որ յատկապէս՝ առանձնաբան և իրեանց սահմանաւն երեկն:

Իսկ հասարակարար ասէ զընդհանուր մարդն: Եւ յատկապէս անուամբ՝ զի զմի որ բաժանեալ ի յայլոց անուանցն:— Այս՝ ի վերայ մարմնոցն:

Իսկ ի վերայ անմարմնոցն՝ որպէս մակացութիւն կամ Խրատ, արեւն և կամ իմաստօրիւն, որ են բանի զարտօթիւնք անմարմինք. — և այս հասարակարարն է:

1 I երէքս

1 ACDEFGHIJKNOP ընդ բանի փխ ընդ բայի

1 P Արիստոտէլ

2 B քտորատութիւն

2 F բացասացութիւն

2-3 C բոյցերեւակութիւն

4 I Արիստոտէլ

4 E այնորի

4 ACEFGHKMNOP զերէք, 1 զերէք

5 F (մասանց) մասուք

6 FHIO P զառաստացութիւն

7 JN անունն

8 P աստօթիւն

9 P ՅԱՂԱԿՍ

10 CDFJ զմասունք

13 D իբրատ

14 C ասարակարար

15 F Պոզոս

17 N անունա փխ անուան

18 J սայ

18 J նորայ

18 N ոչ, ոչ (կրկն)

20 B չիք՝ այն

20 N չիք՝ որ

22 J լսելեալքն

24 I և (որ)

24 F անմանն

25 EMK չիք՝ զի

26 NOP մի, E բղմի

26 C գիտք փխ զմի որ

26 IK անուանց

26 JP ի վերայ

26 P մարմնոց

27 I ի վերայ

27 D անմարմնոցն

28 C իմաստութիւնք

[Բ Ա Ն]

«Եւ հետին անուան հինգ՝ սերբ, տեսակ, ձև, քիւր, հոյով:

Եւ սերբ են երեք՝ արական, իգական, չեղոք: Եւ են ոմանք, որ յաւելուն ի տաս ա՛յլ ևս երկուս՝ հասարակ և մակաւասար: Եւ է հասարակն՝ ձի, շուն, իսկ մակաւասարն՝ ծիծառն, աքիս:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Թ Ի Ի Կ]

Սերբն «ազգն» է, զի անէլականք են սերամբ երկորինն ի միասին: Իսկ չեղոքն անհասարակն է՝ որպէս տղայն. և հասարակականն է՝ որպէս ձին և շունն, զի անուամբ ասին ձի՝ թէ՛ պէտ որան և թէ՛ պէտ մատակն: Նոյնպէս և շունն հասարակական մի անուն է՝ որան և էզն, և վասն այսորիկ ասի սհասարակարար:

Իսկ մակաւասար է՝ որ ի վեր է բան զհասարան, որպէս ծիծառն և աքիսն, զի ոչ որ կարէ նանաչիլ ի ծիծառն կամ ի յարսն, թէ ո՛ր է որան և կամ ո՛ր է էզն: Նաև վասն այսորիկ անուամբ իգականք կոչին:

[Բ Ա Ն]

«Եւ տեսակ են երկուս:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Թ Ի Ի Կ]

Ի վեր անդ զսերբ մեկնեալք, և աստ զտեսակն կամ ի յայտնել:

[Բ Ա Ն]

«Եւ նախագաղափար և անցնականն:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Թ Ի Ի Կ]

Նախագաղափար է՝ նոր և առաջին արինակ և կամ արուեստ, զոր նոր գործէ մարդ, զոր այլ չէ տեսել մարդ: Իսկ անցնականն այն է, որ ի վերոյ գրեալ յարինակէ ա՛յլ նոր գրես կամ անես և յասաց բերես զի՛նչ և կամիս— թէ՛ ի ծնողաց և կամ ի յերկրէ բոյսք և կամ ի վարդապետաց աշակերտք,— և այսպէս արա զամենայն ինչ:

2 P անուանք

2 GJK սերբ

2 ABCDGHJMN P տեսակ

3 J սերբ

3 I երէք

3 C արական

3 ACDGHH չեղոք

4 G ի ստայ, M ի նոստ

4 NOP չիք՝ է

5 B ծիծառն

7 J սերբն

7 J սերամբ

7 D ի մասին

8 ACDGHIMN չեղոքն

8 G հասարակն, F անհասարակն, N անհասարակ, M հասարակական փխ անհասարակն

8 P չիք՝ որպէս տղայն, և հասարակականն է:

9 ACDHN թեպէտ (որան)

9 J սրցն

9 DGM թեպէտ (մատակն)

10 N ան փխ անուն

10 P մաս

12 ACDEFGHIKMNOP զհասարար

12 CDEFGHIKMO ծիծառնն

13 I (կամ) ի յարինն

18 AJN զսերբ, P զսերբն

20 D և փխ Եւ

20 O չիք՝ տողը լրիվ՝ մինչև 103-քղ էլի 5-քղ սողի շղջանն բառը ներտայալ: Ըստ կրեույթին՝ մի թերթ է ընկել:

22 B չիք՝ նախագաղափար

22 B արինական

24 M ի վերայ

24 EFK (նոր) զերտ փխ գրես

25 BFP ի մասագաց

26 J արայ

[Ք Ա Ն]

«Եւ է՛ նախագաղափարն, որ ըստ առաջին գաղափարին կոչեցաւ. հի-
բար՛ երկիր:

5 Եւ ամանցականն է՛ որ յայլմէ գտնուիմնն բնկայաւ, որպիսի՛ երկ-
րային:

Եւ տեսակի են ամանց[ալան]ացն եւրն. հայրաճուճականն:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

10 Տեսանն՝ս գտնականցն գյուղութիւնն և զանումնն, զի հայրաճու-
նական ափն, վասն զի քաջացն որդեացն հարկաւ զհայրական և զնախ-
նեացն զանունն յառաջ բերեն, և ոչ՛ զյատկականն, զի զոնհական և
զինական է և այլաճև. զի որպէս բնութեամբ հաղորդ են նախնեացն,
նոյնպէս և անուամբ պարտ է լինել և ափի:

[Ք Ա Ն]

15 «Ստացական, բաղդատական, գերագական, փաղափշական, յարա-
նուն, բայածական:

<I> Եւ հայրաճուճական է՛ որ ի հարէ իսկ ձևացեալ է:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

20 Ստացականն այն է, որ ըստ անուանն նմանապէս և ստացուածքն
կոչին, որպէս յառաջն ստացաւ, թէ՛ Գարեւան երկվարն, Պաղոսական
գիրն:

Իսկ բաղդատայն «դէմ ի դէմ» սակ, կամ հասարակ, որպէս զԴա-
ւիթ ընդ Սասուզ կամ զՍմբատ ընդ Գրիգոր:

Իսկ հայրաճուճական է՛ որ ի ճշմարիտ հարէն ունենայ զանունն:

[Ք Ա Ն]

25 «Իսկ պիտակապէս՛ որ ի նախնեացն, հիրա՛ւ Համագաղսիան և Մա-
նուէլ:

- 2 F կոչեցո
- 3 CD երկկիր
- 4 BP ամանցական
- 4 FN գտնութիւն
- 4-5 N երկնային
- 6 E տեսար
- 6 P հայրաճուճական
- 8 C շիր՛ հայրաճուճականն Տեսանն՝ս
գտնականցն գյուղութիւնն և գա-
նումնն, զի:
- 8 K շիր՛ գտնականցն
- 8 B գյուղութիւնն, P գյուղութիւն
- 9 B քաջացն, P քաջացն
- 9 J զհայրականն
- 10 J գտնունքն
- 10 B գտնականն, E գլխականն
P գլխականն
- 11 B շինականն

- 12 E նախնեաց
- 12 B նոյն փխ նոյնպէս
- 12 F անել
- 14 J փաղազական, P փաղազական
- 15 CD բաածական
- 18 ABCDFGHIJKMN ստացական, E
ստացական
- 18 N ըստ անուանն, CDJ անունն
- 18 CD ստացուածքն
- 19 ACGHIMN երկարն, J երկվարուն
- 21 G հասարակ
- 21-22 P Գարեթ
- 22 B զՍմբատ, EP զՍմբատ, G
զՍմբատ
- 23 P ունենա
- 25 ABEFIKMN և (որ)
- 25 G ի նախնայնացն
- 25-26 AEFMN Եմանուէլ փխ և Մա-
նուէլ, GHK էմանուէլ

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Պիտակապէս սակ՛ որ ի նախնեացն անուանէ կոչեն, որպէս՛ Շերու
արքայի որդին Ասն կոչի ըստ նախնայն անուանն, և ոչ՛ ըստ հարն
իւրոյ Հիթուս: Եւ կամ որպէս զՀամագաղսականն, որ Համագաղսայն որդ-
այն Համաբանն դնի, որ զառաջին վանգն, այսինքն՛ զՀամն ի հարն
ի յանուանէն առնու, և կամ որպէս ի Մանուկանցն, Մանան՛ հայրն, և
-էլն՛ որդին:

[Ք Ա Ն]

10 «Եւ գաղափար են հայրաճուճացն արականացն վեց, որոն՛ մէնն,
Էլն, իթն, ի գէնն, էնն, ակն, որպիսի՛ Սամէն, Մանուէլ, Մամիթ, Բար-
գէն, Մանէն, Արապ:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

15 Այս վեցս է, որ զառաջին վանգն հարն տայ, և զվերջինն՛ որդայն
դնէ, որպէս ի Սամայ հարնն որդայն Սամէն լինի, ի մենէն միայն է
յատկութիւն որդայն ի հարնն Սամայ, և զայլնն նուի տես և մտածեալ:

[Ք Ա Ն]

«Եւ գորդիցն գաղափար յատկական, որպէս՛ Մանայն:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

20 Չի ահա ի գորդիցն, այսինքն՛ ի ծաղկազուացն, որ զՄանէնն Մա-
նայն ասաց:

[Ք Ա Ն]

«Եւ իգականացն՛ շուր. հին, ոյլն, նոնին, ոցն, որոն՛ վարդենի,
Մանանոյլ, Տրգատուհի, վարդոց:

2 J Պիտակապէս փխ Պիտակապէս	10 ABCDFGHIJMNOP Մամիթն, K Մարիթն
3 F արքայի	10-11 C Բարէնն, HKP Բարէն
3 K որդին	13 B գտնականն տուջին փխ գտնային
3 B էնոցն, F Չոն	13 ACDFEGHIJKMNP զվերջինն
3 CEFJKP ըստ նախնայն: N ըստ նախնեացն	13 EFLJKOP որդայն (դնէ)
3 C անանն	14 G որդիս
4 C զՀամագաղսականն, G զՀամագաղ- սականն	14 I ի Սամայ, P ի Սմայ փխ ի Սամայ
4 B Համագաղսայն, F Համագաղսայն, P Համագաղսայն	14 EFGHIOP որդայն (Սամէն)
4-5 BEFIJKN որդայն	14 NOP ի մէնէն
5 J Համագաղսական, P Համագաղսական (դնի)	15 EFGJKO որդայն
5 B դնի	15 P ի հարէ
6 CD շիր՛ ի (յանուանէն)	15 AGHIKMN յունիս, նուիս, F նունիս
6 N որպիսի	15 FJKO մտածայ
6 ACDFEGHIKMN ի Մանուկանցն, J ի Մանուկանցն	19 JP ահայ
6-7 C շիր՛ Մանան՛ հայրն, և -էլն՛ որդին	19 B ի գորտիցն
10 M էլն փխ էլն	19 F ծաղկազուացն
10 I ի գէնն	22 P և փխ Եւ
10 P որպէսի	22 B իգականացն
	22 B Եի
	22 P շիր՛ ոյլն
	22 B նուհի
	22 B յոցն
	23 C Արգատուհի փխ Տրգատուհի

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ]

Յորժամ ի հարէն զստերաց անուանս կաննայ որ ի զացուցանելէ նա զվերջին վանզն սոյն արինակաւս պարտ է անուոյ:

[Բ Ա Ե]

5 «Եւ գիտաւ իմ, զի ընդ կաննայս ոչ պնէր Հումբոս զհայրանուն տեակսն, այլ՝ համբակագոյնն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ]

10 Տեղեակ անէ, թէ Հումբոս հարցն անուամբն ոչ զարդարեր զէջ ազգն, վասն զի շտոնէր արժանի, որ հարցն անուամբն անուանէր զզատերն, այլ ի շտոյն նորահասակ իմաստունքն ասացին, թէ որպէս ամենայնիւ հասարարող և կարեկից են ի պէտս աշխարհիս, նոյնպէս և այսու այլ պարտ է պատուակից լինել և հարցն անուամբն պնէր:

[Բ Ա Ե]

15 <2> «Իսկ ստացական է՝ որ ընդ ստացչիւք ստորանկեալ է՝ ներականեալ զստացողէն, որզն՝ Գարեան երիվարն, արհուի պատմուհանն, Պաղտական գիրն:

<3> Եւ բաղդատական է՝ որ հաստակորիւն ունի եզ առ մու նմանասեր, որզն Գալիք արուտագոյն Բան զվատուգ: Եւ կամ ի միոյ առ բազումս այլասերս»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ]

20 Եւ աստ ցուցանէ, որ ստացումբն անուամբն իմանին. եզ առ մու՝ ցուցանէ մէկ առ մէկ զնմանասերութիւնն, որպէս՝ Գալիք արուտագոյն Բան զգնթաքիսն: Երբ ի մի ազգէ երկու մարդ համեմատես՝ նմանասերս՝ որ ի մի ազգէ սերեցան, այսինքն՝ անեցին, և մինն թաջ լինի բան զմիս այլն, որպէս՝ Գալիք բան զՄատուգ: Եւ յորժամ զմի որ ընդ բազումս համեմատես, որպէս՝ Գալիք բան զգնթաքիսն, և կամ լեռն բան զպարսիկս:

- 2 M Որժամ
- 2 EF գտերացն
- 2 FP կամենա
- 3 J Նայ
- 3 B է՝ պարտ անուոյ (շրջուք)
- 5 J պնէր
- 6 F համբակագոյնք են
- 8 EF հարց
- 8 E ոչ զարգարէ
- 10 P չիք՝ ի
- 10 F նորահասակի
- 11 P ամենայնի
- 11 CE կարեկից
- 12 B անուամբ
- 12 B պրճնիլ
- 14 J Սէ վիս Իսկ
- 14 B չիք՝ ընդ
- 14 B բտագիրքն, GINP ստացիլքն
- 14 E զբտացողէն, O զբտացողէն
- 15 ABCDGHIMN երկուսն

- 16 F Պարտական
- 17 C ի (հասարակութիւն)
- 17-18 ACDEFGHIKMNOP նմանապես, B նմանասեր, I նմանապէս
- 18 G որզն
- 18 F զՄատուգ
- 21 B թատարումբն
- 22 J ցուցանէ առ մէկ ի մէկ
- 22 CDGHNO զնմանասերութիւն, B զնմանասերութիւն, AM զնմանասերութիւնն
- 23 GH գրեթացիան
- 23-24 IM նմանասերս
- 24 F սերտանեցան, P սերացան
- 24 P մին (բաշ)
- 25 BF զմիւս, P զմիւս
- 26 D զգնթաքիսն, GH զգնթաքիսն, J գնթաքիսն
- 26 ACDGHIMNO լեռմն, B լէպն

[Բ Ա Ե]

«Եւ բաղդատականցն են գաղափարք երկու. ի գոյն, ճիրար՝ արազագոյն կամ յամբագոյն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ]

5 Յորժամ ասես թէ՝ լեռն Բաշ է Բան զմուրէն, զու մասամբ և զմուրէն զովեցիր թաջ զու, վասն զի ասացեր, թէ «Բան զմուրէն»: Եւ յորժամ զԲան ասացեր՝ նաև զմուրէն զովեցեր թաջութեամբն: Իսկ յորժամ ասես, թէ լեռն Բաշագոյն է Բան զմուրէն, նա զամենայն թաջութիւնն լեռնի տուեր և զմուրէն ունայն թողեր:

[Բ Ա Ե]

10 «Եւ ի գին, որզն՝ սաստկագին, ուժգին»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ]

Ամբագոյնն՝ որձացն է, և ամբագինն՝ իրացն:

[Բ Ա Ե]

15 <4> «Գերադրական է «մակաստորիւնն»՝ միոյ առ բազումս յարողեալ ըմբողատորեան. և գաղափարք են նորա երկու՝ եզն, որզն՝ արագեղ, յամբեղ»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ]

20 Գերադրական ա՛յն է, որ ի վերայ խտտութեանն այլ խտտութիւն զնես, և ի զորմանալիսն յաւելուս, որ է մակաստորիւնն, և զմին առ բազումս յաւելուս: Իսկ գաղափարն երկու արիինակ է, որ է յլասն, և ի յինն. յլասն է՝ զարեղ, իսկ ինինն՝ սճանկի:

[Բ Ա Ե]

25 «Եւ ելին, որպէս՝ սճանկի, զարմանալի: <5> Եւ փաղափշական է՝ որ զնուագորիւն նախագաղափարին ընդ բաղդատականին յայտնէ»:

- 2-3 E արտագոյն
- 3 C յամբագոյն, K ամբագոյն
- 5 B լէպն
- 5 E չիք՝ զու մասամբ և զմուրէն
- 6 P զով վիս զու
- 7 P բաշնն վիս զբանն
- 7 N ասացեր
- 7 F նա վիս նաև, J նայի
- 8 ABCDGHIMNO լեռմն
- 8 B զմուրէն
- 9 EP բաշութիւն
- 9 M տուեր, P տղեր
- 9 B զմուրէն
- 11 B սաստկագին, P սաստկագին
- 13 P ամբագոյնն
- 13 B իրաց

- 13 E (իրացն) է
- 15 FP մակաստորիւն, I մակաստորիւնն
- 16 F ըմբողատորիւն
- 17 K յարողեղ, P արողեղն
- 17 EK յարեղեղ, P յարեղեղ
- 19 GIP ի վերս
- 20 B որ (և զմին)
- 20 B զմինն, E ըզմին
- 21 P չիք՝ է
- 22 B չիք՝ ի (ինն)
- 22 B յլլասն (է)
- 25 BF փաղափշական
- 25 F գնթաքիսն
- 26 E յայտն

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Ն]

Որպէս ազդիկն անկատարութիւն է, նոյնպէս և այս նուազութիւն է անուանց: Բայց իմաստունքն և զայս ածնն ի բան՝ առ ի քաղցրացուցանելոյ զբառսն, որպէս՝ մայրիկ, փուրկ, եղբայրուկ, հայրիկ, զի ոչոքական և քաղցրագոյն բերէ զբառսն: Բայց անկատար ասի, որպէս՝ աղջիկ, զի աղջիկն անկատար ասի, նոյնպէս և այս բանս ցուցանի:

[Բ Ա Ն]

«Որզոն՝ այրիկ, փառուկ, խոշկուակ:

<6> Ե յարանուն՝ որ յար ինչ ֆերբոցեալ է, որպիսի՝ Տիրիեան, յարխանան:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Ն]

Որպէս վերոյ զրեցար, այրիկն՝ «մարդուկն», փառուկն՝ «փառն»: Փառն նախազարգիտար է, և ուկն՝ նուազութիւն. փաղակ, այսինքն՝ «քառշակ», խոշկուակ, այսինքն՝ «անմեռուկ». ֆերբոցեալ՝ «օրբեալ», սողորկեալ, «քերեալ»: Տիրիեան, որպէս ի յառաքինութենէն՝ «առաքինի» և կամ տեր ծառայից՝ կարազ կամ բարձր և յաղթաւոր նրախնան՝ «խնդալ», «ուրախանալ», «բերկրի»:

[Բ Ա Ն]

<7> «Քայաձական է՝ որ ի բայէ ամանցեալ է»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Ն]

Այսինքն՝ ի բայէ ամեալ և եկեալ յառաջ և յայլ ևս ի տեսակ ամեալ, որպէս ի սիբելոյն՝ սիրուն, զի սիբն բայ է, և ունն՝ յառաջ ածաւոր:

[Բ Ա Ն]

«Հիբար՝ սիրուն, իմաստուն, մարբուն»:

- 2 E ազդիկն
- 3 F իմասունքն
- 3 FK բաց փխ ի բան
- 3-4 BP բացբացուցանել, K բացբացուցանելոյ փխ բացբացուցանելոյ
- 4 BI բուրիկ
- 5-6 F չիբ՝ աղջիկ
- 6 EPK չիբ՝ զի
- 6 F բան
- 8 DIJMN բողակ, EFK բողար (խոնկորակ)
- 8 B խոշկուարք
- 9 P և փխ Եւ
- 9 EGHK (յարանուն) է
- 9 ADGHOP (յար) անուն (ինչ)
- 9 D (յար) անուն է (ինչ)
- 9 FI Տիրեան
- 12 ABCDGHJKMNP մարդուկ

- 12 B (նուազութիւն) է
- 12 C բողար
- 14 IM կոշկուակ
- 14 B քերբոցեալ, CD քերթացեալ, P քերբեալ
- 15 I քերբեալ
- 15 B (Տիրիեան) և յարխանան
- 15 I որպիս
- 15 NO չիբ՝ ի
- 15 P ի առաքինութենէն
- 16 B կարոզ
- 16 P չիբ՝ կամ բարձր և յաղթաւոր:
- 16 B յաղթուր
- 17 B ուրախ բերկրուկ
- 19 X ի բայ
- 21 EKO առաջ
- 22 P չիբ՝ որպէս
- 22 CDIP սիբելոյն
- 24 G իբար

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Ն]

Այսորիկ բայք են, որպէս իբք՝ որ ի լինելութենէն զեղեալն կացուցանէ, որպէս ի զուրաւորէն՝ զարութիւնն:

[Բ Ա Ն]

«Եւ ձև անուանց են ԵԵԼԲ՝ պարզ, բարդ, յարարազ»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Ն]

Պարզն «մեկնակ» ասի, և բարդն՝ որպէս որ այլ իբք դնես ի վերայ: Պարզ՝ յորժամ երբ ասես «Լեռն», և բարդ՝ որպէս որ ասես, թէ՛ «քաջ Լեռն», և յարարազ՝ որ ի բարդն այլ ևս իրս կացուցանես, որպէս զերդ երբ ասես, թէ՛ «բաջ առն Լեռն»:

[Բ Ա Ն]

«Պարզն, որզոն՝ Մանան, և բարդն, որզան՝ փաջ Մանան, և յարարարդն, իբար՝ փաջ Մանուկ»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Ն]

—էլն յարարարդին առանկ է, քան զՄանանն:

[Բ Ա Ն]

«Եւ բարդիցն զանագանութիւնն են շոբ, փանգի ԵՆ ի նոցանէ, որ յերկուց աւարեցելոց են, որպէս՝ նոր-այր»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Ն]

Այս երկուքս կատարեալ բայք են, զի նորն բայ է կատարեալ, նոյնպէս և այլն:

[Բ Ա Ն]

«Եւ ԵՆ, որ յերկուց պակասեցելոց են, որպէս՝ իմաստեալ, պատում»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Ն]

«Երկուքն պակաս դան, որպէս թէ ասես իմաստեալ՝ նա իբք չէ ի կացուցանել, նաև ո՛չ ումն չէ իբք. այլ յորժամ շարագրես ընդ իրեար, նա իմաստապատում լինի»:

- 2 G ի լիութենէն
- 2 CDNP զեղեալուն
- 3 BEOP գառութիւն, FK զորութիւն
- 5 E անուանցն
- 5 P բարթ
- 7 I մեկնակ
- 7 B չիբ՝ և բարդն, F բարդ
- 7 EO զընես
- 8 EF բարդն
- 9 ACDFNIJMN Լեռն
- 9 E յարարարդն
- 9 IO կացուցանէս
- 10 B ևր
- 10 J քաջ
- 10 EF առիւծ
- 10 ADGHIJMN Լեռն, K Ղեռն, EO Լեռն
- 12 E Պարզ
- 12 P չիբ՝ Մանան, և բարդն, որզան:

- 12 CD չիբ՝ որզան՝ փաջ Մանան և յարարարդն:
- 15 JP Ելն
- 15 M յարարարարդին
- 15 B զՄանան, G զՄանանն, N զՄանանան
- 18 P աւարացելոց
- 20 P կրկոք
- 20 P չիբ՝ կատարեալ բայք
- 23 F կրկուս
- 25 D Եւ (երկուքն)
- 25 BFIMKNO կուգան, CD կուգան
- 25 J նաև
- 25 J չիբ՝ ի
- 26 J նայև
- 26 P մին փխ ումն
- 26 J Եր փխ իբք
- 26 KP ընդ յերեար, G ընդ իբար

[Ք Ա Ն]

«Եւ Ե՛Ն՝ որ ի պակասելոյ և յաւարտեցելոյ, որպիսի՝ սիւս, մարգ»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Այս մէկ բանս իրք է յառաջ եկեալ, և միւս այլն չէ իրք, վասն զի սիրայն իրք չէ, բայց մարզն անուն է:

[Ք Ա Ն]

«Եւ Ե՛Ն՝ որք ի լիոյ և ի պակասելոյ, որպէս՝ մարդ, իրք»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Նոյնպէս և այս մարդս լիանուն է, և իրք չէ իրք:

[Ք Ա Ն]

«Քիւ՛ք՝ Երեւ. եզական, երկական, յոճական, որզոն՝ Պետրոս, Պետրոս, Պետրոս»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Զի յորժամ ասես Պետրոս՝ վասն միոյ ասացիր, իսկ Պետրոսք՝ յազազս բազմաց: Իսկ Պետրոն զերկուորականն ցուցանէ, որպէս թէ ստու և կամ այլ ինչ այսպիսի, վասն զի հելլենացիք, յունք և հոռոմացիք յոյժ բնորոյսինն ասենն վասն միաւորին և երկուորականին: Իսկ մեր ազգս ոչ ունի այսպիսի քննութիւն՝ վասն փարթեամտիւնան և արձակ լեզուին մերոյ:

[Ք Ա Ն]

«Եւ Ե՛ն ամանք եզականք գծածք և ի վերայ բազմաց ասացեալք»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Միաւորական անուն Են գտեալ առաջինքն՝ դիմադրեալ և նշանակեալ ի զիրս սակս ուսումնասիրացի, թողեալ ի յիշատակ իւրեանց, որպէս և ասեն, թէ տանմ կամ քաղաքն կամ գեներ կամ ազգն և այլ ևս, որ սոցին հետեւեալ՝ նմանին ի բանս:

[Ք Ա Ն]

«Հիզան՝ տանմ, պար, ամբոյս: Եւ յոճականք ի վերայ եզականացն և երկականացն ասացեալք»:

- 2 ACDEFGHIJKMNOP դասկանեցելոյ,
- 1 ի պակասեցելոյ
- 2 C յաւարտելոյ, EK յաւաքտացելոյ
- 1 յաւարտեցելոյ
- 2 P սիրք, մարք
- 7 P չիր՝ ի (պակասելոյ)
- 7 P մարք, զիկ
- 9 J մարդս
- 9 P իկն վիս իքն
- 11 I Երէք
- 11 IJM յոգնական, C չիր՝ յորեական
- 12 P Պետրոսն վիս Պետրոս
- 15 J չիր՝ որպէս թէ
- 16 N չիր՝ ստու
- 16 J չիր՝ ստու և կամ այլ ինչ ա յսպիսի

- 17 E հոռոմացիք
- 17 E քնքրութիւն
- 17 G երկուորակին
- 21 B եզական
- 21 II ի վերայ
- 21 P ստացեալ
- 24 ACDEFGHIJKMNOP ուսումնասիրաց
- 24 BJ չիր՝ ի (յիշատակ)
- 25 B որ (ասեն) վիս և
- 25 O գէշն
- 25 E անուն
- 26 P ցոցին վիս սոցին
- 28 JP յոգնականք
- 29 EFKO չիր՝ և երկականացն

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Վասն զի Բէն, յորժամ ի յաւարտ բանին զայ՝ յորեական և բազմաւորական ասի, նոյնպէս և ցոն և սէն, որպէս իրք՝ որ անունն մի լինի, և յուով իրս ցուցանէ, որպէս՝ տանմն, զի տանմին անունն մի է, և թիւն՝ բազում, և կամ որպէս՝ պարն և կամ ամբոյսն, և յուով անունն զյորովս պարունակէ:

[Ք Ա Ն]

«Ուզան՝ խոյարան»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Տեսանե՛ս, զի խոյարան միաւոր է, բայց յորժամ խոյարանք ասես՝ նա Բէին բազմաւորական լինի:

[Ք Ա Ն]

«Եւ երկականացս, որպիսի՝ երկու»:

Իսկ հոյով անունաց Են վեց. ուղղական, սեռական, տրական, առական, հայցական, հոշական»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Վասն երկականացն վերոյ ասացաւ. իսկ սեռականն որպէս ընդհանոր՝ կենդանին. և տրականն՝ որպէս Աստուածատուր կամ Տիրատուր. առարականն՝ որպէս զնսպան կամ առաբեալ. հայցականն՝ որպէս խնդիրք կամ յուզք. իսկ հոշականն՝ հիացական ասի և կամ կոչած իրք և կեած:

[Ք Ա Ն]

«Եւ ասի ուղղականն անունականն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Ուղղական ասէ, զի անուամբ ուղղի ամենայն: Եւ անու[ա]նականն պարզ է, որպէս որ ասես՝ Սմբատ, Գրիգոր:

[Ք Ա Ն]

«Եւ պարզեմ՝ սեռական, ասացական և հայրենի»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Որպէս տարտնացի, սելեկացի և կամ կեսայացի, և կամ որպէս ի հայրական սեռէ, որպէս՝ Պանդաւունի, Բագրատունի և կամ այլ այնպիսիք:

- 2 G բանի
- 2 J գա
- 2 B յոգնական
- 2—3 P յայտարական
- 3 ACDEFGHIJKMNOP ցոցն, J ցուն
- 3—4 CD չիր՝ որպէս իրք՝ որ անունն մի լինի և յուով իրս ցուցանէ:
- 4 CD (զի) սայժին
- 4 B անուն
- 5 E անուն
- 5 B որոյմ
- 10 BDEFGHIJOP խոյարան(միւս, որ)
- 11 EKO Էրն վիս Երն
- 13 G երկականաց
- 13 P որպէսի

- 13 P անցուցանեն վիս անուանց Են
- 14 P բական վիս տրական
- 15 P հոշական, հայցական (չբոյն)
- 17 P վերս
- 20 B յոյսք
- 20 P հեցական
- 23 GP սոցական
- 23 ABCDGHJMNOP անունական
- 25 B տար
- 26 E Սմբատ, M Ամբատ
- 28 J և վիս Եւ
- 28 P չիր՝ ստացական
- 30 J սելեկացի
- 31 IP Պանդաւունի
- 31 E Բագրատունի
- 31 P չիր՝ և կամ այլ այնպիսիք

[Բ Ա Ն]

«Եւ տրականն՝ պատօիրական, և ստականն՝ ցուցական, և ճայ-
ցականն՝ խնդրական, և կամ բառ ճելլէն լեզուին՝ ստացականն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

- 5 Տրականն ըստ յունացն «թղթականն ասի, որպէս զերդ ասես «թղթ-
խուր» և կամ «թղթարեր»։ և ըստ մեզ՝ տրականն «պատօիրականն
ասի, իբր թէ տուեալ լինի ումեր իշխանութիւն և առաքեալ ի պատու և
10 յաշխարհ՝ հրամանաւ թագաւորի կամ հայրապետի, և ըստ այնմ իրացն
և զանունն կոչեն՝ ասելով նոսիրակ կամ պատօիրակ։ Իսկ հայցականն,
որ ասի խնդրական, որպէս՝ Աննա, որ զորդոյն անունն Սամուէլ կոչեաց,
որ թարգմանի «խնդիրք», զի հայցեաց յաստուածոյ և էստու Եւ որ ասէ
ըստ հելլենացոց լեզուին փաստական, որ է «պատճառական», իբր թէ
կոչես զոր ի բարի կամ ի չար, զի բարին և չարն պատճառ է կոչեցիրոյն-
զի թէ ասես, թէ միայն՝ ե՛կ, այդ անփաստ է. և թէ ասես՝ ե՛կ ի չար և
15 կամ ի բարի, ապա զփաստն ասացեր՝ յայտնելով զպատճառն, թէ լինչ
կոչեցեր՝ ի յո՛ւս, ի ճո՛ւնն և կամ թէ՛ ե՛կ ի պան:

[Բ Ա Ն]

«Եւ հոշականն՝ առասական: Ենթական: անուամբ»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

- 20 Հոշականն «կոշականն» ասի. և զի՞ ասէ զհոշականն «առասականն»,
որ է հասարակ անուն, որպէս յորժամ ասես՝ «Մա՛րդ կոչեա առ իս և
կամ կին», որ է հասարակ անուն, երբ շասես, թէ՛ կոչեա՝ զկոնն կամ
զՍարգիս, զՇուշան և կամ զԹամար. և իսկական անուամբն, որպէս որ
ասէ «Ենթականն անուամբն», այսինքն՝ առքնիք՝ մերձակայ անուամբն.
25 զի մարդն մերձաւոր անուն է. բան զվարդանն և զմմբաան, որ է յա-
տուկն:

- 2 P ասակքան
- 3 DJP հելլեն
- 3 JP փաստացական փխ ստացական
- 5 J բական փխ Տրականն
- 6 D Թղթարեր, K Թղտարեր
- 6 GH պատօիրան
- 7 I ումէք
- 8 KN աշխարհ
- 8 G Թագաւոր
- 9 B զանուն
- 9 M կոչին
- 9 P նախարակ ասելով (շրջուն)
- 10 P որ (Աննա)
- 10 J Աննայ
- 10 EFKOP զորդոյն
- 10 E անուն
- 10 B Ամով փխ Սամուէլ
- 11 E Թարգմանի
- 11 ACDGHM կառ
- 12 IP հելլենացոց
- 13 N կուչես (զօք)
- 13 I կուչեցիւսոյն

- 14 J չիք՝ զի
- 14 P այտ
- 15 J ապայ
- 16 G ի հուննս
- 18 B առասականն
- 18 ABJ ենթական
- 18 P անուամբն
- 20 BP կոչականն
- 20 K չիք՝ ասի. և զի՞ ասէ զհոշականն
առասականն:
- 20 B առասականն
- 21 BCFGMO կոչեաց, N կոչեայ
- 22 EFKO կոչեայ
- 22 B զկեովն
- 23 E չիք՝ կամ
- 23-24 P չիք՝ որպէս որ ասէ՝ «Ենթա-
նկաւ անուամբն»:
- 24 AFNP ենթական
- 24 B (մերձակայ) անուամբն
- 24 B զմմբաան
- 25 E վարդանն
- 25 E զմմպաան

Մի էջ Եզրորար և կիսանակալին խմբաչորսթյունից.
Մաշտոցյան Մատենադարան, 240, № 2371, ք. 8ա:

[Բ Ա Ն]

«Եւ ա՛յս, որք և սոքա տեսակ՝ կոչին. իսկ, առասական, մակցիր,
առինչունակ, համաճուն, փազանուն, բերանուն, երկանուն, մականուն,
ագգական, հարցական, աճորչ, վե՛ր՝ բերական, որ և նմանական, ցու-

2 P սորայ	3 BC համաճուն
2 ACDEFGHIJKMNOP առասականն	4 B և որ (շրջուն)
3 B իբրատնչունակ	4 N նրմանական

ցական և դերհատուցական կոչի, բազմաձևական, մակրաշխ, պարունակ, ֆերբալ, սեռական, յատուկ, դասական, քուական, բացառական:

[ՄԵԿԿՆՈՒԹԻՒՆԵ]

Իսկ այս անուանց տեսակը թուով քսան և երեք են. ոչ որպէս ի սեռէ հաստու տեսակը կրօնաց, այլ որպէս նշանակը անուանց՝ որ ի յամենայն իրաց վերայ ասուին, զոր և ինքն ֆիլիսոֆայն մեկնէ որպէս զվերագրան:

[ԲԱՆ]

<1> «Իսկ է՝ որ զինեման զոյացութիւն ցուցանէ, որպիսի՝ Մարկոս:

<2> Առասական է՝ որ զհասարակաց զեւրփուն ցուցանէ, որզոն՝ մարդ:

[ՄԵԿԿՆՈՒԹԻՒՆԵ]

Սակոս իսկիդ և առասականիդ վէճ եղև, վասն զի Պրատոն¹⁷ զառասականն յառաջ ասաց, քան զիսկն ժամանակա՝ որպէս ընդհանուր և նախազարգափար: Եւ Արիստոտէլէս զիսկն յառաջ ասաց՝ զՄարկոսն կամ զՍմբատն, զի զոր տեսանես՝ ա՛յն է հաստատն. զքո մերձակայն՝ քան զանցած մարդկութիւնն, զլուսելն և զշատեսելն. զի զարեգակն չկարէ որ որանալ զոր տեսանէ, բայց զշատեսած իրն բարձր մտնանա: Եւ իսկն ի ստոյգն, յատուկն, մէկն, և առասական է ընդհանուրն, հասարակն և ազգն:

[ԲԱՆ]

<3> «Մակագրական է՝ որ ի վերայ իսկիցն և կամ առասականացն եղեալ է. և յայտ է՝ զով կամ պարսաւ: Եւ ձուանի եակիկն՝ ոգոյն, մարմնոյն և առաքնացն:

[ՄԵԿԿՆՈՒԹԻՒՆԵ]

«Մակիդի» ասաց ի թուելն, և ի մեկնելն՝ «մակագրականն», զի մէկ են. մակիդին «վերագրի» ասի, և մակագրականն՝ «վերագրականն», որպէս ինքն մեկնէ, թէ որ ի վերայ իսկիցն և առասականացն զնի, և յայտնի առէ՝ զով կամ պարսաւ: Զի երեք իրար զով մարդ և պարսաւի:

- 1 A րակնական
- 2 A C D F G H I M N O քերթուլ
- 5 B նշանակ
- 5 C F K N O չիբ՝ Թ
- 6 E I P վերս
- 6 P ֆիլոսոֆայն
- 7 F զերկարան, N զըրկարարանս, P կերպարան
- 9 P զինքնանց
- 9 B P գոյացութիւնն
- 13 E իսկիթ
- 13 J զյատասականն
- 13 H Պրատոնն, M Պրատն
- 14 J ընթանուր
- 15 E O Արիստոտէլէս
- 16 B զՍմբատան, E զՍմատան
- 16 E F K հաստատուն
- 17 N մարդկութիւն
- 17 A F G H I J K M P զարեգակնն

- 19 D ստոյգ, E քստոյգն
- 19 N յատուկ
- 19 I P մեկն
- 20 O P զարգն
- 22 I J ի վերս
- 23 F ձուանի, I ձուանի
- 23 B էսակին
- 23 G H I P ոգոյն
- 23—24 A B C D E F G H I J K M N O մարմնոյ
- 26 B ի մէկնելս, E ի մեկն, F ի մեկնելն
- 26 I M P մեկ (են)
- 26 E F K O P էն
- 26 C մակագրիւն, P մակիդի
- 27 H վերագրիւն վերագրի ասի
- 27 P մակագրական
- 28 J P ի վերս
- 28 B առասականացն
- 29 E F K O հոգոյն

<ա> հոգոյն բարովն, որ ասի՝ «խոհեմ» կամ «ողջախոհ»։ կամ հոգոյն շարութեամբն պարսաւի՝ «անզգամ» կամ «վաւաշտո»։ <բ> Իսկ մարմնական բարեալն՝ «արագ» կամ «զեղչեցիկ», և պարսաւի՝ «հեղզ» կամ «զարեցիկ»։ <գ> Այլ և առաքին բարութեամբն զովի՝ «հարուստ», «գարթամ», և պարսաւի՝ «աղբաստ» կամ «տանանկ»։ Բայց մեծ է հոգոյն քան զմարմնոյն, և մարմնոյն՝ քան զարտաքնոյն, որպէս ասի՝ ձուանի ետակի, աշխիւնն՝ բաժանումն հոգոյ, մարմնոյ, արտաքնոյն:

[ԲԱՆ]

«Հոգոյն՝ իր քէ «ողջախոհ», «խաշախոհ», և մարմնոյն՝ «արագեղ», «յամբեղ»:

[ՄԵԿԿՆՈՒԹԻՒՆԵ]

Եւ արտաքնոյն՝ «փարբամ», «աղբատ», որպէս յստակագոյն վերագրելոց ասացաւ:

[ԲԱՆ]

<4> «Անիշունակ՝ իր քէ հայր, ուսուր, սիրելի, աշողակ»:

[ՄԵԿԿՆՈՒԹԻՒՆԵ]

Անիշունակն այն է, որ զմինն յիշելով անուամբ լծակցի և յիշուի միս ևս այլ՝ որպէս արինակոյ է, զի հայր ասելն ցուցանէ, որ որդի ունի. և թէ զորդին յիշես՝ հայրն զհետ զայ. և երբ սիրելի ասես՝ յայտնեցիբ զատելին. և երբ աչ ասես՝ նաև զձայն յայտնեցեր:

[ԲԱՆ]

<5> «Երաժիշունակ է, «սպիմեմ» իր քէ զիշեր՝ յար»:

[ՄԵԿԿՆՈՒԹԻՒՆԵ]

Երաժիշունակի նման է առնիշի, և չէ՝ նոյնպէս. զի առնիշն բառնան զմիմեանս, որպէս հայրն՝ զորդին, և որդին՝ զհայրն, որ զմիմեանս բերեն, և իրարսոյն իշունակն՝ ոչ. զի թէ ասես զիշեր մի՝ չբերէ զարն, բայց իր է՝ «նման» է, զի զիշերն ատուր է, այլ արն՝ չէ զիշերոյն: Եւ կամ թէ ասես՝ «Երիզոն» զեղ Սմբատն է, նա «զերդն» որոշեաց, որ չէ Սմբատն, այլ նման է Սմբատին:

- 1 E F K O P բարովն, J բարոյցն
- 1 E F J K O հոգոյն
- 3 J չիբ՝ «արագ» կամ «զեղչեցիկ», և պարսաւի՝ «հեղզ»:
- 3 P հեղզ
- 4 E G J K M P զարեցիկ
- 4 F բարութեամբ
- 5 C D G H I M թանկ
- 5—6 C E F J հոգոյն
- 6—7 P չիբ՝ որպէս ասի՝ ձուանի ետակի, աշխիւնն՝ բաժանումն հոգուոյ, մարմնոյ, արտաքնոյն:
- 6—7 I ձուանի
- 7 E բաժանում
- 7 E F J K O հոգոյն
- 9 E F K O հոգոյն K Ոգոյն
- 9 N «ողջախոհ» վիս «ողջախոհ»
- 9—10 P արագել
- 10 P յամբել
- 12 G H աղբատ

- 12—13 F վերագրելոց, G վերագոյն
- 18 B յիշուի, F զիշերս
- 18 B միմեան
- 18 A չիբ՝ ևս
- 19 M չիբ՝ որ (որդի)
- 20 I նայի
- 22 A B I N O P չիբ՝ է
- 22 D E F H K M N O P սուր
- 24 B սիրելիք
- 25 N հայր (զորդին)
- 25 N (որդին) հայրն
- 26 P իրեւանիշունակն
- 26 J չիբ՝ թէ տեսն զիշեր մի՝ չբերէ զարն
- 27 F սուրն
- 28 C D Պրիզոլոն, E K Պրիզոլ
- 28 B E Սմբատն
- 28 P նայ
- 29 B C E Սմբատն
- 29 B E Սմբատին

5 <6> «Եւ հոմանուն է՛ որ ի վերայ բազմայց հոմանունակի եղեալ է- ի վերայ խսիցն, որպէս՝ Յովհաննէս Ջաւահրան, և Յովհաննէս Ջերբ- րեան: Եւ ի վերայ առասականցն՝ որպէս մուկն ծովային և մուկն եւլ- րային»:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ]

10 Հոմն՝ «մէկ» ասի, և այն է հոմանունն, որ երկուք լինին. հասակա՛ ալլեայլ, և անուամբ՝ մի, որպէս արինակդ է. ի Յովհաննէս երկորին ի յալլեայլ հարէ և յազգէ: Յովհաննէս Ջաւահրայ որդին Ղատացին, և Յովհաննէս Ջերբրեայ որդին զԱրարովնացին. և բազումք են սոցայց անուանակիրք: Է և այլ տեսակք հոմանուանց, որ անուամբ մի են, և բնութեամբ՝ ալլեայլք, որպէս կենդանի մարդն և ի բարն նկարեալ զե- զով, և կամ յալլ ինչ:

15 Եւ առասական է, որոյ գոյութիւնն և բնակութիւնն որիչ են, և անու- ամբ՝ մի, որպէս՝ մկունք ջրային և երկրային, և կամ շունք ջրային և ցամաքային, այլ և շունք երկնային:

20 <7> «Եւ փաղանուն է՛ որ ի գանգազն անունս զնոյնս ցուցանէ, որ- գոն՝ խաղ, դալպար, մարտոց, վաղակաուր, սուսեր, երան»:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ]

25 Ըարտասանի գործ է այս և զարտութիւն, որ զմէկ իրքն բազում անուամբ ցուցանէ և հարուստ, զոր բերթաւոցն սրազմանունս ասացին, և այլ իմաստասէրքն՝ սփաղանունս: Եւ զհոմանունքոց բոս երկուց իրաց ասացին. բոս պատահման՝ յորժամ պատահէ, որ նկարեն թղչնոյ կերպ և անուն ի փայտի. կամ մտածութեամբ՝ յորժամ յուսով սրբոց անուն

- 2 J ւ փխ եւ
- 2 F որ վերայ E ի վերայ
- 2 B բազմացն
- 3 J ի վերայ
- 3 B Յովհաննէս, F Ջովհաննէս (Ջա- րարեան)
- 3 BG Յովհաննէս (Ջերբրեան)
- 3 E Ջարարեան
- 3 B Ջերբրեան, C Ջերբրեան
- 7 P այն է այն է (կրկն)
- 7 P երկուքն
- 8 B Յովհաննէս, H Յովհաննէս
- 8 P երկուքն
- 8 ACDEGHJMNOP յալլեայլ
- 9 B Յովհաննէս, H Յովհաննէս
- 9 Ջարարեան, K Ջարարեան
- 9 P զՂատացին
- 9 B Յովհաննէս
- 10 BC Ջերբրեայ, G Ջերբրեայ
- 10 B Ջարարեանցին, E Ջարարեանց- անցին, K Ջարարեանցին
- 10 P չիք՝ և Յովհաննէս Ջերբրեայ որդին զԱրարովնացին

- 10 JP սոցա փխ սոցայց
- 12 B չիք՝ ի (բարն)
- 12 B նրկարեալ
- 14 P առասան
- 14 B գոյութիւն
- 14—15 B անուան
- 15 J մանկունք (ջրային)
- 15 F երկորին
- 15 P շունք
- 15 J չիք՝ և երկրային, և կամ շունք ջրային
- 16 B և (այլի)
- 16 P երկրային
- 19 B մարտոց
- 21 NO զուրութիւնն
- 21 BIP զմէկ
- 22 J անգամ փխ անուամբ
- 22 B բերթոցն
- 22 CP բազում անուն, N բազմանուն
- 23 F իմաստասէրքն
- 23 J բազմանուն
- 25 P չիք՝ անուն (զնէ)

զնէ իւր որդւոյն և կամ պատունն զոր և արեգակն անուանեն կամ լնոն կամ այլ ինչ: Եւ փաղանուն դարձեալ՝ որպէս կենդանիք դարգում բնու- թեանց անուանս փաղեաց, այսինքն՝ ժողովեաց և արար մի:

5 «Բերանուն է, որ յիմնէլ պատանմանէ եղեալ է, ճիբար՝ վանեալ, մեծասուգ»:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ]

10 Որ ի յիրացն բերմանէ կոչի, յաղթութենէ՛ յաղբարդ, և երբ յաղթեալ լինին՝ վանեալ կոչին, և իբր ի զաղութ ձնեալ աղայն գաղբար կոչի:

15 <9> «Երկանուն է անուանք երկու ի վերայ միոյ խիկ դասեալ, որ- գոն՝ եղիպարոս, որ և՛ Աւարեան. այլ սակայն ոչ անդադարձի բանս. քանզի ոչ երէ ո՛ր եղիպարոս՝ նոյն և Աւարեան կոչի»:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ]

15 Երկանուն ասէ դայն, որ մէկ մարդ երկու անուն ունենայ, որպէս՝ Պետրոս և Կիփաս, կամ Սմբատ և Սպարապետ, որպէս որ ասէ, թէ՛ ո՛ւ: որ եղիպարոս՝ նաև Աւարեան կարէ կոչիլ, զի այս եղիպարոս Յուդայ Մակաբեանց եղբայր էր, որ ի յաւարտութեան ժամանակին ծնաւ, վասն որոյ և Աւարեան կոչեցաւ:

20 <10> «Մականուն է՛ որ և երկանուն կոչի, որ հանդերձ այլով իս- կի ի վերայ միոյ ասացեալ է, որգոն՝ Բաներեգէս Յովհաննէս»:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ]

25 Այնու բաժանին երկանունն և մականունն, զի մականունն առու-

- 1 FGJKP որդոյն
- 1 G պատուն
- 1 N արեգակ
- 1 N լնով
- 3 N անուան
- 5 N որոյմերէ փխ որ չիմերէ, P իմերէ
- 8 B չիք՝ ի
- 8 B յաղթոց
- 8 N չիք
- 9 EK լինի
- 11 J բանունս փխ երկանուն
- 12 ACDFGHJMN յեղապարոս, I յեղապարոս
- 12 K չիք՝ որ
- 12 EFHIKO Աւարեան ABGJMP Աւարեան, CD Աւարեան, N Արարեան, նմա. Նչեղի. Քվերտ. Ժութիւն... և չէ 122,
- 12 F սակն
- 12 B բանց
- 13 ACDFGHJMN յեղապարոս
- 13 ABFGHIJKMN Սարաբան, CD Աւարեան
- 15 ABCDEFGHIJKMN երկու անուն փխ երկանուն (ասէ)

- 15 B կոչէ փխ ասէ
- 15 M բիւս փխ երկու
- 15 P ունենա
- 16 E Կիփաս
- 16 E Սմբատ
- 17 C չիք՝ որ
- 17 ACDFGHJMN յեղապարոս (նաև) E յեղապարոս, KO յեղապարոս
- 17 ACDEFGHIJKMN յոյն և փխ նաև
- 17 ABEGHIJKMN Սարաբան, CD Աւարեան, F Օտարան
- 17 P կոչիէ փխ կարէ
- 17 ACDFGHJMN (այս) յեղա- պարոս, B յեղապարոս
- 18 BEFK Յուդայ
- 19 J յաւարտութենէ
- 21 C այլ փխ այլով
- 22 GJ ի վերայ
- 22 NO Բաներեգէս, I Բաներեգէս, J Բան- երեգէս, M Բաներեգէս
- 22 B Յովհաննէս
- 23 J գոչման
- 23 B Յովհաննէս
- 25 ACDEFGHIJKMN բաժանի
- 25 B չիք՝ առուկուն է

լումն է, և երկանունն հարկատր պիտոյանայ և յետոյ դնուի Իսկ զմականունն թէ՛ պէս յետոյ դրի, թէ՛ պէս յառաջ՝ որպէս զսպարապետականն ասես, թէ՛ պէս որ թուի մականունն զոր, բայց զանաղանութիւն ունի. զի երբմն գտաքրիտութեան անունն զնէ յառաջ և երբմն զըրուն անունն, որպէս և աստ ասէ՝ Բաներեղէս Յովհաննէս և Յովհաննէս Բաներեղէս. զի Բաներեղէսն «Տայն գոչման» ասի և «Որդի որոտման», որ իբրև զձայն որոտման գոչեաց զտեսարանն, վասն որոյ և ի վերայ իսկ անուանն զայս անունն ընկալաւ հաստտի:

[Ք Ա Ն]

10 <11> «Ազգական է՝ որ ազգի է յայտական, որպէս՝ գողերական, տուն, վրացի»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Ազգական ասէ, որ միով անուամբ զբովանդակ ազգն յաշտնէ, որպէս արինակզ որ յիշէ՝ գողերական և տուն, վրացի և հայ կամ հոռոմ:

[Ք Ա Ն]

15 <12> «Հարցական է՝ որ հարցանելով կոչի, ըստ հարցմանն ասաղեալ՝ ո՞ն, ո՞րք, ո՞րքան, ո՞րչափ, ո՞րչան»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

20 Հարցական ասէ, որ ինքն տարակոյս ունի և յայլմէ կամի ուսանել: Նախ՝ միատր ասէ, թէ՛ ո՞, — գտեսակն հարցանէ, և ո՞րք — որք ի տեսակն հարցանէ, և ո՞րքան՝ զթիւն հարցանէ, և ո՞րչափ՝ զբանակն հարցանէ, և ո՞րչան՝ զըշանն հարցանէ: Իսկ որ ի տեսակէն են՝ նաև զանուանն հարցանէ:

[Ք Ա Ն]

25 <13> «Անորիշ է՝ որ հարցականին հակառակ ասի, որզոն՝ ո՞ր ոք, ո՞րպիսի ոք, ո՞րքան, ո՞րչափ»:

- 1 B չիբ՝ և երկանունն:
- 1 J պիտանայ
- 1 K ի փիս և (յետոյ)
- 1-2 K զերկանունն փխ՝ մականունն, N մականուն.
- 2 A Թեպետ, BHP Թեպէտ (յետոյ), E թէյտ, FI Թէյետ, M Թէպետ
- 2 ABDGHP Թեպէտ (յառաջ), M Թեպէտ
- 3 ABCDGHJMNOP տանն
- 3 BM Թեպետ, DGH Թեպէտ
- 3 I մականունանն
- 5 F Բաներեղէսն (Յովհաննէս), IKN Բաներեղէս, P Բաներէս
- 5 G Յովաննէս (Բաներեղէս)
- 5 MP Բաներեղէս, IN Բաներեղէս
- 6 F (դի) Բաներեղէսն, I Բաներեղէս
- 6 E և որպէս փխ իբրև
- 6 B որ երբմն փխ որ իբրև
- 7 F գտեսարանն
- 7 P գոչմանց

- 7 G անուանն
- 8 ABCDEFGHIJKMNO (զայս) անուան
- 10 F յազգի
- 10 C յայտական
- 13 J յազգն
- 14 E զթեքնական
- 16 N տրմականն փխ հարցական
- 16 M ըստ հարցման
- 17 DHJ ո փիս ոք
- 19 ACDEFGHIJKMNOP ասի
- 19 AEGHIJKMNOP ինք
- 22 N զըշանն
- 22 EFKO չիբ՝ և որչափ՝ զըշանն հարցանէ:
- 22-23 ACDGHMNP անուանս, J անուանս
- 23 N հարցանէ
- 25 N նիշ փխ Անորիշ
- 25 CD չիբ՝ որ (հարցականին)
- 25 N հակառ
- 26 P որպիսի որոք փխ որպիսի որ

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Անորիշ ասէ զանայան, որ ձայնէ, և զանունն շատ և զտիւն, այլ խրոխտալով ասէ և սպառնալով. ո՞ր ոք են, ո՞րպիսի ոք են, ո՞րքան կարեն: Վասն որոյ ասաց, թէ «Հարցականին հակառակ» է, զի որ հարցանէ՝ հանդարտ հարցանէ, զի ուսանել կամի: Իսկ աստ բարկացեալ անարգէ, որպէս որ ասեմք՝ ո՞վ են Հոռոմնիս և ո՞վ են վրացիս, ո՞րքան է նաց կարողութիւնն և զարուրիւնն:

[Ք Ա Ն]

10 <14> «Վերբերական է՝ որ և «նմանական» և «ցուցական» և «դերհատուցական» կոչի՝ նմանութիւն իմն ցուցանելով, որզոն՝ այսանակ, այսպիսի, այսչափ, այսքան»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

15 Վերբերական ասի այն, որ հաստատ զիրքն շիտնէ, բայց իմաստուն է և չիբ իմաստիցն ի վեր բերէ զո՞ր ինչ իմանայ, և նմանական բանի. ցուցանէ զեղած բանն կամ զլինելոցն, փոխանակ աչաց տեսութեան՝ մտաբ վճարէ զխասան, զի դերհատուցականն «փոխհատուցական» կոչի, վճար հաւանականին՝ այսանակ, այս արեւեակ, այսքանակ, այս կերպիս, այսչափ լինի լինել իբրև, այսքան մարդ լինի:

[Ք Ա Ն]

20 <15> «Բազմածական է՝ որ եզական թուով բազում ինչ ցուցանէ, որզոն՝ տոնմ, պար, հոյլ, ջոկ, զեն»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

25 Բազմածական ասի «բազառական», որպէս որ բակն յուով կենդանիս ժողովէ, նոյնպէս բազմածական ասեունն, որ է հաւարդական, որպէս արինակզ՝ ջոկ, խաշն և ոչխար:

[Ք Ա Ն]

<16> «Մակրաշխ է՝ որ յեկուց և կամ յանլից ի մին ունիցի զվերաբերութիւնն, որզոն՝ երկաբանչիւր, խրաբանչիւր»:

- 2 P զանուն
- 3 E խրոխտալով, P խրոխտալով
- 4 F հարկանին, I հարցականի
- 5 F հանդարտ, P հանդարտ
- 5 P յուսուցանել
- 6 B Հոռոմնիս, DIJP Հոռոմնիս
- 7 G նորայ
- 7 ACDGHIMN կարողութիւն, G գարութիւն, A զարութիւն
- 10 EFKO այսանակն փխ այսանակ
- 13 CNP զինքն
- 13 P չգրակ
- 14 B ի (յետոյ) փիս և
- 14 B զինչ որ փխ զոր ինչ
- 14 P նշ (նմանական) փխ և
- 14 N նրմանական, P մանական
- 15 E շեղած փխ զեղած

- 15 G կակ փխ կամ
- 15 B աչացն
- 16 ACDEFGHIJKMNOP զերկառուցական
- 18 EFKO յետոյ
- 20 BP բազմածական
- 21 P գեն
- 23 BN բազմածական
- 23 E բազառական ասի (չրոն)
- 24 BNP բազմածական, EFKO բազմած, IM բազմածան
- 24 N հաւարդական
- 25 F շոկաբաշն փխ շոկաշն
- 27 G կու. փխ կամ
- 27 EIMP ի մի
- 27 P զվերաբերութիւն
- 28 P չիբ՝ խրաբանչիւր

Մակրաշխն սերկնարաշխ» ասի, կամ «վերարաշխ», իբր հրամայես բաշխել և թէ երկու մարդոյ կամիս տալ, ասես նորտոյն՝ տո՛ւր երկա-
5 ֆանչիւրացն: Եւ թէ ա՛յլ ասելի բան ղերկուան, ասես՝ տո՛ւր իւրաքանչիւ-
րոցն. առաջին և վերջին վանգն ի մի վերարբերին, զի յառաջսն ունի
զբաժանիլն:

[Թ Ա Ն]

<17> «Պարզունակ է՝ որ երեւցուցանէ ինչ յինքեան պարփակեալ,
որզն՝ որբոց, կուսաստան, մարդաստան, ընկուզուտ, կրաց»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Կ Ե]

Այս յայտնի է պարունակ անունս, զի որբոցն՝ «այգին» է, որ
զորթն պարունակէ, և կուսաստանն՝ հաւատարացն ղկուսանսն, և
կրացն՝ զխաղողն, և այլ պարունականք:

[Թ Ա Ն]

<18> «Քերբեալ է՝ որ ըստ ճնշման յատկութեան նմանակի ասա-
ցեալ է, որզն՝ խա՛ղմ, վեր՛ղ՝վ, յո՛յգ»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Կ Ե]

Որպէս ի բազր իրացն ֆաղցրութիւն ասի, և ի դանձն՝ դանու-
րիւն, նոյնպէս և Հոմերոս զիպեալ ի պատերազմի՝ քերթեաց նման պա-
20 տանմանն, զի լսեաց Հոմերոս խառն ձայն ի պատերազմին և հնարեցաւ
քերթութիւնս, և զպատերազմին անունն եղ վեր՛ղ՝վ՝ նման պատանմանն
ըստ հնչելոյն և յուղմանն և թնղմանն և պղտորմանն և պատերազմա-
կանացն խառնակմամբն զարհաւիրսն:

[Թ Ա Ն]

<19> «Սեռական է՝ որ կարէ ի բազում տեսակս կոտորիլ, որզոն՝
կենդանի, տունկ»:

- 2 J Մակրաշխ
- 2 ABCDEFGHKO վերնարաշխ
- 2 ABCDEFGHIJKMNO հրամես
- 3 F երկ փխ երկու
- 3 B մարդու, F մարդո, N մարդույ
- 5 E յառաջս
- 5 B ունի
- 7 P հրամանին
- 8 N երբուցանէ
- 9 I որպէն
- 9 FO ընկու գոտ, H ընկուզուտ
- 11 JP պարունակեանս փխ պարունակ
անունս
- 11 E աչի, FP յայգին
- 12 P որթի
- 12 F պարունա
- 12 AB, EFGHIKMO հաւատարեացն,
F հաւատարեացն, P հաւատարեացն
- 12 B (հաւատարացն) է
- 13 FGHJP և այլն
- 15 P չիբ՝ որ

- 15 J հրեշմանն
- 16 B խաղմն
- 16 EF վրդոց, P վրոզ
- 18—19 P ի գառնութենէն գառնութիւն
- 19 N պատերազմին
- 19 B քերթեաց, G քերթաց
- 19—20 N չիբ՝ քերթեաց, նման պա-
տանմանն, զի լսեաց Հոմերոս խառն
ձայն ի պարազմին:
- 19—20 C պատանմանն
- 20 K լսելոց
- 21 N չիբ՝ եղ վրոզ՝ նման պատան-
մանն:
- 22 F թնղանն, P թնղմանն
- 22 J չիբ՝ և թնղմանն և պղտորմանն
- 22—23 B պատերազմակամանցն
- 23 E խառնակմամբն, P խառնամբն
- 23 F զարհաւիրսն
- 23 J (զարհաւիրսն) և թնղմանն և
պղտորմանն
- 25 B տեսակն

Վասն զի կենդանին սեռ է, որ յուղմ տեսակս ունի յինքեան՝ զլոր-
բոտանիս և ղերկուանիս, զբանարոս և զանբանս: Նաև տունկն բազում
ազգս ծառոց պարունակէ՝ ընկուղի, խնձորի, նոննի, ձիթենի և զայլսն:

[Թ Ա Ն]

<20> «Ճատկական է՝ որ ի սեռէն է գասեակ, որզոն՝ եզն, ձի, իւ-
ղենի»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Կ Ե]

Յատկական զանճատն ասէ, իսկ անճատն երբ արզ է, մինն ըստ
10 կարծրութեան նիւթոյն և պնդութեան՝ որպէս արամանդն, և միան ըստ
մանրութեան՝ որպէս զփոշին ի շողն, և միան ըստ անխառնութեանն՝
որպէս ձիոյն ի յառաջոյն տեսակ, նաև այլ յատուկ է՝ մի ձի, մի եզն,
մի ձիթենի և մի մարդ:

[Թ Ա Ն]

<21> «Գասական է՝ որ զգասն յայտնէ, որզոն՝ առաջին, երկիր,
երիբ»:

<22> Թուական է՝ որ զրիւն նշանակէ, որզոն՝ մի, երկու, երեք»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Կ Ե]

Ձանազան են գասն և թիւն ի միմեանց, զի դասն է կարգաւորութիւն
20 աստիճանաց, որպէս՝ թագաւոր և իշխան և ձիւար, որ առաջինն վերջին
չէ, և ոչ վերջինն՝ առաջին պատուով: Բայց թիւն մի պատիւ է, թէպէտ ի
նեքրուստ ի վեր սկսանի, թէպէտ ի վերուստ ի վայր՝ անճակատակ են
միմեանց ի յարուեստս յայս:

[Թ Ա Ն]

25 23 «Բացարձակ է՝ որ ասանձինն իմանի, որզոն՝ աստուած, բան»:

- 3 N զերկու ասնիս
- 4 K պարունակեա
- 4 E արնկուզի
- 4 BEGHJMP խնձորի
- 4 M նոննի փխ նոննի
- 6 N աստիճան, P յարգական փխ
ճատկական
- 6 I ի սեռէն, J ի սեռենք, K ի սեռեն,
NP ի սեռէ
- 9 JP գանճատն (ասէ)
- 9 P անճատն փխ անճատն
- 9 ACDEFGHIJKMNO մին
- 10 P նի, թոյ
- 10 B պնդութեանն
- 10 D զարգամանցն, N գամեայն ան-
զամանցն, P անզամանցն
- 10—11 E ըստ մանան խառնութեան
փխ ըստ մանրութեան, P ըստ
մանարութեան
- 11 F ըստ անխառնութեանն
- 12 N տեսաք
- 13 P չիբ, և (մի մարդ)
- 17 F նշանակ
- 17 N երէք
- 19 F կարգաւորութիւն
- 20 G չիբ՝ որ
- 20 N յառաջինն
- 21 MP (և ոչ) վերջինն
- 21 D պատիւ
- 21 J թիւ
- 22 BDGH թեպէտ (ի նեքրուստ), I
թեպէտ
- 21 B չիբ՝ ի (նեքրուստ)
- 22 GJO չիբ՝ ի (վեր)
- 23 M էն փխ են
- 23 J այս
- 24 N ի բացեաց
- 26 I ասանձինն
- 26 P յիմանի

Աստուած անունն բացարձակ է, զի ոչ տեսանի զոյութիւնն և ոչ բոլորն արարչական զարութիւնն, բայց միայն ի հետուստ հաստով ճանաչի, զի ի բացեալ է և արձակ, զի զիտութեամբ ոչ կապի: Նոյնպէս և բանն բացարձակ է, որպէս զպատուս հողոյն՝ սէր, խնդութիւն, խաղաղութիւն, որ ի բաց արձակի ի շրթանց ի լսելիս, և ի յայտ ազգ բանս ալլ զիր չկապի, զի յանձն բաւական է:

Գարձեալ բացարձակ ասի՝ երեշտակ, հոգի, շունչ, իմացումն, զի անամբմիք են: Եւ բանն յորժամ գրի՝ ի մարմին կապի, և երբ առանց գրոյ ասի՝ բացարձակ է և անամբմիք:

[Ք Ա Ն]

«Եւ անուանն հաստա[տա]ղութիւնք են երկու. ներգործութիւն և կիր:

Եւ ներգործութիւն է՝ իբր դատաւոր. բնութալ:

Եւ կիր՝ իբր քէ դատեալ, դատեցեալ»:

[Մ Ն Կ Ե Ռ Ի Թ Ի Կ Ե Լ]

Զի յերկարեաց ի մատուս հասիս և յիշատակէ աստ զանունն, զի ծանուցէ, թէ անուանն են ասացեալ ամենայն մատուս: Եւ երկու եղանակաւ, ասէ, զամենայն անուանակոչութիւն հաստատուն եղեալ, զոր հաստա[տա]ղութիւն ասէ: Եւ են ամենեկեան կամ ներգործական և կամ կրական, որպէս ինքս ասէ զարիւնակն՝ դատաւոր, բնութալ կամ սէր և իշխան, սպարապետ, հազարապետ և կամ աբարիչ և ստեղծիչ և ալլը:

Իսկ կիր է՝ դատեալ, հարեալ, գանձալ, և կամ տէրունի կամ իշխանի սպա՝ որ է զաւրք կամ հազարապետն ներգործական անուն է, և հազարն՝ կրական, զի զո՞ր նայն հրամայէ՝ նորս կատարեն: Եւ ամենայն՝ որ ընդ ալլոց ձեռամբ է և ընդ հրամանաւ՝ զո՞ր ինչ որ մեծամեծքն գործեն՝ ներգործական է, և զո՞ր հնազանդեալքն առենն՝ կրական կոչի. նոյն և ալլն ամենայն:

- 2 JP գոյութիւն
- 2-3 JP չիբ՝ և ոչ բոլորն արարչական զարութիւնն, (P չիբ՝ նան)՝ բայց միայն:
- 4 CD (ու կապի) աստուած
- 4 ABCDEFGHIJKMHO նոյն փխ Նոյնպէս
- 5 CGHI Նոյն, K Նոյնպէս
- 5 G խնդութիւն փխ խնդութիւն
- 6 B ի լսելիս փխ ի լսելիս
- 6 C ի սաթ
- 7 J չկապէ
- 7 AEFHINOP յանձն K անձն
- 7 P չիբ՝ է
- 8 F է փխ սաթ

- 12 EFK անուանցն, O անուանց, P անունն
- 14 B բնորոգ, E ընդորոգ
- 15 EO նրկիք փխ եւ կիր
- 15 N ընք թէ փխ իբր թէ
- 17 KN իմաստունս փխ ի մատուս
- 18 B եթէ
- 20 B սաթ
- 21 E (որպէս) է
- 21 P դատաւոր
- 21 B ընդորոգ
- 22 M չիբ՝ հազարապետ և կամ աբարիչ
- 23 GK տէրունի, O տէրունին
- 27 G մեծամեծք
- 28 D հնազանդեալքն

[Ք Ա Ն]

«Բայ է քառ անհոյով, բնութեան ամանակաց, դիմաց և բուռց, որ ներգործութիւն և կիր յարկացուցէ»:

[Մ Ն Կ Ե Ռ Ի Թ Ի Կ Ե Լ]

Նախ՝ զանունն ասաց, և ապա՝ գրայն, զի անունն էութիւն է, իսկ բայ՝ պատահումն: Եւ յասաց է էութիւնն, բան զպատահումն, եւ շատ, թէ բայ մասն է բանի, զի անդ ի վերն ասաց, թէ բանի մատուց են ուրբ՝ անուն, բայ...

Եւ բայն «ասութիւն» սաթ: Եւ զի՞ ասէ, թէ բայ է բանն: Բանն յերկու և յերեք վանդից գոյանայ. զաւրու-քիւն քառ է. բայց ասէ, թէ անհոյով <է>, այսինքն՝ անասապու, անշուրք: Զի զաւրու բայ է, և թէ զրիւնն զենս՝ հոյովի և քառ լինի:

Եւ զարձեալ անհոյով ասաց, զի զատուցէ յանուանէն, վասն զի անունն հոյովական է՝ Դաւ-իք անուն է. դասն բայ է՝ ընդունակ ամանակաց, զիմաց և թուոց:

Երբ ասես, թէ գրեցի՞ զանցեալ ամանակն նշանակեաց և բնորոնեցաւ, և զոր զէմդ և թի՞ մի, զի որ միայն գրեցիր, եւ թէ ասես, թէ գրեմք՝ ժամանակ զպատահումն բնորոնեցաւ բանն, և զէմք՝ զբոյզ և զալլոց, թուով՝ բազումք, զի ասացեր գրեմք: Եւ թէ եմք ասես՝ գրեմք, զներկայն ժամանակ նշանակեցեր:

Եւ որ ասէ՝ աներգործութիւն և կիր յարկացուցէ, — ներգործութիւն՝ տանգեմ, կիր՝ տանգիմ. «յարկացուցէ», այսինքն՝ միշտ, հանապազ և զամէն՝ կամ զործ և կամ կիր յարկացուցէ՝ սկեց[ու]ց[ա]նէս:

[Ք Ա Ն]

«Եւ յարկանայ բայի ուր»:

[Մ Ն Կ Ե Ռ Ի Թ Ի Կ Ե Լ]

Յարկանայն՝ սղճեստ երթալն ասէ, այսինքն՝ թէ հետեի ուրբ մասն:

[Ք Ա Ն]

«Եւ նահանումք, առամաղորտութիւնք, տեսակք, ձեմք, քիւմք, դէմք, ամանակք, լծողք»:

- 4 G յարկացուցէ
- 5 I զանունն (ասաց)
- 6 J ապա
- 7 P չիբ՝ եւ յասաց է էութիւնն, բան զպատահումն:
- 11 ABCDFGHIJKMHO քառ
- 12 P յերեք
- 12 B զաւրու, թեւամբ
- 14 B ոչ (հոյովի)
- 15 D յանուանեն
- 16 P բայ փխ բայ
- 20 D բանս

- 20 P զէմքն
- 21 P թուոց
- 21 J չիբ՝ եմք
- 23 B կամ փխ և (կիր)
- 23 G յարկացուցէ
- 23-24 KO չիբ՝ ներգործութիւն՝ տանգեմ, կիր՝ տանգիմ, յարկացուցէ:
- 24 G յարկացուցէ
- 25 P գամեն
- 25 J յարկացուցէ
- 29 P կրթալն փխ երթալն

Փիլիսոփայա մեծացուցեալ բարգաւան՝ առնէ զբայս. և որպէս եզ
բանին ութ մասն, նոյնպէս և բայիս զնէ, զոր ինքն ի կարգի պարզէ՝
ասելով զառաջին մասն զխոնարհմունսն:

5

[Ք Ա Ն]

«Յոնարհմունք են ճիշդ՝ սամանական, աներևոյք, նրամանան,
ըզմական, ստորագասական»:

[Մ Ն Կ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

10 Ի հինգ զէմս խոնարհի բայն. ի սահմանականն՝ յորժամ ասես կո-
փեմ, զի կատարումն զրեր: Եւ թէ ասես կոփել՝ աներևոյթ է, զի թէ ո՞վ
կոփէ և կամ և՞րբ՝ չյայտնեցաւ:

Իսկ հրամանեան՝ յորժամ հրամայես՝ կոփեա՛:

Իսկ զզձականն՝ կոփիցեմ, որ ցանկայով ասես՝ ա՛մք քէ կոփիցեմ:

15 զործնմ:

Իսկ ստորագասականն, նախ կոփիցեմ կամ առենմ ասես և կամ

[Ք Ա Ն]

20 «Տրամադրութիւնք են երեք. ենրգործութիւն, կիր, միջին:
Ներգործութիւն՝ գանեմ, իսկ կիր՝ գանիմ. և միջին է՝ որ երբեմն
ենրգործութիւն, երբեմն կիր յարկացուցէ, որգոն՝ մեռանիմ, սանջիմ,
խոնարհիմ, սփածայ, մոռացայ»:

[Մ Ն Կ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

25 Տրամադրութիւնք սփոխադրութիւնս ասի, որ փոխես. և երբեմն մե-
ռանիմ ասես՝ որ կիր է, և երբեմն սանջեմ՝ որ ներգործութիւն է, որպէս
խոնարհիմն և սփածայ և մոռացայ՝ կիր է. և թէ խոնարհես զայս և զգն-
ցուցանես կամ մոռացնես՝ քո գործ է, և նոցա՝ կիրք:

25

- 2 F փիլիսոփայս, P փիլիսոփոյս
- 3 F բարիս փիլ բայիս
- 6 IP հինք
- 6 P սահմանակ փիլ սահմանական
- 6 P հրամանանց
- 9 P ի սահմանական
- 9-10 P կուփեմ փիլ կոփեմ
- 10 J յաներևոյթ
- 12 N հրամանանս
- 12 E (յորժամ) հրաման, P հրամայ
- 13 E կոփեսայ
- 13 J չիք՝ որ ցանկայով ասես՝ աւհ թէ կոփիցեմ
- 13 C ո՞վ փիլ աւհ
- 13 B (թէ) կոփեմ

- 14 EFK չիք՝ Իսկ ստորագասականն, նախ կոփիցեմ
- 14 C ըստորագասականն
- 14 M առնէմ
- 14 F չիք՝ և (կամ)
- 19 ABEFGHIKMNOP յարկացուցէ
- 20 AFGHIKMNOP առնջեմ
- 20 F խոնարհեմ
- 22 P Տրամադրութիւն
- 23 J (կիր է) որպէս խոնարհիմն (և երբեմն սանջեմ)
- 24 N սփածայ
- 24 D մոռաց
- 25 ABCDEFHIKMNOP մոռցնես

[Ք Ա Ն]

«Տեսակէ՛ երկու.— նախագաղափար և ամանցական:
Եւ նախագաղափարն, որգոն՝ սողանմ. և ամանցականն, որպէս՝
սողալենմ»:

5

[Մ Ն Կ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Տեսակէ, այսինքն՝ կերպ[ը], երկու լինին. ա) նախագաղափար՝
նախարհեակ, երբ դու սողան, և բ) սոսնցականն՝ երբ ի քէն ի յայս
անցանէ հրամանն, և միջնորդի՝ սողանեմ սփ կամ կարասեմ:

[Ք Ա Ն]

10 «Եւ ձևք են երեք՝ պարզ, բարդ, յարաբարդ:
Եւ պարզն, որգոն՝ գիտեմ:
Եւ բարդն, որկէն՝ ըստգիտեմ:
Եւ յարաբարդն, որգոն վարդապետեմ կամ սամանարալենմ»:

[Մ Ն Կ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

15 Երբ ասաց զձև բայի, որպէս յանուանն. պարզ՝ նախագաղափարն,
մեկնակն, որպէս՝ գիտեմ, բարդ՝ ըստգիտեմ, Բաջ գիտեմ ըստ բնու-
թեանն: Յարաբարդ՝ աստուածարալենմ. զի զՍա[հ]ակն մեր աստուա-
ծաբան ասէին յառաջ, ի պարզն յանլենալ բարդ և նման նմա և յար և
այլ յանլենալ յարաբարդէ:

20

[Ք Ա Ն]

«Թիւք երեք. եզական, երկական, յո՛ճական:
Եզականն, որգոն՝ գանեմ:
Երկականն, որպիսի՝ գանոմ
Եւ յո՛ճականն, որգոն՝ գանեմք»:

25

[Մ Ն Կ Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Յայտնի է, զի յուով անզամ ասացած է, որ Էրկուորականն կարկատ
է և բնանագասութիւն է լիմաստնոց, զի շկայ ըստ մեքում լեզուիս: Իսկ
գանեմն և կոփեմն շինած է վասն հասկացնելոյ. դու զինչ քեզ պիտի,
զայն ասա՝ գրել, գործել, բրել, ընթեմուլ:

3 N սողանմ

4 EP սողանմ փիլ սողանեմ, N սոս-
ցանեմ

5 C չիք՝ լինին

7 ABEFGHIKMO ստանականն փիլ ստան-
ցականն

7 BF ի քէնէ

8 GMNO որդոցանեմ, J որդոցանէմ

8 ABCDEFHIKMNOP ստուի

10 B յարաբարդ

12 P որկէն

13 ABEFGHNO սահակարանեմ, CDI
JMP հակարանեմ, K հայկարանեմ,
Նմմա. ն. Աղսնց, էջ 23:

15 N զմեռս (բայի)

16 P քաշ

17—18 M ստուածբան փիլ ստուա-
ծաբան

18 M ստանին

18 O յառաջն

18 J ի բարդն

18 F յանլենալ

18 J նմայ

18—19 C յայլ և յայլ

19 F յանլենալ

21 J յողանական

22 M գասանեմ

23 ABCDEFHIKMNOP գանուեմ, H
գանուեմ, Նմմա. ն. Աղսնց, էջ 23-

24 P յահակական

27 B յիմաստնոցն

27 E չկա

29 J ստաց

29 J ընթեմուլ

«Դէմք՝ երեք. նախ՝ յո՛րմէ բանն. երկիր՝ առ ո՛վ բանն. երբս՝ յա-
ղագս ո՛ր բանն»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

5 Դէմք, այսինքն՝ մարդ, որ պատճառ լինի բանին՝ երեք են. նախ՝
յո՛րմէ բանն,— այն սասուղն է. և առ ո՛վ բանն՝ լսաւզն է, որ ի մաս
լինի. և յաղագս ո՛ր բանն՝ պատճառն է բանին, որ հետաւոր լինի.—
թէ ի հրապարակս ոմն զովէ զոր կամ պարսաւէ, և ալքը միտ զենն, և
յաղագս որոյ խաւսին՝ շինի մասս:

«Ամանակ բերեք. անցեալ, ներկայ, ապառնի»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

10 Այսբան են հաւատարի ժամանակն, զոր բայն ցուցանէ. զնացի՝ ան-
ցեան, զնամ՝ ներկայս, որ ի ներս կամք, զնալոց նմ՝ ապառնին, որ
15 ապա առնի և դեռ չէ: Բայց ոմանք երիցագոյն զանցեալն սսնն վասն
նախ եղելոյն. և կէսք՝ զներկայս, զի ընդ երկուսն ի յառաջէ անցեալ որ-
պէս առաջ, զոր եղ արուեստաւորս նախ զներկայս:
Հարցաւ յիմաստեոց, թէ ժամանակ ի գոյի՞ց է, թէ յոչ գոյից: Որք
ի գոյից ասացին՝ ա՛յս պատճառաս, թէ լուսաւորացոյ շարժումնք և բնաւ
20 լինելութիւնք և ամսունք աշխարհական իրաց և ամենայն ինչ ի ժամա-
նակի կատարի: Իսկ Արիստոտելչէս յոչ գոյից ասաց, որպէս գլուշկա-
պարկան և զեղջիւրաբազուն համբաւ՝ անուամբ միայն ասացեալ, և ոչ՝
ճշմարտութեամբ, զի անցեալն իբրև էանց՝ ապականեցաւ, իսկ ներ-
կայս աներևութաբար անցանէ՝ որպէս շուր ի խորովակէ իջանէ յաւա-
25 զին տեղի և անյայտ լինի, այսպէս մեր ի զբաւսանս կամ ի բուն կալով
ամանակ ծախի անզգայարար: Եւ սպասնին ոչ ևս է, այլ յուսով միայն
իմանի:

«Եւ ի սոցանէ անցեալն ոմն զանագանակս շորս՝ յարածգական, յա-
րակայ, գերակատար, անորչ, որոց բաղագանութիւնք են երեք. ներ-
կային ընդ յարածգին, յարակային ընդ գերակատարին, անորչին ընդ
5 ապառնայն»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

3արածգական է՝ որ մասն ինչ անցեալ է, և մասն ինչ՝ դեռ է, որ-
պէս սասն՝ դեռ առնէի զայս իրքս:
10 Եւ յարակայ է՝ որ յերկէ և կամ մէկ այլ տար և կամ երեք ատորք
յառաջ զործեցար ինչ, և յարակայ՝ ամանակն չէ հետացեալ, շատ ար չէ
անցեալ:
Եւ գերակատար է՝ որ գեր ի վերոյ բան զբսան կամ զերեսուն ամ
կատարեցար զործ ինչ:
Եւ անորչ է՝ որ լոկ սասն, թէ կատարեցար զայս իբրքս, ու չցուցա-
15 ննս ժամանակ, թէ ի բանի՞ աւրն կատարեցաւ, որ հասարակ զամէն
ժամանակն առնու և ոչ որոշէ զմի որ ի ժամանակաց. այս է զանագա-
նակն շորս, այսինքն՝ որոշմունք:
Իսկ բաղագանութիւնք են, ասլ երեք՝ աղզակցութիւնք կամ միա-
բանութիւնք կամ միաւորութիւնք. <ա> ներկային ընդ յարածգին՝ մասն
20 մի արարաւ և մասն մի կու առնենք դեռ. <բ> ճարակային ընդ գերա-
կատարին՝ որպէս հուպ է յարակայն, որ երկու ատորքք և կամ մի շա-
բաթով յառաջ եղած է, յարածգականն՝ որ դեռ յառնում ենք: Եւ ամանա-
պէս և <գ> անորչն ընդ ապառնայն միաբանութիւն ոմնի, որպէս յոր-
ժամ սասն՝ «Ընդ մեզ է տէր», նա զամէնն կամ՝ զերեք ամանակն պա-
25 րունակելով:

- 2 I երեք
- 2 P երկի վիս երկեր
- 2 E երկեր վիս երեր
- 5 D այսինք
- 6 E յբաւզն
- 7 A հարեւոր վիս հետաւոր
- 8 ACDEFGHIJKMNOP ալն, F աչն
- 11 O երեք
- 14 B ի ննս, N ի ներքս
- 14 դնալոց նմք, N գնալոց նմք
- 15 ADFGHIKMN ապայ
- 15 F գայնցեալն
- 16 E զընկերայս
- 16 E ի յառաջն
- 18 C իմաստեոց
- 18—19 J չիլ՝ Որք ի գոյից
- 19 N պատճառաւ, P պատճառս

- 21 P ի ժամանակին
- 21 ADEFGHIJKMNOP Արիստոտելչէս,
J Արիստոտելչէս
- 21 J ոչ գոյից
- 22 C զեղջիւրաբազուն
- 22 F համբո
- 23 CDGHIJMNOP նանց
- 24 J յանցանէ
- 24 F աներևութաբար
- 24—25 CDJP յաւազանին վիս յաւա-
զին, F յտաղին, G յաւազուն
- 25 B յամնայտ
- 25 J ի սրբաւսանս
- 25 E զարով վիս կալով
- 26 O անզգայարար
- 26 C ոչ կուս է վիս ոչ ևս է

- 2 E անցեալ
- 2 D գանդագանակըս
- 2 E յարձգական
- 3 N անու բիշ
- 3 K սերեք վիս երեք
- 3—4 K ներկայն (ընդ յարածգին)
- 4 E արածգին
- 4—5 JP ընդ ապառնայն
- 7 N դեռ չէ
- 8 J առնէ
- 9 BHK յերկ
- 9 H մեկ
- 9 EKO օօք
- 9 F տուրք, J յաւաւորք, P աւաւորքք
- 10 P տառջ
- 10 D ամանական
- 12 P ի վերս
- 14 J յամորիշ
- 14 ABDFGHIKMNOP Լուկ

- 14 ABCDEFGHIJKMNOP զի սա իբքս
վիս գայս իբքս
- 18 E բաղգանութիւնք, F բաղգանութիւնք
- 18—19 E միբանութիւնք
- 18—19 J մարանութիւնք, ներկային ընդ
յարածգին կամ միարանութիւնք,
մասն մի արարաւ. (խաւսակ ըն-
թերցում)
- 19 B արածգին
- 19 D մարչն
- 20 J կու աներեք KO կու առնենք վիս
կու առնենք
- 21 F յարկայն
- 22 P առնում
- 22 EO նմք
- 22—23 K նոյնպէս վիս նմանապէս
- 23 N անորչին, F անուբիշն
- 23 GP ապառնայն
- 24 DGHN կուս

[Բ Ա Ն]

«Լծորդուրին է կարգատը խոնարհուրին՝ քայից»:

[Մ Ե Կ Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

5 Լծորդուրինս խանուած է քայի. յորժամ կարգաւ խոնարհացուցանես զլծորդ գրեարն, կարի ազնէ քեզ՝ ի ստուգաբանութիւն զբայան խանելով:

Եւ լծորդը սահն, զոր արինակ՝ յորժամ որ ելանէ մէկ եզն ի լծէն, նա մէկ մի այլ զնեն ի լուծն, որ բանալ կարէ: Այսպէս, յորժամ պէն չկարէ հերկել զբանն և զսերմն պարզ ձեկնութեանն յայտ բերել՝ զնես գրենն կամ զկենն, նո՛յն և զայլ ամենայն լծորդն:

[Բ Ա Ն]

«Եւ Լն լծորդուրին՝ շեշտալոր քայից ուր, որոց առաջինն արտաբերիցի բենի, պէի, մենի, փխրի»:

[Մ Ե Կ Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

15 Ենչան սուրն է և մի է յառգանութեանցն, յորժամ ստակ աեսս «Ջրանն բերեմ»՝ շղթեր ոլորակ. Իսկ յորժամ աեսս՝ «Ջայա իբս բերեմ»՝ սլորեցեր շեշտի զբայն և ի յայտ ածեր լսողին:

[Բ Ա Ն]

20 «Եւ բենի, որզոն՝ շամբեմ. մենիմ՝ ծամեմ, պէի՝ ընպեմ, փխրի՝ շափեմ:

Եւ իրեն՝ զիմի, կենի, բի, խի, որպիսի՝ կարգեմ, փանեմ, կնքեմ, ախեմ:

25 Եւ իրեն՝ դայի, աինի, բօի. որպիսի՝ ազեմ, աւարեմ, յաղթեմ: Եւ քառորդն՝ գայի, սէի, ցայի, ձայի, որզան՝ կարգեմ, աւեմ, ճայցեմ, փորձեմ:

Եւ զինգերորդն՝ մէի, շայի, շայի, որպիսի՝ շարժեմ, մաշեմ, կոշեմ: Եւ վեցերորդն՝ լիւնի, դատի, ճուի, որպիսի՝ ծաշեմ, մաղեմ, մաշեմ:

- 3 P կարգաւորի
- 5 CP կարգաւ, F կարգա
- 6 EKO գրեարն
- 6 K գրեզ
- 6 B ի ստուգաբանութեան, P ի ստուգաբանութեան
- 8 GH լծորդը
- 8 B ի լծորդ փխ ի լծէն
- 9 M կ
- 9 EKO այլ զնես
- 10 N չի (կարէ)
- 10 EK հերկել
- 10 GP մեկնութեան
- 11 O գրէնն, K գրեմն
- 16 N Էջա փխ Ենչան
- 17 BEGHKO զբայն փխ գրանն
- 17 D Թէ (բերեմ)

- 17 E (Ջրանն) բերել
- 17 B գայս գայս (բըբ) (կրկն.), F գաս
- 18 OP ոլորեցեր
- 18 FNOP շեշտեան
- 18 EK գային փխ զբայն
- 18 J լլնողին
- 20 N պէնս
- 22 C գեմիւ, LM գի գեմիւ
- 24 N թուիւ փխ թօիւ
- 25 P ձայնիւ փխ ձայիւ
- 27 K նկնողորդն
- 27 P շայիւ շայիւ (կրկն.)
- 27 C շարժեմ
- 27 CD շափեմ, չեմ, EK շափեմ, ոչեմ, FJ շափեմ փխ կոշեմ
- 28 P վեցերորդն
- 28 F լիւնիւ
- 28—29 F մաղեմ

Երեւորդն՝ ձայի, նիւ, շիւ, որզան՝ կարձեմ, կարձեմ, առնեմ:

[Մ Ե Կ Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

10 Առանց ծայրիման յիշեցուցանէ զամենայն լծորդը ի յանուանէ, զի յարմ շահս աւցէ ստամանարացն, զի ոչ միայն ի ստուգաբանութիւն և ի մեկնութիւն անուանց պիտանացու է, այլ և ի սաղաւափութիւնս, զի որ սահմանական չափով սաղ կամի շինել՝ կարի գեղեցիկ է լծորդուր շինել զբանն սաղին, որպէս այժ Գ, Ա, ց. զարմանագեղ հասակ. արտապիտ Սմբատ, ցանկապատեակ շնորհիւ. և զայլը նո՛յնպէս արա՛ որպէս տեսերդ:

[Բ Ա Ն]

«Եւ ուրեւորդն երկուրեակ յատուկէն բէի, ապի, որպիսի՝ բերեմ, վաշեմ»:

[Մ Ե Կ Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

15 Զեւ և զաւ երկուրեակ աւէ, զի ապն յերկուց բէից զոյանայ, որպէս՝ աւար և տաւ: Եւ յատուկ՝ զի սոցայց միայն է երկուրեակս և սորաւք իմանաս զերկուրեակսն»:

[Բ Ա Ն]

«Եւ իններորդն՝ ճայի, որզոն՝ պահեմ»:

[Մ Ե Կ Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

20 Հատոյց և ծախեաց առհասարակ զանձայն գրեարն, և ճո միայն մնաց, վասն որոյ գայս սփրանս սաաց, զի յունի աւգանականս. բայց թէ որեք հանդիպի ճինն՝ այլ ո՛չ կատարելապէս:

[Բ Ա Ն]

25 «Եւ տասներորդն՝ մաբուր եշի, որպէս՝ զիւն, զովն, արշանեմ, ճովունեմ, ճամայնեմ, ճամբունեմ»:

- 1 F նեթներոզ
- 1 F ձաի
- 1 J կարձեմ, կարձեմ (շրջուն)
- 4 J լուգութեան փխ ծայրիման
- 4 CD լծորդը, K լծորդ
- 5 P սաց
- 5 F ստամանարեացն
- 6 K ի մեկնութեան
- 6 O այլ փխ այլն
- 6—7 KO չիք՝ զի [նահ E] որ սահմանական չափով սաղ կամի շինել
- 7 K լծորդաւք թ փխ լծորդաւք, O լծորդաւք
- 7 J լինել փխ շինել
- 8 DKO զբայն
- 8 J սաղի
- 8 J ստուգելիս
- 9 EP Սպաստ
- 9 K ցանկապատեակ

- 9 F շնորհիւ
- 9 B գոշեպէս
- 9 BJ արայ
- 9—10 O աւերդ
- 12 B ութերորդ, D ութերորդը
- 15 BGJՊ գոայ (երկուրեակ)
- 15 F յերկու
- 15 E բից փխ բէից
- 16 P աւ փխ տաւ
- 16 K երկուրեակ
- 17 BEK գերբերական
- 19 K իններորդն
- 21 C զայնուայն
- 21 ABFGHIKNO հան, CDJP հասն
- 21 N գրեարն փխ գրեար
- 21 K միայն միայն (կրկն.)
- 22 N միտը
- 26 P հպեմ
- 26 N հրամանեմ

[Մ Ե Կ Ե Ա Ռ Թ Ի Ի Ե Կ Ե]

Վճար եղև բազմաշնորհ, կամի և զճաշնորհուն ի նոյն զասակարգել, վասն որոյ և մարտը կոչէ զասան թիւն և զեջն, զի տասանորդն աստուծոյ բաժին է, մարտը է և եջն, զի պարզ և մեն ասանց լծորդի է, և այլանք բաժնար շինեաց ի յետին վանդին՝ զինմ, զովմէ և այլն. այն ա՛յլ զարութիւն է, որ մի ճաշնար զրով ի վերջին վանդին դեկով բան շինէ, որպէս ասացն և որպէս յոտանաւորն:

[Բ Ա Ե]

«Եւ պարոյկ բայից լծորդութիւնք են երեք, որոց առաջինն արտաբերի յառաջին և յերկուս դէմն այլի երկայնի. որգոն՝ գամ, գաս, գայ, և երկուրդն՝ ոյի երկարբառով, որգոն՝ առնում, առնում, առնու:»

[Մ Ե Կ Ե Ա Ռ Թ Ի Ի Ե Կ Ե]

Տեսակ է և այս խաւից իմաստնոց, զոր պարոյկ անուանեաց, որ լինի պարոյին ի սրէ և ի բով գրերոյ. զի գիմն բով է, և մենն, և սէն, և յին՝ սոր, և այլն՝ որպէս հոգի սոցա, զոր երկայնի տաց, զի երկամանակ է այլն՝ ձորտի և ամփոփի. այլ սոտ յերկայն տեղն է՝ գամ, գաս, գայ:— Եւ արուեստար խաւար լինի այսցնոց որպէս այս լծորդո՛ր՝ Բ, պ, փ — բազուկ, պազուկ, փազուկ: Եւ քերականութիւն զմէկի կարեն ի յայս լծորդացս ասել, և յայտանն զրանն լսողացն իմացիր:

[Բ Ա Ե]

«Եւ երարգն եչի և այլի զարնալ, որգան՝ զհամ, զհաս, զհայ: Եւ ըստ լեզուաց՝ ոյի, որգոն՝ գամ և յղոմ:»

[Մ Ե Կ Ե Ա Ռ Թ Ի Ի Ե Կ Ե]

Պէշ և զայր զասէ ի միում հեղի և զկործելիցն յայտնէ մեզ զիմանը և զբարբարիկոն բառն, զի նոցայց է այս բառ՝ զհամ, զոր մեր գամք

- 2-3 CDHIO զասակարգել
- 3 D ըզտասն
- 3 GH (զի) ասանորդն
- 4 BCDEFGHIJKNOP մէն
- 6 E ի փխ մի
- 6 D ի վերջի
- 6 D չիք՝ վանդին
- 7 P որպիսացն փխ որպէս ասացն
- 7 CDFJNOP յոտանաւոր, BI յոտնաւորն
- 9 N պարոյն
- 9 F լծորութիւնք
- 9 B չիք՝ են
- 9 B որոյ
- 9 N յառաջին
- 9-10 B տարբերի փխ տարբերի
- 10 KO յերկուս
- 10 F երկայնի
- 11 P երորդն փխ երկորդն
- 11 CD (երկարբառով) վանդի
- 12 P չիք՝ ասնու
- 13 P խաւս
- 14 P պարոյի

- 14 C մէնն
- 15 CDJN սոցայ
- 16 J և (այլն)
- 16 B ձկտի
- 16 B երկայն
- 19 GH ազուկ փխ բազուկ
- 18 GH ազուկ փխ պազուկ, BDFN պազուկ
- 18 J պարոյի, բազուկ (նաև՝ շքուն)
- 18 G ազուկ փխ փազուկ
- 18 EKO չիք՝ բազուկ, պազուկ, փազուկ եւ քերականութիւն
- 18 K կարեն փխ կարեն
- 19 D ըզրանն
- 19 F լսողացն, K լսողացն
- 21 B երրորդ նաւմն, EK երրորդն նաւմն, N նաւմն նաւմն, CF նաւմն փխ երրորդն
- 21 F գեայս փխ գեսս
- 22 CDGH յզում
- 24 O զիմանքն
- 25 I բարբարիկոն
- 25 B նոցա
- 25 A գամ

ասենք, զի գայս բարգուշատեցին ասէ և զորպացին: Եւ զլուրկեմն և զլուրմն՝ յղոմ, և զլոյսն՝ լուս ասեն սմանք, և զգայն՝ գոյլ, և զգառնն՝ գոռնի: Բայց ասեն, թէ կայ առ մեզ ևս զեղեցկարանութիւն, զոր այլք չունին յազգաց՝ սոցա, նոցա, զոցա, որք առ իս կան՝ սոցա ասեմ, և զոր առ քեզ՝ զոցա. և որ յիսնէ և ի քննէ հետի են՝ նոցա ասեմ. բայց յետոյ գտաւ այս արուեստար բառս:

ՅԱՂԱԳՈ ՂՆԴՈՒՆԵ (ՌԻԹԵԱՆ)

[Բ Ա Ե]

«Ընդունելութիւն է բառ ընդունեալանք բայից և անտանց յատկութեանց, և յարեկն նմա այսք, որք և բայիւն, բայց զիմաց և ներխոնարհութեանց:»

[Մ Ե Կ Ե Ա Ռ Թ Ի Ի Ե Կ Ե]

Ընդունելութիւնը հասարակ առի գոյանալ ի բայէ և յանուանէ՝ մասն մի անտի և մասն մի աստի առեալ, որպէս ասեմք՝ Սմբատ գրէ, զի Սմբատն անուն է, և գրէն՝ բայ:

«Եւ յարեկն սմա այսք», այսինքն՝ հետեկն սմա այսք, որք և բային, թէքց զիմաց և ներխոնարհութեանց», այսինքն՝ բային մասունք և ընդունելութեանս մասունք են. «Թայրց», որ է «տանց» զիմաց. զի զղէմքն յայտանէ ընդունելութիւնն և ոչ զիտնարհմունն, ապա այլքն հասարակ է: Ընդունելութիւն է՝ շինեալ, արարեալ, բերեալ, սահ զղէմք ոչ ցուցանէ, թէ ով շինէ կամ առնէ, այլ որպէս կենդանին գտեսակս

- 1 P բարգուշատեցին
- 1 B զորպացին
- 1 G յարեկեմն
- 2 EKO յզում փխ յղոմ
- 2 B գոլ փխ գոյլ
- 2-3 EG զգառն, B զգառն՝ գոռն փխ զգառնն՝ գոռնի
- 3 N ասես
- 3 P կա
- 3 P զեղեցկարանութիւն
- 4 F ազգայց
- 4 P զիցայ
- 4 F չիք՝ իս կան՝ սոցա ասեմ:
- 4 J գան փխ կան
- 5 C գոր փխ որ (իսնէ)
- 5 K իսնէ
- 5 FP ի քննէ, CHJ ի քեզնէ, M ի քեզնէ
- 5 N են փխ են
- 5 J նոցայ
- 6 F արուեստար
- 9 P յանուանց
- 10 I յարեկ
- 13 P անուանէ

- 14 P մասն
- 14 N ստեպի փխ ստեպի
- 14 O մար փխ առեմք
- 14 E Սոցա, P Սմայտ
- 15 BEP Սմայտան
- 15 P գրեն փխ գրեն
- 16 CDP (յարեկն) սմայ
- 16 CD (հետեկն) սմայ
- 17 ABCLEFGHIJMNOP մասունքն
- 19 E զղէմք, O զղէմք
- 19 P ընդունելութիւն
- 19 P այլքն փխ այլքն
- 20 N հասարակաց փխ հասարակ է
- 20 CDFJ ընդունելութիւնն, M ընդունութիւն
- 20 J չիք՝ շինեալ, արարեալ սմա զեմք...
- 21 EK չիք՝ ոչ ցուցանէ, թէ ով շինէ կամ առնէ, այլ:
- 21 J (կամ առնէ), շինեալ, արարեալ, բերեալ, սահ զղէմք, այլ (խառնակ ընթերցում)
- 1 D ըզտեսակս

չինքան ընդունի, և երկինք՝ դաստեղս, և մարմին ախտական՝ զմարդիկ, նոյնպէս ընդունելութիւն՝ գանուն և դրայ:

Յ Ա Ղ Ա Գ Ս Յ Ա Ի Գ Ի

[Ք Ա Ն]

5 «Յաղ է մասն բանի նոյովական նախադասեալ <և ստորադասեալ> ներխաճեալութեան անուանցն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ե Ն]

10 Յաղն «կցումն» և «միաւորութիւն» կոչի. որպէս չիլք և կազք մարմնոյն, այսպէս և յաղ՝ բանի: Բայց ասելն «Նոյովական նախադասեալ»՝ բոս յունին ստաւել բանի, քան մեզ, զի Նոյովեն արական բառովն նախադասելով՝ ո՛վ Գրիգորիոս, ո՛վ Փէրգիոս, որպէս և ասէ.

[Ք Ա Ն]

15 «Նախադասական է այս, որգոն՝ ո. և ստորադասական է այս, որգոն՝ ո»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ե Ն]

20 Յունացն բացարձակ մէկ զիր է՝ օ, որ զարականն նշանակեն. իսկ մեք յառնեմք փոյթ. և դիրքին է մեզ ասել զնոյնն՝ ո՛վ Տրդատիոս, ո՛վ Սմբատ: Երբ միաւոր է՝ ո նախադասական է, կեր օք է՝ ստորադասական է, զի օք կելուս զիր է, և մէկն ի ստորն է դասեալ և իզական կարեմք ասել՝ ո՛ Մանի, ո՛ Նունի, զի ո ասելն փաղաբշական է, և մանկական է՝ տղայական: Այլ մեք զյաւազն ատաւել յաւարտն ունիմք քան ի սկիզբն, որպէս՝ երկնային, երկրային, ծովային, ցամաքային, — այսպիսիքս Նոյովական յազք են, և այս յառատութենէ լիզուիս է, զի լիարատասանմք բունադասել ի նախադասականն և յառաջն զնել զյաւազն, այլ միշտ և յաճախ ի վճարել:

- 1 J չինքանն
- 1 J զմարդիք, P զմարիկ
- 2 J ընդունելութեան
- 2 K գանունն
- 2 B քաւոյն
- 6 ABCDEFGHIJKMNOP ներխոճեալ-նու.թեանց
- 6 BCDEFHIJKMP և (անուանցն)
- 6 ABCDFGHIJK անու.անց, N չիբ՝ ախտ.անցն
- 10 P Նոյովականն փխ Նոյովեն
- 10 P արականն փխ արական
- 11 N ոյ Գրիգորիք
- 11 N ոյ Փէրգիոս
- 11 P չիբ՝ և
- 13 CDEFIJKNOP ա. փխ ո
- 14 K չիբ՝ որ
- 17 P գնոյն
- 17 B Տրագատիոս

- 18 BE Սմբատ
- 18 F միտք
- 18 B նախադասէ
- 18 N (Նախադասական) էք
- 20 N չիբ՝ ո (ասելն)
- 20 F փաղաբշական
- 21 C սղայական
- 21 C սղայական
- 21 B գու.զն
- 21 F ասուել
- 21 B ա.արան
- 21 B չիբ՝ ի
- 21 B սկիզբն, P սկզբնն
- 22 F երկնային
- 22 F ցամաքին
- 23 K աչ փխ աչս
- 23 C լիզուիս
- 24 B ի (բունադասել)
- 24 B յառաջն
- 24 BF գու.զն

[Ք Ա Ն]

«Սի յարեին սմա այսք՝ սերբ, բիւբ, հոյովբ: Եւ Էճ սերբ, որգոն՝ արարալ, արարած, արարաւած: Թիւբ՝ երեբ, եզական՝ այս, այդ, այն. երկուտական՝ այսու, այդու, այնու. Յոճականք՝ այսք, այդք, այնք: Եւ հոյովբ՝ այսոյ, այսր, այսմ, այսու, զայսով»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Թ Ի Ե Ն]

10 Ասացաւ, թէ Տայք շունին զնախադասականն յանախ յաւոդ՝ որպէս յոյնք և իսմայելացիք. և չէ՛ պակասութիւն, զի որ լիցիտէ ասել երկուտա-
 անն՝ ի՞նչ պակաս է ի յասելն տասնեակերու
 Իսկ սարսիւսայնն՝ զՆեա Նեանիւն է:
 «Ակերք» ոչ է սեան, այլ արուեստին կամ անասնոյն, որպէս ասէ՝ արարաւով՝ բանին անասն է, և արարած՝ արուեստն, և արարաւած՝ արուեստն, և արուեստին արարեալ՝ բանն և զործն:
 Եւ եզական թին երեք՝ այս, այդ, այն, որպէս երեք միակ ասեմք ի վերայ ստատոյ. մի, և մի, և մի:
 Եւ եզական թին երեք՝ այս, այդ, այն, որպէս երեք միակ ասեմք շրջեցեր. և այսմ՝ ի մենին տապալեցեր. այսք՝ ի վերայ հիւնին բերեր, և զայսով յայտնեցեր:
 Եւ երկուտականն, և՛ յորեականն, և՛ յայն ևս սին, զի մերս ի վառնա-
 նին զայ նշանաւոր յաւոդ, իբր թէ՛ ձին և ձիդ և ձիս, զի թէ՛ ասու ձիական՝ ոչ նշանակեցեր,՝ թէ ինչ ասացեր, իսկ զեւելով զյաւազն և առիցնս ձին՝

- 2 NP և փխ Եւ
- 2 N սմայ
- 2 N տիւք փխ այսք
- 2 N տիւք
- 2 JK սէքք
- 3 B արարու.ածք, P չիբ՝ արարու.ած
- 4 K չիբ՝ եզական
- 4 ACDEFGHIJKMNOP այս, այս, փխ այս, այդ, այն
- 5 ABCDEFGHIJKMNOP այսի. փխ այսու
- 5 ACDEFGHIJKMNOP այսու. փխ այդու, J չիբ՝ այդու
- 5 ACDEFGHIJKMNOP այսով փխ այնու
- 6 B Ե. (յորեականք)
- 6 JK Յոյնականք
- 6 ACDEFGHIJKMNOP չիբ՝ այդք
- 9 G նապու. փխ Ասացաւ.
- 9 K սղասականն փխ զնախադասա-կանն
- 10 AP իսմայելացիք, F իսմայելացիք, J իսմայելացիք
- 10 EO ոչ փխ որ
- 10—11 B երկուտասան, C յերկուտասան, P յերկու.տասան
- 12 N յարեանն
- 13 P Սէքք
- 14 F արարու.զն փխ արեան զն
- 14 DNO չիբ՝ է
- 14 P արար.ած փխ արարու.ած, II չիբ՝ և արարու.ած
- 15 N արուեստ
- 15 P գործ
- 16 I կրէք
- 16 ACDEFGHIJKMNOP այս փխ այդ
- 16 ACDEFGHIJKMNOP այս փխ այն
- 18 J ի վերս (սչինն)
- 18 ACDFP բերեք
- 18 J ի վերս (բէինն)
- 19 B այսու. փխ այսր
- 19 BCDFGHIJKMNOP չիբ՝ վերայ
- 19 FP բերեք
- 21 ACDFGHIJKMNOP և (տսին)
- 21 EKNOP վագնանին, J ի վագնա-նին
- 22 N էրբ ձեթին փխ էրբ թէ ձեթ
- 22 CN ձեթ փխ ձեթ
- 23 B գու.զն

անգլն նշանակեցեր, զի յուրն է, որ նշանակէ զյաւրն զիրին թէ՛ յառաջն
 և թէ՛ ի յետն. զի թէ ալք զննի ի սկիզբնն, մեր՛ ի վերջն. այսպէ՛ս՝ կոչսն
 յղացի, հռոմէն քաղ, զիտորին էակացն, կիրիկեցիք, և զիտեմք անգլն
 զնշանակեալն նուին կու յարակայանու յաւրն:

5

ՅԱՂԱԳԱ ԳԵՐԱՆՈՒՆՈՒԹԵԱՆ

[Ք Ա Ն]

«Իւրանունորին է բառ փոխանակ անուան անայ՝ որոշեալ զի-
 մաց յայտնակաւ, փոխանուն, բերանուն, հասարակ անուն:

Եւ հետևին զերանունորեան վից՝ ղէմք, սերք, բիւք, հոլովք, ձևք,
 անսակք»:

[Մ Ե Կ Ե Ն ՈՒ Թ Ի Ի Ն]

Գիտելի է, զի որպէս անունն նախադասեցաւ քան զբայ, նոյնպէս
 և զերանունութիւնս՝ քան զմակբայ: Եւ ասի զերանունն Եփոսեանունս:
 Եւ բնօղէ՛ր ասաց երեք՝ զերանունն և թերանունն և փոխանունն. զի
 15 կերբս զմէկ իրք յայտնեն. զմէկն ասաց փոխանակ ճշմարիտ անուանն,
 այսինքն՝ զգերանունն:

Եւ զբերանունն ասաց, զի շարաց զերանունն զճշմարիտ անունն
 յայտնել, վասն որոյ թերանունն ասաց, այսինքն՝ թերի:

Եւ զփոխանունն ասաց, վասն զի ի վերայ նասարակին առեալ լինի՛
 20 արականն, իրականին և չկորին՝ փոխանակու ի զկտ սեղուչ, որպէ՛ս՝
 մարգարէք և արդարք և սարկաւազունք, արք և կանայք և մանկունք, որ
 ի գրոց վկայեցան:

- 1 EFKNOP չիք՝ զյուրն. ACDM յաււ (զիրին)
- 2 EKO զիրն
- 2 P չիք՝ թէ (ալք)
- 2 B ալքք
- 2 BC ի սկիզբն
- 2 D ի վերջն
- 3 N կիրիկեցիք
- 4 ABCDFGHMNP նոյնն, E նուիւ
- 4 J կու յարականս, P կու արկանս
- 7 B բառն
- 7 CDNP անուն, K անուանն
- 7 OP անեալ փիլ անեալ
- 8 GH յայտական
- 8 B փոխանուն
- 9 K սերք
- 10 F անեակ
- 13 K զերանունն թերևս
- 13 F մակբայ
- 13 CD չիք՝ զերանունն Եփոսեանունս:
- 14 CD չիք՝ եւ բնօղէ՛ր ասաց երեք՝ զե-
 րանունն:
- 13 D թերանունք
- 14 P բնօղէ՛ր

- 14 I երէք
- 14 K զերանունն, FK թերանունն
- 14 N փոխանունն
- 15 F կերք
- 15 EK զմէկ (ասաց)
- 15 I անունն
- 16 CDJMNOP զերանունն, G զերա-
 նունն
- 17 D զթերանունն
- 17 J յանունն
- 18 K թերանունն
- 19 E զփոխանունն
- 19 O ի վերայ
- 19 CE նասարականքն, HJKP նասա-
 րականքն
- 20 J յարականքն
- 20 ACDFGHJKMNOP և (իթականքն)
- 20 AFHN չկորին
- 20 FP անգո՞
- 21 B (որպէ՛ս) մարգարէք արգարք,
 սարկաւազունք, զի կային (մար-
 ցարէք և արգարք...)
- 22 E վկայեան, F վկայեան

[Ք Ա Ն]

«Եւ ղէմք նախադասեցանք՝ եւ, զու, նա: Եւ անանցանք՝ իմ, քո, նորա: Եւ սերք նախադասեցանք ձայնի ոչ բնօրին, այլ յատուկ ի վերայ ինքեանց ցուցին»:

5

[Մ Ե Կ Ե Ն ՈՒ Թ Ի Ի Ն]

Նախադասեցանք ասոյնն արինակն է, որ յառաջն ի մենէ սկսա-
 նինք՝ եւ, զու, նա, որ միասոր է և սարգ. և անանցանք՝ որ ի բնն ի բո
 ստացածին անցանէ, և իսնէ՛ յիմն. իմ բանն, քո բանն, իմ այգին կամ
 իմ ձին: Եւ զի՞՞ ասէ, թէ սերք նախադասեցանք ձայնի ոչ բնօրին.
 10 այս է, որ ասնն ձայնի՛ւ՝ եւ, զու, նա.— զագոն շնորհանէ, թէ արո՞ւ է,
 թէ՛ էգ, այլ յատուկ ի վերայ մեր երկն նշանակն և յաշաց անսանին:

[Ք Ա Ն]

«Եւ անանցանք, արգոն՝ իմն, քոյն, նորայն,
 Եւ թիւք նախադասեցանք՝ «եզական»՝ եւ, զու, նա. երկուս-
 կան՝ մոնք, զոնք, նոնք. յոնեական՝ մեք, զուք, նոքա:

15

Եւ անանցանք, եզական՝ իմ, քո, նորա. երկուսական՝ իմն, եզ-
 րա, նոքա. յոնեական՝ իմք, քոյք, նորայն:

Շուրով նախադասեցանք.
 ողղակի՛՝ եւ, զու, նա.

20

սեռական՝ իմոյ, քոյոյ, նորայոյ.
 արական՝ ինն, քոք, նոք.

նոսական՝ ինն, քոք, նոք.
 հայցական՝ զիս, զքեզ, զնա.
 հոշական՝ զու.

25

անանցանք՝ իմ, քո, նորա, նոյք.

- 2 P նախադասեցանք, N նախա-
 դասեցանք
- 2 P նայ
- 2 F անանցանք
- 3 KP սերք
- 3 B նախադասեցանք
- 4 J ցուցին
- 6 EO աւրինակ, K օրինակ
- 6 C յառաջին (ի մենէ)
- 7 N են փիլ եւ
- 7 JP նայ
- 7 F անանցանք
- 7 ABGHKMO ի բնն, CDFINP ի
 բնն
- 8 GHN անցանք
- 8 N իննէ փիլ իննէ
- 9 I բնօրին
- 10 BEGHIMO ասէն, J են փիլ ասէն
- 10 P նայ
- 10 D ոչ ցուցանէ, JP ցուցանէ

- 11 BEO ի վերայ
- 11 E անունն
- 14 JP նայ
- 15 ACDFGHJKMNOP սեր փիլ մոնք
- 15 ACDFGHJKMNOP չիք՝ զոնք
- 15 ADFGHJKMNOP սեր, CD նեալ
 փիլ նոնք
- 15 K նորայ
- 16 P երկան փիլ եզական
- 16 B երկական փիլ երկուսական
- 16 K ինն
- 16-17 E ցոքայ
- 17 AFGMNOP յորնականք
- 17 B նոքոն փիլ նոքա
- 17 P քոյք փիլ քոյք
- 18 ACDFGHJKMN չիք՝ զոնք
- 19 P նայ
- 20 J քոյք
- 20 P նորայ
- 23 P քոյք
- 25 P նորայ, B չիք՝ նորա

իմոյ, Բոյ]ոյ, նորա.
 Իմում, Բում, նորում.
 Իմով, Բով, նով.
 զիմ, զԲո, զնորայն»:

5

[Մ Ե Կ Ե Ռ Թ Բ Ե Ի Կ]

Չոր արիւնակ, որ մարդ անունն ի վերայ բոլոր տեսակին ասուի, նույնպէս և դերանունս ի վերայ ամենայնի կրթայ՝ կականաց և երկուտ-
 րականաց և յընականաց, մատատարաց և հետարաց, զի կրթմն
 10 զհետարաց յընմը՝ ասելով, թէ նա աստ էր, կարտւղ էր կատարել զայս
 իրքս, <բայց> շատաց, թէ ո՞վ յուկ ասաց, թէ նա, ու այն դերանուն է:
 Եւ այս անունն նմանութիւն է և չիրաւի ասի թերանուն, զի զգոյութիւն
 բնութեանն ոչ ցուցանէ ասելն, թէ՛ նոցա, նո՛ւա, նա, ի՛նոյ, Բոյոյ, նորայ, սորա-
 15 րա: Բայց զհորովն այլ տրեր չէ ի պարզել քան աստ, զի ասելու մասն
 դերանունութեանս յալովականք են, որպէ՛ս՝ իմոյ, Բոյոյ, նորայոյ, սորա-
 յոյ: Բայց և տիրանուն ասի դերանունս, այսինքն՝ ճշմարիտ անուն, զի
 20 սանն այս հին է և մշտնջենատր՝ ես, դու, նա, նորա, նոցա, նո՛ւա, քան
 զՄովսէս և զԱհարոն և զՊաղոս և զՊետրոս կամ զՊղատանն և զՍով-
 րատ, զի սորա յետոյ եզան և ոչ կան և մնան յաշտեան. և ստոյգ անունն
 անժամանակ, անդէմ և անտեղի է, որպէս դերանունս ցուցանէ, զի միշտ
 էր և ոչ անկանի ի չէութիւն, զի ասելն՝ ես, դու, նա, նո՛ւա, նոցա՝ զդու-
 20 թիւք են, և ոչ սոսկ անուն, որ այտար ասի և վաղի ոչ վախճանի, զի
 զրականք են, և ո՛ւր՝ բնութեամբ. այլ ազրինակդ շատ է կրկնած:
 Իսկ սեռականն, որ ասէ՛ իմոյ, Բոյ, նորա — զազգն ցուցանէ: Իմոյ
 ազգին, Բոյոյ ազգին, նորա ազգին կամ նախնեացն:
 25 Եւ արականն յիջականն կոչի. բոլոր է բերած ինձ, Բեզ, նորա,
 կամ թէ՛ նա արեայ զայս ինչ՝ ինձ, Բեզ, նմա:

- 1 K իմ փիս իմոյ
- 1 KOP բո փիս քոյ]ոյ
- 1 CDEFJ իմ, բո նորա փիս իմոյ, քոյ]ոյ, նորա
- 2 B նում փիս նորում, O չիբ՝ նորայ
- 3 ACDEFGHIJKLMNOP չիբ՝ լրիվ տարր:
- 6 O Ի վերա
- 7 EO դերանունն
- 7 BCDEFGHIKMNP ամենայնին
- 7—8 B երկուտարակաց
- 9 P զնեառաքս
- 9 N ԷԿ (կատարելի) փիս էր
- 10 B նայն փիս այն
- 11 EO անունն
- 11 N իրաւի
- 12 BP բնութեան
- 12 B բոյ փիս բոյոյ
- 12—13 GI նորայ
- 13 P ուրբէր
- 14 F դերանու թեանս
- 14 G յալովանք

- 16 N անն
- 16 B քանդի փիս քան
- 17 B զնեարան
- 17 N Պղատան
- 17—18 C զՊղատա
- 18 B եզնն փիս եզան
- 19 D դերանունքս
- 20 CE չիբ՝ Ի
- 20 B յունեութեան փիս յեութեան
- 21 FKN ոչ վաղանի, J ոչ վաղանի
- 23 D չիբ՝ Իսկ
- 23 BFJ նորայ
- 24 B նորայ
- 24 C նախնեանցն
- 25 D թըղթական, N թըղթակն
- 25 J Թուխա (է)
- 25 J նմա փիս նորա
- 25 J չիբ՝ կամ թէ՛ նա արբայ դոյս ինձ, բեզ, նմա
- 26 G արբայ
- 26 K չիբ՝ Ինչ
- 26 K նոի այ փիս նմա, N (նմա) նման

Առարականն՝ ինն, Բե, նովա: Ենն երբայ այս անուն, Բե երբայ:
 Հայցականն՝ զիս ասալէ յայն բան, զԲեզ ասալէ, զնա ասալէ:
 Հոշականն «կոշական» թարգմանի, որպէս ասէ՛ զո՛ւ, այսինքն՝ Ե՛կ,
 կամ՝ Գո՛ւ կոշեա զայս անուն, Գո՛ւ կոշեցեր զիս:

[Ր Ա Ն]

5

«Անբ պարզԳ, որգոն՝ իմ, Բո, նորա: Եւ բարդ՝ անձին իմոյ, անձին Բոյ, անձին նորա»:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Թ Բ Ե Ի Կ]

Նրատ տայ, թէ ի հորովեցուցանելն զանունն զդերանունս տեսակի
 10 նախ պարտ է ի պարզէն ասնել սկզբի՝ իմ, Բո, նորա, և ապա յոջա-
 կանէն՝ անձին իմոյ, անձին Բոյ, անձին նորա. զի բոլոր էութիւնն յի-
 շտի անձամբն՝ Անձին իմոյ ճարգիւտ ի տեսնել կամ պարզի և կամ
 փառ և պատի:

[Ր Ա Ն]

«Եւ տեսակԳ՝ զի ոմանք են նախազգափառ՝ ես, դու, նա, և ոմանք՝
 15 ամանցականք, որպէս ամենայն ստացականք, որ և եւկղիմիքն կոչին»:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Թ Բ Ե Ի Կ]

Ջգուշացա իմաստաւերս, զի մի՛՛ երկայնարան կոշեցուք վասն
 կրկնելոյն յալով անգամ, ասաց, եթէ կրկնմիք կոչին. այս, որ աստ
 20 յընեաց՝ ա՛յլ է, զի է՛ մամ, որ ասեա՛ իմ ստացածն, իմ այգիքն:— Եւ
 այս մէկ ամանցութիւն է, որ ի թէն ամանցիկն Բակ յորման ասեա՛ իմ
 այգուլն բնոն, իմ ստացումացն անն, որ ի բո ամանցացն ամանցի՛
 ունելով այլ տեսակա՛:

[Ր Ա Ն]

25 սեւ ամանցացին եզական է, որ մու զստացալոյ յայտնէ՛ իմ, Բո, նո—

1 J (ինն) երթա	11 CFGJ բո
1 J (թե) երթա	11 BP՝ նորայ
2 ADEFGHIJKLMNOP չիբ՝ Հայցական	11N բոյորիս թիւն փիս բոյոր էս թիւնն
2 N բեզ	11—12 N յիշատի փիս յիշտի
3 EH թարգմանի	12 J ինս
3 B ես փիս եկ	12—13 J չիբ՝ կամ պարզի և կամ փառք և պատի:
4 EJKO կոշեալ	12 O չիբ՝ կամ բարեկց մինչև 140—բզ էջի 12—բզ տարը ներատուայ՝ թեւթերք պատուատուովնելու պատանասով:
6 EI նորայ	15 P չիբ՝ դի
6 EP բարթ	16 P ստացականք
7 B նորայ	18 N իմաստաւերն
9 N Տրտա գայ փիս Քրտա տայ	18 P երկարան
9 F ի հորովեցուցանելն	18 N կոշեցուք
9 C քանուն	19 J կրկնելոյ, P կրկնելով
9 FJK զդերանունն	21 ACHKNN ի բննէ, BDHP ի բննէ
9—10 N չիբ՝ զդերանունն ան-տանն նախ պարտ է ի պարտ-զէն աննել:	22 CP այգոյն, N ագոյն
10 G նախապարտ է փի՛ նախ պարտ է	22 F ամանցաց
10 F անուայ	25 P զրատացալն
10 B գովեղրն	25 I իմոյ
10 P բոյ	25 I բոյոյ, E քոյ
10 P սոլայ	
10—11 AK յոջականն	
11 J ինս	

րա: Եւ էն, որ ներկականաց՝ նովրա— «երկու»: Եւ յորձական, որ բա-
ղումս՝ մեք, մեր:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

5 Եղական, որ միայն զստացաղն յայտնէ՝ Սմբատաշէն. և երբ զու
ասես՝ իմ բերդն, թէպէտ որ զանունն շասես՝ ճանչուի, այլ յայտնի է:

[Բ Ա Ն]

Էն ի զերանուանն ե՛ն՝ որ բաղյալդ են, որպէս՝ իմս, բոլդ. և
ոմանք՝ անբաղյալդ, որպէս՝ իմ, քոս:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

10 Ասեն, թէ սխալանք է այս արուեստաւորիս զայս աստ լինելու, զի
չիրում տեղացն ասացեալ է վասն յայդից, զի բաղյալդ է՝ որ մի յաւշ
ունի, որպէս Սմբատն, զի զիր մի յաղեցաւ յանունն. իսկ անբաղյալդ է՝
որ ասանց յաղի ասի՝ Սմբատ, և չունի յաղի ի յաւարան՝ որպէս յասուցն:

ՅԱՂԱԳՄ ՆԱԽԱՆԳՐՈՒԹԻՅԱՆ

[Բ Ա Ն] -

15 «Նախադրութիւն է բառ նախադրեալ յամենայն մասունն բանի բառ
բարդութեան և ի բաղդասութեան, և ե՛ն՝ ամենայն լիսուն՝ ներ, առտ, առտ,
առտ, ապ, բաց, ին, ըն, բար, բազ, շար, շար, մուշտ, զով, շով, պատ,
նախ, կանուխ, վաղ, առ, առ, վեր, բառ, ընդ, ենք, ստոր, խոն,
20 ունց, զկնի, յետ, տառ, մատ, յար, բոլ, զու, քով, պար, կարա, վար,
բակ, հեռ, ընդ, հակ, զեր, փոխ, մակ, քան, զեր, առ, վասն, յաղագս:
Եւ ստորագաւ են ի սոցանէ երեք՝ սակ, կից, որդս:

- 1 N նարդրա փխ նարդրա
- 1 CDEJ յորձականին, NP յորձակա-
նին
- 4 BE Սմպատաշէն, CD Սմբատաշէն
- 4 J և զու. երբ (շրջուց)
- 5 B թեպէտ, DGHM թեպէտ
- 5 NOP զանունն
- 5 ABCDEGHJMP այլդ, K որդս,
F չիր՝ այլ յայտնի է
- 7 ABFEFGHIKM ի զերանուանս
- 10 K սղականք
- 10 F արուեստաւորիս, P արուեստաւորից
- 10 F այստ փխ աստ
- 10 ACDEFGHIJKMNP շինելուս
- 11 N իւրում
- 11 P յաւշ փխ բաղյալդ
- 12 B Սմպատն, F Սմասն
- 12 B յանունն
- 13 J որ փխ և

- 13 F յասանց
- 13 BE Սմպատ
- 13 EK (և) որ (չունի)
- 14 F նախադրութեանն
- 16 CD թաստ
- 16 ACDEFGHIJKMNP ի փխ բառ
- 17 I ի բաղդասութեանն
- 17 E ներ
- 18 ACDEFGHIJKMNP բայ փխ բաց
- 18 B նք փխ ին
- 18 B նքն փխ ըն
- 18 B ի (զով)
- 19 ACDEFGHIJKMNP իսն
- 20 ACDEFGHIJKMNP զու
- 20 ACDEFGHIJKMNP կար
- 21 B նիս, իս (թեո)
- 21 ACDEFGHIJKMNP յաւել
- 21 D վասն
- 22 I երէք

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

Նախադրութեանս անուն և տեղի՝ հակառակ են միմեանց, զի թէ
նախդիր է՝ նա յետոյ է՞ր է զբաժ. և երբ յետոյ եղաւ՝ նախադրութիւն է՞ր
կրչի. այլ թէ սխալանք էին՝ ո՞չ վարէին այսու մինչև ցայսու:

5 Եւ հասաստի՝ աչպէ՛ս. նախդիր ասի ասինք սղագաւ, զի նախ եղեալ
լինի և յետոյ բան զանունն և զբայ և յամենայն տեղիս՝ ո՞չ իբրև զպա-
տուար, այլ իբրև զպատասաւոր, զի վասն այտորիկ յետոյ եղաւ տեղեան,
զի սպասաւոր է: Եւ իբրև զկարագիտ նախադասեալ լինի յամենայն
10 մասունն բանի, որ չէ պատուական բան զկարագուր, և յազազո զարդու
և զեղեցկութեան իմացեալ եղև նախադրութիւնս, և բարտք իմացեալ
եղև. զի իբք՝ որ սահմանաւ բաժանի, պարտ է, որ անուամբ զանազանի՝
որպէս նախդիրս, զի սահմանաւ: և անուամբ կատարեցաւ յաշտցն, զի
թէ բառ մասին զամենայն ինչ բնենս՝ առաջին և վերջին գտանես, որպէս
15 մեր են յաշխարհէս չէ առաջին, և որդին վերջին է հարին, և յերկս մշա-
կաց նախ սերմանելն է, և ապա՝ հեծելն: Այլ ի հոռոմին նախդիրդ յի-
սուն՝ պարզ է, և երկուստանս՝ բարդ: Իսկ ի մերս վասն առատութեան
լեզուիս՝ անբառ, և ոչ միայն՝ լիսուն:

Եւ ստորագաւք մէկդ նախդիր կարէ լինել և ստորագաւ. յորձամ
20 ասես՝ սակս քա և քա սակս. կից՝ որպէս գրկակից. հազարակից, և որդ,
որպէս՝ ճանապարհորդ: Եւ նախադրականս յոտոյ է բան զմարդան, զի
նախադրութիւնն անուան մասն է, և մակբայն՝ բայի, զի և լինի ծառայ
հարուստ բան զտէր, այլ չէր բան զնա պատուականս: Եւ նախադրութիւնս
թէպէտ որ յոտոյ է՝ պատու է բան զմակբայ: Իսկ զի՞ առ ի բարդու-
թեան. երբ ասես տաւր՝ պարզ է, և երբ ասես, թէ վաղուտը՝ բարդ է: Եւ

- 2 M հակառակէն
- 2 I էն փխ է
- 3 K նայ
- 3 CJ զբաժ փխ զբաժ
- 3 M ի յետոյ
- 3 BFI նախադրութեանն
- 4 C որպէսնք
- 6 F և և (յոտոյ) (կրկն.)
- 6 F առաջ
- 6 E զբայ
- 6 CD ամենայն
- 6-7 B զպատասաւոր փխ զպատասաւոր
- 7 P զպատասաւորս
- 8 N զպատասաւոր
- 8 J չիր՝ եւ (իբրև)
- 9 J մասունք
- 9 D յաղագրս
- 10 GH զարժու
- 10 C չիր՝ Լչն
- 10 P նախադրութիւն
- 11 K սահմանեալ
- 12 P նախադիրս

- 12 BCDEFGJP կորեցաւ փխ կտառ-
րեցաւ
- 13 P գրտանես
- 13 E զամ փխ զամենայն
- 16 BEFGHIJKMNP չիր՝ ի (մերս)
- 16 J առտութեան փխ առտութեան
- 18 E (եւ) ստորագաւոր
- 18 M մեկդ
- 19 E զբակից, P կրկակից
- 19 P չիր՝ հազարակից
- 19 N չիր՝ և (որդ)
- 20 F նախադրականս, N նախադրա-
կանք
- 20 ACDEFGHIJKMNP զմակբայ
- 21 ACDEFGHIJKMNP մակբայ
- 21 ACDEFGHIJKMNP բանի փխ
բայի
- 22 J ծառայ
- 23 DH թեպէտ, M թեպէտ
- 23-24 B ի բարդութեան, C ի բարդու-
թեան
- 24 N յերբ

բարդատուներն անեն, թէ ո՛ր ազգի նախորդ է՝ և դա՛յն գնես, զու բնջ շինէ գլխունն:

զենե՛ն՝ ներքոյ և այտաբոյ-իշխան և տէր.
Արտաբոյ տարրեղինացո շնորհատրեալ.
Ատաբոյն արակութեամբ փայլատակեալ.
Ապենիակն՝ աննուազ ճեռամբ պարսպեալ.
Բարձողին գրնաս բազկա պտակեալ.
Ի նմանութիւն աստեղագի փառաբ կրեալ.
Ընդ լուսոյ նամեմատեալ, տէր իմ արբալ.

Բաւերոյս զատկաբ ծաղկատեալ.
Բաղ՛խատձոյ թկար ստաշնեալ.
Շարժարարտակուտ ուլամբր պննեալ
Մուշա բազուկ ուժամուխ հարեալ յերես իմաշխի.
Զովարար սիր ամարայնոյ բացբութեամբ մեղ տուեալ:
Զայլո գու շինեա ասաուծով:

ՅԱՂԱԿՄ ՄԱԿԲԱՅԻ

[ՐԱՆ]

«Մակբայ է մասն բանի անխաղաց ի ստոր բայի ասացեալ և կամ մակասացեալ բայի»:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ]

«Անխաղաց» ասաց զմակբայս, զի ոչ ունի խոնարհմունս իբրև զբայ և ոչ հոյրփս իբրև դանուն: «Ս ստոր բայի ասացեալ և կամ մակասացեալ բայի» մակբայն «կրկնաբայ» անի կամ «վերնաբայ», որպէս թէ ասես՝ գայս շինեն և կամ շինեն գայս. «պայնն» բայ է; և «շինենն»՝ մակբայ: Թէ ի ստորն գնես զբայն կամ ի վերջէ՛ մակբայ կոչի և անսխալ գրանն

- 2 J գլխուն
- 4 CDP Արա փխ Արտաբոյ
- 4 CD շնորհատրեալ, FP շնորհատրեալ, J շահատրեալ
- 5 G Արտաբոյն փխ Արտաբոյ
- 6 B Ապենիակն, N Ապենիակն, P Ապենիակ
- 6 B Աննուազ
- 6 K Անամբ
- 7 B Բարձողին, P Բարձողակին
- 7 KNP Բնաս, C գրնաս
- 7 P բազկո
- 8 P Ի նմանութիւն
- 10 B Բարբերոյ
- 10 K չիբ՝ զատկաբ
- 11 B Բաղ՛խ, ստծու
- 11 P ստաշնեալ
- 12 N Շարժարարտակուտ
- 12 B ուլամբր, C ուլամբր, N ուլամբր, P ուլամբր
- 12 F (պննեալ) Շարժարարտակուտ շահատրեալ

- 13 J Մողզ փխ Մուշա
- 13 J սամուխ
- 13 ACDEFGHKMP իմաշխի, IN իմաշխի
- 14 K անտայ փխ տուեալ
- 15 P Զայլ
- 15 EK շինեալ
- 16 P ՅԱՂԱԿ ՄԻ ՄԱԿԲԱՅԻ
- 18 ACDEFGHIJKMNOP ի ստոր բայէ
- 21 O Արան զժառաց փխ Անխաղաց
- 21 O Ինքնութեանն փխ խոնարհմունս
- 22 ACDEFGHIJKMNOP չիբ՝ և ոչ նույն իբրև գանուն
- 22 O ստարար իմ փխ ասացեալ
- 22 ACDFGHIJKMNOP ստոր բայէ, ինչ որ բայէ, E ինչ որ բայ է փխ ի ստոր բայի
- 23 ACDEFGHIJKMNOP չիբ՝ բայի
- 25 K չիբ՝ գնես զբայն
- 25 P ըզբանս

յայտնէ: Եւ վասն վերջագատութեան մակբայի ասացաւ ի նախորդութեանն:

[ՐԱՆ]

«Եւ մակբայիցն օճան՛ պարզ են, և օճան՛ չակաղիբ: Եւ են պարզը՝ վաղ, նախ, և չակաղիբ՝ վաղվաղ, Եւ յաճվաղ: <1> Եւ ե՛ն, որք ամանակի են յայնիչի՛ք, որքո՛ն՝ այժմ, յայնժամ: Եւ դարձեալ ընդ ստեամ իբրև գանսակս դասիկ է զամանակի յառակալականն, որպիսի՛ սերկ, վաղիւ, ցայս, ցայն, ցայնժամ, ցայս-ֆան, մինչև»:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ]

Իսկ արթնակո պարզ է՝ զոր ասէ ի կարգին. վաղ՝ անցեալ իբրև, նախաճվաղ՝ յստաց բան զամենայն և վաղ ժամանակաբ. այժմ՝ որ է ներկայ, յայնժամ՝ զանցելոյն, զարձեալ և ապանն[ւ]ոյն ունի Յարակայ

1 ACDEFGHIJKMNOP չիբ՝ Եւ վասն վերջագատութեան մակբայի, ասացաւ ի նախորդութեանն:	8 K սէբր, P սէբր
4 K + փխ Եւ (մակբայիցն)	8 B ցայնբան, ցայնբան փխ ցայնժամ, ցայնբան
5 FKO պարզն	9 ACDEFGHIJKMNOP չիբ՝ մինչև
5 ACDEFGHIJKMNO նախազ	11 B չիբ՝ Իսկ
6 P յայնիչ	11 G արթնակ
6 ACDEFGHIJKMNOP յայնժամն	11 B պարզին փխ պարզ է
7 ACDEFGHIJKMNOP չիբ՝ Եւ (զարձեալ)	11 ACDEFGHIJKMNOP իբր
7 B (զարձեալ) աղտ	12 ACDEFGHIJKMNOP նախազ
7 N գարիի	12—13 ACDEFGHIJKMNOP չիբ՝ այժմ՝ որ է ներկայ, յայնժամ՝ զանցելոյն, զարձեալ և ապանն[ւ]ոյն ունի
8 ACDEFGHIJKMNO յայնիսկան, I յայնիսկան, P յայնիսկանն փխ յարակայսկանն	13 ACDEFGHIJKMNO Յարականն, K Յարականն, P Յարականն փխ Յարակայ
8 KP որպէսի	

* ACDEFGHIJKMNOP Զնապրերը այտակո սխալաբար ունեն նեակայ նապարհ իբրև «Մեկնութիւն», որը, սակայն, վերաբրեւմ է ո՛չ թե մակբային, այլ՝ շագկաղին.

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆ]

«Բարբեր գաս կուտ շագկաղս ի յայտ սեղուո՛ղ, զի յառաջ՝ նիւթ, և ապա՝ կուտ, այսպէս, նախ՝ անուն և բայ և այլն, և ապա՝ շագկաղս: Եւ շագկաղաց տար ի շագկելոյ իմն և միտարելոյ և կապելոյ ի կարգի գրանն ընդ բանն և գմբաս ընդ միտս, զի զմեկնութիւն բանին յայննեպէ, և ոչ զայն մեկնութիւնն՝ որ մեծապէս յամանց է կարաս, այլ զսովորական խոսիցի, և բանն ի սմա որպէս սեռ ի մանի: Իսկ շիգմանոց անունն իմն է ըստ կրկուց արթնակոց, կա՛մ որ ի սերբանն աշխարհի յիկայ են իբր մինչև ցայժմ ի մէջ անուսչուս վերաբրելոյ և չակաղ ամանն ի լուսպան, և կա՛մ ի բն ինչ մասնելոյ խորին բաներ ամանն ի բն և ի պատեն սեղուո՛ղ յառաջ ըրելու: Եւ է զարձեալ շիգմանն միտարանութիւն սա իրարս ասալի արկեալ զիմացն՝ որպէս արթնակոց ցուցանէ: Ասի շագկաղոյ և շոգի, զի զկուտ գնելոյ կնկանացն զբանն և լուսն և սի կուտն է ինքն ի յանելն, որպէս՝ Եւ, զու բոժանած բանն են. իսկ Եւ և զու՛ միտարեաց են: Իսկ անշտապականն ընդդէմ սմին զիման որպէ, այլ զմիտան ոչ բամանն, որպէս թէ աննեմ, սարս, և չիպպն ընդ զարձն՝ թէ զայս իբրս արաս:»

ժամանակի, որպէս ասե՛նք՝ այսօր, յայգուց, յառաւտէ մինչև ցայ ժամս և այլ սոյնպիսիք:

[Ք Ա Ն]

<2> «Եւ միշակութեան, որզո՛ն՝ բարո՛ւք, յատկապէս, բնաւ, ամենկին, համարէ՛ն»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Միշակութիւն ասէ դիրքն՝ որ ի միջի կայ. և շաղկապով և այլևայլ բարի հաստատեալ. բարո՛ւք՝ որպէս յարեւը բարի ասեն եղևալ իրացն, և ստոյգ՝ որ անտա լինի: Յատկապէս՝ թէ այսցե՛ղ. այլ չէ լինալ՝ բնաւ, ամենկին. համարէ՛ն՝ որչապէս եղև իրրդ և հաստատի կատարեցաւ:

[Ք Ա Ն]

<3> «Եւ Բերութեանն, որպիսի՛ բոնցի, մուրցացի, ձղացի, ափաղի, ողկուաբուն, տարմարա՛»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Յորժամ բերթողարք խափս՝ պանձճազարդ, և ոչ՝ գեղզկապէս, որպէս արինախ գոր եղ առաջի, գոր ասեն, թէ բերթողի աշակերտ որ կատարեալ ուսեալ՝ գնաց ի գրախան միբոյ բերել իր վարդապետին: Եւ առեալ ձեծեցին զնա և արինաշաղախ թողին. և տեսեալ վարդապետին՝ հարցանէր զպատմանս: Եւ նա բերթողապէս բերածու բանի և շարժածու վանդիք պատմեաց զեղևալ գործն, թէ ի՛նչ ազգ ձեծեցին և ի՛նչ նիւթով: Ասաց՝ բոնցի, մուրցացի — «մատանցն կոճերովն», ձղացի՝ բազկացն ձղարն և արմնկամբքն, ափաղի՛ ստաւքն, ողկուաբունէ՛ն՝ զերզ զխազող կոխեցին, տարմարա՛ ի վերայ դիմեցին բազմութիւնքն առ հասարակ:

- 1 F ասէնք
- 1 FNO աչա, AEIJM ցյաչա
- 2 ACDEFGHIJKMNOP նոյնպէս փխ սոյնպիսիք
- 4 G բարոսք
- 4-5 P ամենկին
- 7 N շաղկապովով
- 9 P լինին
- 9 I Յայակայլէս
- 9 BEGKOP լեալ
- 10 P ամէնկին
- 10 E հաստալ
- 12 B բերդու թեանն, CDP բերթուս-թեան
- 12 D բոնցիք՝ B չիք՝ բոնցի
- 12 P մուրցացցի
- 13 P ողկուաբուն
- 15 K կոխախ փխ խափս
- 15 P գեղզկապէս
- 16 N արինախ

- 16 J Թերթողի փխ բերթողի
- 16 P չիք՝ ոք
- 17 ACDEFGHIJKMNOP ուսած
- 17 N մբոյ փխ միբոյ, P միբոյ
- 18 N գնայ
- 19 H բերութեան
- 19 CDGH բարի փխ բանի, IM լաչել
- 19 J շարժածու
- 21 JK բոնցի
- 21 P մատանց
- 21 C կոճերովն, P կոճերով
- 21-22 G բազկանց
- 22 BN ասացի փխ աքացի
- 22 I ստաւք
- 22 K ողկուաբուն
- 22 B գիթ
- 23 P խազող
- 23 EJD ի վերայ

[Ք Ա Ն]

<4> «Եւ Բանակութեանն, որզո՛ն՝ բազում անգամ, սակաւ անգամ:

<5> Եւ բոտլ յայտականն[6]՝ երկիցս, երիցս, չորիցս:

<6> Եւ ետեղականն՝ վերին, ստորին, որոց կալք երեք՝ ներսեղ-աչ, կամ <ի> տեղի կամ ընդ տեղ[ւ]ոյր, որզո՛ն՝ ներսեղ, ի տուն, բն-դուստ:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Քանակն «չափն» է, որպէս ասե՛մ՝ բազում անգամ աղաչեցի: Եւ որ զթին յայտնէ՛ երիցս առ նա գնացի կամ չորիցս:

Եւ ետեղականն զտեղին յայտնէ և ցուցանէ զներքինն և զվերինն. կալն՝ զոտն կալն և զստիլն ի տուն կամ բառ տեղուցն ուր և իցէ ասել՝ անդուստ գամ, կամ զտեղին միայն ցուցանէ՛ լեան և կամ դաշտաւ:

[Ք Ա Ն]

<7> «Ըզծից նշանակ Են՝ ի՛բր, ը՛ն, իցի՛ւ, ա՛լ, գո՛յլ, մարտա՛ն:

<8> Եւ խրոխտականն՝ ի՛շտ:

<9> Եւ սպառեականն՝ տի՛ր, տի՛:

<10> Եւ ննշտականն՝ վա՛շ, յա՛յ:

<11> Եւ շնորհակալուն՝ զԼ՛ն, աբԼ՛ն, դրուստ:

<12> Եւ սղոխականն՝ փոխան, փարելիք:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

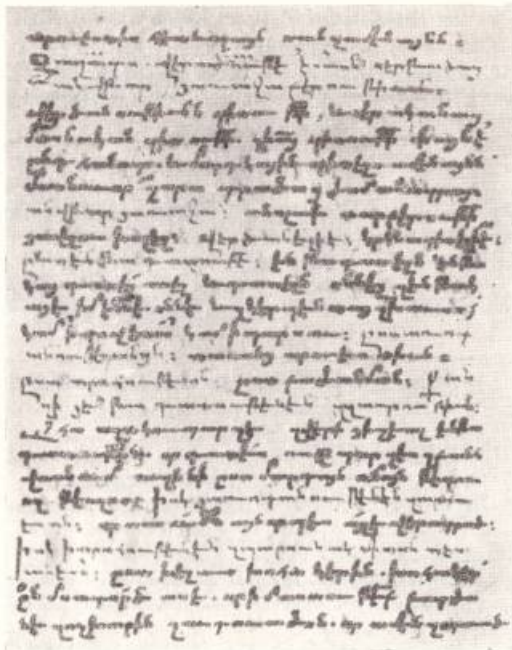
Ըզնական է ցանկային. երբ լսես տետեաց յուր, ասել յամարիս այսպիսի բան՝ իցի՛ւ, յո՛ն թև լինել. կամ՝ երանի՛, ա՛լ թև, գո՛ւլ, մարտա՛ն, գոր ամակարք ասեմք:

Եւ խրոխտականն՝ իշտ. յորժամ մարդոյ սպասնաս՝ իշտ թև ի ի ձեռս անկանէիր:

25

- 3 CDIM յայակական, N ստատչան, P յայտական, F յատկական
- 4 K տեղականն, P ի տեղականն
- 4 N երբ
- 4-5 P ներսեղոյ
- 5 P ընդ տեղուցն
- 5 P ընդուստ փխ բնդուստ
- 8 ACDEFGHIJKMNO ասեմք
- 8 P տեղի փխ աղաչեցի
- 9 P նայ
- 9 P գնաց
- 10 CDJ Ընդականն, K տեղականն, P տեղականն
- 10 P տեղին
- 10 BEFIKNO զվերին
- 11 AEFGLHIJKMNO զյոտն, P յոտն
- 12 EF տնուստ փխ անդուստ
- 12 ABEFGHIJKMNO գաշտ

- 14 P նշանք
- 14 P իցելի
- 14 B գոյ, G գոյ
- 16 B սպասականն
- 17 P ննշտանն
- 18 J շնորհակալուն
- 18 CD զԼ՛ն փխ զԼ՛ն, I զԼ՛ն
- 18 GHI արզեն
- 19 P փոխն փխ փոխան
- 21 E տետեաց փխ տետեաց, F տետեաց
- 22 JP յո՛
- 23 ABCDFGHIJMN ասեմք
- 24 P խրոխտականն
- 24 P յոր փխ յորժամ
- 24 K չիք՝ յորժամ մարդոյ սպասնաս
- 25 ABCDFIJKMNO անկանէր, E անկարբեր

Մի էջ «Կիրիկյան» ոչ-հեղինակային խմբագրության, 26-րդ թ. 2283, թ. 5-ը

Եւ սպառնականն՝ երբ ի մտա լինի զայլացուցիչն զակնդ ածես և զձեռքդ այս զե՛ս և յայն, և ի խիտ զայլացմանն կատարեալ բան չկարես յանէ, այլ՝ տի՛ր. տի՛, որպէս թէ ասկ կամիս՝ տե՛ս զլրբութիւնն. և երկու կիս որ լինի բանն ի զոգչալոյ և ի կազկանծելոյ շրթանցն:

Եւ հեշտականն՝ յորժամ սրտանհշտ և անոյշ բան լսես և կամ տեսանես՝ վա՛շ ասնն տեսողին և լսողին, և զոր անուշութիւնն ցուցանես, սակող՝ յա՛յ, որ շունչն արձակ ելի, և զիրանաս, կամ երբ կերակուրն թուի ախորժ:

- 1 B զակնդ
- 2 NP զձեռք
- 3 P զլրբութիւն
- 4 P որ փիս որ
- 4 N ի զոգչալոյ, P ի զպարտոյ
- 4 N շրթանցն

- 6 AEPFGHIJKMN ասնն փիս ասնն, P ասնն
- 6 BCDEFGHIJMNO ասողնն փիս լսողնն
- 6 P անուշութիւն
- 7 N ցուցանել
- 7 N ասելոյ

Եւ շնորհակալումն՝ ի զէն, որզէն. ի զէնն սպասի» է, և արզէն՝ «մեծութիւն», և դրասան՝ «զովութիւն», որպէս և ասացին հրեայքն Կոստանդիանոսի մարտ շնորհեալ՝ «Արզէն ի զէն Բնզ տիկինն»:

Եւ ողբականն՝ որ ողբօքս զորքի և կամ զսիրելի. «Ես Բո փոխան. 5 իմ փառելի, որ միշտ փառի զինն սէր քո»:

[Ք Ա Ն]

- <13> «Եւ ապաշնորհներն՝ դժմիտ, ճառաղէմ, ապամաման:
- <14> Եւ առաջականն՝ ո՛ւմ, ո՛ւփս, վա՛խ, խա՛յ:
- <15> Եւ եղկականն՝ վա՛յ, աա՛ղ, աղէ՛տ, եղո՛ւկ:
- 10 <16> Եւ հրաշականն՝ ի՛հ, ո՛՛:
- <17> Պատականն՝ բլփ ասէ, ջլփ ասէ:
- <18> Եւ հնեղականն՝ ո՛ւմ, ա՛հ, է՛հ:
- <19> Եւ ուրացութեանն կամ ապերախտութեանն՝ շէ՛, ո՛շ, ո՛շ իփփ, և ո՛շ միտ իփփ»:

[Մ Ե Կ Ը Թ Ի Ե Կ Ը]

Ապաշնորհներն՝ «ապաշնորհն» է. մարդ լինի «անհեթեթ», «փղուկ», «անշնորհ», «խրբ», «զժմիտ», «խոտոտամիտ», «ձառաղէմ», «լրբաղէմ», «ապամաման» — անժամ դաս:

Իսկ առաջականն՝ ում, ուփս, վախ, խայ, ցեղացեղ <լինի> ըստ լեզուաց և ըստ իր բառին առաղէ, երբ տեսանէ զոր ի վշտի և ի ցատ խիտս:

Եւ եղկական է, երբ բառ լսէ իր պակասութեան և զինքն վայ և կողով ասէ:

Իսկ հրաշականն՝ որ ասէ «պարսական», և ասնն, թէ «պարսկական» 25 ասի, զի ի հրաշայէս և լուծղին հարկաննն և ի բախելն ի վերայ սայ-

2 B զովութիւնն	12՝BI ԷԷ
2 EFJKP հրեայքն	13 NP ուրացութեանն
2-3 ABHIMN կոստանտիանոսի, E կոստանտիոսի, F կոստանտիանոսի	13 P քաղաքաբնութեանն
3 B շնորհեալ, P շնորհեալ	14 F շ փիս ոչ
4 I չիբ՝ որ	16 ADEFGHIJKMNOP Ապաշնորհներն
4 K ողբօքս	16 J ապաշնորհն (է)
4 B բնզ փիս քո	16 B անհեթեթ
7 ACDEFGHIJM Ապաշնորհներն, E Ապաշնորհներն	16 B անշնորհ
7 ACDFGHIJKMNOP զժմիտ, E զժմիտ	17 ACDEFGHIJKMNOP զժմիտ փիս զժմիտ
7 EKO ձագաղէմ	19 P խա
8 JK ապականն	19 E ըստ ըստ (կրկն)
8 P չիբ՝ խայ	21 B խիտս
9 K եղկականն	22 J պակասութեանն
9 IJ աղէտ	24 P պարսկական
10 P ոչ փիս ո	25 BN չիբ՝ ի (հրաշայէս)
11 B Պարսկական	25 CD հրաշայէս
11 BKNOP բեթ	25 GHP յուշղին
12 C հեղինական, DNP հեղինական	25 D հարկաննըն
	25 G ի վերայ

ինն ուսումըն պիտի որ շատ շունչ կլանել և ի գործս բերել շատ և քանակը շունչ և զհնարին անհեթեթի բան ասել՝ զէ՛լ ասէ, բէ՛լ ասէ, զէ՛լ բէ՛լ, որ գրեթեան յիբեար բերել զէ՛կն՝ էջք, և բէ՛կն՝ պայքար:

5 ի պարծել լինի և կամ իբր մեծ և փոռուոր թուի, նա զուր աննելով ասես՝ «Ուն, ան, է, ի՞նչ էաց ես, և ո՞վ է քո ընկերն»:

Իսկ ուրացութեանն՝ որ սրանայ զմնասն, զոր զործեայ լինի, և կամ ապերախտ լինի առ իբր երախտաւորն և ասէ՝ «Ոչինչ ես աւարեայ ինձ բարի, ոչ, ոչ իրիք»:

[Բ Ա Ն]

- <20> «Եւ բազա[ո]ւղորութեան՝ այո, հայո:
- <21> Եւ ապասութեանն՝ մի՛, մի՛, մի՛ իրիք, մի՛ եզով իրիք»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Թ Ի Կ Ն]

Բազա[ո]ւղորութիւնն միաւոր յանձնառութիւն է, որ զինչ ասեն՝ 15 յանձին կաշու և իրաւունք աայ՝ այո, հայո, որ յանձն անուս զհիւայքն: Ապասութիւն է լուարարութիւն, որ մարդոյ խաւով շտայ զոր ինքն շախորձէ՝ մի՛, մի՛, մի՛ իրիք, մի՛ եզ իրիք, որպէս ասելով՝ մի՛ և մի՛ իրիք, զի եզն մի է և միաւոր ասի:

[Բ Ա Ն]

- 20 <22> «Եւ զգուշականն՝ զգոյշ, գոյշ:
- <23> Եւ մարտարկացն կամ նշգրտութեանցն, որպէս, զիպեւ, զիարզ, բառ որոյ, որոն:
- <24> Եւ դիպումսն՝ քերև, ինձ քով, ի ղկպ:
- <25> Եւ զասականն՝ յեռ այտարիկ, զկնի սորա, զատ առանձինն,
- 25 մի բառ միողէ:
- <26> Եւ ժողովոյն՝ միանգամայն, խումբ, համբաւ, համուտ, հոյլ»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Թ Ի Կ Ն]

Չգուշական է, որ պատրաստեցնես զար՝ «Չգոյշ կաց, գոյշ վնասիս»: Եւ մարտարկացն է այն, որ մարտ և վէճ արհեստն է բանն, թէ ի՞նչ ցեղ և կամ ո՞րպէս լինի, բառ որո՞շ իրաց, որպէս սուրբ կոյսն ց՛հարբիկ ասաց՝ «Չխա՛րզ լինիցի ինձ այդ, զի զայր ոչ գիտեմ».— զճշմարիտն հաստատելոյ ազազաւ: Ե ոչ հակառակելոյ,— որպէս ասաց, թէ՛ կամ նշգրտաութեանցն, որ ճշգրտել կամի զիրքն:

Եւ դիպումսն՝ որպէս թէ զար ի բան յարկես, և <նա> յամելով զայլ, ասես՝ «Թերևս պատեա՞ն անկաւ, ինձ քով՝ ժողպար. ղէ՛պի կաւ ինչ ցաւոց»:

Գասական է՝ որ խաւսք մի վճարէ և մէկ այլ խաւսից շաղկապ զնէ, առաջք արկանէ և ասէ՝ «Ե՞րբ այս եղաւ»,— զկնի ախոր, յետ ախորիկ, դատ աստի, առանց այտար. մի բառ միողէ կարգաւ խաւսեցար դրանն որպէս ձեր կանձ է, որ ասես ի զրոյցն, թէ կան ի սա ու ի սա եղաւ:

Եւ ժողովոյն՝ շատ մարդ ի մէկ բան երթան. երբ հարցանեն, ասես՝ միանգամայն զիսցիք, խումբ արարիւն, համուտ, հոյլն ամէն զիսցա զհետ նոցա:

[Բ Ա Ն]

- <27> «Եւ մատհրամանոյն՝ ալ, բազ, ան, էկ, քեր:
- 20 <28> Եւ բազդատականն՝ առաւել, հուպ:
- <29> Եւ հարցականն՝ ոստի՛, ե՞րբ, զի՞ր, ի՞րբ, զի՞բար, հի՞գան:
- <30> Եւ սաստիկութեանն՝ յուր, յոյժ, կարի, շատ, սաստիկ, մանաւանդ, յաւն:
- <31> Եւ ապերզմականն՝ տա՛, քա՛:
- 25 <32> Եւ խունեղմականն՝ հա»:

- 1 J ուսումըն
- 2 B գհեանն, CD գհեա, AN գհեանն
- 2 B անհեղեղ, I անհեթեթ
- 2 K բեք
- 2 P ջեզ
- 3 B (ջեք) պէք, P բերեք
- 3 BHN յիբար
- 3 K բերն (պայքար)
- 4 CDJKNP նեզնեկանն
- 4 B արճամարճանքն
- 7 P ուրացութեան
- 7 EOP ուրումա
- 8 D երախտաւորն
- 11 J ւ փիւ նւ
- 11 BEG աչոյ փիւ աչո
- 11 BEG հայոյ փիւ հայո
- 12 G չիբ՝ մի՛ եզով իւիք
- 14 J Բազա[ո]ւղորութեանն, P Բ ազը - սաղարութեան
- 14 JG յանձնառութեանն

- 14 N ասէն
- 15 D երաւունքք
- 15 BEGK աչոյ
- 15 BEGՅO հայոյ
- 17 E լուարարութեան
- 17 N ինս, P ինքն
- 17 ACDEFGHIJKLMNOP մի եզելով
- փիւ մի՛ եզ իւիք
- 17—18 P չիբ՝ մի՛ եզ իւիք, որպէս ստեղծով՝ մի՛, իւիք, զի եզն մի է և միաւոր ասի
- 23 DJP չիբ՝ ի
- 24 F գտատկանն
- 24 B յետ աչաւարիկ
- 24 E խում
- 26 F համբա
- 26 ADEFGHIJKLMNOP համբաւ, C չիբ՝ համուտ
- 26 N հոյլ

- 2 P պատրաստեցնես
- 2 EKO Չգուշ
- 2 P գասիս
- 3 D մարտարկացիքն
- 3 M արկանէն
- 4 J բառ որո՞
- 4 P սուրպ
- 6 D զճշմարիտն
- 6 P յարգաւ
- 6—7 P նշգրտութեանց
- 8 B զիպեանն
- 8 N գոս փիւ զոր
- 8 N չիբ՝ և
- 8 B լարարկես
- 9 H Թրես, N Թեցես
- 9 B (պատեա) անպատեա (անկաւ)
- 9 E ժողպար
- 9 F քնշք
- 11 P խաւս (մի)
- 11 C վճարի, F վիճարել, P վարել
- 11 ANOP մեկ

- 11 JP խաւսիցն (շաղկապ)
- 13 GH (առանց) սուր
- 13 F խաւսցա
- 13 N գրանն
- 14 B (նեք) կանա, CD կարնզ
- 14 K Է գրոյցսն, P Է գրոյցն
- 14 CD (թէ) կաքճ
- 14 K իսա եղաւ փիւ ի սա եղաւ, P սայ
- 15 P չիբ՝ մարզ
- 16 E խումպ
- 19 AGHIMN մաթրամանոյն, BCDEF JKOP մաթրամանոյն, նմաւ. Ն. Ազանց, էջ 34.
- 21 B չիբ՝ զի՞րբ
- 23 F յաւես
- 24 G ապերզումականն, N ապաչեր-զրմականն, P ապաերզմականն
- 24 P չիբ՝ սոս, բաւ
- 25 N խունեղմականն, P չիբ՝ նւ խունեղմականն
- 25 P հայ

Մատերամայն թոփ, որ վարանական է. չորժամ մեծ բարոյ շահն-
դիպի՝ մարդ վարանակալ տարակուսի առ վայր մի և ազա առէ. «Աղէ,
բող զայս առնենք» և ամն, թէ՛ «Զպակասդ բեր, որ յայտարմէ այլ
չզրկինք»:

5

Եւ բողզատական է՝ որ գշտտ և զտակա համեմատես:
Եւ հարցական է՝ ուսո՞ր՝ զաս, ե՞րբ եկիր, զի՞ր կաս, ի՞նչ ցեղ
կեաս և այլն նոյնպէս:

10

Եւ սաստկութեանն, որ շտտցն ևս դիրքն և ասես՝ «Շատ անձեւ եկեր
և յորդ», յոյժ, և կամ՝ կարի, խիստ, մանաւանդ, որ է սասուակը:
Ապերդմականն ասէ, որ աներզնու հաւանական բանիս հատա-
րիմ՝ անէլ դիրքն՝ ստա՞ւ, ջրա՞ւ, յրպէ՞ս՝ «Տա՛ւ ևեղ տէր քաւորիմ,
մեղ կու յաւսիս, քա՛ւ և մի՛ լիցիք»:

15

Եւ խունեղմականն, այսինքն՝ պակասն, Հա որպէս մեր ասեմք
փոխանակ այոյի:

[Թ Ա Ե]

- <33> «Եւ հաստատութեանն՝ յայտ:
- <34> Եւ դրականն՝ ամուսնեանի. Բնադիմելի, ամակացելի:
- <35> Եւ մոլորեանն՝ Ե՛ճ, ր՛ճ, հր՛, ընր՛»:

20

[Մ Ե Կ Ե Ռ Ի Թ Ի Ի Ե]

Ի հաստատութեան բանի վերայ տեսն՝ յայտ է, Եւ եկել է ամենոյ:
Եւ դրականն՝ զինչ ամուսինքն ասեն ընդ իրեարս խաղալով և կա-

- 2 AHKN Մաթրամայն, BCDEFGJI MOP Մտթրամայն
- 2 B տարակուսական փխ վարանու- կան
- 2 CD չհանդուր
- 3 N վարանու
- 4 N սպակասդ, P պակասդ
- 5 KO չի գրկինք
- 6 N չիբ՝ որ գշտտ և զտակա. համե- մասն
- 6 P զտակաւ
- 7 N չիբ՝ եւ հարցական է
- 7 B իրբ (կաս)
- 7 K զի՛նչ փխ ինչ
- 8 P կաս
- 8 EK այլ
- 9 C շտտացնես
- 9 F անք
- 9 ACDEFIJKMNOP երեկ, B եր փխ կկեր

- 10 FJ որդ փխ յորդ
- 11 N Ազաչերզմականն, P ապերզմ- մականն
- 11 EFHK այս է փխ ասէ
- 12 P տայ (քաւ)
- 12 ACDEFGHIJKMNOP Տայ (քեղ)
- 13 B կու խուսի
- 14 G խունեղմական
- 17 P հաստատութեան
- 18 J քեւտայցմելի
- 19 J չիբ՝ չք
- 19 ADEFGHIJKNOP քե՛ւ, C քե՛ւ, M քե՛ւ փխ ը՛ք
- 21 EG վերա
- 21 J չիբ՝ ի
- 21 KO վերա
- 21 F չէ փխ է
- 22 KO ամուսինքն
- 22 J խաղալով

տակարանելով: Գրական խաւար են շինել՝ Բնադիմելի, որ է «Տեւտա-
լիս, ամակացելի՝ «կակզպոյն շունչ բերեն արտաքս ի հեշտացեալ փո-
րտուեացն»:

5

Եւ մոլորեանն՝ որ պոսնիկքն և շարագործքն ի խանից ժամն թա-
լացեալ ի գիշորիկնն, այսցեղ թանձր գոլորշով չեղ հանն շրթաժրքն՝
զարձեալ երկիւղն աստուոյ ի սրտիցն, և խոպացեալք ի սղմի զարշու-
թեանն՝ եճ, ըն, ընր, տատի պահեացէ տէր զնեզ:

ՅԱՂԱԳՄ ՇԱՂԱԳՄ

[Բ Ա Ե]

10

«Շագկապ է բառ, որ կապէ զտրամախոնորիւնն սնով և զմեկնու-
թեանն փեռեկումն յայտնէ»:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Ի Թ Ի Ի Ե]

15

Շագկապն՝ որ ի վերջէ դասեցաւ. դիտելի է, զի ոչ ամենայն ի վերջէ
դասեալքն պատուական են, և ոչ բնաւ՝ անարգ, զի ահա կատաճարն ի
վերջէ մտանէ, և առաջին նստի ս՛չ վասն պատուոյ, այլ զի անզին
զայն պահանջէ: Նոյնպէս և շագկապս ս՛չ պատուոյ ազագուս աստ եղաւ,
այլ զի նախ այլեայլ իբր հասարակ արժան է, և ազա՞ կապել: Նախ ամե-
նայն մասունք բերականիս, և ապա՞ շագկապ. զի կապն միոյ իբր ոչ
լինի և ոչ ստի. վասն որոյ ասէ՛ «Շագկապ է, որ կապէ զտրամախոնութիւնն
ոճով»: Տրամախոնութիւնն իմաստքն և բանին միտքն է, զոր շագկապն
կա՛մ յառաջքն մեկնէ, կա՛մ ի վերջքն ոճով, իբր թէ ասես՝ «Գեամք ի
Հոովմ ես և զու»,— և զմեկնութեանն փեռեկումն յայտնէ, այսինքն՝
զբանն տարածանէ, որ մեկնութիւնն չթաքչի:

20

- 1 P հաստատականելով
- 2 E կարգոցն
- 2-3 B փորտանցն
- 4 ADEFGHIJKMNOP մոլորութեանն, C մուլութեանցն
- 4 N հարագործքն փխ շարագործքն
- 4-5 K թողացեալ, P թաշացեալ
- 5 Ե ի զի՛ւ. թէ՛նէ՛ն, CEJP ի զե՛նու- թեանն
- 5 BJ գոլորշով, C գոլորշով, P գոլորշով
- 5 B շրթաժրքն
- 6 N երկեղն, J չերկեղն
- 6 F խոպացեալ
- 6 J չիբ՝ ի
- 6 N ի սղմի փխ ի սղմի
- 6-7 P զարշու.թեանցն
- 7 ACDEFGHIJKMNOP չք փխ ը՛ք
- 7 J պահեացէ զնեզ տէր աստուած
- 10 F զտրամախոնութեան
- 10-11 ACDEFGHIJKMNOP զմեկնու- թեան
- 13 CD Շագկապ
- 13 N զտակաւ և զբնաւ փխ զտակաւ

- 13-14 N չիբ՝ գիտելի է, զի ոչ ամե- նայն ի վերջէ դասեալքն պա- տուական են, և ոչ բնաւ՝ անարգ
- 13 J չիբ՝ (ամենայն) ի, GH ի վերջոյ
- 14 DIP չիբ՝ անարգ
- 14 N չիբ՝ անա
- 14 P չիբ՝ այլ
- 15 GH ի վերջոյ
- 15 BFGHIO տատիւ, CDIJKMN յա- տալոյ, E առաջոյ
- 16 J յաղագու
- 16 J չիբ՝ տա
- 17 J ապայ
- 19-20 P զտրամախոնութեան
- 20 P չիբ՝ սնով
- 20 K իմաստքն, P իմաստ
- 21 K (տակա) թէ
- 22 BDJMP Հոով
- 22 G չիբ՝ և (զու)
- 22 CP զմեկնութեան
- 22 P փեռեկում
- 23 JP չթաքչի

Բարտր դաս կաշու շաղկապոս ի յայսմ տեղոջ, զի յառաջ՝ նիւթ, և ասպ՝ կապ, աշպէս, նախ՝ անտն և բայ և այլն, և ապա՝ շաղկապոս:

Եւ շաղկապ՝ ասի ի շաղկերոյ իմն և միաւորելոյ և կապելոյ ի կար-
զի զբանն ընդ բանն և զմիտս ընդ միտս, զի զմեկնութիւն բանին յայտ-
նեալէ, և ոչ զայն մեկնութիւնն՝ որ մեծապէս լուծմանց է կարատ, այլ
զսովորական խառնից, և բանն ի ամա որպէս սեռ իմանի:

Իսկ չոկամանց անճան իմն է բոտ երկուց արիւնակաց. կամ որ
ի սկզբանն աշխարհի լինալ են իրք մինչն զայսմ ի մէջ անուցոս՝ վե-
րաբերելով և չոկչոկ ամանես ի լատչոն, և կամ՝ ի բնն ինչ մտածելով
խորինն բաներ ամանես ի բեզ և ի պատենէ անզուշ յառաջ բերես:

Եւ է դարձեալ չոկամանս միաբանութիւն առ իրնարս առաջի ար-
կեալ զիմացն՝ որպէս արիւնակի ցոցանէ:

Ասի շաղկապոյ և «ոգի», զի զկապն զնելով կենդանացն, զբանն և
չունչ և ոգի կրանն ինքն ի յատենն, որպէս՝ եւ, զու բաժանած բանք են.
Իսկ եւ և զու՝ միաւորեաց և-ն:

Իսկ անշատականն ընդզէմ ամին զղէմսն որոշէ, այլ զմիտսն ոչ բա-
ժանէ, որպէս թէ՛ առնեմ, արա, և շկապես ընդ զործն՝ թէ զայս իրքս
արա:

[Բ Ա Ն]

«Եւ շաղկապացն ոմանք չոկամանք են, և ոմանք՝ անշատականք,
ոմանք բազմատք, և ոմանք՝ սարքազմատք, փաստ[ա]բանականք, առ-
ականականք, բազրանականք, բարձրատարք»:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Ի Թ Ի Ե Ն]

Եցոց զճանաչմանն շաղկապիս, թէ որք են չոկամանից իմանալի,
որպէս ասացաւ ի մակրային կամ ի սկզբանն աշխարհիս բուռն հարկա-
նել զզոյաջութիւնն աշխարհիս ինչ և զալ կարգու և որ ինչ եղեն ընդ մա-

- 1 DFP տեղոջ
- 1 FP յատան
- 1 F Կի, թն
- 2 GP չիբ՝ կապ, աշպէս, նախ՝ անտն
և բայ և այլն, և ապա:
- 4 J մեկնութիւն
- 4-5 E յայտեացէ
- 6 J ամալ
- 7 FM կրկու
- 7 P արիւնակացոս
- 8 EKO յեալ
- 8 P ցայտմու
- 9 F դատարան
- 10 KOP տեղոջ
- 13 EKO Այս ի փիս Ասի
- 13 K չիբ՝ զնելով
- 14 I շուշ
- 14 N կրկանէ
- 14 P ենք
- 15 N չիբ՝ և (զու)
- 16 D զգմանն
- 17 P որ փիս որպէս
- 20 P և փիս եւ

- 20 N շաղկապացն
- 21 E (բազմատք) են
- 21-22 CDO տարբերութիւնք, N տա-
րբերութիւնք, P չիբ՝ տարբերու-
ականք
- 22 J (բարձրատարք) բիշ մի ի մեկնու-
թեան շաղկապիս զբեցաւ ի մակ-
րայն, զայն անց բնկայ, Մայն
բնիկացու մը սակա է նաև ստորե
նշով 2ևտարբերի կետայն երևու-
նքի ներքին յուսանցքներու մ.
2ևս, Ա, թ. 39ս,
2ևս, Կ, թ. 32թ,
2ևս, Ը, թ. 298ս,
2ևս, Գ, թ. 68ս,
2ևս, Ի, թ. 50ս,
2ևս, Լ, թ. 51թ,
2ևս, Մ, թ. 48ս,
2ևս, Ն, թ. 160ս,
- 24 J Եւ ցոյց փիս կցոյց
- 24 EK զանազանաշխ
- 25 B ի վերջ փիս ի մակրային
- 25 ACDEFGHIJKMNOP չի սկզբանէ
- 26 N ոչ ինչ փիս որ ինչ

մանակս ժամանակս՝ ի մէջ անուլ և ընուլ ի լատչան և չոկ անուլ, այ-
սինքն՝ հաւարել և կամ ի բո խորհորդ ծնանել խորինս ինչ և ճառել ի
լատչան: Եւ է չոկամանս իբրև զմիաւորութիւն և զմիաբանութիւն:

Իսկ անշատական է՝ որ զմիտս իրին ոչ բաժանէ, այլ զղէմսն միայն-
թէ ասեա՝ եւ և զու, — զղէմս ցուցեր, այլ շատացեր, թէ ի՛նչ անեկեր, —
այս է անշատական: Եւ երբ ասես՝ «Եւ և զու երբանք առ քաղաւորեմ», —
չոկամանք են, և միտք յայտնեցաւ:

Իսկ բազմատ է՝ որպէս ի վերայ ճանապարհի հաստատուն իրք ա-
սես, և զիրքն շատես, թէ քա՛ր է, թէ՛ մաս: Եւ երբ ասես «Լուսատեբա՛»՝
«զարեկական» նշանակեցեր, ըայց զգոյութիւնն յայտնի շատացեր, թէ
արեգա՛կն կամ յուսի՛ն կամ ա՛սալ:

Արդ՝ բազմատ է, որ իրք յայտնէ, և զոյութիւնն՝ ոչ, այսինքն՝ յայտ-
նիլ իրք առանց զոյութեան:

Իսկ սարքազմատ է յայտնի իրաց՝ զոյութեամբն հանդերձ, որ շա-
սես իրք ի վերայ ճանապարհին, այլ զգոյութիւնն ոճով յայտնես, որպէս
ասես, թէ՛ «Աւերակն կամ յուսին կամ աստեղա՛» որպէս զայս բանս արա-
բեր զու զիս, ուրախ արարիլ և եւ զկեզ:

Իսկ փաստաբանականն սպասմանականն է, որպէս որ յամեալ ի
յորս և յետոյ կկեալ՝ հարցանես զպատճառն յամելոյն:

Իսկ ստորականական է՝ որ զու շարքանես զանապարհորդն, թէ
ի՛նչ էր պատճառն յամելոյն, այլ զու յանձն ապակուսիս ընդ ընդ բեզ
սակելով՝ «Արեւի է ի՛նչ եղև, զի՛նչ եղև, է՛ր յամեաց բշտաականք»:

Իսկ բազրանական է սպասմանադրականն՝ յործմ շատ բազրա-
ղէ ճանապարհորդն զպատճառ յամելոյն, և ի բազում սակելոյն զպատ-
ճառադրականն հաւանիս և ասես՝ «Ազա սուրմն ա՛յլ կին պատճառմն,
հնամայ զիտացի զիւրաբանութիւնը»: Որպէս կըրարքն Յովսեփայ

- 1 GDJMP չիբ՝ ժամանակս (ի)
- 2 N քոյ
- 2 I խորհուրդ
- 2 IN ծնանել ծնանել (կրկն.)
- 2 P ի (խորինս)
- 3 E չոկամանս
- 4 KP զղէմ
- 5 AJMOP ցուցեր
- 6 B անշատականք
- 7 B միտքն
- 7 P յայտնեցո
- 8 N եւ փիս է
- 8 I հաստատուն
- 9 GH չիբ՝ և զիրքն շատես
- 9 J շատեր
- 9 EKO յուսուորեայ
- 10 E նշանակեցեր, N նշանակեցեր,
P նշանեցեր
- 10 E զգոյութիւնն, P զգոյութիւնն
- 10 ABCDEHIJKMNO շատցեր, P շատեր
- 11 JK յուսինն

- 12 E այսինքն
- 14 EKO զայսութեամբ
- 15 P յանով
- 15 P յայտնես
- 16 P սակ
- 16 J ասակց
- 18 BJKP փաստաբանականն
- 19 B ի չիբ փիս ի յորս
- 20 B շարքան
- 21 B չիբ՝ էր
- 22 P Արեգաւք
- 23 M բազրանական
- 23 N սպասմանադրականն
- 23-24 GH յազրանէ փիս յազրանէ
- 24 F յամելոյն փիս յամելոյն
- 24 ACDEFGHIJKMNOP տեղոյ
- 24-25 P զպատճառս զբանական
- 26 G Կեճա
- 26 EFG կըրարքն
- 26 EKO Յովսեփա, F Յովսեփայ

դրաճանա չամկոյն յնդիպասս ասացնալ՝ հաւանկոյցին զճանկոր
 զ՛ալլին իրեանց, և եզիպտացիքն փորձի ստեալ զեմբամեայ սովոյն
 իրքն, ասէին՝ «Ռոբմն այս էին երազն Փարաւովնի»: Եւ Յակովբ ասէր՝
 «Ռոբմն այս էին երազն Տովսեփայ»: Իսկ «սպա ուրեմն» ասին յետ
 5 տարակուսանաց լինի, կրքմն և է՛, զի ի տարակուսանս:

Իսկ քաճմատարզ «անհարկատր» Թարգմանի, այլ որպէս և անուա-
 նի, նոյնպէս է՛. և աստ ոչ հարկատր պիտայիք եղաւ, այլ որպէս ճա-
 մուկ ի մեկնոցի, այսինքն ի հանդերձի՝ ոչ զպէտս հանդերձին վճարէ,
 այլ զպեղեցիովինն ջուցանէ. նոյնպէս և Թարգմատրն՝ կամ միայն
 10 զտեղին լիւոյ ազգաւ եղաւ, և կամ պայծառացեցանկոյ և զարգարե-
 լոյ ազգաւ եղաւ, և ս՛ ՛ ի պէտս հարկատր պիտայից, զի ըստ աշխար-
 հականաց քաճմատրն «վայրագար» ասի, և Եամուկն, զոր զուր «արէզ»
 ասէր:

[Ք Ա Ն]

5 <1> «Եւ ջոկամանկ Են, որ զմեկնորիւն յանճուս արտաբերեալ
 ջոկամանկն, և են այստիկ՝ և, զի, այլ, բնպէտ, անկնցիկ»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

Այս է ջոկամանս, զոր ինքս մեկնէ, որ ի լինելովնէ՛ արտաճոց
 երթաս մինչև ի կատարած աշխարհիս, և երբ խաւք մի վճարես՝ և
 20 զնես, որզան՝ «Վեացի և Եկի»: Գի յորժամ ասես՝ «Գիտե՛ս», կու հասկը-
 նաս և այս հանց բատ է զի, որպէս որ կիլիկեցիք կան ասեն՝ զհանն
 կարնկաւ, որպէս որ ի գրոյցն ասես շարղիպոյ, թէ կու մասկնա՛ս կամ
 զիտե՛ս,— և ա՛յս է. այլ, բնպէտ՝ և ի խաւք մէջ զնես զայս, զի «Թէ՛-
 պէտ զաւաւր էր, յարկեզմ սոպանին»: Իսկ անկնցիկն բատ է՝ «գր-

- 1 ACDGHIJKMNP յնդ. պատս
- 1 BCEKOP զճակոր
- 2 ACDEFGHIJKMNOP Եզիպտացիքն
- 2 E զիտե՛ս Թմամեայ, ԵՐ զեթմամեա,
- N զեթմամեայ
- 3 EGP Փարաւանի
- 3 EGP Յակոր
- 3 P չիբ՝ «Ռոբմն այս էին երազն
- Տովսեփայ, Իսկ ապա....
- 4 EF Տովսեփայ
- 4 K ասեւոյն
- 5 F լինել
- 5 P և (կրքմն)
- 5 C տարակուսանս, K ի տարակու-
- սանս
- 6 C Թարգմանի
- 6 J որ փիս և
- 7 P հարկատր
- 8 J ի մեկնոցի
- 8 CD ոչ ոչ (լրկն.)
- 8 BFH զպէտս
- 9 P զպեղեցիովինն
- 9 ABDEFGHIJKNOF (միայն) զի
- 10—11 I չիբ՝ և կամ պայծառացեցան-
 նկոյ զարգարելոյ ազգաւ եղաւ

- 11 J յաղագու
- 12 P չիբ՝ և (ճամուկն)!
- 12 F զարգուր փիս զոր զուր
- 12 E ասիկզ»
- 15 E զմեկնու թիւն
- 15 K յանճուսն
- 16 DGN Թեպէտ
- 16 F ասնեքեցիկ, K ասեքեցիկ, N
- ուեպեցիկ
- 18 G ուկնէ փիս մեկնէ
- 19 P ի կատարածի
- 19 N չիբբ
- 20 B զընես փիս զնես
- 20 B չիբ՝ որզան
- 20 ACDFHMP կու հասկանա, EKO
- կու հասկանայ
- 21 EHP հանց. N հոյնց
- 21 E բան փիս բատ
- 22 EI չիբ՝ որ
- 22 P չիբ՝ ի (գրոյցն), K ի գրոյցն
- 23 D MN Թեպէտ
- 24 F սուլմանին, KO զուստանին
- 24 P ասեքեքն
- 24 GP զանես

նեայ» կոչի, զի՝ «Թէ՛ երկէ շեկիւր, զոնեայ սյաւու եկ», զոր զուր «բարէ»
 ասէր:

[Ք Ա Ն]

5 <2> «Եւ անբառակամ Են՝ որ Եզ անգամ զայս շարղիպոն, բայց
 ասկայն յիւր յիւր խորոցն, և Են այստիկ՝ կամ, և կամ, կամ քէ»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

Անբառակամ Են, որ զզէմն բաճանն, բայց զմիտան՝ ոչ. Եզ ան-
 գամ, մի անգամ զայս մակշարղիպոն՝ կամ դա, և կամ Ես, և կամ
 քէ շէ դա: Բայց ասկայն այիւր յիւր խորոցն, այսինքն՝ Թէպէտ անբա-
 10 տականքն զմիտն բանին յայտնն, այլ յիւր յիւր խորոցն, այսինքն՝
 միջոցն, կարասն, որպէս թէ՛ դա՛ և դա՛,— Թէպէտ զմիտն շասացիւր,
 թէ ի՛նչ ասնէր դա և դա, բայց զն գնկուլ՝ զերկուր բաճանցիւր և արա-
 րոր հանգիստ բանին:

[Ք Ա Ն]

15 <3> «Եւ բազմամ Են՝ որ գոյութիւն ոչ յայտնն, այլ ոն իմն ետ-
 նակն, և Են այստիկ՝ քէ, զի քէ, բնպէտ, զի քէպէտ»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

Ասացաւ արիտակ բազմամիդ շատագորոյն, և զի ասէ՛ սոս իմն նշա-
 նակն, «Թէ՛ դու շքնաս, դա՛ զնայ», զի «Թէպէտ որ ինչամ ես, այլ
 20 զԵզ չգիտես»:

[Ք Ա Ն]

<4> «Եւ արաբազմամ Են, որ [Է] բնց գոյութեանն և սն յայտնն:
 <Եւ են այստիկ>՝ Բան, Բան[գ]ի, <վասն>, վասն զի»:

[Մ Ե Կ Ե Ն Ո Ւ Ք Ի Ի Ե Ն]

5 Մատուր պիտի այսպիսի խաւսալի, որ ի յայն իրոցն զնէ՛ զայս
 ազգ շարղիպոս, որ գոյութիւն և սո՛ յայտնն, այսպէս՝ «Քանի զու քե-
 բեր ինձ ոսկի, ասմ ես Բնց անկ պատական. ոսկին և անկ՝ գոյութիւն,
 և չորս ինձ, և ես՛ Բնց» — այս սո է:

- 1 E Երկէ, P Երկէ
- 1 GP գոնես
- 1 F բարբէ, G բարբէ, N բարբ, P բարբ
- 4 P գայս
- 5 D խորոցն
- 5 B և կամ թէ
- 7 P զչէմ
- 9 EIK դայ
- 9 B Թեպէտ, DHHN Թեպէտ
- 10 EGHKOP զմիտ, N զմիտ
- 10 KO սայ փիս այլ
- 11 E կարասն
- 11 DGHMN Թեպէտ
- 12 O գուր փիս դու
- 12 E գայ
- 12 GIMO բայց
- 16 DGHMN Թեպէտ
- 16 DGMN զի Թեպէտ
- 18 չիբ՝ զի
- 19 BDGMN զի Թեպէտ
- 22 FP բնց գոյութեանն
- 27 KO քեքբ
- 27 P՝ գոյութեանն

[ՔԱՆ]

<5> շն փաստականք <են>, որք ի բացատրութեան սակս բաղայս յարտոցեն. և են այս՞ զի, որպէս, երէ, աղ յերէ, վասն, յազագս. վասն որոյ, վասն զի, վասն ոյր, ըստ որոց, ըստ որքան, որքան, մի անգամ:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆԵ]

Ասացաւ, թէ պատճառականք են փաստականքն, և զի ասէ՛ Քի բացատրութեան սակս բաղայց յարտոցեն: Ատարեալ ի բէն մարդ թըզ-թատար, և յամեալ, ի բացատրութեան սակս և ուսանելոյ սակս բաղայս՝ պատճառս յարեա խափոց և ասես՝ «Չի՞ եզիս Բեզ, ս՞րպէս յուչագար, երէ արզելի՞ն գԼեզ»: Արդ՝ եթէ չկար պատճառ, վասն որոյ յամեցիք, վասն զի՞ չխափեցիք, բայ ս՞րքան ուժոյ չերկեար դուս:— Միանգամ միով բանիս յայանեաւ:

[ՔԱՆ]

<6> շն տարակուսանք են՝ որք տարակուսեալ չերկբայս սովորեցան մակազկայել. և են այս՞՝ արդև, ապա, ապաբէն, ապա ուրեմն, իսկ ընդէ՛ր, էրո՛ւմ, գմէ՛ն»:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆԵ]

Ասացաւ և այս, որ շատը բան զգալ մարդոյն զու բեզէն տարակուսիս՝ «Լեզուք ի՞նչ եզաւ, ապա ուրեմն հիւանդացա՞ւ, իսկ ընդէ՛ր առաւելցի գնա, գմէ՛ն անգիտացայ, զի ծոյլ և անարի եր»:

[ՔԱՆ]

<7> շն բաղբանականք են, ոյք առ մակրեոսն և առ շաղկապսն բացատրութեան բաշ տեմականքն. և են այս՞՝ արդև, ուրեմն, այլ, այլ սակայն, այսուհետև, վասն որոյ, յազագս որոյ»:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆԵ]

Վերադոյն ասացաւ և բաղբանականս, թէ որ դայ ի գործոյ ինչ ճեզ-

- 2 J փաստականք
- 2 EGHJ որ
- 2 P ի բացատրութեանն
- 3 P չիք՝ վասն, յազագս
- 4 P չիք՝ վասն (տի)
- 4 P չիք՝ ըստ որոց
- 4 P չիք՝ (ըստ որքան) որքան
- 5 H ի փիս մի
- 7-8 G ի բացատրութեանն
- 8 P ի բնն
- 9 P չիք՝ և (ուսանելոյ)
- 11 BEKO չկայք
- 11 G յամեցար
- 12 B չխափեցար
- 12 J ըստ որոյքան փիս ըստ որքան
- 12 N չերկեաց
- 13 J յայտև, N յայտանեայ
- 15 J որք որք (կրկն.)

- 15 B տարակուսայ
- 16 B այսորիկ փիս այսր
- 16 OP արդևաք
- 16 P չիք՝ ապա (ապաբէն)
- 17 ACDEFGHIJKMNOP ուժ փիս էրոսմ
- 19 J եզէն փիս բեզէն
- 20 N Արդև, P Արդևաք
- 21 CD անգիտացայ փիս անգիտացայ
- 23 KO որք
- 23 AG շաղկապս, CDEFGHIJKNOP շատուս, H շաղկապուս փիս առ շաղկապս
- 24 P տըրականքն
- 24 C ևարդեք, P արդևաք
- 27 MN ասաց
- 27 J զա

զացեալ և կամ զրոպարտեալ ինչ՝ կամիցի արդարեալ բանիս, և շատ պատճառ միարտեալ և առաջի զնէ, զի բազն մի ասի, վասն որոյ առ մակրեոսն և շաղկապսն. մակրեոսն «վերաբերենս» և «կերկեարենս» է, ի վերայ բերէ նմանացոյն պատճառս և շաղկէ, այսինքն՝ խափնէ ասակ և արկինակս բազումս բացատրեալ, որ բաշ արամակային, այսինքն՝ ստուգին և խմացեալ լինին, մինչ հաւանիս և ասես՝ «Լեզուք ա՞յլ ազագաւ յամեցիք, ուրեմն չիք իրա զրոպարտապէն Բո, այսուհետև հաւանեալ եմ Բեզ, վասն որոյ այլ ոչ եղից ունկն Բոյոց ըշնամեացն. զի զու նշմարիտ ես»:

[ՔԱՆ]

<8> շն բարձատարք են՝ որ ի շափու սակս կամ զարդոյ յարտոցեալ լինին. և են այսոր՝ իզն, մակ, իրք»:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆԵ]

Կիով ասացարք և դայս զմտնատարս, որ վասն գտեղն ընդոյ և դարդու աղագաւ եզաւ, և ոչ՝ ըստ կարեաց, զոր և ինքս ասէ, իզն՝ բանճատ է այս, զերջ որ ասես՝ թէ «Ենչու՞ ի գաս, ինչու՞ ի գետ, իզն գաս, իզն գնա, իզն ասա ընդ այս անուն մարդ»։ Իսկ և մակս այլ է բանճատ, զերջ ասուրն և ընցայն և կամն, նոյնպէս և համայն. «Համայն լսէ, համայն ասա զայս»:

[ՔԱՆ]

<9> շն են ոմանք, ոյք առադրեն և ընդգիմակս, որպիսի՝ սակայն, համայն»:

[ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՒՆԵ]

Չայլո ասէ այսմ պատճառ, զի սովորութիւն է իմաստնոց զստույզն յանձանց միայն կարգել, իսկ զկարծելիսն ոչ ինչ չերկեաց վերայ կալ, որպէս թէ այլք ասացին, և ես շահարկեմ, որ թէ դայ ժամանակ՝ վարին

- 1 P զրոպարտեալ
- 1 EK և (կամիցի)
- 2 N յատաբի
- 2 P բաշ
- 3 J մակրեոս փիս մակրեոս
- 3 CD վերաբերեն
- 3 ACDEFGHIJKMNOP երէ փիս էրոսմ
- 3 F որ (ի վերայ)
- 4 CEGJK ի վերայ
- 4 P պատճառ
- 4 B շաղկապ
- 5 D տըրականքն
- 6 K արդևոք, O արդևաք
- 7 KO որեմն փիս ուրեմն
- 8 P չիք՝ եզէք
- 8 BEKO բոց
- 8 D թըշնամեացն
- 9 D «ըշնամարիտ» P նշմարտ
- 11 B ի շափու
- 12 EO ինի

- 14 E թարձատարս
- 14 CD զընդոյ փիս ընդոյ
- 16 CD ինչ ունի գաս, E ինչու ի գաս, H զինչու ի գաս, J ինչու ի գաս փիս ինչու ի գաս
- 16 ADEFGHIJKMNOP ինչ (ի գետն), CD ինչու փիս ինչու
- 16 BP ինչ գնա փիս ինչ գաս
- 17 P չիք՝ ինչ գետ
- 17 IJP ասայ
- 18 F հայնն
- 19 J ասայ
- 21 B ընդգէմ գիմակս
- 24 P Թայլո փիս Թայլո
- 24 K չիք՝ ասէ
- 24 H սովորութեան
- 25 D որ ինչ փիս ոչ ինչ
- 25 J վերայ
- 26 B չի (որք)
- 26 J գա

նախ, և որ աղէկ լինի և լա՛հնա սնոր երթան, որպէս թէ չհզոյ գ՛նա արագի, և անդորձն՝ զինի դորձաւորին, որպէս սան՝ Վախկա՛ն բլպտ որ կուտալ էր, յաղբեցի»: Վաճա՛նքն բլև արագ էր, յառաջեցի ևս զնա»:

[Բ Ա Ն]

10 «Եւ վարանկանքն են՝ սյ՛մ ականյ ընտրելի առնէն զեկրորցն, որգոն՝ զկր, զոնէ, փարբա՛ր»:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Ի Թ Ի Կ Ն]

10 Հաւաստ և ինքս արունաստորս զմիտք բանիս, և մեր ևս վերագոյն ցուցաք, թէ յորժամ ի յառաջին բարոյն վերջանան, զերկրորդի յանձն առնու՛մ վարանեալ և շտեալ զառաջինն զկր. «Թէ մեկնիչ Լաջ ոչ եղ՛ւ [զկր] ինն բանիկ ուսանիմ» և «Թէ կարգացալ շխաւմ լինել զովիկի, գոնեայ յամարոյ զեծմայց» և «Թէ ի Բաղա՛ն շխաի, փարբա՛ր փութայի և, զի ի գեալ հասից ի յորս»:

ՅԱԶԱԳՍ ԱՌՈՂԱՆՈՒԹԻԱՆ

[Բ Ա Ն]

15 «Առզանութիւնքն են տասն՝ շեշտ, բութ, պարոյկ, երկաւ, սույ, քաւ, սսկ, ապարաց, ենթամայ, ստորաս»:

15 Եւ առզանութիւնքն սեռականքն են չոր՛ք ոլորակ, ամանակ, հագագ, կիր՛ք: Եւ ի սցանկ ոլորակ՛ն են երե՛ք շեշտ, բութ, պարոյկ: Ամանակ՛ը երկու, երկաւ, սույ: Հագագ՛ երկու, քաւ, սսկ: Կիր՛ք երե՛ք, ապարաց, ենթամայ, ստորաս»:

[Մ Ե Կ Ե Ռ Ի Թ Ի Կ Ն]

25 Առզանութիւնքն «առովասութիւն» աւի. և դարձան կոչի «արուեստ» և «զարգ» բանի, զի որպէս ամենայն որ ի ներքոյ երկնից բովանդակի ի տասն ստորագրութիւնս, նոյնպէս և տասն են, որով բաժանին և զեզեցականն ամենայն բանի բովանդակեալ իմաստք: Իսկ ասելն, թէ ա-

- 3 GH թեզև
- 3 C կոււոյ
- 6 P ակամա
- 6 HJ ընտրելի
- 6 H անուն
- 6 P զերկրորցն
- 9 C ինքնս
- 10 P զերկրորցն
- 11 P վարեալ փխ վարանեալ
- 11 EK շտաանեն
- 12 P կարգացալ
- 12 P շխաւմ
- 13 GP գոնեա
- 13 GHP շխաանի
- 14 FJ ի զեզգ, KO ի զեզ, P չիք՝ ի գեաւոյ
- 14 ABCDEFGHIJKOP ի յարբս, N ի յարբս

- 17 D շեա
- 17 C բոյթ
- 18 IO ենթամայ
- 19 B երեք փխ շորք
- 19 N գորակ փխ ոլորակ
- 19 J Նեպար, E Նարպար
- 20 EJNOP չիք՛ կիրք
- 21 N կիրք
- 22 EJKO ենթամայ
- 24 NP Առզանութիւն
- 24 NP Առզանութիւն
- 24 ACDEFGHIJKNOP առզանութիւն, IM առզանութիւն փխ առովասա-յութիւն
- 25 B յաւանդակի
- 26 K ին փխ են
- 26 GH բաժանեն

առզանութիւնքն են տասն՝ դրանի՛ս սորս յայտնեայ չանդերձ անուամբք. իսկ զգրութիւնս սորա ևս բացայայտեցից:

5 Արդ, առի շեշտ՛ սութ, բութ՛ ծանր կամ խոնար՛ կամ մանր, պարոյ՛կ շորքաւ, երկարն՛ երկայն, սույ՛ կարճ կամ սսկ, թաւ՛ խոշոր կամ թանձր, սսկ՛ սղորկ կամ լեաշի, ապարաց՛ առանց, ենթամայ՛ ներքապարհան, ստորաս՛ ներքահաստ:

10 Եւ զի՞ սոսց առզանութիւնքն սեռականքն են երեք, զոր պարտ էր շորս սակ. զի յառաջիկայս բաժանի ոլորակն ի շեշտ և ի բութ և ի պարոյկ, ամանակն՝ յերկար և ի սույ, չագագն՛ ի թաւ և ի սսկ, կիրն՛ յենթամայ և յապարաց և ի ստորաս:

10 Բայց ենթամայ և ստորատղ չակառակ են միմեանց, զի ենթամայն իստեղի է բանի, իբր թէ՛ Գամաղելի աւելնասոյց. իսկ ստորատղ ի բաժանել զսոյն, թէ՛ աւելն՛ աւոյց:

15 Իսկ ապարացի եղեալ ի տեղի նշան՛ վասն ունելոյ զձայնաւորն առ ի պարզ ասելոյ գրանն, որպէս անունոյ յայտնի՛ չանել այլի և զնել զպ ի վերայ տեղոյն՛ առաջես ապարբս:

20 Եւ ասելն՛ թէ առզանութիւնքն են սեռականքն երեք, այսինքն՛ առովասութիւնքն ազգականքն. առովասութիւնքն վասն այնորիկ առի՛ սակս այսր և անոր զանալոյ բանին և դրադունս ամփոփելոյ: Իսկ ազգական վասն այնորիկ առի, զի աղջ ի բազումս չատանի՛ ի չայր և ի մայր, յեղբայր և ի քոյր և կամ որք մի անզամ առին յարենէ բումմէ, այնպէս և սորաս:

Չարձեալ՛ ոլորակն թարգմանի սփեռացեալ ձայն» կամ սցոցումն»: Եւ զի առ, թէ յերեք բաժանի առզանութիւնն. և մին ոլորակն է, այս-

- 1 FK սորայ
- 2 BCEHIJKNOP պարութիւն
- 2 N սորայ
- 2 N բացայայտեցից
- 3 BCDFGHIJN շեշտն
- 4 E երկար
- 4 N սսկ փխ սսկ
- 5 B լեշ
- 6 D ստորաս
- 6 C ներքեստ
- 8 JK առաջիկայս
- 9 I երկար
- 9 AEFHIJKMNO Նագան
- 10 B կիրք
- 10 JK ապարաց
- 10 P չիք՛ և յապարաց և ի ստորաս
- 10 I չիք՛ ի (ստորաս)
- 11 B ենթամայնոյ, J յենթամայնոյ
- 11-12 K չիք՛ և ստորատղ չակառակ
- Եւ միմեանց, զի ենթամայնոյ:
- 12 P Գայմաղելի
- 13 N ի բաժանել
- 14 J յապարաց
- 14 P ի տեղ
- 14 B ի (նշան)

- 15 C նայոյ փխ անունոյ
- 15 C յառնէ
- 15 GK զգայ
- 16 GP տեղոյն
- 16 C ապարաց, P ապայպարձ
- 17 I ալորիք
- 17-18 K առովասանութիւնք (ազգականք)
- 18 P չիք՛ ազգականք. առովասութիւնք
- 19 JP անփոփելոյ
- 20 IM ի բազում
- 20 CD հասանի
- 20 ACDEFGHIJKMNO չիք՛ ի հայր և ի մայր
- 21 ACDEFGHIJKMNO եղբայր
- 21 ACDEFGHIJKMNO քոյր փխ ի քոյր
- 21 ACDEFGHIJKMNO՛ (քոյր) և թեի
- 21 I յարենէ
- 22 P սորայ
- 23-24 N չիք՛ Գարձեալ՛ ոլորակն թարգմանի սփեռացեալ ձայն» կամ սցոցումն»: Եւ զի...
- 24 H յերեք
- 24 J առզանութիւն
- 24 J ոլորակ

պլև և որտակ անունն բաժանի յերևո՞ր ի շեշտ և ի բութ և ի պարսիկ-
ամանակն՝ յերկար և ի սուգ. հագագն՝ ի քառ և ի սոսի. կիրեն՝ յաղա-
վարց և յնիթամնայ և ի սարսառ:

Իսկ ամանակն՝ «ժամանակ», հագագո՞ր բառ, և կիրո՞ղ պատահումն:
5 Արց՝ ուրբակից այտոյն ձեանի դշեշտ և գրութ և գրարսոյի, իսկ ժամա-
նակի զկարճն և զերկարն, իսկ բառո՞ղ զդոզրկն և զխոշորն. իսկ պատա-
հումն՝ գրարճարճումն գրոյ ի միջոյ վանդին կամ կցեալ զգիրն ի յանդի
վանդին և կամ ի բաց բառնայ զարձեալ ի վանդին:

Արց՝ ուրբակն արիննակաւ ասացաւ ի տեղոջ իրում, իսկ զդոզրկ
10 և զխոշորից բառ ի գրոց քառացն իմասացիս. յորս քառն պատահին ի
վանգո՞ւ և նորա քառն ասին. իսկ յորս յարկերն՝ և նորա ուղրկո՞ր. իսկ
յորժամ գիր ինչ յանդի անուան զիցես՝ յաղագոց ցուցական զերբն առ-
նելոյ, որպէս՝ մարգս, մարցն և կամ մարգխ և կամ մարցն և կամ
15 մարցիդ. — այտոյիկ ենթամանականք են և արց՝ այս բնից յաղագս տասն
առագանութեանցն:

[Ք Ա Ն]

«Շեշտայօր անուն է. որ յանգին ունի զպարակն, որպիսի՝ Սահակ»:
[Մ Ն Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Ասաց դարձեալ զորպիսութիւն և զզանագանութիւն ուրբակացոց հըշ-
20 մարիս ևս արիննակար, և ա՛յս է սուսմնոց:

Արց՝ ասէ, թէ շեշտայօր անուն է, որ յանգին ունի զպարակն, որպի-
սի՝ Սահակ: Այսպէս ամենայն անուն, որ ի վերջին վանդին զայր կամ
զինչ կամ զին՝ ամենեքեան նորա յանգաշեշտք ասին, որպէս՝ Սահակ
կամ Սմբատ կամ Կոստանդին կամ Աշխին կամ Քաղկի:

- 1 Ս յերէր, Ե կերբ
- 1 Ս չիբ՝ ի (բութ)
- 2 Ս չիբ՝ ի (սուշ)
- 2 Բ յաղակն
- 2—3 1 աղաթարց
- 3 Ե նիթամնայ, Բ յնիթամնայ
- 4 Կ քառ. փխ բառ
- 4 ABCDEIMP ամանակից Կ ամանակից
- 4 Ե կիրքոց, Ը կիրք
- 4 Ը պատահումքն
- 5 ACDEFGHIJKMNOP այս ինքն
փխ այտոյն
- 6 Ը զըկարճն
- 6 GI գոյորի, Բ գոյուակն փխ գոյորի
- 7 Բ գրայտարճումն
- 7 Ե չիբ՝ ի միջոյ վանդին կամ կցեալ
զգիրն ի յանդի
- 7 ACEFGHIJKMNOP կցելոյ, Ը կը-
ցելոյ
- 8 Ե բաց դանուայ փխ ի բաց բառնայ
- 8 Ե ի վանդին կամ կցելոյ զգիրն ի
յանդի վանդին (յառնակի ընրեր-
ցում)
- 9 ACDEFGHIJKMNOP ուրբակ
- 9 ACDEFGHIJKMNOP այն (ուրբի-
նակաւ)

- 9 KP ի տեղոջ
- 10 NP թառանց
- 11 Ը ի վանգոյ փխ ի վանգո
- 11 Ե յերկն
- 12 Ե գորգի
- 14—15 IM չիբ՝ ևս արց՝ այս բնից յա-
ղագս տասն առագանութեանցն:
- 17 Կ չիբ՝ որ յանգին ունի զպարակն
- 19 Կ գորգիսութիւն, Բ գորգիսու-
թիւն
- 19 Բ դանդաղանութիւն
- 20 N չիբ՝ և այս է սուսմնոց.
- 20 BMP սուսմնոց
- 21 N չիբ՝ Արց՝ ասէ, թէ շեշտայօր ա-
նուն է, որ յանգին ունի:
- 21 Ե յանուն
- 21 Ե յանգին փխ վանդին
- 22 Կ Բառնակ
- 22 Ե չիբ՝ ի վերջին
- 23 1 յանգաշեշտ
- 23 Ե Սահակ
- 24 Բ միջոցառ
- 24 AEFEGHIJKMNO Կոստանդին, Բ
Կոստանդին
- 24 G չիբ՝ կամ Կոստանդին կամ Աշխին
կամ Քաղկի:
- 24 CDHIJM Քաղկի

[Ք Ա Ն]

«Յարաշեշտայօր անուն է. որ նախ եզով <վանգի> յանգէն ունի
զպարակն, որպիսի՝ Պե՛տրոս»:

[Մ Ն Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

5 Ե յարաշեշտ է՝ որ նախ եզով, այսինքն՝ որ յառաջին վանգն մի
ձայնատր ունի՝ եչ կամ այր կամ ին. յարաշեշտ ասին. որպէս՝ Սի՛մովն,
Պե՛տրոս, Յա՛կովբ և այլն սոյնպէս:

[Ք Ա Ն]

10 «Նախ[ա]յարաշեշտայօր անուն է. որ նախ երկուր <վանգի> յան-
գէն ունի զպարակն, որպիսի՝ Գի՛կղիկոս կամ Սի՛մովն»:

[Մ Ն Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Այսինքն՝ ամենայն անուն, որ երկու հեզով յառաջ բան զվերջին
վանգն ունին զայր կամ զինչ կամ զին, ամենեքեան նորա առաջնայտարա-
շեշտք ասին, զի յար՝ որ է «միջառ» այնպէս լինի:

[Ք Ա Ն]

15 «Պարաշեշտ անուն է՝ որ յանգին ունի զպարակն, որպէս՝ Երակղէ՛ս»:

[Մ Ն Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Արց՝ ասէ յաղագս պարուկին, թէ ամենայն անուն, որ ի վերջին հե-
զին ունի զվ կամ զաւ, ամենեքեան նորա յանգապարսոյիք ասին:

[Ք Ա Ն]

20 «Յառապարսոյի անուն է՝ որ նախ երկու յանգէն ունի զպարակն,
որպիսի՝ Պա՛ղոս»:

[Մ Ն Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

25 Այսինքն՝ ամենայն անուն, որ միւրով հեզով յառաջ բան զվերջին
հեզն ունի զվ կամ զաւ, կամ զմի որ յերկարբառացն, ամենեքեան նո-
րա յարապարսոյիք ասին: Իսկ որ մի անգամ յառաջ բան զվերջին երկու
հեզայք ասին, որգոն՝ Յա՛վսղոս և կամ Կղա՛ղոս, — ամենեքեան սո-
րա յարապարսոյիք ասին: Իսկ յորքհեզան կամ հինգհեզան անուանք,

- 2 ACDEFGHIJKMNOP եզելով
- 2 EPK յանգին, G յանգին
- 5 Բ սարաշեշտ
- 5 ACEFGHIJKMNOP եզելով
- 6 1 ձայնատրի
- 6 1 չիբ՝ սահ
- 6 INP յարաշեշտք
- 7 GP Յակոբ
- 7 EKO նոյնպէս
- 9 Բ յարաշեշտքայօր
- 9 Բ երուր փխ երկուք
- 9—10 յանգին
- 10 G Գիկղիկոս, Ե Գիկղիկոս
- 10 IK Սիմովն
- 12 Բ երկ փխ երկու.

- 13 ACDEFGHIJKMNOP հեզն փխ
վանգն
- 13 CD գայրս
- 13—14 1P յառաջնայտարաշեշտք
- 16 CHJNP Պարոյկն (անուն)
- 19 Բ Գե
- 19 CEFGHJKMP ԳԵԵ, Ե Գով փխ Գաւ.
- 21 Ե հեզելով
- 24 Բ չիբ՝ որ
- 25 BCDEFGHIJKMNOP ԳԵ փխ Գաւ.
- 27 1 հեզակն
- 27 EFGHK Յովսէպոս
- 27 DFGHIJNP ԿԳԵԵԵԵ, Կ Կոզէոս
- 27—28 Ե նորա
- 28 Ը յորքհեզան, Բ յորքհեզան

որ յատարին հեզին ունի զէ կամ զաւ կամ զմի որ յերկրարբառացն, ամենեքեան սորա նախապարտոյիք սահն: Բակ յազազս բուժ ուրորակին վասն այնորիկ ոչ եզ դարբինակն, զի զիրին է զիտութիւն նորա ի սոցանէ, վասն զի ամենայն անուանք յորս ոչ են շեշտ և պարտիկ ձայնատրք և կամ երկրարբառն, այլ երկու, ոչիւ են շինեալ՝ ամենեքեան նորա բուժք են:— Այսորիկ են յրատր վերծանութեան:

ՅԱՂԱԳՍ ՈՏԻՅ

[Ք Ա Ն]

«Ուոք են պարզ երկոտասոճք. և ի սոցանէ են երկշարավանգ՝ չորս, և եռավանգ՝ ուր:

Եւ երկշարավանգն են այն՝

ա) համ-բայր՝ ներկուց ներկայնաց, քառամանակ, որզոն՝ մաշ-դոց»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ե Ն]

Ի վերջոյ զնէ դհանդամանս ոտից, զի ոտք վերջին մասն է ամենայն կենդանոյ: Եւ հարկատր է ոտք այսմ արուեստի, զի որպէս առանց ոտից ոչ կարէ ի հաստատութեան կեալ կենդանին յայնոց մասանցն. զի թէ այլ մասունս պակաս ունիցի՝ կարէ հայլթա[լ]թնէլ զկեանս իւր, բայց ասանց ոտից յոճ ստասպի, աչսպէ՛ս և բերթութեան արուեստ ի սա հաստատակ ունի զկատարելութիւնն. և երկոտասանն թիւ բովանդակէ զծանրութիւնն մարմնոյ արուեստիս: Եւ պարզք վասն աչքի սահն, զի թէ իտանն և շարագրես և թանկացնես՝ շինի ստատ և պարզ և առողջ ոտք, այլ թանկացնալ՝ անբանի ոտք լինի կամ ցաւածի: Եւ ասէ «Երկշարավանգը չորս», զի այս չորս ոտքս յերկուց վանգից կազմին, երկու վանգ ի մի շարեալ՝ մաշդոց.— յերկուց երկայնաց ասաց զմաշդոցն, և քառամանակ՝ այրն և ոն են յերկար. և ամանակ զձայնն է յասելի, զի մաշդոցն չորս զիր ձայն են ի հաննի՝ մենն և շայն և դայն և ցոն — զուտես աղէկ: Եւ համբոյր ասէ, զի հաստար ևն վանգերն և ամանակերն:

- 1 P տասնին
- 1 B գոճ, CDEFGHIJKMNOP գ օ
- փխ զաւ.
- 2 BF Նորս
- 6 BFP վերծանութեանն
- 9 J երկշարավանգ
- 9 C զորս փխ չորս
- 11 B երկայնացք, C երկայնար, J երկնոյանգք
- 12 P քառամանակաց
- 12 P Մաշոց
- 14 J գհանգամայն, N գհանգաման
- 15 JNP կենդանոյ
- 16 J չիբ՝ ոչ կտրէ
- 16 P ի հաստութեան
- 17 CD համթաթնէ
- 18 J և (արուեստ)
- 19 K զկարելութիւնն, E զքիտատրելութիւնն, P զկատարելութիւն

- 19 J երկոտասան, N երկոտասան
- 19—20 ACDEFGHIJKMNOP գծանրութեան
- 20 ABCDEFGHIJKMNO արևեստի, F արևեստին
- 20 J վասն այնորիկ, BCDEFGHIKMNOP վասն այնք
- 22 E ի (կամ)
- 23 E չիբ՝ զի ոչ չորս
- 23 J չիբ՝ վանգից
- 24 P Մաշոց (յերկուց)
- 24 J երկայնաց
- 24 B չիբ՝ ասաց
- 25 F զայն
- 25 ACDEFGHIJKMNOP յասել
- 26 E ի ձայնէն հաննի, KO ի ձայնէն փխ ձայն են
- 27 CDEFGHIJMNOP ց օն, A ցան

[Ք Ա Ն]

<բ> «Մեծասարճ՝ ներկայնէ և նազատւ, եռամանակ, որզոն՝ Գաւ-իթ»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ե Ն]

5 Մեծասարճ մեծակիզրն ստի, որ սկիզբն երկայն է, որպէս՝ Գաւ-իթ, և երկայն ին է, և աղասա՝ փոցն, ճիւն չէ պատե՛հ սանի, այլ փոն. եռամանակ, երեք զիր են յազդիլ զձայնն՝ Գ, Է, ր՝:

[Ք Ա Ն]

10 <գ> «Մեծավերջն՝ նազատւ և ներկայնէ, եռամանակ, որպէս՝ Կո-րին»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ե Ն]

Մեծավերջն, որ վերջին հեզն ունի զոյժն, երկայն ին և աղասա փոցն՝ Կորին, եռամանակ՝ Կ, Է, Կ: Այս երեքս են յառնել զամանակն:

[Ք Ա Ն]

15 <դ> «Անգայա[ն]՝ ներկուց նազատաց, երկամանակ, ճիպլս՝ նոն»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ե Ն]

20 Անգայան սթոյս ստի և «կակուղ», յերկուց աղասաց՝ նոն— Ե, ո, այս երկուս աղատր են և երկամանակ՝ Ե, Գ — այսք են յածել զուղ ամանակն:

[Ք Ա Ն]

<ը> «Եւ եռավանգ՝ ուր, որզոն՝ <ա> ստեղն ներկայնէ և յերկուց աղատաց, քառամանակ, որբար՝ Արբանճ»:

- 2 AB Մեծատր
- 2 CDHI Մեծատր՝ և անպատւ ներկայնէ եռամանակ, EFG հաստութեան ներկայնէ (չրջուն, չիբ՝ և), KO և նազատւ, ներկայնէ (չրջուն) M Մեծատր՝ և նազատւ ներկայնէ, P Մեծատր՝ նա աղատւ ներկայնէ (չրջուն)
- 5 ACDEFGHIJKMNOP Մեծավերջ փխ մեծակիզրն
- 5 B լսի փխ ստի
- 5 ACDEFGHIJKMNOP վերջն փխ սկիզբն
- 6 P ինն
- 6 CD (աղասա) իւրենն, E Էրեն, J տիւնն, P տիւն փխ Էրենն
- 6 P և (հին չէ)
- 6 I չէ
- 6 CD (այլ) իւրեն

- 9 B Մեծավերջ
- 9 C երկայնէ
- 12 CD ցոճ, P զոյժն
- 12 B ի փխ ին
- 13 B և, P տիւնն փխ Էրենն
- 13 B Այսք են փխ Այս երեքս են
- 15 P Անգայոց
- 15 N նոն
- 18 ACDEFGHIJKMNOP է փխ Ե, K չիբ՝ ծ
- 19 BJP երկուս
- 19 GH աղ օւր
- 19 J յերկամանակք
- 19 B յասել
- 22 P եռավանգրն
- 22 N ներկայն էլ փխ ներկայնէ
- 22 P երկուց
- 23 AGHI Արբանճ

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Նուսիանդ առ զանունն, որ յերեք վանդէ լինի շինած, որպէս Աբ-
րահամ, և շորս ամանակ ունի՝ ր', ր', 5', մ'. իր չափաբն ամանակ ծա-
խեն յասելն. սուսջին արքն աղաւտ հանէ ձայն, և վերջինն՝ երկայն:

5 [Բ Ա Ն]
<ր> «Վերջատանջ՝ ներկուց աղաւտաց և նկզէ երկարէ. քառամա-
նակ, որզոն՝ Մաղմուղն»:

10 [Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]
Վերջատանջ է՝ որ վերջն երկայն է, որպէս՝ Մաղմուղն, որ տան-
ջէ զշունչն՝ ձգելով զձայնդ և շորս ամանակ առնէ— Մ', դ', մ', Ե'. այրն
և մէկ ոն աղաւտ է, և միւս ոն՝ երկայն—Մաղմուղն:

[Բ Ա Ն]
<գ> «Քոզարոր՝ ներկարէ և նազաւտ և ներկայնէ, հինգամանակ,
որպիսի՝ Ամբակում»:

15 [Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]
Քոզարոր է՝ որ առաջն հաստ է, որպէս՝ Ամբակում, — հինգամա-
նակ՝ մ', ր', կ', մ'. ոն յերկար է, և փուն՝ աղաւտ:

[Բ Ա Ն]
<դ> «Քոզազաւտ՝ նազաւտ և ներկարէ և նազաւտէ, քառամանակ,
20 որզոն՝ Փիլիպպոս»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]
Քոզազաւտն՝ որ առաջն սակաւ է՝ Փիլիպպոս, քառամանակ, Փ', լ',
պ', ս'. առաջին ինին աղաւտ է, և միջին ինին՝ երկար, և վերջին ոն՝
աղաւտ:

25 [Բ Ա Ն]
<ե> «Հաւեղն՝ երկուց երկարաց և նազաւտ, հինգամանակ, որզոն՝
Յովսէպոս»:

- 2 NP նուսիանդ
- 2 ABCDFGHIMNOP զանուն
- 2 E յերեզ, J երեք
- 2 F զանդջէ
- 2-3 ABCDEFGHIKMNOP Աբրահամ,
C Աբրահամ, J Աբրահամ
- 3 ABGH ա, ր, ր, մ
- 3 K չափերն, P չափաբ
- 3-4 N ծախեն, P ծախն
- 4 N սակն
- 7 ACDEFGHIKMNOP Մաղմուղն
- 9 ACDEFGHIKMNOP Մաղմուղն, B
Մաղմուն, P Մաղմուն
- 11 E մէկ
- 11 E միւսն փխ միւս ոն, P միւսն
- 11 ACDEFGHIKMNOP Մաղմուն,
F Մաղմուն
- 13 F նաաղաւտ

- 14 ACDEFGHIKMNOP Ամբակում
- 16 P յառաջն
- 16 ABCDEFGHIKMNOP Ամբակում
- 17 ABCDEFGHIKMNOP մ, ր, կ, մ, ր
- 17 P սին
- 17 E սուստ փխ աղաւտ
- 19 P նուսիանտ փխ նազաւտ և ներ-
կարէ և նազաւտ
- 22 P զոր
- 22 ABFGHIKMNOP առաջն, C
յառաջն
- 23 CGIKMNP նազաւտ
- 23 B չիր՝ է
- 23 B միջինն
- 23 ACDEFGHIKMNOP ին (երկար)
- 23-24 B չիր՝ վերջին ոն՝ աղաւտ
- 26 A ներկուց փխ երկուց
- 27 CEGHK Յովսէպոս, J Յովսէպոս

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]

Հաւեղն, որ առաջն երկայն է՝ Յովսէպոս, հինգամանակ՝ Յ', վ', ս',
պ', ս':

[Բ Ա Ն]
5 <դ> «Աարտեղն՝ նազաւտ և ներկուց երկարաց, հինգամանակ,
որպիսի՝ Ստեփանոս»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]
Աարտեղն, որ վերջն, այսինքն՝ աարտն երկայն է, որպէս՝ Ստե-
փանոս, հինգամանակ՝ Մ', տ', փ', Ե', ս':

10 [Բ Ա Ն]
<է> «Ներզն՝ երկուց աղաւտից, նամանակ, որպիսի՝ Իսահակ»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]
Ներզն յմիջաբն առի, որպէս՝ Իսահակ, նամանակ՝ Ս, Ե, կ. յի-
րաի առաջ միաշափ, զի յերկուց աղաւտից սուսց, որք են այսք՝ Ե, ա, ա:

15 [Բ Ա Ն]
<ը> «Սոնքն՝ ներկուց երկարաց, վեցամանակ, որպիսի՝ Յովհաննէս»:

[Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն]
Սոնքն սուսարն է և Բանկն, Յոնիսնէս՝ ա, է և է յերկարք են.
20 յերկուց երկարաց սուսց և վեցամանակ՝ Յ', վ', Ե', Ե', ս', վեցամանակ
ծախեն: Ստանաւորն ոնն այս է, որ զրահես, թէ քանի՛ և յորո՞ց ստից
կամիս հաստատել զէութիւն բունին:

ԽՈՆԱՐԱՐԱՐԱՐ ԲԱՅԻ

[Բ Ա Ն]
25 «Բայ սանմանական, ներգործական, պարզ լծորդութամբ, առաջնոյ
շնչողոր բայից, ամանակի յայտական»:

- 2 ACDEFGHIJKMO առաջն, NP
- 2 GH Յովսէպոս
- 5 C Աարտեղ
- 5 P ներկուց
- 9 E հինգամանակ
- 9 J Մ', տ', փ', փ', ս'
- 11 P աղաւթից
- 13 F ներզն
- 13 CD մաշափ
- 13 N որպիսի
- 13 N սուսց փխ սուսց
- 13 B Ի, ս, կ, փխ Ս, Ե, կ
- 14 ABCDEFGHIKMNOP այս
- 16 BJ Սոնք, C ունքն, E Սոնքն, GHM
Կոնքն
- 16 CD ներց, GH երկուց
- 16 G Յովաննէս
- 16 J Յովանն
- 18 GHM Կոնքն փխ Սոնքն, JP Սոնք
- 18 ACDEFGHJMO Յոնաննէս, P
Յոնաննէս
- 18 ACDEFGHIKMNOP ∞ փխ ա.
- 18 P չիր՝ է (է)
- 19 ADFFGHIKMNOP յերկուց փխ
յերկուց, C երկուց
- 21 BK զու. Թիւնն
- 24 ACDEFGHIKMNOP լծորդութան
- 25 E շնչողոր
- 25 N բուսից
- 25 յայտական, P յայտական

Բազմիմաստ և շատախել արուեստատեսք և այլ իմն շահատեսք և ար-
 դիւնարար նիւթ զնէ առաջի մեր, որ է խոնարհմունք բայի: Քէպէտ անդ
 5 Ի վեր ասաց յազազս սորա, բայց յանախազորչն կրթէ. թագատոր հնգ և
 խոնարհմունք առ ամենայն որ խոնարհի և սահմանէ զմեծամեծս և զփո-
 բունս՝ բոտ իւրաքանչիւր պատշաճից, որպէս և արքայաշուք և հնգա-
 նայեացս բայ յամենայն ինչ խոնարհի և սահմանէ. որպէս և ասէ՝ «բայ
 է սահմանական»: Ի վեր անդ ասաց, թէ խոնարհմունք բայի հնգն են՝
 10 սահմանական, աներևոյթ, հրամանեան, ըզձական, ստորադասական:
 Ի տեղորոշ ասացաւ և լուծմունքն, բայց աստ դարձաւ ի հնգէն զմէկն՝
 դասմանականն ի մէջ առնու և ասէ՝ «բայ է սահմանական», որ զինչ որ
 պիտի սահմանէ. ներգործական՝ որ զգործն յայտնէ. պարզ՝ որ մեկնակ
 15 մեկնակ զնէ դրանն. լծորդութեան՝ որ լծէ զձալնատր և զանձայն զիր
 և հերկ առնէ բանի արարելով:

Ներշնչ շեշտուր բայից ի բազում տեղիս ուրիւր շեշտն, այլ առա-
 25 ջին և պարզ շեշտ աստ յայտնի ի խոնարհմանց բայիս. ամանակի յայ-
 տական, այսինքն՝ դամանակն ցուցանէ:

[Ր Ա Ն]

«Ներկայի, ապառնոյ, անցելոյ»:

20 [Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Զի խաւքն յայս Էրեք հասածի ժամանակս փորձուի:

[Ր Ա Ն]

«Դիմաց և բուց»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

25 Ոչ միայն զմասունս ժամանակի ցուցանէ, այլ և զզէմս, այսինքն՝
 յումմէ՛ խաւքն է ասացած, այլ և զթիւս, զբանի՛ս զորժողացն կամ
 խաւսողացն:

- 2 E արուեստատր
- 2 B այն
- 3 N խոնարհմունս
- 3 DGH Թէպէտ
- 4 C Ի վերայ, D Ի վերա
- 4 O փան փխ յազազս
- 5-6 P զփորձս
- 6 BG արքայաշուք, P արքայաշուք
- 6-7 K հնգապայեացս, N հնգաշնա-
 յեացս
- 7 I սահման
- 8 N են փխ են
- 9 C բաւարասական
- 10 P Ի տեղորոշ
- 11 ACDEFGHIJKMNOP սահման, F և
 սահման փխ սահմանական
- 12 E զգործն
- 12 N պարզ

- 12-13 I որ մեկնակ զնէ
- 13 J անձայն (զիր)
- 13 GH զմայնազիր փխ զանձայն
 զիր
- 14 F բանատր փխ բանի
- 15 C Առաջնս
- 15 G որոյն փխ որոյն
- 16-17 E յայտնական
- 17 P զարմանական փխ զամանակն
- 19 E աղաւաւոյ, J աղաւաւոյ
- 19 C անցելոց
- 21 F փորձելի, P փորձելիւն
- 25 ACDEFGHIJKMNOP ժամանակիս
- 25 BP զէմս
- 25 J այսինք
- 26 I ումմէ
- 26 ACDEFGHIJKMNO ասացած
- 26 D զբանիս

«Եզական, երկական, յոհնական»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

5 Յայս Էրեք սէս բովանդակի ամենայն բանական արուեստք, որ և
 ասէ ի կարգիս:

[Ր Ա Ն]

«Ներկայիս եզական՝ կոփիմ, կոփես, կոփէ.
 Երկուտեական՝ կոփոմ, կոփոս, կոփոյ.
 յոհնական՝ կոփեմմ, կոփէմ, կոփեն»:

[Մ Ե Կ Ե Ո Ւ Ք Ի Ի Ն]

Գիտացեալ արուեստատրս, զի ամենայն բանական հանձարս ի վն-
 6 բայ երկց ժամանակաց երթայ և երեք ոճով՝ կա՛մ միոյ, կա՛մ յերկուց
 և կա՛մ ի բազմաց՝ թէ՛ զործք, թէ՛ կիրք, թէ՛ բան: Եւ զայս ուսմանց
 կարգս կարենայ և շափատր բանիս համառատեալ զիրենկայ և հեշտու-
 15 սոյց արարեալ: Բայ է զիտ շափածու և շափատր, որ յամենայն իրք խո-
 նարհիլ կարէ՛ կակզանալով և կարենով համառատել, որ է կոփելիս, և այ-
 սուս փորձել և վարի կարգաւ: Թէ՛ կամիս, զու ասա՛ ազդեմ, ազդես, ազդէ
 կամ առնեմ, կամ զործեմ, կամ հրամայեմ, կամ պատուիրեմ: Ապա
 կոփելս խոշոր և շոր է՝ խորխոփելով զնայ և կակզի և հեշտ հասկանալի
 20 և զիւրաւ պահի. թէ՛ զու և կամ երկու մարդ այլ զժամանակիս զներկայս,
 որ ի ներքս կանք, զբանն և զհոգքն հոգալ կամիք՝ ա՛յս է կերպն, որ
 միատր խաւթս վասն երեք անհատի յասիկ՝ խաւթմ, խաւթս, խաւթ
 զա, կոփեմ, կոփես, կոփէ. և թէ՛ վեց մարդ էր՝ շոփոս-շոփաւ, զու այն
 կերպովն ասա, և թէ՛ շատ էր՝ իրք զբազմաց սանս, բոտ ասացելոյց:

25 [Ր Ա Ն]

«Ապառնոյն եզական՝ կոփեցից, կոփեցես, կոփեցէ.
 Երկուտեական՝ կոփեմմ, կոփում, կոփոյմ.
 յոհնական՝ կոփեցում, կոփեցումցէմ, կոփեցեն»:

- 4 P Ջայս փխ Յայս
- 4 G ամբանական փխ ամենայն բա-
 նական
- 4 P բանատր փխ բանական
- 8 N կոփում փխ կոփում
- 9 P յոգնական
- 9 J կոփէ փխ կոփէր
- 11-12 F Ի վերա
- 12 J երթա
- 15 F չիք՝ որ
- 15 I ամենայն
- 16 J հարենով փխ կարենով
- 17 P վար
- 17 EKO առ փխ ասա, J ասայ
- 18 D հրամայեմ, K չիք՝ կամ հրամա-
 յեմ
- 19 EKO կոփես

- 19 GJP զնա, K զնաց
- 20 P զիրեսա
- 20 EP ներկայս
- 21 C կանքն, F կամք փխ կանք
- 22 JP երեքեան հատի փխ երեք ան-
 հատի
- 22 GH խոփում
- 24 CD կերպով
- 24 JP ասայ (և թէ)
- 24 B շատք
- 24 F բազմացայ
- 26 ACDEFGHIJKMNOP Ապառնոյ
- 27 B երկուտեականն
- 27 I կոփուեր փխ կոփուեր
- 27 B կոփուեր փխ կոփուեր
- 28 J կոփեցես մեծ կոփեցես

Թէ զպպահանայ հատածէն կամիս ասել զո՛ր ինչ գործելոցն ես, կամ էր երկուք կամ բազումք՝ զպարտն բանին այնպէս արժան է ասել, այլ զիտեա՛, զի երկուտրականս բան բռնադատած է իմաստնոցն ամենաց- 5 տոց և շինած, թէ չէ ի սովորական խաւարս շկարտի ասիլ և առ մեզ շկայ:

[Ր Ա Ն]

«Անցելոյն Եզական՝ կոփեցի, կոփեցեր, կոփեաց. երկուտրական՝ կոփու, կոփացեր, կոփիցար. յո՛ւնական՝ կոփեցաք, կոփեցիք, կոփեցինք»:

10

[Մ Ե Կ Լ Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ]

Ա՛յս է սահմանականին արինական, որ սահմանէ զժամանակին հա- տածն և զեղևայ բանն և զգործն՝ յարժամ զգործով սահմանեալ իրքն բա- նի սահմաննս զայս ո՛ս պահելով:

[Ր Ա Ն]

15

«Յարածգականի Եզական՝ Լկոփէի, Լկոփէիր, Լկոփիր. երկուտրական՝ Լկոփուիր, Լկոփուր, Լկոփույ. յո՛ւնական՝ Լկոփեաք, Լկոփեիք, Լկոփուինք»:

[Մ Ե Կ Լ Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ]

Այս զերեք ժամանակին զիրք առնու թէ՛ բան, թէ՛ գործ, որպէս ա- սես՝ զիս առնելի, զիս վարդապետելի, զնայի ի գործ պատերազմի, որպէս վասն անվճար գործոյ և հաս ժամանակի խաւար պահանջեն:

[Ր Ա Ն]

«Երեզոծական՝ կոփեցի, կրտսական՝ կոփեցայ, բղնական՝ կոփի- ցեմ արդևք, հրամայական՝ կոփեա՛ք»:

Երեզոծական է, որ յայլս գործես բարի կամ ցաւ և վէրք: Եւ կրտ- սական է, որ յայլոց առնուս: Բղնական է, որ ցանկաս իրաց և ասես, թէ հասանիցեմ՝ մայս իրացս: Հրամայական է, որ հրամայես՝ «Արա՛ զայս ինչ», «Կեա՛ յայս անոն տեղ»: Քան զայս առաւել կոփք գտանես, բայց աւելի շահ ոչինչ, — զի բովանդակեաց զճարկատրն ասացեալ բանքս:

- 2 IM երգործական փխ Երգործական
- 2-3 IM չիք՝ որ յայլս գործես բարի կամ ցաւ և վէրք: Եւ կրտսորական է...
- 2-3 F կրտսուտրական, P երկուտր- ական փխ կրտսորական
- 4 B հասանեմ
- 4 GH իրաց
- 4 P Հրամանան (է)

- 4 J Արայ
- 5 F չիք՝ գայս ինչ:
- 5 I այս փխ յայլս
- 5 C սուել
- 5 B կորք
- 5 B դանես
- 6 P չիք՝ աւելի
- 6 N ոչինչ

- 2 G պապասնոյ
- 2 F հատածեն
- 3 CD չիք՝ էք երկուք, JP չիք՝ էք եր- կուք կամ
- 3 C յայպէս
- 4 J պիտեայ
- 4-5 P ամենացոց
- 5 F շկարտի
- 5 GI ասել
- 7 C Անցելոցն, E Անցանելոյն
- 8 FN կոփեցեր փխ կոփոցեր
- 8 N կոփիցար փխ կոփեցար
- 8 BEK կոփիցան փխ կոփիցար
- 12 J (և) գործն
- 12 J և (զգործով)
- 12 B սահմանայ
- 15 AD Լկոփեի փխ Լկոփէի

- 15 ADEKMO Լկոփեիք, N կոփեիր, P Լկոփիր փխ Լկոփեիր
- 16 J Լկոփ, B Լկոփուիր փխ Լկոփիր
- 16 ABCDFGHIJKMNP Լկոփու փխ Լ- կոփիր
- 17 ABDFGHIJKMNOP Լկոփեար փխ Լկոփեար
- 17 P Լկոփելու
- 20 AME առնել
- 20 AGHMNO վարդապետելի
- 20 BFGHIJKMNP ի գործս
- 20 B որ փխ որպէս
- 23 G Երեզոծական փխ Երեզոծական
- 23 B կրտսորա, P կրտսուտրական
- 23 P կոփեցայ փխ կոփեցայ
- 23-24 P կոփեցեմ
- 24 K արդևք, P արդևար

РЕЗЮМЕ

Публикуемая работа, озаглавленная «Толкование грамматики» — один из ценных памятников литературного наследия известного армянского средневекового ученого Вардана Аревелци (XIII в.). Написана была она в 1244—1246 гг. в Киликии по просьбе царя Хетума I. Источник, как пособие по курсу грамматики, списывался и имел широкое хождение как в учебных заведениях на территории Армянского Киликийского царства, так и в научно-педагогических центрах исторической Армении.

Автор, будучи известным книжником, историком и богословом, одновременно занимается теорией словесности и был толкователем грамматики. Его «Толкование грамматики» вместе с соответствующим исследованием и комментариями нами впервые пускается в научный оборот как *критический текст*, подготовленный на основе сравнения и сличения 17 рукописей.

В предисловии-исследовании (стр. 5—70), исходя из научной необходимости, мы ставим перед собой задачу: во-первых всесторонне осветить ряд поднятых этим литературным памятником проблематичных вопросов, являющихся важным вкладом в историю развития богатейшей литературы толковательского характера по грамматике; во-вторых, путем исследования грамматических концепций Вардана Аревелци попытаться выяснить всю систему его грамматических воззрений, по сути дела, труднодоступных, а подчас и вовсе непонятных для современного ученого-языковеда; и в-третьих, с помощью скрупулезного текстологического анализа уточнить связи с подобными грамматическими толкованиями, с одной стороны, а с другой — на основе сделанных текстологических заключений дать оценку этому грамматическому труду.

У Вардана Аревелци была определенная цель: осветить положения, высказанные в труде жившего во II в. до н. э. известного греческого грамматика Дионисия Фракийского с помощью анализа явлений классического армянского языка.

Автор в значительной мере использовал работу такого же типа известного ученого и общественного деятеля Армении XI в. Григора Магистроса, пересмотрел и углубил отображенные в ней положения Давида Анахта (V—VI вв.), Анонимного грамматика (VI в.), Мовсеса Кертюха (VII в.) и Степаноса Сюнеци (VIII в.).

Однако, характерно, что Вардана Аревелци часто не удовлетворяют высказанные до него объяснения того или иного толкователя по тем же вопросам: он предлагает новое толкование.

Григор Магистрос, в соответствии с использованными им источниками, в системе построения своего текста представляет высказывания

Дионисия Фракийского не как отдельные положения (*Рубь*) в виде цитат, а сливает их в своем толковании в единое целое. Вардан Аревелци же каждый абзац, каждое предложение или словосочетание армянского перевода труда Дионисия Фракийского (выполненного еще в V в.) приводит в кавычках как цитату, в качестве положения, а затем соответственно толкует их, не пропуская ни одного высказывания Д. Фракийского. Это и является залогом того, что грамматический труд Вардана Аревелци является хотя и кратким, но *целостным толкованием труда Дионисия Фракийского*. Следует отметить, что подобный принцип построения текстологического сочинения в армянской книжности вообще не является исключительно нововведением Вардана Аревелци: принцип этот гораздо раньше, чаще в V—VI вв., имел широкое распространение в трудах философского и богословского характера; но в *грамматической толковательской литературе Вардан Аревелци первый использовал подобный принцип построения текста*.

Этот принцип возник, однако, не только в результате требований всестороннего и исчерпывающего толкования труда данного автора, но также, и это особенно важно, *под давлением учебно-педагогической методики, для сочинений, предусмотренных в качестве пособий*.

А Вардан Аревелци был известным и заслуженным педагогом, возглавлявшим в течение долгих лет Хор-виральское учебное заведение высшего типа.

Подобный подход является крайне необходимостью, в первую очередь с теоретической точки зрения, для обучения таким сложным и трудным предметам или наукам, какими были, например, грамматика, риторика, философия, богословие и т. д. Наряду с правильным решением целого ряда языково-грамматических задач, в работе имеются общие недостатки и погрешности, являющиеся данью историческому прошлому-общечеловеческой цивилизации того периода. Так, в Средние века грамматика, находясь по охвату и характеру затрагиваемых вопросов в самых тесных связях с надстроичными явлениями: богословием, философией, риторикой, словесностью (устным народным творчеством, теорией поэтических и прозаических сочинений), сама, в свою очередь, частично обрела надстроичный характер. Поскольку в Средние века язык не рассматривался исключительно как средство общения между людьми, постольку и наука, изучающая взаимоотношения языковых единиц и явлений, естественно должна была дать дань (и действительно давала) таким явлениям мировоззренческих толкований, которые, будучи лишь языковыми фактами *могли быть правильно объяснены только опираясь на выявление структурных и естественно-исторических закономерностей*. С этой точки зрения не составляет исключения также «Толкование грамматики» Вардана Аревелци. Означенное обстоятельство, однако, будучи одним из важных признаков всех средневековых грамматических толкований, в то же время придает им как бы «энциклопедический» характер. Изучение этих трудов имеет особо важное значение не только для истории грамматической мысли, но и с точки зрения сферы интересов ученых и мыслителей того времени. Поэтому познавательное значение средневековых толковательских трудов по грамматике по истине всеобъемлюще.

К публикуемой работе прилагаются примечания, предметный указатель, списки собственных имен и использованной литературы.

S U M M A R Y

The work published, entitled „The Interpretation of Grammar“, is one of the valuable bibliographical monuments inherited from the eminent Armenian scientist of the Middle Ages, Vardan Areveltsi (XIII century). It was written in 1244–1246 in Cilicia at the request of king Hetum I. As a text-book for grammar courses, the original was recopied in many manuscripts and was in wide use in the teachings of educational institutions in the boundaries of the Cilician Kingdom of Armenia as well as in scientific-pedagogical centres of the Eastern Armenia.

The author, being a notable connoisseur of ancient books, historian and theologian, was at the same time a literary theoretician and interpreter of grammar as well. His „Interpretation of Grammar“ together with the appropriate research and annotation is being put into scientific circulation by us, for the first time, as a **critical text** prepared on the synthetic bases of the comparison of 17 manuscripts.

In the research Preface (5–70 pp.), as a result of scientific necessity, we have set ourselves the task of firstly, giving a detailed explanation of some problematic questions revolved by this monument of grammar, which are important contribution to the history of development of the Armenian grammatical rich heritage of interpretative character; secondly, by the study of the grammatical conceptions of Vardan Areveltsi, we have tried to explain the whole system of his grammatical views, which, in essence, is rather inaccessible and incomprehensible to the contemporary linguist-grammarian; and thirdly, by a scrupulous textual analysis we have, on the one hand, the task of verifying the links and relations with similar grammatical interpretative works, and on the other hand, based on the obtained textological conclusion, the task of estimating this grammatical work.

Vardan Areveltsi had a distinct aim; to elucidate the theses of Dionysus of Thrace, the eminent grammarian of the II century B.C., by exemplifying at the same time the facts of the classical Armenian language.

The author has made considerable use of a work of the same type, by Krikor Magistros, an eminent Armenian scientist and public figure of the XI century A. D., reviewing and extending this or that particular theses of David Anghat (V–VI centuries), of an anonymous grammarian

of the VI century, of Movses Kertogh (VII century), of Stepanos Sjunetsi (VIII century), enclosed in this work. It is characteristic, however, that Vardan Areveltsi quite often is not satisfied by the explanation's on the same grammatical question given by this or that interpreter before him; he proposes a new interpretation. According to the literary sources used in the system of construction of his text, Krikor Magistros uses the quotations of Dionysus of Thrace not as separate positions (*Руб*) in the form of citations, but blends them with his interpretation as a united whole; Vardan Areveltsi, as a principle, takes into quotation marks each paragraph, each sentence or word combination of the Armenian translation of the work of Dionysus of Thrace (fulfilled yet in the V cent.) and then accordingly interpretes them, omitting not a single statement of Dionysus of Thrace. This appears to be a guarantee that the grammatical work of Vardan Areveltsi is, although brief, **an intact interpretation of the work of Dionysus of Thrace**. It would be noted that this principle of textual structure of interpretative character in Armenian bibliography is not exclusively the innovation of Vardan Areveltsi; this principle was widely used much earlier, yet in the V and VI centuries, in philosophical and theological works; however, **in grammatical interpretative literature it was Vardan Areveltsi who, for the first time, embedded a similar principle of text construction.**

This principle arose, however, not only as a result of detailed and exhaustive demands of the interpretative work by the author under consideration but, and this is of particular importance, **under the pressure of pedagogical-educational methods for text-books foreseen as manuals.**

And it must be noted, that Vardan Areveltsi was, indeed, a well-known and merited pedagogue who, for many years, headed the Khor-Virap institution of higher education.

A similar approach is certainly essential, firstly, for the education of, from the theoretical point of view, such intricated and difficult subjects and sciences as are, for example, grammar, rhetoric, philosophy, theology etc.

Parallel with the correct solution of a number of linguistic-grammatical problems there are some common shortcomings and errors in the work, which are tributes of the given historical past of human civilization of that period. For example, the grammar of the Middle Ages, by its embrace of problems and the nature of letters being in close connections with the phenomena of superstructure: of theology, philosophy, rhetoric, literature (popular, oral creation, and the theory of poetic and prosaic composition) has, in its turn, partially obtained a superstructural character. Since language in the grammars of Middle Ages, was not regarded exclusively as a means of intercourse among people, and since the science which explains linguistic units and grammatical relations as the science of revealing only the expressive means

of language, naturally grammatical text-books had to pay tributes (and certainly did) to such phenomena of world outlook interpretation, which, however, being pure linguistic facts, can correctly obtain scientific explanations by relying only on the discovery of structural and naturo-historical developments. From this point of view the work by Vardan Areveltsi „The Interpretation of Grammar,“ is of no exception. The noted fact, however, inspite of being one of the most important characteristics of all grammatical interpretations of the Middle Ages, simultaneously gives them a kind of „encyclopedic“ nature. The study of those works is of valuable significance not only for the history of the grammatical thought, but also for the revealing the spheres of interests of the thinkers and scientists of the period. That's why the cognitive meanings of the interpretative works on grammar are, in fact, all-embracing.

The work proposed is provided with indexes of proper nouns, of brief explanations and of employed literature.

Մ Ա Ն Ո Ք Ա Գ Ր Ա Ռ Ի Ք Յ ՈՒ Ե Լ Ե Ը

1. Նիսահ ունի Տույն նշանավոր քերական Գրեմարիս Փրակացուն (170—90 թթ. մ. թ. ա.), որի Հայերեն Քարգանեղած քերականական աշխատությունն է Վարդան Արևելցին մեկնաբանում իր սույն երկապերովքամբ:

2. Հույները «Գրեմարուս են անվանում Քարոս Նիվանոսական աստծուն, որը նաև ազգում էր իբրև զինու աստված՝ խորհրդանշելով միաժամանակ մարդկային գիտությունն ու ցուրտությունը: Այստեղից է՝ «Baechanalia» կամ «Բաչանալիան» արտահայտությունը: Հունական զիցարանոսիան հավաստումը՝ Գրեմարուսը կամ Քարոսը եղել է Ջևահ որդին. նա սովորեցրել է սերմանելու, այդի անկելու և զինի պատրաստելու արվեստը, ինչպես և վաճառականության հմտությունը:

3. Ապոլոնը կամ Ապոլլոնը հույներին Ջևահ որդին էր. զիցարանոսիան մեջ նա համարվում է բոշխության և զուշակության հայր, ինչ մասաների պարագլուխ և լույսի աղբյուր: Պաշտվել է իբրև Նիվանոսական աստված, քանզաներում նրան ներկայացրել են իբրև անմարտ զեղեցիկ պատանի, մեռին՝ քեար, սարերի առջ՝ նվագարան:

4. Անտիկ Հունաստանի քերարդություն չիքրպանեցված ներկայացուցիչ Հոմերոսն է, որը մեք հին մասնագրության մեջ և քերականական երկերում վիպակաղվել է նաև, զուշակառարար, «Հոմերոսն Անուլ Համաշխարհային փառք են բերել նրան իր երկու զուրպղոծոցները՝ «Իլիական»-ն ու «Ոդիսական»-ը, որոնք արդական պատերազմի հերոսապատում զրվագիներ են զիցարվեստըն զիցարտագրում՝ մասանակի հասարակական կացությունների «Նաերպղոծարանային անզկելությունների արևանագրումով: Հույն պատմիչ Հերոդոտի հավաստումը՝ Հոմերոսը ապրել է ստեղծագործել է իրենից 400 տարի առաջ, այլ կերպ ասած՝ մ. թ. ա. IX—VIII դարում (տե՛ս Ա. Գ. Աստվելյան, Հունական զրականության պատմություն, 1962, էջ 54):

5. Անարկուս է Հոմերոսի «Իլիական» և «Ոդիսական» էպիկական ստեղծագործությունները:

6. Կորնալը Մեծ Հայքի 6-րդ նահանգն էր, որը գտնվում է Վանա լճի հարավ-արևելյան և Արմախի արևմտյան կողմում: Ըստ որում Արշակունիների որոք Կորնալը հանգիստում էր Մեծ Հայքի չորս բոշխություններից մեկը և մասնագրության մեջ զերազանցապես հայտնի է որպես «Կորգուսայ բոշխություն»: Հասկաննշական է, որ Կորգուսայ կամ Կորնալի բոշխը Արշակունայ ժամանակ գրավել է իբրև «երկրորդ սահմանական Ասորեստանայց կողմանկես» (տե՛ս Ս. Մունկյան, Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի, Երևան, 1963, էջ 68):

7. Տրոյան կամ Տրոյացյան (Ուսյին է նաև՝ Երեան) մի քաղաք էր, որ կառուցված է եղել Հելլենագոնտոսի (արժժյան Գարգանիկ) հարավային մասում: Եղել է մարտաբար մեկնելյալև կան չքարի Գարգանական իշխանության համար: Այստեղ Պրիամոսի Քաղաքությունն որոք (մասագրուպես XI դար մ. թ. ա.) տեղի է ունենում չորեք տասնամյա պատերազմ՝ Պարիսի կողմից Սպարտայի Քաղաքը Մենելադոսի կին Հեղինեի անտանգման շարժանքով: Հույները այն կարողանում են զրավել միայն խարզավանքով ու նեկությունը. փայտյա զիբիտարի մի են շինում, որի մեջ անգաղարում են իբրև զինվորներին և մեկնելով, թե զիցարանում են քաղաքի պաշարումը, հեռանում են: Տրոյացիները միամտաբար իրենց քաղաքի պարիսպներից ներս են սանում մին Գրեկըր փայտյա ձիում Քարեղված հույն սպանողն զինվորները աճավոր կառուրածի կնթրելիով արոյացիներին, նվանում են քաղաքը: Այստեղից էլ՝ «Տրոյան մի արտահայտությունը համաշխարհային զրականության մեջ, որ արվում է զուշակույսին խորազգություններում զիմակավորված կեղծ ցարքեկամին»:

8. Գրեմարուսը հիշվում է «Իլիական»-ում իբրև Արխանի զինակից. զիցարանի նա միայն որպես թե նա վերաբրում է եղել Տրոյա քաղաքի պաշտպան աստվածուհուն:

9. Պարիս Տրոյացին Պրիամոս Քաղաքի որդին էր, որը Սպարտայի Մենելադոս Քաղաքորի կին Գեղեցիկուհի Հեղինեին անտանգելով պատմառ է գտնում Տրոյան պատերազմի:

10. «Փոսանգը» ասելով նշվանքը նիսահ ունի խառայացիներին, ֆանտիսպիներին և կելոպաքի այն բոլոր ժողովուրդներին, որոնք լատներենը իբրև զրական լեզու են կիրառել իրենց մասնագրության մեջ:

11. Պրիմար արտացոլման թագավորն էր և Պրիմի Նայրը:

12. Պատրիսիոս Հռոմեոսի «Բիբլիան»-ում հիշվում է որպես Աբիլիան անվանումներով ընկերը, որը վերցրելով Աբիլիան գեները, մեծամասին է զուրա գալիս Տրոյայի թագավոր Պրիմարի ամպ որդու՝ Էկատրի գեմ և մարտազարտում սպանվում վերջինիս կողմից: Այս զեպրը փոխում է իրադրությունների ամբողջ ընթացքը՝ սահմանելով Ազանմեմեոսից խոսել Աբիլիանի, որ նա նաևուն էր սրկիլի ընկերոջ՝ Պատրիսիոսի, վերջինիցության անձան ցատումով լցված ներքից մանի սպանազատ, որով և սպառնում է նույնների Նույնանկը արտացոլման կր:

13. Աբիլիոս Տրոյան պատերազմին մասնակցած նույն անվանաշարի գործարարն էր, որն էր մարտունակությունը մրցակից շուներ նրա մայրը՝ ստովանունի Քեոնիսը, ըստ նույնական զիջարանության, նորաին Աբիլիանի անիցակի զարմեկուն համար՝ ոտքից բանավ սուզում է Ստրիան աղբյուրի մեջ ել Աբիլիոսը, ըստ Հռոմեոսի նկարագրության, իրը անիցակի է գտնում, բայց գործարարից, որին կանարգական շուր շըր «պվի» մոր ևնոր արն մանկավ լինելու պատճառով Այստեղից՝ «աշխիլանյան պարապարտ արտաճառությունը համախարհային գրականության մեջ՝ որն է անկամությունն թույլ ու խոցելի տեղը մասնակցուն իմաստով:

14. Արիստոտելը անտիկ աշխարհի «համապարփակ» մասնագետ է, Պլատոնի բազմաբանությամբ անկերտը, որն ստան է 384—322 թթ. մ. թ. ա.: նա կոչվում է նաև Սապիրիացի՝ Ստադրոսի մեղավ լինելու պատճառով: Եղել է Ալեքսանդր Մակեդոնացու ուսուցիչը, համարվում է Հնդկաբանների (սպիրիտուալիստների գործընկեր) հիմնադիրը: Իր մասնակախոյնների կողմից բնութագրվել է իբրև «Իշխան փիլիսոփայից»: Ընդհանուր բնույթով մեծարժեք աշխատություններ փիլիսոփայության, արտաբանության, բնագիտության, ճարտասանության, սոսոկոսիության անստիլան, բնագիտականության, պոետիկայի և այլ գիտակարգի վերաբերյալ, որոնք ամբողջ միջնադարում ենթարկվել են հարաձուգ մեկնաբանությունների բազմաթիվ մոլորվորներից մասնակցություններում: Հայ դարավայրն գիտես V դարում Արիստոտելի մի շարք կարևորագույն աշխատությունները թարգմանելով զարգացրել է Հայ գիտական մասնագետները անստիլան տարբեր բնագավառներում:

15. Պորփյուրը գրականության մեջ նաևավում է նաև որպես «Պորփյուր Փյունիկցի»: նա արդեն է 239—204 թթ. ընթացքում: Աշակերտել է նույն փիլիսոփա Պլատոնին և հանդիսանալի փիլիսոփայության մեջ իդեալիստական ուղղության կարևորու Ներքինացիներից մեկը: Ընդհանուր է մի շարք մեկնությունների, որոնք մեծ մասամբ վերաբերում են Պլատոնի փիլիսոփայական սխեմայի պարզեցմանը և Արիստոտելի արտաբանական երկերի վերլուծությանը: նրա «Երևանություններ և նրա հեղինակի յայն շրջանության մեջ է կելե ամբողջ միջնադարում», և Հայ մեծանուն իմաստասեր Գավթի Անճաջը գիտես V դարում թարգմանել է արն հայերենի ու մի ամբողջական խորաբերին մեկնություն ներկել գրան: Պորփյուրի երկի հայերեն թարգմանությունը, անտիկ փիլիսոփաների երկերը լավագույնս նկատառող է ընկալան անհրաժեշտ գուճակի գրանք ուսուցել հրատարակող Անն Արևշապյանի հավատամար՝ զմահավում է որպես աշխարհի անկեղծ թարգմանություններից մեկը (ան՝ նրա աշխատասիրությանը յույս տեսած «Давид Непобедимый, Толкование Аналитики Аристотеля» երկը, էջ 147): Պորփյուրը ընդ քրիստոնեության հակառակորդ է կելե և շուր 15 աշխատություն է գրել «Ընդդեմ քրիստոնեության», սակայն բարոյագիտության վերաբերյալ գրած աշխատությունում զարգացրել է հայացքներ, որոնք իրենց էությունը շատ մեղև են քրիստոնեությանը: նրա երկերից շատերը սուղվել են անհայտության մշուշում և չեն հասել մեզ:

16. «Բնագիտություն» Արիստոտելի աշխատությունն է, որ թարգմանված է կելե մեր մասնագրության սկզբնական շրջանում, և մինչև անգամ վարդան Արևելյանի է ունեցել է այն իր ևնորի ուսկ. բանի որ ընթերցողին հղում է այդ աշխատությանը՝ գրելով. «...որպես էր Բնագիտությունը գտնելուց նա:՝ Սակայն ասարարախարաք Արիստոտելի այդ աշխատությունը մեզ չի հասել:

17. Պլատոնը հունական անտիկ աշխարհի խոշորագույն մասնագետներից է, որն արդեն է 427—347 թթ. մ. թ. ա.: նրա իսկական անունը կելե է Արիստոտել, իսկ Պլատոնը որպես մակղի է արվել նրան՝ մասնագրության համապարփակության համար, որովհետև «Պլատոնը եղանակել է «յայն», բերդարմակ (հուն. πλάττω բառից): Աշակերտել է նշանավոր Սոկրատեսի, և իր մեծարժեք աշխատություններում զարգացրել է նրա հայացքները նոր մակարդակով: 387-ական թվականներին մ. թ. ա. Պլատոնը Աթենքում հիմնադրում է իր դպրոցը, որը «Ակադեմիան» անվանվում է վերաբերվում: նրա իմաստասիրական երկերի մեծ մասը երկախոսությունների ընտել ունեն, որոնցում արժարված հարցադրումներ իրենց ընդգրկման որոշումով լավագույնց համապարփակ են: Լինելով իդեալիստ փիլիսոփա, Պլատոնը միաժամանակ հանդիսանում էր ստրիկտիստական արվեստիության զարգացրախոսը:

Տ Ա Ն Կ
ՕԳՏԱՊՈՐՓՎԱՐ ԱՄՏԵՆԱԿՐՈՒԹՅԱՆ

ա) Չեռագրի աղբյուրներ

2002 Մխիթարների Սովետին արևելքի Մաշտոցի անվան հին հնագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտ—Մասնագրանի Մ Մ 267, 1115, 1461, 1764, 2189, 2283, 2296, 2330, 2331, 2369, 2370, 2371, 2373, 2381, 2462, 2526, 2917, 8537, Բրիտանական թանգարանի ՕՏ—2273, Իրևանի Միլիթարյան միաբանության մասնագրանի Մ Մ 337 և 1130 հնագրերը:

բ) Տպագրի աղբյուրներ և ստամանսիրություններ

Адамян А., Эстетические воззрения средневековой Армении, Ереван, 1955.
Адонц Н., Дионисий Фракийский и армянские толкователи, Петроград, 1915 г.
Աբիլան Գ., Հայագրատմ., Վենետիկ, 1901:
Անտոյան Հր., Հայոց լեզվի պատմություն, 2-րդ մաս, Երևան, 1951:
Անրոյան Փ., Վարդան Արևելյու ՎՊյանբը, «Բաներ Մասնագրանի», Մ 8, 1967:
Ասուխյան Ա. Գ., Հունական գրականության պատմություն, Երևան, 1962:
Аревшатян С., Давид Непобедимый, Толкование Аналитики Аристотеля, Ереван, 1967.
Brosset M., Analyse Critique de la Veeobdin historia de Vardan, St. Petersburg, 1862.
Conybeare F., A Catalogue of the Armenian Manuscripts in the British Museum, London, 1913.

Եղևիկ Կարապի, Երզ Արազոց, Թիֆլիս, 1914:
Երևելյան Ս., Հայագրատմ ըստ «Աշխարհացոյց»-ի (Փորն VII դարի հայկական բարեկից վերակազմության մասնակախոյն բարեկարգության հիմքի վրա), Երևան, 1963:
Խաչելյան Ա., Եսայի Նշեցի, վերլուծություն ընդհանուր, Երևան, 1966:
Խաչելյան Ա., Հայ շարահյուսագիտական մտքի վաղ շրջանի պատմությունից, «Բաներ Մասնագրանի», Մ 6, 1962:
Խաչելյան Ա., Վարդան Արևելյու «Վասն բանին» աշխատությունը, 2002 ԳԱ «Տեղեկագիր», 1943, Մ 2:
Խաչելյան Ա., Կաստանդին Բարեբրեքցու խրատական թուղթը, ոտարված Արևելյան Հայաստան, 1261 թվականին, «Բաներ Մասնագրանի», Մ 4, 1958:
Կրեակոս Կանոկեցի, Պատմություն հայոց, աշխատասիրությանը Կ, Մկեր-Օճանդանյանի, Երևան, 1961:
Կարեն, Վարդ Մաշտոցի, աշխատասիրությանը Մ, Արևելյանի, Երևան, 1941:
Վազարյան Ս., Միլիան Նախերն, զեր Ա, Երևան, 1960:
Մալախ-Փոլոխիանց Մ., Կենագրություն երկերից, Վենետիկ, 1839, Հ. Ա և Բ:
Meillet A., Linguistique historique et linguistique générale, Paris, 1948.
Մովսես Խունեցի, Պատմություն հայոց, աշխատասիրությանը Մ, Արևելյանի և Ս, Հարությունյանի, Տիֆլիս, 1913:
Սպիկյան Հ., Ցուցակի հայերեն հնագրաց Մխիթարյան Մասնագրանի ի Իրևան, Հ. Բ, 1963:
Չամչանց Մ., Պատմություն հայոց, Վենետիկ, Հ. Գ, 1786:
Ջանիկյան Գ., Քերականական և ուղղագրական աշխատությունները հին և միջնադարյան Հայաստանում, Երևան, 1954:
Ջանիկյան Գ., Գավթի ընդհանուրական աշխատության նորահայտ ամբողջական հնագրի տեքստ, «Բաներ Մասնագրանի», Մ 3, 1956:

Saint—Martin U., Mémoires Historiques et Géographiques sur l'Armenie, Paris, Tome 2.
 Նոր Քաղկերը Հայկազան լիցուի, Երկասիրութիւն երկն վարդապետաց յաշակերտութենէ մեծին
 Մխիթարայ Արքայոց 2. Գարրբէլի Աւետիկան, 2. Խաչատրոյ Սիրմէլեան, 2. Մկրտիչ
 Ապրեան, Վեհափ, 2. Ա., 1836, 2. Ք., 1837:
 Մեծին Վարդանայ Բարձրգրգցոյ Պատմութիւն Տիեզերական, Ի յոյս բնծայեաց Մկրտիչ Էմին.
 Մոսկվա, 1861:
 Աշխարհացոյց Վարդանայ վարդապետի. բնական հրատ. Հայի Պէրպլեանի, Բարիլ, 1866:
 Տաշեան Յ. Յուրակ հայերէն Անագրաց Մասնագրարանի Մխիթարեանց Ի Վիեննա, Վիեննա,
 1895:

Արքայոց (բոկն.)—162
 Աշարովն—136
 Ամբակում (բոկն.)—162
 Աննա (բոկն.)—112
 Ապրիլն աստուած—83
 Աստուածատուր (բոկն.)—111
 Արիտտուլ—101, 102, 106, 114
 Արաակ (բոկն.)—105
 Աշին (բոկն.)—158
 Արիլուս—99
 Բարկն (բոկն.)—105
 Բարդասանի (բոկն.)—111
 Բաներեղէս Յովհաննէս—117, 118
 Գարրբէլ (հրեշտակ)—147
 Գամաղիէ—157
 Գրեգոր (բոկն.)—104, 111, 115
 Գալիթ (Թագաւոր)—106
 — աստուղեանն, որպէս Գալիթ—79
 — Գալիթան Կրիվար—104, 106
 Գալիթ (բոկն.)—75, 104, 161
 Գիկզիկան (բոկն.)—158
 Գիտմիղէս—83
 Գիտմեթոս աստուած—77
 Եղիպտոս—152
 Եղիպտոս Աւարան—117
 Եղիպտոս Յուրայ Մակարեանց—117
 Ենք (բոկն.)—161
 Երակղէս (բոկն.)—159
 Քամար (բոկն.)—112
 Բաակ (բոկն.)—163
 Կան թագաւոր (որդի Հեթումի)—105
 Կան (բոկն.)—107, 117
 Կուարղէս (բոկն.)—159

Յ Ա Ն Կ

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ

Գասանգիանոս—145
 Գարայր—74, 84
 Գարիկն (բոկն.)—161
 Համադասպ (բոկն.)—105
 Համադասպեան (բոկն.)—104, 105
 Համարեան (բոկն.)—105
 Հեթում թագաւոր—73, 105
 Հեղինէ—145
 Հոմերոս—84, 85, 98
 Հոմերոս—85, 106, 120
 Հոտով—119
 Հոովմ—149
 Ջայն գրչման Յովհաննէս—117
 Մանայն (բոկն.)—105
 Մանիշ (բոկն.)—105
 Մանան (բոկն.)—105
 Մանանոյշ (բոկն.)—105
 Մանիթ (բոկն.)—105
 Մանուկ (բոկն.)—104, 105
 Մանուկեանց (բոկն.)—105
 Մարկոս (բոկն.)—114
 Մար[ա]ն—100
 Մովսէս—136
 Յակովբ (Կառապետ, Յովհաննէս Յարր)—152
 Յակովբ (բոկն.)—158, 159
 Յովհաննէս (բոկն.)—163
 Յովհաննէս որդին Չարաւորմացիին—116
 Յովհաննէս Չերեթեան (բոկն.)—116
 Յովհաննէս Չարաւորայ որդին Ղևոնցիին—116
 Յովհաննէս Չարաւորեան (բոկն.)—116
 Յովհաննէս (Թագաւոր)—151, 152
 Յովսէպոս (բոկն.)—159, 162, 163
 Կեսար—100
 Կարայր (բոկն.)—109
 Ծուլան (բոկն.)—112

Պահպանող (բովն.)—111
 Պարսկեր—99
 Պարսկեր Տրոյացի—85, 99
 Պարսկեր (բովն.)—102, 136, 159
 Պարսկեր Կեփան—117
 Պարսկեր (բովն.)—110, 136, 158, 159
 Պարսկեր—114, 136
 Պարսկեր—101
 Պարսկեր Տրոյացի—99
 Ռուբին (բովն.)—107
 Սահակ—158
 Սարգսի (բովն.)—162
 Սամ (բովն.)—105
 Սամուել (բովն.)—105, 109, 112
 Սարգիս (բովն.)—112
 Սատուր Մարտիր—104, 106
 Սիմեոն (բովն.)—158
 Սիբատ (բովն.)—104, 111, 112, 115, 138, 158

Սիբատ սպարապետ—117
 Սիբատաշեն—138
 Սուրբատ—136
 Ստեփանոս (բովն.)—163
 Վարդան Մեծ վարդապետ—73
 Վարդան (բովն.)—112
 Վարդանի (բովն.)—105
 Վարդապետ (բովն.)—105
 Տիրատուր (բովն.)—111
 Տիրիման (բովն.)—108
 Տրդատուհի (բովն.)—105
 Փարսուզն—152
 Փիլիպպոս (բովն.)—162
 Քաղնի (բովն.)—158

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջաբան 5—7
 I. Լեզվաբանական—Տեղյունարանական—Բեռականգիտական հայագիների զարգացումը 7
 1. Քերականության բնորոշումը իրեն զետեղում 7
 2. Տեղյունարանական զետեղումներ 11
 3. Չարանություն և բառագիտության բնորոշումների արժանատիներ 21
 4. Նարաճությունագիտական հայացքներ 45
 II. Բնագրագիտական Գեոգրաֆիկալ Վերականգնողական Երկիր 48
 Ա. Երկրի խորագրությունները՝ Հեղինակայինի բազմաշառուղի 48
 Բ. Վերականգնողական քերականության երկրում պատգործված աղբյուրները 61
 Գ. Բնագրական կառույցի հշտում 67
 ԲՆԱՂԻՐ 71—167
 Ցաղագրական Երկրագիտական քերականության, զոր արարելու է մեծ վարդապետին Վարդանայի 73
 ի խնդրոյ Մարտիրոսի Հայոց Հեթմոյ 75
 Ցաղագրական վերածանություն 81
 Ցաղագրական կիսից 83
 Ցաղագրական հարկերգութեան 84
 Ցաղագրական ստորի 91
 Ցաղագրական վանդի 94
 Ցաղագրական երկար վանդի 97
 Ցաղագրական սուղ վանդի 99
 Ցաղագրական հասարակ շարաշարաց 103
 Ցաղագրական բառի 107
 Ցաղագրական բանի 109
 Ցաղագրական անուան 102
 Ցաղագրական բայի 123
 Ցաղագրական լծորդութեան 128
 Ցաղագրական բնորոշություն 131
 Ցաղագրական յարգի 132
 Ցաղագրական զերանություն 134
 Ցաղագրական կախարդութեան 138
 Ցաղագրական մակրայի 140
 Ցաղագրական շարկապի 149
 Ցաղագրական անողանութեան 156
 Ցաղագրական ստից 160
 Խոսքերմանք բայից 163
 Pezome 168
 Summary 170
 Մանրագրություններ 173
 Ցանկ աննանությունների և անդանությունների 175
 Ցանկ պատգործված մատենագրության 177

ՎԱՐԴԱՆ ԱՐԵՎԵՂՅԻ
ВАРДАН АРЕВЕЛЦИ

ՄԵՆՆՈՒՐԻՆ ԲԵՐԱԿԱՆԻ

Տպագրվում է Հայկ. ՍՍՀ Միենխորհրդի
տվեալին առընթեր Մաշտոցի անվան Մատենադարանի
գիտական խորհրդի ռոյմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝ Օ. Ս. ԿԳԱՆՅԱՆ
Հրատարակչական խմբագիր՝ Ս. Ա. ԱՆԱՍՏԱՍՅԱՆ
Կազմը՝ ՅՈՒ. Հ. ԱՌԱՔՆԻՅԱՆԻ
Տեխնիկական խմբագիր՝ Ս. Կ. ԶԱՔԱՐՅԱՆ

ՎՁ 04644 Հրատ. 3524 Պատվեր 737 Տպագրանոկ 1509

Հանձնված է տրատարության 1/11 1971 թ., առաջագրված է տպագրության 15/11 1972 թ.,
տպագր. 11,25 մամուլ, հրատ. 13,51 մամուլ, պայման. 15,75 մամուլ, քուլթ Ն 1. 70×108¹/₁₆
Գինը 1 ու. 25 կ.:

Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչության էջմիածնի տպարան

4
2h-86

hg.